

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра господарського права і процесу

Відділення екологічного, господарського та аграрного права
Національної академії правових наук України

Донецький науковий центр Національної академії наук України
та Міністерства освіти і науки України

ЧЕТВЕРТІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В.К. МАКУТОВА

30 червня 2023 року

Київ-Одеса-Чернігів
2023

УДК 346.1 (477)
Ч 52

Науковий редактор:

Устименко Володимир – член-кореспондент Національної академії наук України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ.

Упорядники:

Подцерковний Олег – член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права і процесу, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса;

Джабраїлов Руслан – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ;

Ілларіонов Олександр – старший науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ.

*Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
(протокол № 14 від 31 липня 2023 р.)*

Ч 52 Четверті наукові читання пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Одеса-Чернігів : Десна Поліграф, 2023. 256 с.

ISBN 978-617-8145-00-2

Видання містить тези виступів учасників Четвертих наукових читань пам'яті академіка В.К. Макутова (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.). Розглядаються науково-творча спадщина академіка Національної академії наук України та Національної академії правових наук України Валентина Карловича Макутова, актуальні та найбільш сучасні питання правового забезпечення господарських відносин в Україні та за кордоном, новітні тенденції у господарському процесі, шляхи модернізації та рекодифікації господарського законодавства в контексті стратегічного курсу України щодо реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Захід проведено за технічної підтримки Ресурсного Центру соціально-правової та професійної підтримки співробітників переміщених ЗВО/наукових установ (створений за підтримки Офісу Ради Європи в Україні).

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, юристів-практиків.

УДК 346.1 (477)

ISBN 978-617-8145-00-2

© Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», 2023
© Автори тез доповідей, 2023

ЗМІСТ

Устименко Володимир, Джабраїлов Руслан. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТТРАЖДАЛИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ.....	6
Подперковий Олег. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБИТРАЖУ – ПРИКЛАД ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНИ.....	11
Беляневич Олена. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ІЗ МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБИТРАЖЕМ.....	16
Гудіма Тетяна, Камишанський Владислав. ЦИФРОВА ВАЛЮТА ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННИХ РОЗРАХУНКІВ.....	22
Деревянко Богдан. ПРО ПЕРЕХІД ДО ІНТЕНСИВНОГО СПОСОБУ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ У КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	25
Жилінська Людмила. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДКРИТОСТІ ОБАЛАСНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (В СВІТЛІ НАУКОВОГО ДОРОБКУ В.К. МАМУТОВА).....	28
Заблодська Інна, Ляшенко Павло, Бурбело Сергій. ПРОМІЖНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ ПЛАНУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	34
Кірін Роман. ПРАВОВІ ЗАСАДИ Е-ДЕМОКРАТІЇ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	37
Клепікова Ольга. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ МЕДІА.....	45
Коверзнев Вадим, Пономарьов Сергій. НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МІЛІТАРНИМ ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	47
Олюха Віталій. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОНТАЖУ ЗРУЙНОВАНИХ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД.....	51
Петруненко Ярослав. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	54
Поєдинок Валерія. КОРПОРАТИВНА СТАЛІСТЬ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	58
Радзивілюк Валерія. СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ ЯК СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	63
Рогозян Юлія. ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РОЗБУДОВИ ТРОСТЯНЕЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	69
Тарасевич Олена, Нестеров Геннадій. ДЕЯКІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СВІТЛІ НАУКОВОГО ДОРОБКУ АКАДЕМІКА В.К. МАМУТОВА.....	73
Щербина Валентин. ЩОДО УЧАСТІ ПРОКУРОРА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ.....	77
Беломєстнов Олександр. ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У ВІДНОСИНАХ ВЛАСНОСТІ.....	80
Будурова Ганна. ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	84

Войнарівський Микола. ЩОДО НЕОБҐРУНТОВАНОСТІ ПОСЛАБЛЕНЬ РЕЖИМУ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	91
Габрись Олександр. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯ ВОЄННИЙ ЧАС.....	94
Гофман Олександр. СТИМУЛЮВАННЯ ДО ЗАЙНЯТТЯ БІЗНЕСОМ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З ЛАВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	99
Гречана Світлана. ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ.....	102
Добровольська Володимира. ЩОДО НАПРЯМІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	108
Донков Сергій. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ АРБІТРАЖНИХ КЕРУЮЧИХ В УКРАЇНІ.....	111
Єремєєва Наталія. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЛЕКТУ.....	116
Заблодська Дар'я, Волкова Анастасія. DREAM ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ МІСТ УКРАЇНИ.....	122
Зятіна Діна. СУЧАСНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ.....	124
Іващенко Ігор. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	130
Ілларіонов Олександр. СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ «ЗАКОНОТВОРЧОГО СВАВІЛЛЯ» ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСОБЛИВИЙ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ПЕРІОД.....	136
Квасніцька Ольга. ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ.....	146
Кіріна Людмила. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МІСТ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	151
Кішак Дмитро. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО.....	158
Корольов Вадим. ПРАВОВИЙ СТАТУС КРЕДИТОРІВ, СТРОК ВИКОНАННЯ ВИМОГ ЯКИХ НЕ НАСТАВ ДО ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО.....	161
Курепіна Олена. ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТИМУЛЮЮЧИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ГОСПОДАРЮВАННЯ».....	165
Куцевол Дмитро. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР.....	170
Могил Людмила. ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	174
Мозговая Наталія. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	177
Москаленко Андрій. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ ОСКАРЖЕННІ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ УМОВ У ТЕНДЕРНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ...	180

Петренко Наталія. ПРОЦЕДУРА ДРУЖНЬОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	183
Попелюк Вадим. ЩОДО ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС У ФОРМУВАННІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ГРОМАДЯН.....	186
Радченко Данііл. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗМІН КЛІМАТУ.....	191
Рябов Дмитро. ЗМЕНШЕННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	197
Санченко Алевтина. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ..	200
Селівон Артем, Никитченко Наталія. ІНСТИТУТ ВИТРЕБУВАННЯ ДОКАЗІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	211
Трегуб Олександр. ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСАД ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ЯК ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	218
Хомин Володимир. МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	223
Худенко Марина. ГОНОРАР УСПІХУ ТА ЙОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АРБІТРАЖНОГО РОЗГЛЯДУ.....	230
Чавостін Дмитро. РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗЕЛЕНОЇ УГОДИ В УКРАЇНІ.....	235
Черних Олександр. СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ДИСКУСІЙНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (КРИПТОАКТИВІВ) В ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА УКРАЇНИ.....	238
Щербакова Наталія. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (НОРМАТИВНА ГРУПА).....	244
Щербина Олена. КАТЕГОРІЯ «ІНТЕРЕС» В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	252

Устименко Володимир,
член-кореспондент Національної академії наук України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
директор, Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-1094-422X>

Джабраїлов Руслан,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-4422-2102>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

На важливості та першочерговості розробки стратегії національної резильєнтності (стійкості) наголошується у наукових дослідженнях провідних вчених України. Як зазначає академік НАН України С.І. Пирожков, у спільній з колегами науковій праці, «Резильєнтність (стійкість) цивілізаційної суб'єктності країни – це така стратегія її існування, коли країна здатна зберігати збалансованість розвитку та успішно протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам та загрозам.» [1, с. 75].

Відповідно, повоєнне відновлення постраждалих територій України має відбуватися на засадах резильєнтності і цьому процесу має активно сприяти держава, створюючи належну правову базу.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 11-2 Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015, для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій:

- 1) **території відновлення;**
- 2) регіональні полюси зростання;
- 3) території з особливими умовами для розвитку;
- 4) території сталого розвитку.

Як зазначено у ч. 3 цієї ж статті, **територіями відновлення** є мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового

фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав.

Зазначена типологія територій України була запроваджена змінами до Закону України «Про засади державної регіональної політики» у липні 2022 р.

Саме у зв'язку з цими змінами було нормативно закріплено положення про те, що Перелік функціональних типів територій, а також вимоги щодо показників для віднесення територій до різних функціональних типів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Втім дотепер **такий Перелік, а також вимоги щодо згаданих показників не затверджено**, що напевно може ускладнити розробку ключових документів повоєнного відновлення територій України, роботу над якими слід розпочинати проводити вже зараз.

Так, маються на увазі регіональні стратегії розвитку, стратегії розвитку територіальних громад, плани заходів з їх реалізації, а щодо територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, відправною є розробка планів відновлення та розвитку. Зокрема, у ст. 11-3 Закону України «Про засади державної регіональної політики» згадуються плани відновлення та розвитку регіонів, а також територіальних громад.

Додатково у ст. 11-3 згаданого Закону звертається увага на те, що регіональний план відновлення та розвитку, як і план відновлення та розвитку територіальної громади розробляються згідно з порядками, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Втім дотепер **такі порядки не затверджено**. Наразі лише триває робота над проектом постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів та територіальних громад», який нещодавно (04.04.2023) було обговорено експертами Асоціації міст України, про що свідчить відповідне повідомлення на веб-сайті Асоціації [2].

При цьому чітка ідентифікація регіонів та територіальних громад як територій відновлення, а також наявність регіонального плану відновлення та розвитку, затвердженого у встановленому порядку, визнано одними з умов виділення коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії, який створено у складі спеціального фонду Державного бюджету України за рахунок надходжень, передбачених Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік», з метою ліквідації наслідків (у тому числі гуманітарних, соціальних, економічних), спричинених збройною агресією проти України (підпункти 2-3 п. 3 Порядку використання коштів фонду ліквідації наслідків збройної агресії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 № 118).

Хоч у п. 3 Порядку використання коштів фонду ліквідації наслідків збройної агресії міститься застереження про те, що умови, передбачені згаданими підпунктами 2 і 3 п. 3, *застосовуються через шість місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні*, проте потреба у

визначенні показників для віднесення територій до різних функціональних типів, а також затвердженні регіональних планів відновлення та розвитку, планів відновлення та розвитку територіальних громад є нагальною та ключовою для активізації відновлення постраждалих територій у повоєнний період.

Звісно, механізм економіко-правового забезпечення відновлення постраждалих територій України у середньо- та довгостроковій перспективі не може обмежуватися лише бюджетним фінансуванням. Важливим завданням сьогодення постає пошук джерел фінансування із використанням різноманітних форм залучення коштів зарубіжних країн, міжнародних організацій, приватного сектору тощо.

Зокрема, у Законі України «Про засади державної регіональної політики» виділяються наступні джерела фінансування державної регіональної політики:

- 1) кошти Державного бюджету України, зокрема державного фонду регіонального розвитку;
- 2) кошти місцевих бюджетів;
- 3) кошти, що надходять до державного бюджету в рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ;
- 4) кошти міжнародних організацій;
- 5) кошти з інших джерел, не заборонених законодавством.

Насамперед, слід зазначити, що наразі для підтримки життєдіяльності країни першочерговою є міжнародна допомога з боку держав-партнерів та донорів у формі грантів, кредитів, гуманітарної підтримки тощо.

В той же час у середньо- та довгостроковій перспективі ключову роль у відновленні постраждалих територій України мають відігравати приватні інвестиції, залученню яких має приділятися особлива увага.

Як би прикро не було констатувати, але держава своїми непослідовними діями створює невизначеність у взаємовідносинах з приватними інвесторами.

Зокрема, цілком неочікуваними слід визнати зміни, якими було скасовано низку ключових правових норм, що визначали як загальні засади, так і особливості функціонування деяких спеціальних режимів господарювання.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09.07.2022 було виключено з Господарського кодексу України ст. 415, якою визначались особливості здійснення господарської діяльності на території пріоритетного розвитку. І це в той час як у Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року окремо звертається увага на використання інвестиційного потенціалу територій пріоритетного розвитку з встановленням трьох рівнів спеціальних режимів: на території громад, прилеглих до лінії розмежування з тимчасово окупованими територіями; на всій території Донецької та Луганської областей; на території окремих виробничих та

рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних. Згадані положення Стратегії залишаються дотепер чинними.

Крім того, Прикінцевими та перехідними положеннями зазначеного вище Закону скасовано один з ключових законів, що входив до системи інвестиційного законодавства, а саме Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Причому проігноровано норму п. 8 ч. 2 ст. 92 Конституції України від 28.06.1996, згідно з якою виключно законами України встановлюються: «8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.».

Попри те, що Господарський кодекс України від 16.01.2003 як кодифікований закон містить главу 39 «Спеціальні (вільні) економічні зони», втім реалізація норм цієї глави практично унеможливлена через те, що скасований закон згадується серед актів законодавства, які визначають особливості, з урахуванням яких має діяти законодавство України на території спеціальної (вільної) економічної зони (ст. 405 Господарського кодексу України).

Додатково Прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» було скасовано наступні акти інвестиційного законодавства:

Закон України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області»;

Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області»;

Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області»;

Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова»;

Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області»;

Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області»;

Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області»;

Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»;

Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць»;

Постанова Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон».

Навряд чи такі законодавчі підходи можуть свідчити про послідовність дій уповноважених органів влади у формуванні системи гарантій стабільності умов провадження інвестиційної діяльності.

До речі, зазначене в черговий раз переконує у тому, що дотепер затребуваними залишаються висловлені багато років потому академіком НАН України, засновником Донецької школи господарського права В.К. Мамутовим пропозиції про доповнення Конституції України окремим розділом, присвяченим засадам економічної системи [3, с. 22].

Реалізація цієї пропозиції могла б сприяти подоланню контроверсійних підходів до вибору моделі правового регулювання економіки та істотному вдосконаленню правового регулювання економічних відносин, сприяючи залученню інвестиційних коштів. Відповідно у розділі «Економічна система» має знайти закріплення модель правового регулювання економічної системи, яка має визначити основні вимоги до побудови системи управління економікою, прийняття законів, які стосуються економіки, елементів механізму реалізації таких законів, засад відповідальності за прийняття неефективних рішень, які завдають шкоди національній економіці, тощо.

Подальшим закономірним кроком можна вважати розробку та прийняття закону чи низки законів, які б могли деталізувати конституційно-правові приписи розділу «Економічна система».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пирожков С.І., Божок Є.В., Хамітов, Н.В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 8. С. 74–82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074>

2. Відбулось обговорення проєкту постанови про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів та територіальних громад. *Офіційний веб-сайт Асоціації міст України*. URL: <https://auc.org.ua/novyna/vidbulos-obgovorennya-proyektu-postanovy-pro-zatverdzhennya-poryadkiv-z-pytan-vidnovlennya-ta>

3. Концепція конституційного забезпечення економічної системи держави (як основи законодавчого забезпечення економічної політики). НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: «Юго-Восток, Лтд», 2008. 24 с.

Подцерковний Олег,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
арбітр, член Президії Міжнародного комерційного арбітражного суду
при Торгово-промисловій палаті України,
завідувач кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0003-1095-3481>

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ – ПРИКЛАД ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНИ

Становлення міжнародного комерційного арбітражу в Україні засвідчила, що за правильної кадрової та інституційної роботи, не дивлячись на усі складності розбудови юрисдикційних органів та проведення правових реформ, в країні можуть бути створені умови для вирішення комерційних спорів відповідно до світових стандартів. Підтвердило це авторитетне видання *The Global Arbitration Review (GAR)* включенням МКАС при ТПП України у Білий список арбітражних інституцій, «які варті уваги» в Східній Європі». На жаль, в Україні не відбувається системної роботи щодо переосмислення позитивного досвіду міжнародного комерційного арбітражу для вирішення юрисдикційних проблем. Хоча вже сьогодні потрібно піднімати питання не лише про запозичення зарубіжного досвіду проведення правових реформ, які часто густо у спотвореному вигляді перекладаються на національну правову традицію, а тому завідомо приречені на негативний результат.

Як тут на згадати палкий виступ академіка В.К. Мамутова на парламентських слуханнях щодо судової реформи, де він, аналізуючи свій 17 річний досвід роботи в МКАС та 20 річний досвід вирішення господарських спорів в державному арбітражі, дав надзвичайно чітку оцінку самій ідеї господарського судочинства, без урахування якої вона позбавлена сенсу та не може виконувати функцію інфраструктурного сприяння економічному розвитку: «Ця система покликана, окрім того, що називається правосуддя, сприяти нормальному функціонуванню господарських зв'язків, функціонуванню економіки. При нескінченних реформах, коли реформування стало просто нав'язливою ідеєю, а не засобом вдосконалення, ми довели цю судову систему до явно абсурдного стану» [1]. Академік пропонував запозичити процедури арбітражу, а не ускладнювати господарський процес.

На жаль, чиновники не прислуховуються до прагматичних порад господарників. Ми це з жалем спостерігаємо не лише у питаннях господарського судочинства та у протидії поглибленню кодифікації господарського законодавства, але й навіть у питаннях правового забезпечення переведення економіки на воєнні рейки, про що неодноразово наголошувалося, в тому числі на конференціях пам'яті Г.В.Пронської та інших. Але

господарники не мають професійного права опускати руки. Зокрема й, щодо питань оптимізації процедур господарського судочинства. І досвід МКАС задля цього має бути ґрунтовніше розглянутий з урахуванням потреб виправлення тих недоліків господарського судочинства, які проявилися у світлі практики застосування нової редакції Господарського процесуального кодексу України 2017 р. (далі ГПК).

Передусім маємо визначити основні «хвороби» господарського судочинства, що виступають перешкодою на шляху ефективності судочинства. Це дозволить поставити господарське судочинство на рейки сприяння економічному розвитку, а не суто «розгляду спорів». Звертають на себе такі проблеми.

1. Надмірна формалізація господарського процесу та його уніфікація із цивільним процесом, які призвели до трикратного збільшення обсягу нормативно-правового регулювання, без очевидної користі господарському судочинству. Невеликий приклад: обмежена можливість подання зустрічного позову. Для порівняння в арбітражі теж таке обмеження діє, але арбітри мають право відійти від цього правила при наявності поважних причин. ГПК такої дискреції суддів позбавив. Юристам доводиться подавати паралельні позови та просити об'єднати провадження, що не завжди досягає мети завдяки процедурним аспектам розгляду справи. Це саме стосується й порядку подання доказів. По суті можемо констатувати мінімум дискреції судді в господарському процесі. Якщо раніше відповідно до ст. 74 ГПК у редакції 2001 р. порядок ведення засідання визначався суддею, то в чинній редакції кожна дія судді суворо регламентована, коли спрямованість процедур на формальні дії переважають змістовну мету на встановлення обставин справи. Розраховувати на якісні рішення в складних господарських справах у цьому випадку не доводиться.

2. Існування в господарському процесі процедур, які в силу професійного кола учасників лише обтяжують господарський процес. Прикладом є обов'язковість підготовчого засідання. Для порівняння, в МКАС вирішення питання про проведення організаційного засідання є правом арбітражного суду. Адже у простих справах, наприклад, що сплати штрафних санкцій, стягнення простроченої заборгованості, така процедура не завжди потрібна.

Не менш важливим було б забезпечити у господарському процесі загальне правило про спрощене провадження замість загального. Зокрема, на сьогодні позивачеві потрібно подавати до господарського суду клопотання про розгляд справи у спрощеному провадженні: клопотання подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може бути викладене в цій заяві (ч. 1 ст. 249 ГПК). Така формалізація є невиправданою, адже стикається з розглядом цього питання у суді та його дискрецією на користь повільного розгляду справи у загальному провадженні. Хоча згідно із ч. 4 ст. 247 ГПК чітко визначені справи, які не можуть розглядатися у спрощеному провадженні і цього

законодавчого застереження цілком достатньо для впровадження загального правила про спрощене провадження.

3. Штучне відокремлення одних категорій спорів від інших, коли в господарському судочинстві розглядаються лише «приватно-правові спори» навіть тоді, коли самі сторони вважають більш ефективним розгляд усіх вимог в порядку одного судочинства, а не розпорошування вимог по різних юрисдикціях відповідно до формальних законів (що дуже часто відбувається в спорах щодо нерухомості, щодо захисту права власності, щодо публічних закупівель тощо). Намагання вирішити ці питання шляхом створення комплексних категорій спорів у ГПК не можна визнати достатньо результативною, позаяк кількість розведених за різними юрисдикціями проваджень є чималою. Серед іншого тут можна говорити про потребу доповнення ГПК положеннями такого змісту: «Позивач має право об'єднати майнові вимоги до суб'єкта, наділеного владними повноваженнями, із вимогами про оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. У цьому разі розгляд справи здійснюється у порядку, встановленому цим Кодексом». По суті має діяти правило: господарський суд приймає ті справи, що виникають у господарській діяльності, які вважають за доцільне передати до нього суб'єкти господарювання. При цьому потрібно надати самим суддям право вирішувати питання про наявність компетенції суду (в міжнародному комерційному арбітражі це впливає з доктрини «компетенція компетенції»), яке може бути оскаржене в дуже стислі терміни (наприклад, протягом 10 днів після відповідної ухвали суду при порушення провадження у справі чи прийняття зустрічного позову). Для порівняння така система діє у Німеччині. Відповідно до ст. 37 Цивільного процесуального кодексу Німеччини клопотання про визначення компетентного суду викладається в ухвалі, винесеній судом. Рішення вищого за ланкою суду про визначення компетентного суду оскарженню не підлягає. Такі положення обмежують зловживання. Запровадження «комплексних позовних вимог» та обмежень на оскарження компетенції суду створить здорову конкуренцію між судовими юрисдикціями щодо більш якісного розгляду справ та припинить зловживання сторін щодо затягування розгляду справи оскарженнями. А господарські конфлікти зможуть бути остаточно вирішеними в одному провадженні.

4. Наявність процедур, які створюють сприятливий режим зловживання процесуальними правами, коли процедури використовуються не для встановленні дійсних обставин справи, але для спотворення доказів. Прикладом таких процедур є процедура надання письмових показань свідків, що презумується за винятком обставин, що можуть поставити під сумнів достовірність таких показань. Такі положення не сприяють оперативному розгляду справа, а провокують зловживання, коли показання свідків надиктовуються адвокатами. Для порівняння в арбітражу можуть прийматися письмові показання свідка, але сам арбітр вирішує, чи є потрібним особиста

участь свідка в допиті в засіданні арбітражу без прив'язування до наявності сумніви у достовірності. І такий підхід є більш правильним. Для порівняння у країнах, де передбачена можливість афідевіту свідка, процедура отримання показань свідка поза судовим слуханням має винятковий характер, коли свідка неможливо викликати в судове засідання. При отриманні афідевіту свідка мають гарантуватися права обох сторін спору, реалізовуватися право кожної із них на формулювання запитань свідкові, фіксації порушень процедури, що впливає на правдивість показань, тощо.

5. Відсутність елементів участі народу в здійсненні правосуддя через формування складу суду. І питання тут не лише у потребах повернення до колегіального розгляду спорів у першій інстанції, але й запозичення досвіду арбітражу у формуванні складів арбітражів з непрофесійних юристів. У цьому аспекті можна згадати досвід функціонування господарських судів у Німеччині. Господарські суди діють при земельних судах ФРН та, на відміну від цивільних судів, слухають справи у складі професійного судді та двох «почесних суддів» з підприємницького середовища (по суті – представників народу). Що цікаво, історію цих комерційних судів німці, по-перше, рахують із 1508 р. (понад 500 років), а, по-друге, підкреслюють виняткову стабільність відповідного судочинства: «Починаючи із 1909 р. в правилах роботи складів по вирішенню комерційних спорів практично не було введено жодних суттєвих змін». Причому, як пишуть гордівливі німці, зараз навіть Франція перейняла саме «німецьку систему», яка бере початок з комерційного суду у Нюрнберзі у 1508 р. Причому первісно у Франції судді комерційних трибуналів також діяли винятково з числа підприємців [2]. Якщо не запровадити елементи участі народу в процедурах розгляду господарських справ, довіру до рішень господарських судів навряд чи вдасться підвищити.

6. На жаль, замість запозичення провідного досвіду МКАС при ТПП України у створенні простих та ефективних правил вирішення комерційних спорів, в Україні спостерігаються протилежні негативні явища, що можуть бути охарактеризовані, як посягання на роль арбітражу при вирішенні комерційних конфліктів. Проарбітрабельність національної правової системи є необхідною передумовою інвестиційної привабливості економіки, але судова практика щодо визнанням недійними арбітражних застережень, визнання та виконання арбітражних рішень може звести нанівець усю прогресивність процесуальних положень та декларовані арбітражні принципи. Для подолання негативних явищ, що нарастають із 2017 р., у цьому контексті доцільно:

- унеможливити розгляд в господарських судах спорів щодо недійсності арбітражної угоди як єдиної позовної вимоги. Це прямо призводить до обходу арбітражних процедур як елементу розвантаження державної судової системи. Зокрема, значний удар по проарбітрабельності національної правової системи, як видається, нанесла постанова Об'єднаної палати КГС ВС від 17.12.2021 у справі № 910/9841/20. В цьому рішенні санкціоновано розгляд господарським судом спору щодо визнання недійсною арбітражної угоди (застереження),

навіть якщо це є єдиною позовною вимогою. Цим рішенням КГС ВС фактично утворив колізію, знецінивши правову позицію, висловлену у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28.08.2018 у справі №906/493/16, у якій зазначено, що національний суд здійснює перевірку того, чи є арбітражна угода недійсною, втратила чинність або не може бути виконана, лише тоді, коли до нього надійшов позов із питання, з якого сторони уклали угоду. Таким чином виникла лазівка для зриву арбітражу з використанням господарського судочинства. Для прикладу, у справі 910/9841/20 відповідні спори сторін зайняли 8 місяців в суді першої та апеляційної інстанції. Отже в силу відповідного неоднозначного тлумачення саме законодавець має поставити перешкоду на подібну форму сутяжництва у господарському судочинстві шляхом внесення заборон у ГПК;

- переглянути широкий підхід до поняття «публічний порядок» у судовій практиці. Позиція ВС щодо обсягу та критеріїв визначення публічного порядку з 2017 р. виявляє чітку тенденцію до розширювального тлумачення, що розхитує, по суті, межі розуміння цієї категорії та проарбітрабельність української юрисдикції. Зокрема, у рішенні ВС від 21.10.2022 у справі № 824/309/21 (ТОВ «ОЛФА» проти АТ «Олайнфарм»), колегія суддів, скасовуючи рішення МКАС при ТПП України у справі про стягнення збитків, не лише безпрецедентно заглибилася в обставини арбітражної справи, порядок оцінки доказів у справі, значення претензійного порядку, додержання строків арбітражної процедури, але й відкрив нові обрії загальної інтерпретації публічного порядку. Зокрема, до порушення публічного порядку було віднесено не лише порушення «основних засад цивільного права», «законних інтересів осіб», але й принципів судового процесу. Подібні тенденції судової практики не можуть не викликати уваги юридичної громадськості, позаяк здатні зруйнувати імідж України як дотичної до загальносвітових стандартів арбітражу та збільшити навантаження на судову систему;

- запровадити в господарський процес дієві елементи впровадження інститутів медіації. На сьогодні відповідні процедури майже не застосовуються, що обумовлено багато у чому прогалиною ГПК у питаннях впровадження медіаційної угоди, зокрема, порядку часткового врегулювання спору за такою угодою чи виходу її положень за межі спору. Серед іншого тут може стати у нагоді досвід МКАС при ТПП України у провадженні перехідних процедур між загальною процедурою розгляду спору та медіацією. Ці положення розписані й у інших світових арбітражах. За відповідних запозичень медіація в господарському судочинстві може стати дієвою альтернативою врегулювання спору за участі судді. Останній інститут залишається лише на папері, не дивлячись на широке декларування найважливішим елементом реформи 2017 р. Тому що судді не можуть бути ефективними медіаторами, позаяк для медіації недостатньо правових знань, а кваліфікація судді не означає автоматично здатність провадити медіаційні процедури. Саме тому, запровадження перехідних положень щодо трансформації процедури розгляду господарського

спору у медіацію та навпаки – є перспективним напрямом оптимізації господарського процесу.

Підсумовуючи варто зауважити, що подальший розвиток господарського судочинства в Україні не повинен здійснюватися з абстрактною метою «реформ», пошуку «стандартів правосуддя» чи «уніфікації процесів». Досвід розвитку міжнародного комерційного арбітражу, який відбиває глобальні тенденції юрисдикційного сприяння комерційному обігу, засвідчує потребу перегляду багатьох процедур господарського судочинства з метою повернення йому властивостей оперативності, уникнення надмірного формалізму та максимального захисту прав кредиторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про стан правосуддя в Україні: Стенограма парламентських слухань 18.03.2009. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl6/11session/par_sl/sl1803109.htm

2. History of commercial judges. 500 years of commercial judges – Imperial edict of Maximilian I in 1508. *Association of Commercial Judges*. 17 October 2002. URL: <https://www.handelsrichter.eu/en/commercial-judges/history-of-commercial-judges/>

Беляневич Олена,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права і процесу,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця
<https://orcid.org/0000-0002-2590-2807>*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ІЗ МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБІТРАЖЕМ

Академік В.К. Мамутов в своїй науковій творчості, громадській та практичній діяльності як арбітр МКАС при ТПП України, у повсякденному професійному спілкуванні значну увагу приділяв питанням ефективного і оперативного вирішення господарських спорів, метою якого повинно бути забезпечення стабільного та швидкого господарського обороту (див., зокрема, [1]). Валентин Карлович підкреслював переваги комерційного арбітражу порівняно із чотириланковою системою вирішення спорів арбітражними/господарськими судами як довготривалою та затратною і для держави, і для сторін. Цим зумовлений вибір теми взаємодії судової влади із міжнародним комерційним арбітражем, яка, хоч і не є новою, але має перебувати в полі зору представників науки господарського права, оскільки у судової влади, як свідчить поточна практика Верховного Суду, завжди зберігається ресурс для порушення визначених міжнародними конвенціями,

національним законодавством демаркаційних ліній між судочинством та арбітражем як приватноправовим методом вирішення комерційних спорів.

Конституційний Суд України (далі КСУ) в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого ст. 2, ст. 3, п. 9 ст. 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10.01.2008 № 1-рп/2008 визначив третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин як вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного частиною п'ятою ст. 55 Конституції України. КСУ виявив основні риси правової природи третейського суду (арбітражу): а) третейські суди не здійснюють правосуддя, б) їх рішення не є актами правосуддя, в) самі вони не входять до системи судів загальної юрисдикції. В цьому ж рішенні КСУ посиляється на те, що можливість передачі державою на розгляд третейських судів спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин визнана зарубіжною практикою, заснованою, в тому числі, на міжнародному праві. Практика ЄСПЛ наголошує, що звернення фізичних та/або юридичних осіб до третейського суду є правомірним, якщо відмова від послуг державного суду відбулася за вільним волевиявленням сторін спору (Рішення у справі «Девір проти Бельгії» від 27.02.1980). В рішенні у справі «Компанія «Регент» проти України» (заява № 773/03) від 03.04.2008 ЄСПЛ нагадує, що стаття 6 Конвенції не виключає створення арбітражних судів з метою вирішення спорів між приватними підприємствами. Насправді, слово «суд» у п. 1 ст. 6 Конвенції не обов'язково має розумітися як суд класичного виду, інтегрований у стандартну судову систему держави (див., *inter alia*, «Літгоу та інші проти Великобританії», рішення від 08.07.1986).

Автономність міжнародного комерційного арбітражу, який діє в межах відповідної юрисдикції, зумовлює необхідність визначення меж, в яких можливим і допустимим є втручання судової влади в його діяльність і які встановлені міжнародними угодами та національним законодавством. Зокрема, це стосується забезпечення прав сторін господарського спору на додержання арбітражем своєї компетенції та фундаментальних засад арбітражного розгляду [2].

Компетенція судів по відношенню до міжнародного комерційного арбітражу є обмеженою і імперативно визначена Законом «Про міжнародний комерційний арбітраж» в ст. 5 «Межі втручання суду»: з питань, що регулюються цим Законом, ніяке судове втручання не повинно мати місця, крім як у випадках, коли воно передбачене в цьому Законі. Проблематика дотримання цих меж ґрунтовно розроблена у вітчизняному правознавстві.

Аксіоматичною можна вважати тезу про те, що у функціональному плані державні суди виконують щодо міжнародного арбітражу дві групи функцій: функції сприяння і функції контролю. Держава, з одного боку, передає на розгляд арбітражу (який за своєю природою є приватним суб'єктом) правовий спір, захист порушених прав та інтересів учасників цивільного (господарського) обороту, з іншого боку, наділяє арбітраж певними процесуальними гарантіями його функціонування (зокрема, остаточність арбітражного рішення та заборона його перегляду по суті) [3, с. 27-28]. Захист арбітражного процесу від непередбачуваного або неконструктивного втручання судів має найважливіше значення для сторін, які обирають арбітраж [4, с. 19].

Водночас в останні декілька років в практиці Верховного Суду (далі ВС), правові позиції якого безпосередньо впливають на правозастосовну діяльність судів першої та апеляційної інстанцій, почали формуватися деякі негативні тенденції, що можуть позбавити Україну репутації країни, дружньої для арбітражу.

Так, у постанові ВС у справі № 910/9841/20 від 17.12.2021 викладено позицію про те, що «дійсність/недійсність третейської угоди/застереження *може бути самостійним (окремим)* [виділено нами – О.Б.] позовним провадженням незалежно від існування спірних питань за основним договором/контрактом, та може бути розглянуто як національним судом так і арбітражним судом, який визначено у арбітражній угоді (третейському застереженні). Таким чином, позов про визнання недійсним арбітражної угоди, у тому числі викладеної у формі арбітражного застереження, відповідає нормам Конституції України та вимогам чинного законодавства України, є ефективним способом захисту прав і законних інтересів та не суперечить нормам міжнародного права». Така позиція є помилковою, і не тільки тому, що не відповідає ст. II Нью-Йоркської конвенції 1958 р. («суд договірної держави, якщо до нього потрапляє позов з питання, стосовно якого сторони уклали арбітражну угоду, зобов'язаний ... направити сторони до арбітражу...»), ст. VI Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р., ст. 8 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж». Зважаючи на непоодинокі випадки звернення до господарських судів вітчизняних суб'єктів господарювання із позовами про визнання недійсними арбітражних угод з метою уникнення арбітражного розгляду, вона здатна розмити саму конструкцію арбітражної угоди, яка «має «змішану» природу і не є цивільно-правовим договором» [5, с. 20] і є фундаментом діяльності комерційного арбітражу як альтернативного методу вирішення комерційних спорів. Арбітражна угода як юридичний факт не породжує матеріально-правових відносин, а є передумовою виникнення процесуальних відносин з розгляду спору у недержавному органі, тому її укладання *не може порушувати* суб'єктивного матеріального права, яке підлягає захисту.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної

угоди, повинен, якщо будь-яка із сторін попросить про це не пізніше подання своєї першої заяви щодо суті спору, припинити провадження у справі і направити сторони до арбітражу, якщо не визнає, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. Тобто питання про недійсність арбітражної угоди не розглядається окремо від позову про захист порушеного суб'єктивного права сторони угоди (стягнення боргу, відшкодування збитків, виконання обов'язку в натурі, тощо). Призначення ж розгляду вимоги про недійсність арбітражної угоди полягає у встановленні наявності (відсутності) юридичного факту, що має породжувати процесуальні відносини, визначаючи компетенцію арбітражного суду щодо розгляду спору про право. Встановлення судом недійсності арбітражної угоди як дефектного юридичного факту означатиме відсутність компетенції арбітражного суду розглянути певний спір. Самостійна вимога щодо визнання недійсним арбітражної угоди/арбітражного застереження не підлягає розгляду господарськими судами, господарський суд не може розглядати спір щодо дійсності, чинності або виконуваності арбітражної угоди як єдину позовну вимогу.

Інша негативна тенденція виявилася у нових підходах до тлумачення та застосування категорії публічного порядку, порушення якого є підставою для відмови у визнанні або у виконанні арбітражного рішення (п. 2 ч. 1 ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»). Найбільш принципове проарбітрабельне розуміння категорії «порушення публічного порядку» свого часу сформулював ВС у постанові від 05.09.2018 у справі № 761/46285/16-ц: «арбітражне рішення не суперечить публічному порядку України, її незалежності, цілісності, самостійності та недоторканості, конституційним правам, свободам, гарантіям, оскільки це рішення ухвалено виключно стосовно боржника як окремої юридичної особи та самостійного учасника господарського обороту, і поширює свою дію тільки на боржника». Проте в подальшому така позиція стала розмиватися. Зокрема, постановою від 08.06.2021 у справі № 824/241/2018 ВС, посилаючись на порушення публічного порядку, відмовив у виконанні рішення Арбітражного інституту Торгової палати м. Стокгольма, оскільки «фактичним набувачем виплат, вимог та доходів в результаті примусового виконання на території України Арбітражного рішення від 25.07.2016 буде АТ «Газпромбанк», юридична особа російської федерації». Підкреслимо, що це є абсолютно справедливим в умовах російської агресії, яка розпочалася в 2014 р. Але Верховний Суд вказав, що цей аргумент *є тільки одним із аргументів* і розлого пояснив, що «стягнення боргу і нарахованого штрафу відповідно до арбітражного рішення має загрозу зупинки ПАТ «Одеський припортовий завод», примусового звернення стягнення на його майно та його банкрутства, що унеможливить або принаймні істотно ускладнить реалізацію економічних цілей приватизації, а саме залучення інвестиційних ресурсів для забезпечення структурної перебудови і стабілізації економіки України», «приватизацію ПАТ «Одеський припортовий завод» не завершено і матеріали справи не містять доказів наявності згоди Фонду

державного майна України як уповноваженого органу управління часткою держави у статутному фонді ПАТ «Одеський припортовий завод» на списання основних засобів, що мають залишкову вартість, безоплатну передачу та реалізацію майна ПАТ «Одеський припортовий завод» для погашення заборгованості на виконання на території України арбітражного рішення» і тому подібне. Надавши таке довільне розширювальне тлумачення категорії публічного порядку, ВС, по суті, відкрив можливість органам держави створювати в будь-якій справі штучні перешкоди для визнання та виконання рішення арбітражу за участю боржника – суб'єкта господарювання державного сектору економіки.

Водночас необхідно зазначити, що в деяких інших випадках ВС не знайшов загрози публічному порядку при визнанні та виконанні рішень арбітражу на користь суб'єктів російської федерації. Так, в постановках ВС від 26.09.2018 у справі № 755/6749/15-ц, від 22.11.2018 у справі № 796/92/2018, від 08.05.2019 у справі № 761/39565/17 *сукупність аргументів* на користь визнання та виконання таких рішень є такою: 1) боржник не довів, що визнання й виконання арбітражного рішення вплине на суспільні, економічні й соціальні засади діяльності держави Україна або що внаслідок його виконання буде вчинено дії, прямо заборонені законодавством України, або такі, що завдадуть шкоди суверенітету чи безпеці держави Україна; 2) події, що відбулися в Україні з лютого – березня 2014 р., і визнання російської федерації країною-агресором щодо України не вплинули на приватноправові відносини, які склалися між сторонами, та на їхні зобов'язання, що виникли з договору.

Примітно, що у постанові від 08.05.2019 № 761/39565/17 у справі ВС вдався до деталізації категорії публічного порядку, застосувавши розширювальне тлумачення останнього: «Застереження про порушення публічного порядку як підстава для відмови у визнанні та наданні дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення, є своєрідним механізмом, який закріплює *пріоритет державних інтересів над приватними*, охороняє публічний порядок держави від будь-яких негативних впливів на нього... Під публічним порядком слід розуміти правопорядок держави, визначені принципи і засади, які становлять основу існуючого у ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканості й основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо). Публічний порядок будь-якої держави включає *фундаментальні принципи і засади правосуддя, моралі*, які держава має намір захистити навіть тоді, коли це не має прямого стосунку до самої держави... Правова концепція публічного порядку існує для того, щоб захистити державу від іноземних арбітражних рішень, які порушують діючі в державі *фундаментальні принципи справедливості і правосуддя*. Ці положення покликані встановити правовий бар'єр на шляху рішень, ухвалених всупереч *кардинальним процесуальним і матеріально-правовим принципам*, на яких тримається публічний порядок. Вони також призначені не допустити можливість визнання та надання дозволу на виконання рішень, пов'язаних з

корупцією чи неприпустимим невіглаством арбітрів». Верховний Суд фактично проголосив «принципи справедливості та правосуддя», «кардинальні процесуальні і матеріально-правові принципи» як змістовні складові категорії публічного порядку і надав їм значення підстав для відмови у визнанні та виконанні рішень арбітражу.

В постанові від 21.10.2022 у справі № 824/309/21 КЦС ВС, скасовуючи рішення МКАС при ТПП України у справі про стягнення збитків, порушеннями публічного порядку визнав вже не лише порушення «основних засад цивільного права», «законних інтересів осіб», але й принципів судового процесу, заглибившись при цьому в обставини арбітражної справи, порядок оцінки доказів у справі, значення претензійного порядку, додержання строків арбітражної процедури.

Перспективи, які відкриваються такою судовою практикою, будуть доволі невтішними для України, оскільки наведені правові позиції руйнують проарбітрабельність української юрисдикції. Якщо позиція, сформульована ВС у справі № 824/309/21, стане орієнтиром для правозастосовної практики, арбітражний процес прирівнюватиметься до судового процесу із можливістю оцінки дій арбітражу на предмет невідповідності судовим процедурам. Це може знецінити і діяльність МКАС при ТПП, який за тридцять років діяльності здобув репутацію одного з найбільш авторитетних арбітражів в Центральній та Східній Європі. Високі стандарти діяльності МКАС як інституції, вільної від політичних та корупційних впливів, в умовах війни України проти РФ за свій цивілізаційний вибір, і особливо в умовах величезних викликів економічного відродження країни після Перемоги є одним з чинників довіри до України як країни із стабільним правовим господарським порядком, який забезпечує правову визначеність учасників міжнародних комерційних відносин та захищеність права власності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Виступ акад. В.К. Мамутова на Парламентських слуханнях «Про стан правосуддя в Україні». 18.03.2009. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl6/11session/par_sl/sl1803109.htm

2. Подцерковний О. Проблеми втручання судів у арбітражну діяльність у контексті підстав банкрутства та тлумачення «публічного порядку». *Координата*. 18.02.2020. URL: <https://coordinata.com.ua/problemi-vtrucanna-sudiv-u-arbitraznu-dialnist-u-konteksti-pidstav-bankrutstva-ta-tlumacenna-publicnogo-poradku>

3. Селівон М. Про деякі питання взаємодії судів із міжнародним комерційним арбітражем. *Право України*. 2014. № 12. С. 27–36.

4. Винокурова Л. Щодо розвитку правової доктрини третейського розгляду в Україні. *Право України*. 2014. № 12. С. 11–26.

5. Мальський М.М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти: Монографія. Львів, Літопис, 2013. 374 с.

Гудіма Тетяна,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник завідувача відділу проблем
модернізації господарського права та законодавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-1509-5180>

Камишанський Владислав,
здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-4220-8339>

ЦИФРОВА ВАЛЮТА ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННИХ РОЗРАХУНКІВ

Глобалізація економічних відносин призводить до зростання кількості транскордонних платежів. За оцінками експертів, зважаючи на останні тенденції, загальний транскордонний потік до 2027 р. сягне понад 250 трлн дол. США [1]. Швидші, дешевші, прозоріші, більш інклюзивні та безпечні транскордонні платіжні послуги, включаючи грошові перекази, матимуть широкі переваги для громадян і економіки в усьому світі, підтримуючи економічне зростання, міжнародну торгівлю, глобальний розвиток і фінансову доступність. Саме тому відповідні пріоритети є головними для G20 на сьогодні [2-3]. Це є особливо актуальним на тлі швидкого заміщення електронних грошей криптовалютами у міжнародних розрахунках. Зважаючи на зазначене, центральні банки країн вдалились до розробки альтернативного інструменту. Йдеться про цифрову валюту центрального банку (CBDC). Згідно з дослідженням *Atlantic Council*, 105 країн, на які припадає понад 95 % світового валового внутрішнього продукту, наразі розглядають можливість випуску CBDC. У той час як все більше і більше країн вивчають особливості використання такої валюти для внутрішнього контексту, міжнародні транскордонні пілотні проекти CBDC також набирають обертів. Зокрема, наразі реалізуються 9 транскордонних оптових тестів цифрової валюти і 7 транскордонних роздрібних проєктів, які, швидше за все, будуть здійснені впродовж 2023 р. [4].

CBDC можуть потенційно забезпечити безпечні, ефективні та недорогі транскордонні та міжвалютні платежі в сучасній взаємопов'язаній фінансовій системі, а також сприятиме зниженню валютних ризиків. Тому центральні банки, дослідники, ІТ спеціалісти, державні регулятори, мають великий попит

на подальше вивчення цієї теми. Краще її розуміння сприятиме більш ефективному управлінню інформацією, процесу прийняття рішень і призведе до переробки процесів і продуктів центральних банків (цифрових валют) [5].

Практика пілотування *CBDC* не оминула і Україну. Більше того, загальні засади випуску та використання в країні цифрових грошей Національного банку України (НБУ) та відмежування їх від електронних грошей вже закріплено Законом України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX. Так, відповідно до п. 96 ст. 1 відповідного закону «цифрові гроші Національного банку України являють собою електронну форму грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України». На відміну одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей (п. 14 ст. 1).

Водночас слід звернути увагу на те, що Закон України «Про платіжні послуги» досить декларативно підходить до регулювання особливостей випуску та використання цифрової валюти. Зокрема, відповідна валюта може бути емітована НБУ виключно в безготівковій формі та використовуватися суб'єктами господарювання, а також громадянами (фізичними особами). При цьому, порядок випуску та зберігання цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей мають визначатися нормативно-правовими актами НБУ (ст. 62 Закону України «Про платіжні послуги»).

Не зважаючи на дворічний строк прийняття та існування Закон України «Про платіжні послуги» подальші кроки щодо реалізації згаданої вище статті з боку регулятора (НБУ) відбуваються досить повільно. Так, лише 28.11.2022 НБУ презентував представникам банків, небанківських фінансових установ та ринку віртуальних активів для обговорення та отримання зворотного зв'язку проєкт концепції е-гривні – цифрових грошей Національного банку України [6].

Наразі регулятор розглядає та опрацьовує такі можливі варіанти використання е-гривні, від яких залежатимуть її дизайн та основні характеристики, серед них - е-гривня для забезпечення можливості здійснення транскордонних платежів [6]. І в даному випадку, в умовах інтеграції у глобальну цифрову платіжну систему, інтероперабельність між *CBDC* різних країн є важливим аспектом, який слід враховувати і який вимагає міжнародної співпраці. Адже «інтеграція за своєю природою є процесом інтернаціональним, тобто здатним до розвитку тільки тоді, коли в той чи інший спосіб ураховуються інтереси всіх його об'єктивно взаємозалежних учасників» [7, с. 18].

Слід зазначити, що банк міжнародних розрахунків та G20 вже провели роботу з визначення можливих варіантів інтеперабельності CBDC для транскордонних платежів із різними потенційними перевагами. Три визначені моделі – сумісність, взаємозв'язок і єдина система – передбачають різний рівень операційних викликів і витрат, а також беруть до уваги різні рівні зрілості платіжних систем. до уваги різні рівні зрілості проектів CBDC [8]. «Велика сімка» заявила про свою готовність продовжувати просувати спільні цінності в міжнародній роботі над такою валютою, в тому числі через відповідні міжнародні стандарти.

Безперечно, CBDC можуть значно покращити транскордонні фінансові транзакції, зокрема оптимізувати процес їх здійснення та зменшити витрати для споживачів таких послуг. Втім запровадження такої валюти у практичну дійсність пов'язане з певними ризиками, зокрема ризиками конфіденційності та безпеки передачі даних. Крім того, для використання CBDC у транскордонних розрахунках країнам необхідно узгодити власні технологічні та нормативні вимоги у відповідному напрямі. Для України першочергового значення набуває імплементація вимог та практики ЄС відносно випуску та обігу цифрової валюти. Це відповідатиме концепції Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та нещодавно набутим статусом країни-претендента на членство у ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Cross-border payments. Bank of England. (n.d.). URL: <https://www.bankofengland.co.uk/payment-and-settlement/cross-border-payments>
2. Financial Stability Board, Enhancing Cross-Border Payments. Stage 1 Report to the G20. 09.04.2020. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P090420-1.pdf>
3. Financial Stability Board, Enhancing Cross-Border Payments. Stage 3 Roadmap. October 13.10.2020. URL: <https://www.fsb.org/2020/10/enhancing-cross-border-payments-stage-3-roadmap/>
4. Central Bank Digital Currency Tracker. *Atlantic Council*. 14.07.2023. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/>
5. Themistocleous M., Rupino da Cunha P., Tabakis E. & Papadaki M. Towards cross-border CBDC interoperability: insights from a multivocal literature review. *Journal of Enterprise Information Management*. 2023. Vol. 36. No. 5. P. 1296-1318. <https://doi.org/10.1108/JEIM-11-2022-0411>
6. Національний банк представив учасникам платіжного ринку та ринку віртуальних активів проект концепції е-гривні. Національний банк України 28.11.2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-predstaviv-uchasnikam-platijnogo-rinku-ta-rinku-virtualnih-aktiviv--proyekt-kontseptsiyi-e-grivni>
7. Мамутов В.К. Правовое обеспечение экономического суверенитета в условиях международной интеграции. Конституционно-правовые основы

государственного суверенитета Украины: доклад на методологическом семинаре НАН Украины. Донецк: Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, 2011. 92 с.

8. G7 Finance Ministers and Central Bank Governors' Statement on Central Bank Digital Currencies (CBDCs) and Digital Payments. October 2021. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/g7-public-policy-principlesfor-retail-central-bank-digital-currencies-and-g7-finance-ministers-and-central-bank-governors-statementon-central-bank>

*Дерев'янюк Богдан,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції,
НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>*

ПРО ПЕРЕХІД ДО ІНТЕНСИВНОГО СПОСОБУ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ У КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

При усіх негативах, стражданнях, горі і бідах, які принесло Україні, її суб'єктам господарювання і громадянам відверте вторгнення російських військ у ніч на 24.02.2022, можна назвати і декілька позитивів. Зокрема тепер увесь світ зрозумів, що українці і росіяни це не один народ. Очевидно, що люди різних національностей, які сформували Український народ, в абсолютній більшості є нащадками великої землеробської цивілізації, тоді як переважна більшість громадян російської федерації є нащадками кочових племен скотарів. Проживання протягом тисяч років у певних умовах і заняття певними видами діяльності на генетичному рівні сформували ставлення до інших людей, до батьків і дітей, до Бога, до землі, до природи, до праці, до війни та миру, до тварин, до води та їжі й ін. Усе сказане у кінцевому підсумку втілювалося у формуванні переважно інтенсивного (у землеробських народів) або переважно екстенсивного (переважно у скотарських народів) способу ведення господарства. Споконвіку характерними рисами, притаманними менталітету українців, були кордоцентризм (від слова «кордос» – серце), тобто підвищена духовність, гуманізм і людяність, та геоцентризм (від слова «гео» – земля), тобто всебічна повага і пошана до землі, як основи життя та основного засобу виробництва [1, с. 8]. Сучасну європейську цивілізацію як мінімум на 90% сформували нащадки давніх землеробів на основі ощадливого ставлення до людських і природних ресурсів і сповідування інтенсивного способу ведення господарства.

Радянська влада свідомо чи підсвідомо бачила для себе загрозу в особі новаторів та раціоналізаторів, а тому протягом ХХ століття знищувала господарів на селі. Можна назвати 1917–1920 рр. – розпад російської імперії; 1920–1924 рр. – проведення політики військового комунізму на селі, а по суті пограбування українських сіл. 1929–1935 рр. – перші роки індустріалізації та відтоку селян до міст; 1932–1933 рр. – роки штучного голодомору з фізичним знищенням до 7 млн селян у східних та центральних областях України; 1934–1939 рр. – роки найбільш жорстоких політичних репресій на території України; 1939–1945 рр. – роки II світової війни, під час якої на території України відбувалися найбільш запеклі бойові дії, було знищено тисячі сіл; 1947 р. – рік післявоєнного голоду; з середини 1950-х р. до наших днів – політика, а пізніше тенденція зневажливого ставлення до селянина, його праці і, як наслідок, постійний відтік молоді до міст, а останніми роками – за кордон [1, с. 8-9]. У цей же час з українських міст «чорними воронами» вивозилися і повільно знищувалися у мережі «гулагів» усі, хто мав власну думку і намагався покращити життя собі та іншим. У відносній безпеці були нездари і посередності, які бездумно виконували часто зайву і непотрібну роботу.

Наведений стислий екскурс у прадавню історію людства та новітню історію ХХ ст. вказує на близькість Українського народу із переважною більшістю народів країн, які об'єдналися у межах ЄС. Столітня ворожа пропаганда сформувала у європейців хибні враження про українців, які були змінені протягом декількох минулих місяців. Невипадково рік тому, а саме 23.06.2022 країни – члени ЄС проголосували за надання Україні статусу країни кандидата на вступ до ЄС. Тому зрозуміло, що згодом Україна повернеться до свого місця у світовій еволюції і посяде чинне місце серед європейських та інших розвинених держав світу. Але століття поневолення у межах російської імперії та радянської держави не пройшли безслідно. Інтенсивний спосіб ведення господарства та навіть суспільного життя, що сповідується європейськими і світовими розвиненими державами, вимагає від України вжиття комплексу заходів, спрямованих на підвищення коефіцієнту корисної дії використання енергії (палива), сировини, робочої сили та інших ресурсів. Тому Україна має в окремих галузях та сферах поступово, а в інших надшвидко запроваджувати і виконувати стандарти, що діють у країнах – членах ЄС, а тому виконувати положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [2]. Щоб усунути відставання від практики розвинених держав доцільніше одразу імплементувати їх позитивний досвід, аніж втрачати десятиліття, методом спроб і помилок вишукуючи власний шлях. У цьому зв'язку академік В.К. Мамутов зазначав, що бездумно копіювати чужий досвід не можна і не треба. А треба вивчати й аналізувати, враховувати плюси і мінуси, зокрема, у процесі зближення із законодавством ЄС [3, с. 84].

Серед більшості галузей і сфер діяльності, в яких Україна найбільше відстає від країн – членів ЄС в частині використання провідних технологій, є енергетична і транспортна сфери. У першій, як вказують окремі українські вчені, нам потрібно зменшувати вуглеводневу складову у виробництві електроенергії, зокрема і через закриття збиткових вугільних шахт [4]. У другій навіть за кількісними показниками Україні потрібно значно збільшити питому вагу: 1) частки використання біопалива у вуглеводневому паливі; 2) сучасних автомобілів з бензиновими чи дизельними двигунами внутрішнього згорання; 3) автомобілів з електродвигунами; 4) автомобілів з водневими двигунами внутрішнього згорання. Останні два напрями є найбільш прогресивними. Раніше нами вказувалося, що для виправлення ситуації та збільшення масштабів переведення транспортних засобів на відновлювальні джерела енергії слід зробити пропозицію щодо розширення дії пільгових положень, наведених Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16.01.2020 та Законом України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку галузі екологічного транспорту в Україні» від 15.07.2021, на транспортні засоби із водневими двигунами та на виробників таких транспортних засобів і водневих двигунів до них [5, с. 240]. Ці акти було прийнято у розвиток ст. 44 «Спеціальні заходи щодо легкових автомобілів» і 45 «Визначення» ч. 2 «Спеціальні заходи щодо легкових автомобілів» глави 2 «Засоби захисту торгівлі» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2]. Формат тез доповіді не дозволяє у повній мірі проаналізувати, виокремити і запропонувати для імплементації в українське законодавство і практику його застосування заходів, покликаних швидко стимулювати імпорт та власне виробництво електромобілів, що працюють на електричній енергії, виробленій також із альтернативних класичним джерел та імпорт і виробництво автомобілів, що працюють на основі вуглеводневих двигунів внутрішнього згорання. Слід лише намагатися використовувати широкий набір можливих заходів, не заборонених нормами Господарського кодексу України [6], спеціального законодавства, та названої вище Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Деревянко Б.В. Господарське право: особлива частина (правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки): навчальний посібник. МВС України, Донецький державний університет внутрішніх справ. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 314 с. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/367>

2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

3. Мамутов В. Посилення публічних засад у правовому регулюванні господарської діяльності. *Право України*. 2009. № 9. С. 83–94.

4. Kirin R., Hryshchak S., Illarionov O. Features of legal support for the operation of small atypical Ukrainian coal mines under contractual conditions of a public-private partnership. *Mining of Mineral Deposits*. 2020. Vol. 14. Iss. 2. P. 128–137. <https://doi.org/10.33271/mining14.02.128>

5. Деревянко Б.В., Попович Т.Г. Правові аспекти стимулювання використання «зеленої» енергії у транспортній сфері України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 236–242. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-1>

6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.

Жилінська Людмила,

*доктор економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
економіко-правових проблем містознавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-7524-4507>*

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДКРИТОСТІ ОБАЛАСНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (В СВІТЛІ НАУКОВОГО ДОРОБКУ В.К. МАМУТОВА)

В сучасному світі відкритість міста є визнаною важливою характеристикою. Забезпечення відкритості міста має два аспекти. В період миру, вона сприяє поліпшенню інвестиційного клімату та підвищенню привабливості міста для інвесторів шляхом забезпечення прозорого урядування. У постконфліктний період, відкритість сприяє боротьбі з корупцією, спрощує доступ до інвестиційних ресурсів та отримання міжнародної технічної та фінансової допомоги від міжнародних партнерів-донорів. Ця проблема отримала велику увагу з боку наукових установ, громадських організацій, урядовців, політиків та практичних працівників органів місцевого самоврядування.

Великий внесок у теорію і практику державного будівництва і розвитку самоврядування зробив академік В.К. Мамутов [1-3]. Валентин Карлович у своїх працях проаналізував недоліки в законодавчому забезпеченні економічної

політики, а також виявив прагнення кримінально-тіньових елементів використовувати наявні або створювати нові законні прогалини для незаконного збагачення. В.К. Мамутов запропонував заходи для вдосконалення господарського і конституційного законодавства з метою підтримки чесного підприємництва та створення бар'єрів для антигромадянської діяльності в економічній сфері.

Проблеми, пов'язані з впровадженням принципів економіко-правового забезпечення відкритості міст України, стають все більш актуальними. Закон України «Про доступ до публічної інформації» встановлює право кожного на доступ до інформації, що належить суб'єктам владних повноважень, іншим розпорядникам публічної інформації, а також інформації, що становить загальний інтерес [4]. Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 було схвалено Положення про набори даних, які мають бути оприлюднені у формі відкритих даних, а також Порядок щорічної оцінки стану оприлюднення та оновлення відкритих даних розпорядниками інформації на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних [5].

Аналіз рівня прозорості економіко-організаційного забезпечення обласних центрів України до та після повномасштабного вторгнення російських військ виявив основні проблеми та перспективи подальшого розвитку, що виникають у забезпеченні відкритості міст України [6, 7]:

1. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» від 12.03.2022 № 263, при введенні воєнного стану уряд надав право міністерствам, іншим органам виконавчої влади, державним та комунальним підприємствам, установам, організаціям, що перебувають у їхньому управлінні, зупиняти або обмежувати функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів, а також захищати інформацію, яка обробляється в цих системах, і державні інформаційні ресурси. Зокрема, з 24.02.2022 було призупинено доступ до *DATA.GOV.UA*, що є Єдиним державним вебпорталом відкритих даних. Однак, в серпні 2022 р. доступ до цього порталу було відновлено. Це рішення було прийнято з метою забезпечення належного функціонування інформаційних ресурсів, їх захисту та забезпечення безпеки державної інформації під час воєнних дій.

Застосування таких заходів, як зупинення та обмеження доступу до ресурсів, демонструє важливість захисту державних інформаційних ресурсів та забезпечення кібербезпеки під час воєнних конфліктів. Постанова Кабінету Міністрів України наголошує на необхідності захищати інформаційні системи від можливих кібератак, які можуть спрямовуватися на вразливості та порушення функціонування державних структур під час кризових ситуацій. Загальний контекст постанови передбачає, що уряд та відповідні органи виконавчої влади приймають необхідні заходи для забезпечення належного

функціонування інформаційних систем, комунікаційних систем та реєстрів під час воєнного стану. Враховуючи значення інформаційних та електронних ресурсів у сучасному світі, це рішення спрямоване на збереження працездатності систем та захисту критичних інформаційних потоків в умовах військових дій.

Відновлення доступу до *DATA.GOV.UA* у серпні 2022 р. свідчить про поступове відновлення нормального функціонування інформаційних ресурсів. Це може вказувати на послаблення загрози кібербезпеки та відновлення нормального режиму обміну відкритими даними, що сприяє ефективному управлінню і підтримці економічного розвитку міст.

2. Зміни, які не були погоджені до постанови Кабінету Міністрів України № 835, що регулює роботу місцевих розпорядників даних під час воєнного стану, викликали неоднозначні реакції. Ці зміни передбачали припинення публікації певних видів інформації місцевими розпорядниками даних. Серед них: дані про депутатів місцевих рад, адресний реєстр, будівельні паспорти, розміщення спецтехніки, геопросторові дані, містобудівний кадастр, схеми планування територій областей, регіонів та населених пунктів, проекти будівельної документації та місця розташування камер відеоспостереження.

Воєнний стан вимагає уважного збалансування потреб у безпеці та конфіденційності з доступом до важливої публічної інформації для громадськості та суспільного розвитку. Залучення міст до покращення обороноздатності, волонтерська діяльність та підтримка внутрішньо переміщених осіб є важливими аспектами. Оцінюючи зміни до постанови, слід ретельно переглянути їх з точки зору прозорості, адекватно оцінювати ризики і забезпечувати збалансований підхід до регулювання доступу до інформації під час воєнного стану.

3. Більшість публічної інформації, яка потенційно може бути доступна у відкритому форматі даних, насправді не оприлюднюється у відповідних форматах або не є машиночитаними. Це означає, що навіть якщо певний набір даних включено до постанови № 835, це само по собі не гарантує, що відповідні дані будуть доступні у відкритому форматі. Це становить проблему для розвитку відкритих даних, оскільки вони мають великий потенціал для підтримки прозорості, інновацій та розвитку економіки. Для досягнення повного потенціалу відкритих даних необхідно звернути увагу на якість та доступність інформації, оприлюднюваної у відкритому форматі, та сприяти переходу до машиночитаних стандартів, що дозволить ефективно використовувати ці дані для розвитку міст України.

4. Один із важливих аспектів, що впливає на ефективне використання відкритих даних, – це проблеми, пов'язані з якістю інформації, навіть у наборах даних, які відповідають встановленим вимогам. Такі проблеми включають неповноту даних, відсутність узгодженості та взаємодії з іншими наборами даних, а також відсутність стандартизованого формату та структури.

Відсутність інтероперабельності з іншими наборами даних також є серйозною проблемою. Якщо дані не можуть легко обмінюватися, поєднуватися або аналізуватися разом з іншими даними, це обмежує можливості використання та витягнення цінної інформації з наборів даних.

Для вирішення цих проблем, необхідно приділяти увагу якості даних і встановлювати вимоги до повноти, актуальності та узгодженості даних. Стандартизація формату та структури даних допоможе полегшити обмін та взаємодію між наборами даних, що забезпечить більш широкий доступ до інформації та підвищить потенціал використання відкритих даних для розвитку суспільства та інноваційних проектів.

5. В умовах підвищення корупційних ризиків, оприлюднення відкритих даних стає надзвичайно важливим для забезпечення прозорості та ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. З метою максимізації суспільної користі, рекомендовано публікувати інформацію з таких областей:

5.1. Розподіл гуманітарної допомоги та перелік контролюючих органів. Ця інформація дозволить громадськості стежити за прозорістю та справедливістю розподілу гуманітарної допомоги.

5.2. Дані обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов. Ця інформація допоможе визначити пріоритети в розробці та реалізації житлових програм та планів розвитку міста.

5.3. Оприлюднення даних щодо розміру та порядку формування комунальних тарифів. Ця інформація дозволить громадськості перевіряти розмір платежів за комунальні послуги та контролювати їх формування.

5.4. Інформація про черги в дошкільні установи. Це дозволить батькам та опікунам отримати об'єктивну інформацію про доступність дошкільних закладів та планувати догляд за дітьми.

5.5. Дані про закупівлі на ремонт пошкоджених об'єктів цивільної інфраструктури. Ця інформація дозволить контролювати витрати на ремонт та відновлення інфраструктурних об'єктів та переконатися у справедливості та ефективності цих процесів.

5.6. Дані про видання ліцензій на види господарської діяльності, яка здійснюється на місцевому рівні, на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Згідно закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [8] ліцензії видаються різними вищими або місцевими органами виконавчої влади, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України. Це важливо з метою забезпечення прозорості та відкритості процесу ліцензування різних видів діяльності. Публікація даних про видання ліцензій дозволить громадськості та зацікавленим сторонам відстежувати, які суб'єкти отримали ліцензії, у якій сфері діяльності та на яких умовах.

5.7. Інформацію про знищення ворожої техніки. Це стане свідченням ефективних заходів по боротьбі з незаконними збройними формуваннями та загрозами безпеці. Публікація даних про знищення ворожої техніки сприятиме створенню довіри та підвищенню прозорості в сфері безпеки.

5.8. Кількість внутрішньо-переміщених осіб. Це стане свідченням масштабів міграції населення, а також дозволить з детальністю вивчити потреби та проблеми переселенців. Інформація про їхню кількість допоможе визначити ресурси, які потрібні для їхнього прийому, адаптації та соціальної підтримки. Такі дані стануть основою для розробки та впровадження ефективних програм та політик, спрямованих на задоволення потреб, їхню інтеграцію в новому середовищі та забезпечення їхніх прав та гідності.

5.9. Кількість людей з інвалідністю та надання їм допомоги. Ця інформація дозволить оцінити стан соціального захисту людей з обмеженими можливостями, визначити необхідність поліпшення програм та послуг для них і забезпечити їхню рівноправність та доступність до всіх сфер життя.

5.10. Нанесені матеріальні збитки. Це дозволить оцінити розмір шкоди, завданої інфраструктурі та майну в результаті конфлікту, і забезпечити необхідні ресурси для відновлення та реконструкції пошкоджених об'єктів.

Цей перелік наборів даних має бути розроблений з урахуванням потреб громади, залученням експертів та консультацій з громадськістю. Він повинен бути детально описаним, щоб забезпечити зрозумілість та доступність інформації для всіх зацікавлених сторін, включаючи громадян, підприємства, активістів та дослідників. Затвердження такого списку наборів відкритих даних сприятиме створенню систематичного підходу до оприлюднення інформації та підвищить прозорість та відкритість діяльності місцевих органів влади. Крім того, це сприятиме покращенню взаємодії з громадськістю, створить умови для аналізу та контролю за діяльністю місцевих органів влади, а також сприятиме розвитку інноваційних рішень та покращенню якості прийняття рішень на різних рівнях.

6. Унаслідок інтенсивних бойових дій в Україні виникла необхідність в масовому переміщенні населення як усередині країни, так і за її межами. Цей процес призвів до значного зменшення людських ресурсів, що були доступні для оприлюднення даних, а також вплинув на діяльність органів місцевого самоврядування. Пріоритети роботи змінилися на користь забезпечення обороноздатності країни, що призвело до недостатнього числа кваліфікованих кадрів, доступних для ведення повсякденних справ та розгляду питань, пов'язаних з оприлюдненням даних. Наступним кроком є вирішення проблеми нестачі кваліфікованих кадрів шляхом надання підтримки та навчання персоналу, а також залучення додаткових ресурсів для ведення роботи. Такий підхід допоможе забезпечити звичайну роботу органів місцевого самоврядування та відновити процес оприлюднення даних, що є важливим для забезпечення прозорості, інформованості та ефективного управління під час воєнного стану.

7. Існують значні загрози щодо розголошення небезпечної інформації, яка може поставити під загрозу життя персоналу, зокрема тих, хто працює на прифронтових територіях. Особливо великі ризики існують для людей, які перебувають на окупованих територіях. Організації та відповідні владні

структури повинні приділяти велику увагу розробці політик та процедур, що забезпечують конфіденційність та захист інформації, а також надавати відповідну підготовку та навчання персоналу щодо захисту даних. Застосування шифрування, обмеження доступу та інших технологічних заходів можуть допомогти у запобіганні небажаного розголошення небезпечної інформації та забезпечити безпеку працівників у прифронтових територіях та окупованих регіонах.

8. Унаслідок масових обстрілів та пошкодження інфраструктурних об'єктів у містах виникає проблема відсутності електропостачання, зв'язку та доступу до Інтернету. Ситуація, коли інфраструктурні системи стають непридатними до використання через ворожі дії, призводить до зупинки електропостачання, обриву зв'язку та відсутності доступу до Інтернету у містах. Це значно ускладнює звичайне функціонування та зв'язок між людьми, органами влади, громадськими організаціями та підприємствами.

З огляду на ці проблеми, важливим вимогами до місцевих розпорядників є відповідальність та проактивність у публікації відкритих даних. Проте, оприлюднення відкритих даних може надати важливу інформацію щодо поточного стану України. Публікація відкритих даних дозволить провести оцінку сучасного стану країни і розкрити ключові аспекти її розвитку. Це надасть можливість аналізувати та оцінити економічну, соціальну та політичну ситуацію в Україні. Відкриті дані можуть розкрити проблеми та потреби населення, стан інфраструктури, ефективність управління та інші важливі аспекти. Доступ до відкритих даних стимулюватиме громадську дискусію, сприятиме прозорості та підвищенню довіри до місцевих владних структур. Це стане основою для підтримки раціональних рішень та ефективного урядування. Крім того, відкриті дані створять сприятливе середовище для громадського контролю, співпраці між громадськістю та владою, а також для впровадження інноваційних рішень та проектів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мамутов В.К. Місто, регіон, держава: економіко-правові проблеми. *Економіка та держава*. № 12. 2008. С. 5.
2. Мамутов В.К. Законодавче забезпечення економічної політики. *Економіка України*. 2008. № 10. С. 112–119.
3. Мамутов В.К. Удосконалення системи правового забезпечення економіки в Україні. *Економіка України*. 2013. № 2. С. 60–66.
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 31.03.2023 № 2939-VI. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
5. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text>

6. Між безпекою та прозорістю: дослідження роботи міських рад під час війни. *TransparentCities*. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/vidkryti-dani-mist-v-umovakh-viiny-rezultaty-doslidzhennia>

7. База даних рейтингувань 2017-2021. *TransparentCities*. URL: <https://transparentcities.in.ua/data>

8. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

Заблодська Інна,

доктор економічних наук, професор,

директор Луганської філії,

Державна установа «Інститут економіко-правових

досліджень імені В.К. Мамутова

Національної академії наук України», м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-1410-6194>

Ляшенко Павло,

кандидат економічних наук,

молодший науковий співробітник відділу

проблем міжрегіонального співробітництва,

Державна установа «Інститут економіко-правових

досліджень імені В.К. Мамутова

Національної академії наук України», м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-6455-6831>

Бурбело Сергій,

провідний економіст відділу

проблем міжрегіонального співробітництва,

Державна установа «Інститут економіко-правових

досліджень імені В.К. Мамутова

Національної академії наук України», м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-5558-8989>

ПРОМІЖНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ ПЛАНУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Указом Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 було створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, яка має розробити **план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України** шляхом визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди; підготовки стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди. Для підготовки фахових пропозицій при Раді утворено 23 робочі групи, зокрема з питань відновлення та розвитку економіки. До

складу цієї робочої групи увійшла І.В. Заблодська – директор Луганської філії Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» [1].

Робоча група з питань відновлення та розвитку економіки складалась з п'яти підгруп:

- зростання ВВП через індикативне планування секторів (залучення інвестицій, нарощування експорту, імпортозаміщення);
- відновлення діяльності підприємств;
- Європейська економічна інтеграція;
- спрощення регуляторного середовища і підтримки розвитку бізнесу;
- розвиток ринку праці.

За результатами напрацювань всіх робочих груп було підготовлено План відновлення України [2].

В табл. 1 подано заходи, які були проведено у 2022 р. для реалізації завдань щодо відновлення та розвитку економіки.

Таблиця 1. Заходи, які були здійснено у 2022 р. та результати.

Заходи	Результати
Захід 1.3.4. Лібералізація трудового законодавства шляхом переходу до договірної регулювання відносин працівників та роботодавців: Для підприємств до 250 осіб – постійно. Для підприємств понад 250 осіб – на час післявоєнного відновлення.	Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» від 19.07.2022 № 2434-ІХ.
Захід 1.3.14. Зменшення навантаження на роботодавця, у т. ч. інвестора, шляхом встановлення рівних вимог до заробітної плати, спрощення отримання дозволу на застосування праці іноземців.	Врегульовано Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні і надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном» від 21.09.2022 № 2623-ІХ.
Захід 1.5.1. Спеціальні консультації з Європейською Комісією (окрема сесія Комітету асоціації Україна – ЄС у торговельному складі) щодо визначення обсягу охоплення в межах майбутнього переговорного процесу за напрямками: Публічні закупівлі. Вільне переміщення товарів. Право заснування та свобода надання послуг. Право компаній. Права інтелектуальної власності. Конкурентна політика.	Спеціальна сесія з питань розвитку двосторонніх торгових відносин відбулася в рамках 7-го засідання КАТС 25-26 жовтня 2022 р., де розглядалися питання імплементації Угоди про асоціацію з ЄС (підпункт 5.9 порядку денного).
Захід 1.5.2. Спеціальні консультації з Європейською Комісією та державами – членами ЄС (або головуванням в Раді ЄС) щодо майбутнього переговорного процесу за	Спеціальна сесія з питань розвитку двосторонніх торгових відносин відбулася в рамках 7-го засідання КАТС 25-26 жовтня 2022 р., де розглядалися питання

<p>напрямами: Свобода пересування робочої сили. Економічна та монетарна політика. Соціальна політика та зайнятість (щодо зайнятості). Підприємництво та промислова політика.</p>	<p>імплементатії Угоди про асоціацію з ЄС (підпункт 5.9 порядку денного).</p>
<p>Захід 2.3.3. Відкриття національного ринку праці для іноземних висококваліфікованих фахівців.</p>	<p>Врегульовано Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні і надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном» від 21.09.2022 № 2623-ІХ, наказом Мінекономіки «Про затвердження Переліку спеціальностей та вимог до кваліфікації спеціалістів і робітників, потреба в яких може бути задоволена за рахунок імміграції у 2023 році» від 30.12.2022 № 5603 питання залучення іноземців та осіб без громадянства на ринок праці України врегульовано.</p>
<p>Захід 2.4.6. Забезпечення доступу до ринків збуту продукції, зокрема, преференційного доступу до ринків G7 та ЄС: Максимальне відкриття ринків G7 та ЄС для українських товарів. Державна підтримка товарів за кордоном. Заміщення українською продукцією з високою доданою вартістю ніші на ринках країн G7 та ЄС, які займали товари з рф та рб. Структурований діалог з ЄС щодо застосування індивідуального підходу до українських виробників у межах впровадження в майбутньому механізму <i>Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM)</i>. Зняття технічних бар'єрів інтеграції українських виробників до Єдиного європейського зеленого ринку, зокрема, шляхом поширення необхідних процедур, підвищення рівня обізнаності виробників у цій сфері, підтримки виробників екологічно кращої продукції, розширення спроможності українських виробників брати участь у «зелених» (енергоефективних, сталих) публічних закупівлях. Усунення прогалів в законодавстві щодо захисту національних виробників на зовнішніх ринках та щодо вирішення спорів за міжнародними договорами України.</p>	<p>Схвалено Рішення ЄС щодо продовження чинності Регламенту № 2022/870 до кінця 2024 р. 04.06.2022 набув чинності Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 про тимчасову лібералізацію торгівлі, який передбачає тимчасове призупинення дії всіх тарифів відповідно до Розділу IV Угоди про асоціацію та буде застосовуватись до 05.06.2023. Україна та Велика Британія юридично закріпили скасування ввізних мит і тарифних квот в двосторонній торгівлі, підписавши Угоду № 1 у формі обміну листами між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії про внесення змін до Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії (ратифіковано Законом України від 19.06.2022 № 2300-ІХ). Вона діятиме 12 місяців, але може бути продовжена за домовленістю між сторонами на новий термін.</p>
<p>Захід 2.5.1. Започаткування та проведення переговорного процесу щодо членства України в ЄС. Робота в межах структурованого переговорного процесу та проведення передвступних переговорів за напрямами: <i>Кластер «Базові положення»</i>.</p>	<p>Спеціальна сесія з питань розвитку двосторонніх торгових відносин відбулася в рамках 7-го засідання КАТС 25-26 жовтня 2022 р., де розглядалися питання імплементатії Угоди про асоціацію з ЄС (підпункт 5.9 порядку денного).</p>

Глава 5 – Публічні закупівлі. <i>Кластер «Внутрішній ринок».</i>	
Глава 1 – Вільне переміщення товарів.	
Глава 2 – Свобода пересування робочої сили.	
Глава 3 – Право заснування та свобода надання послуг.	
Глава 6 – Корпоративне право.	
Глава 7 – Права інтелектуальної власності.	
Глава 8 – Конкурентна політика.	

Таким чином, проведені заходи свідчать про активну реалізацію Плану відновлення України. Але більшість заходів ще доведеться провести найближчим часом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Відновлення та розбудова України. *Офіційний сайт Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України».* 09.06.2022. URL: <http://www.iepd.kiev.ua/?p=13365>
2. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>

Кірін Роман,
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
економіко-правових проблем містознавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ Е-ДЕМОКРАТІЇ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

З набранням чинності 01.03.2023 нового Закону України «Про Національну програму інформатизації» [1] (далі Закон про НІІ) в нашій країні розпочалася новітня доба розвитку правових засад е-демократії.

Останній термін вперше був розкритий на законодавчому рівні. Його зміст дає можливість виокремити два основних фактори, які дають уявлення про сутність цього поняття, а саме:

1) е-демократія є формою суспільних відносин, за якої громадяни та організації, шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі ІКТ) у демократичних процесах залучаються до (родові об'єкти е-демократії):

- 1.1) державотворення;
- 1.2) державного управління;

1.3) місцевого самоврядування.

2) залучення громадян та організацій до вказаних процесів дає змогу (мета е-демократії):

2.1) посилити участь, ініціативність та залучення громадян до публічного життя на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;

2.2) підвищити прозорість процесу прийняття рішень та підзвітність демократичних інститутів;

2.3) поліпшити зворотний зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян;

2.4) сприяти публічним дискусіям;

2.5) привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень.

Втім, заради справедливості слід відмітити, що абсолютно подібне розуміння е-демократії вперше, але на підзаконному рівні, було наведено у Концепції розвитку е-демократії в Україні [2], яке, в свою чергу, лише розвивало цю дефініцію у порівнянні із її першою редакцією, яку використано в Стратегії розвитку інформаційного суспільства (далі ІС) в Україні [3].

Саме з цими нормативно-правовими актами пропонується пов'язати два попередні етапи розвитку правових засад е-демократії.

Зазначена Стратегія визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку ІС в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 р. Правовою основою розроблення та реалізації Стратегії є Конституція України та Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [4], інші нормативно-правові акти, відповідно до яких держава створює умови для розбудови ІС в Україні.

Не зважаючи на те, що у зазначеному Законі було наголошено, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток ІС, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя, відносинам демократії була приділена вкрай опосередкована увага – в аспекті зв'язку процесу розвитку ІС зі сприянням розвитку демократії, підтримки демократичних інститутів, становленню відкритого демократичного суспільства, сприяння демократичним перетворенням, практично не розкриваючи жоден із цих заходів.

Проте, не слід і недооцінювати цей етап у становленні в Україні ІС та інформатизації демократії, адже дійсно країна має власну історію розвитку базових засад ІС:

- діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики;
- формування на початку 90-х рр. минулого століття концепції та програми інформатизації;

- створення різноманітних ІКТ і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення.

Крім того, як зазначалося у Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку ІС в Україні [5] наразі сформовано правові засади побудови ІС; прийнято закони України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [6], «Про Національну програму інформатизації» [7], «Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1998-2000 роки» [8], інші нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини щодо створення інформаційних електронних ресурсів, захисту інтелектуальної власності на ці ресурси, впровадження е-документообігу, захисту інформації.

Водночас, Президія НАН України відзначила, що потребують вирішення питання подальшого поширення інформаційних технологій в установах НАН України, а також посилення координаційної ролі Відділення інформатики НАН України та відповідних наукових рад у цих процесах. Передусім особливу увагу необхідно приділити формуванню відповідних інформаційних ресурсів у наукових установах, а також баз знань та даних, представленню результатів наукових досліджень і розробок в е-вигляді тощо. Недостатньо опрацьовуються питання розроблення, створення та переведення на українську мову сучасних інформаційних систем та технологій, розроблення та прийняття відповідних стандартів, що значною мірою стримує їх масове використання, входження України до світового інформаційного простору, впливає на рівень інформаційної безпеки [9].

Тож безумовно питання розвитку інформаційного та демократичного суспільства в Україні є одними з найактуальніших тем для дослідження представниками багатьох галузей знань, у тому числі й правниками. При цьому в чисельних цікавих аспектах цього наряду певний дослідницький потенціал має історико-правовий аналіз етапів правового забезпечення відносин у сфері інформатизації демократії в Україні.

Так, А. Мхітарян зазначає, що з 1998 р. український уряд обрав шлях інформатизації та розвитку ІС, однією з важливих частин якого є е-демократія. Зараз створена досить велика правова база для становлення е-демократії в Україні, однак є великі проблеми, пов'язані з нечітким, занадто декларативним регулюванням цієї сфери. До того ж досить високою є цифрова нерівність населення за віковою й територіальною ознакою [10, с. 211].

Очевидно, що дослідниця пов'язує початок зазначених процесів із відповідними законами того часу [6-8], з чим, в цілому слід погодитися. Але не можна обходити увагою й інші нормативно-правові акти, прийняті до 1998 р., саме в яких були закладені правові основи, що знайшли відображення та розвиток у законодавстві про НІІ.

Якщо спиратися на акти, якими встановлені загальні засади розвитку України як незалежної, демократичної країни, тобто – Декларацію про державний суверенітет України [11] та Акт проголошення незалежності України [12], то в аспекті початку формування інформаційного забезпечення

реалізації громадянами механізмів демократії, серед яких слід розглядати й гарантії права на інформацію, таким законодавчим актом слід вважати Закон України «Про інформацію» [13].

Саме в ньому вперше було передбачено, що право на інформацію забезпечується, серед іншого, обов'язками суб'єктів владних повноважень:

а) інформувати громадськість та медіа про свою діяльність і прийняті рішення;

б) визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації.

Також важливим інформаційним законодавчим актом є Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (з 1994 р. «Про захист інформації в автоматизованих системах», з 2006 р. – «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах») [14], ст. 6 якого визначає відносини між власником системи та користувачем, зокрема надання користувачеві власником системи відомостей про правила і режим її роботи та забезпечення йому доступу до інформації в системі відповідно до визначеного порядку доступу.

Крім інформаційного, в цей період надзвичайно важливу роль у розвитку демократичного суспільства, відіграли й акти міждержавного та міжнародного законодавства. Так, поважання демократичних принципів та прав людини, як зазначено, зокрема, в Хельсінкському Заключному акті (*The Helsinki Final Act*, 01.08.1975) та Паризькій Хартії для нової Європи (*The Charter of Paris for a New Europe*, 21.11.1990), так само як принципів ринкової економіки, включаючи ті з них, що були проголошені в документах Боннської Конференції Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ, з 1994 р. – Організація з безпеки і співробітництва в Європі, ОБСЄ), (*The Bonn Conference on Economic Co-operation in Europe*, 11.04.1990), є основою внутрішньої та зовнішньої політики Сторін та становлять істотний елемент партнерства та Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами [15, ст. 2].

Звісно не можна була не звернути увагу й на конституційні норми, де закріплено, що [16]:

- Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1);

- кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір (ст. 34);

- народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69).

Втім завершення першого етапу інформаційно-правового забезпечення розвитку демократії в Україні (1992-1999 рр.) пов'язане із Зверненням Верховної Ради України до Ради Європи, ОБСЄ, міжнародних парламентських організацій, парламентів і урядів європейських країн з приводу тривожної

ситуації в інформаційному просторі України [17], в якому, серед іншого, відзначалося, що:

1) в Україні зусиллями парламенту створено належну правову базу в галузі інформації, в основі якої більше десяти законів, зокрема, про:

- інформацію;
- друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні;
- телебачення і радіомовлення;
- Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення;
- державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів та інші;

2) представництво ОБСЄ ретельно відстежувало ситуацію і висловлювало занепокоєння порушеннями свободи слова в нашій державі, відсутністю політичного плюралізму, знищенням демократичних засад інформаційної діяльності.

Тож, уявляється логічним, що другий етап даного процесу слід пов'язати саме із євроінтеграційним курсом України. Зокрема, у Програмі інтеграції України до ЄС [18] йшлося про те, що здійснення стратегічного курсу інтеграції України до ЄС, подальше становлення демократичної правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою вимагає створення в Україні ефективної системи державного управління, яка відповідає цінностям демократичного суспільства і забезпечує виконання конституційних завдань та функцій на кожному етапі соціально-економічного розвитку. Серед заходів довгострокових пріоритетів (2004-2007 рр.) відмічу такі:

- створення національної системи доступу до інформаційних ресурсів структур ЄС;

- створення умов для забезпечення інформаційної відкритості суспільства.

Хронологічно другий етап (1999-2002 рр.) мав достатньо представницьке правове забезпечення, яке розкривалося у наступній сукупності нормативно-правових актів про:

1) затвердження Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації [19];

2) затвердження Порядку формування та виконання галузевої програми і проекту інформатизації [20];

3) порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади [21];

4) порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади [22].

Закінчення цього етапу пропонується пов'язати із посланням Президента України до Верховної Ради України [23], в якому було наголошено, що для прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір слід визначити і реалізувати заходи щодо глибокої комп'ютеризації, насамперед навчальних закладів, заохочення їх доступу до вітчизняних та світових інформаційних ресурсів. Потребують значного прискорення:

- інформатизація органів державної влади, фінансового сектора економіки та грошового обігу, бухгалтерської справи;
- перехід на електронний документообіг, комп'ютеризацію архівної справи, статистичної інформації;
- поліпшення взаємозв'язку між державними інституціями і населенням через електронні канали.

Саме на його основі був прийнятий указ Президента України про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади [24], а також відповідна урядова постанова щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади [25], які й дали відлік наступному, третьому етапу розвитку правового забезпечення інформаційної відкритості суспільства.

Таким чином, розглянуті ранні етапи формування правової бази розвитку е-демократії у незалежній Україні дозволили **підсумувати наступне**.

1. Запропоновано, в аспекті початку формування інформаційного забезпечення реалізації громадянами механізмів демократії, серед яких слід розглядати й гарантії права на інформацію, вважати відліком прийняття Закону України «Про інформацію», в якому вперше було передбачено забезпечення права на інформацію, серед іншого, обов'язками суб'єктів владних повноважень:

- інформувати громадськість та медіа про свою діяльність і прийняті рішення;

- визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації. На першому етапі цього процесу (1992-1999 рр.) отримали нормативно-правове врегулювання відносини у сфері захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах, міждержавного та міжнародного співробітництва, конституційного визначення демократичності держави, права на інформацію та безпосередню демократію.

2. Встановлено, що другий етап раннього євроінтеграційного курсу, спрямованого на поглиблення розвитку демократичного суспільства в Україні (1999-2002 рр.), характеризувався створенням правового забезпечення у галузі формування та виконання регіональних і галузевих програм і проєктів інформатизації, а також оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої і виконавчої влади.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2. Ст. 86.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>

3. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. Ст. 1581.

4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Офіційний вісник України*. 2007. № 8. Ст. 273.

5. Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні: постанова Верховної Ради України від 01.12.2005 № 3175-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 131.

6. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР (втратив чинність на підставі Закону України від 01.12.2022 № 2807-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1998-2000 роки: Закон України від 04.02.1998 № 76/98-ВР (втратив чинність у зв'язку із закінченням строку його дії на підставі постанови № 3075-IV від 04.11.2005 р.). *Офіційний вісник України*. 1998. № 10. Ст. 378.

9. Про стан та перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні: постанова Президії Національної академії наук України від 13.04.2001 № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0102550-01#Text>

10. Мхітарян А. Правові засади електронної демократії в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 1. P. 208-212. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.38>

11. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16.07.1990 № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

12. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

13. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

14. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

15. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ратифікована Законом від 10.11.1994 № 237/94-ВР (втратила чинність 01.09.2017 на підставі Угоди від 27.06.2014). *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. Ст. 1794.

16. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Звернення Верховної Ради України до Ради Європи, Організації по безпеці та співробітництву в Європі, міжнародних парламентських організацій, парламентів і урядів європейських країн з приводу тривожної ситуації в інформаційному просторі України. *Голос України*. 23.06.1999.

18. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000 № 1072/2000 (втратив чинність на підставі Указу Президента від 07.07.2015 № 398/2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072/2000#Text>

19. Про затвердження Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації: постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 № 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2000-%D0%BF#Text>

20. Про затвердження Порядку формування та виконання галузевої програми і проекту інформатизації: постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2001 № 1702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-2001-%D0%BF#Text>

21. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>

22. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>

23. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: послання Президента України до Верховної Ради України від 30.04.2002. *Урядовий кур'єр*. 04.06.2002. № 100.

24. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 01.08.2002 № 683/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 31. Ст. 1463.

25. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 № 1302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF#Text>

Клепикова Ольга,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-5166-215X>*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ МЕДІА

З прийняттям 13.12.2022 Закону України «Про медіа» № 2849-ІХ (далі Закон) виникає чимало питань щодо інтеграційного характеру цього нормативного акту. Метою Закону є регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа. З огляду на це, потребує окремого дослідження питання про предмет регулювання та види регулювання.

Щодо предмету регулювання слід звернути увагу на непослідовність норм та термінології, яку використовує законодавець. Насамперед, це стосується назви Закону, його мети та змісту. Наведемо окремі аргументи.

По-перше, в Законі запропоновано визначення медіа як засобу поширення масової інформації із подальшим визначенням способів та принципів такого поширення, в той час коли сама категорія «медіа» ототожнюється із категорією «засіб масової інформації». Такий висновок можна зробити з огляду на те, що в Законі відсутнє визначення «засобу масової інформації» і це можна розглядати як відповідний ідеологічний підхід до врегулювання такого виду відносин. На нашу думку, питання щодо термінологічної відмінності понять «засіб масової інформації» та «засіб поширення масової інформації» може бути предметом окремої наукової дискусії.

По-друге, Закон не розкриває поняття діяльності у сфері медіа, тобто медіадіяльності, в той час коли більша частина норм Закону присвячена суб'єктам у сфері медіа і визначення кожного суб'єкта супроводжується визначенням певного різновиду діяльності у сфері медіа. Так, наприклад, у ст. 14 Закону визначаються види суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, види їх діяльності, а також види медіа-сервісів. Зокрема, досліджуючи статус телемовника, слід зробити висновок про те, що телемовник – це суб'єкт у сфері медіа, який віднесений до категорії (видів) суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, який здійснює відповідний вид діяльності – телевізійне мовлення та забезпечує відповідний вид аудіовізуального медіа-сервісу – телемовлення, лінійний аудіовізуальний медіа-сервіс. Отже, згідно із Законом, телемовлення – це діяльність із розповсюдження аудіовізуальних програм для одночасного масового приймання користувачами на основі розкладу програм, створеного телемовником. Оскільки категорія «телемовлення» ототожнюється із поняттям відповідного медіа-сервісу, предметом окремої дискусії може бути питання про

те, чи може медіа-сервіс розглядатися як медіадіяльність, чи може наведені категорії мають співвідноситися і характер такого співвідношення залежить від того, що медіа-сервіс слід розглядати як результат здійснення медіадіяльності. З огляду на поширене застосування в Законі категорії «сфера медіа» та відсутність її легального визначення, вона потребує змістовного навантаження.

Щодо видів регулювання Закон визначає державне регулювання і спільне регулювання у сфері медіа. Особливістю є те, що державне регулювання національного медіа-простору здійснюється Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення (далі Національна рада) відповідно до Плану реалізації Стратегії, який щороку розробляє та затверджує Національна рада. Стратегія діяльності Національної ради є основоположним документом, що визначає цілі та напрями діяльності Національної ради, переглядається Національною радою не менше одного разу на три роки. Окремий розділ Закону присвячений спільному регулюванню, визначені його мета, предмет, зміст.

Отже, згідно із Законом, спільне регулювання у сфері медіа – це поєднання функцій та засобів державного регулювання та галузевого саморегулювання з метою забезпечення участі суб'єктів у сфері медіа у розробці та визначенні вимог до змісту інформації, яка поширюється медіа, та недопущення цензури і зловживання свободою слова. Предметом спільного регулювання є визначення вимог до поширення інформації, для якої законодавством передбачено регулювання змісту, шляхом прийняття кодексів (правил) створення та поширення такої інформації. При цьому суб'єкти у сфері медіа добровільно беруть на себе обов'язок дотримуватися цих вимог, а Національна рада визнає, що ці вимоги є достатніми для забезпечення суспільних інтересів. За своєю природою спільне регулювання має характер комбінованого (змішаного) правового регулювання, оскільки є водночас і державним регулюванням і саморегулюванням. Цей вид регулювання може характеризувати сукупність ознак, які притаманні державному регулюванню та саморегулюванню. Питання про становлення самостійного виду регулювання або наближення його до державного регулювання чи саморегулювання, може бути предметом наукової дискусії.

Коверзнев Вадим,
доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник відділу
проблем модернізації господарського права та законодавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-4228-1368>

Пономарьов Сергій,
доктор юридичних наук,
директор Департаменту розвитку електронних комунікацій,
Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку
та захисту інформації, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-0263-9089>

НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МІЛІТАРНИМ ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Агресивна війна, яку веде російська федерація проти незалежної України, має руйнівні наслідки для навколишнього середовища, економіки держави в та окремих суб'єктів. Знищення цивільної інфраструктури, об'єктів нерухомого та рухомого майна різних форм власності потребує нормативного врегулювання на національному рівні питання повного відшкодування збитків, завданих мілітарним впливом збройних формувань держави-агресорки.

На виконання цього завдання, 23.02.2023 Верховна Рада України ухвалила Закон «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», яким визначено правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення громадянам окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України починаючи з 24.02.2022 (далі Закон) [1].

На розвиток положень Закону, 30.05.2023 Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 600, якою затвердив Порядок надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна, що визначає механізм надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна та її використання (далі Порядок) [2].

За ст. 13 Закону джерелами фінансування компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна (далі компенсація) є: кошти державного бюджету України; кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів; міжнародна технічна та/або поворотна чи безповоротна фінансова допомога; репарації або інші стягнення з російської федерації; інші джерела, не

заборонені законодавством України. Також встановлено, що органи місцевого самоврядування можуть затверджувати місцеві програми та створювати фонди з метою надання компенсації та відновлення пошкоджених, знищених або зруйнованих об'єктів нерухомого майна.

Статтею 2 Закону визначено коло осіб, що мають право на отримання компенсації, а саме:

1) громадяни України, які є: власниками пошкоджених/знищених об'єктів нерухомого майна; замовниками будівництва; власниками спеціального майнового права на неподільні житлові об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти житлової нерухомості або особами, які сплатили часткову ціну такого об'єкта та на користь яких зареєстровано обтяження речових прав на такий об'єкт; особами, які здійснили інвестування/фінансування будівництва об'єктів будівництва; членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення в будівлі, будинок садибного типу, садовий або дачний будинок кооперативу, але не оформили право власності на нього; спадкоємцями зазначених вище осіб;

2) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, які здійснюють утримання відповідних будинків, особи, уповноважені співвласниками багатоквартирних будинків.

Для отримання компенсації потерпіла особа подає заяву до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна (далі Комісія), уповноваженої розглядати заяви на відповідній території. Заява може бути подана як у письмовій так і в електронній формі.

Порядком визначено, що умовою подання заяви в електронній формі є попереднє встановлення заявником на смартфоні або персональному комп'ютері додатку порталу «Дія», проходження процедури електронної ідентифікації та автентифікації та відкриття поточного рахунку для зарахування компенсації в одному з банків України, з яким Міністерством цифрової трансформації України укладено відповідний договір електронної інформаційної взаємодії. У разі успішного виконання зазначеної послідовності дій та подання після цього електронної заяви, заявникові надсилається автоматичне повідомлення про реєстрацію електронної заяви та початок її розгляду Комісією.

Заява про надання компенсації є підтвердженням приєднання її отримувача до договору про відступлення державі права вимоги до російської федерації щодо відшкодування збитків за знищений об'єкт нерухомого майна, завданих внаслідок її збройної агресії проти України, в обсязі отриманої компенсації.

Порядком передбачено, що моментом переходу до держави Україна права вимоги від отримувача компенсації є факт зарахування грошових коштів на його банківський рахунок. Заява про надання компенсації подається щодо кожного знищеного об'єкта нерухомого майна окремо.

Умовою отримання компенсації є здійснення заявником дій, спрямованих на державну реєстрацію припинення права на знищений об'єкт нерухомості в порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3].

Відповідно до ст. 8 Закону компенсація за знищений об'єкт нерухомого майна надається шляхом перерахування грошових коштів на поточний рахунок отримувача, або шляхом фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку, у тому числі фінансування придбання такого об'єкта, що буде споруджений у майбутньому.

Черговість проведення виплат компенсації формується автоматично програмними засобами Реєстру пошкодженого та знищеного майна, з урахуванням пріоритетного права на отримання компенсації.

За приписом ст. 9 Закону пріоритетне право на отримання компенсації мають:

1) учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, особи, визначені ч. 1 ст. 10, ч. 1 ст. 10¹ Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

2) особи, призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, відповідно до Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24.02.2022 № 65/2022, яким не надано статус учасника бойових дій;

3) багатодітні сім'ї;

4) особи з інвалідністю I та II груп.

Закон поширює пріоритетне право на отримання компенсації лише на один знищений об'єкт нерухомого майна на вибір отримувача компенсації.

Компенсації потерпілим особам здійснюються в межах наявного обсягу коштів на рахунку Міністерства інфраструктури України, яке є головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми для надання компенсації шляхом фінансування придбання житла з використанням житлового сертифіката.

Компенсація за знищений індивідуальний житловий будинок має цільове призначення та надається для придбання будівельної продукції з метою виконання будівельних робіт самостійно отримувачем компенсації або шляхом замовлення виконання відповідних послуг та робіт.

Компенсація за знищені об'єкти нерухомого майна надається її отримувачам через відділення АТ «Ощадбанк», в якому виконавець програми відкриває рахунок.

Отримувач компенсації самостійно здійснює пошук житла, узгодження його вартості з власником або замовником будівництва, проведення оцінки нерухомого майна незалежним суб'єктом оціночної діяльності, оплату вартості нотаріальних дій, а також адміністративного збору за проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Розмір компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна розраховується Комісією і не може бути нижчим вартості спорудження житла відповідної площі, розрахованої за показником опосередкованої вартості у регіонах України відповідно до місцезнаходження такого майна. При придбанні житла отримувачем компенсації враховуються й витрати на придбання земельної ділянки, на якій воно розташоване.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що:

1) чинні нормативні акти визначають правові та організаційні засади надання компенсації виключно за пошкодження/знищення російською федерацією окремих категорій об'єктів нерухомого майна, яке належить громадянам;

2) в Україні досі відсутні акти, які визначають засади відшкодування збитків, завданих збройною агресією російської федерації суб'єктам господарювання, що ставить їх у нерівне становище по відношенню до громадян і обумовлює необхідність нормативного врегулювання цієї правової проблеми;

3) обмеження розміру компенсації опосередкованою вартістю знищеного/пошкодженого майна, що залежить від регіонального розташування, а також неможливість відшкодування шкоди, завданої пошкодженням іншого (рухомого) майна, упущеної вигоди та немайнової (моральної) шкоди – в сукупності створює передумови для уникнення російською федерацією від повної матеріальної відповідальності за військові злочини, вчинені її збройними формуваннями на території України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-ІХ. *Голос України*. 2023. № 58.

2. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-nadannia-kompensatsii-za-znyshcheni-objekty-nerukhomoho-t300523>

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Олюха Віталій,
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-3339-1154>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОНТАЖУ ЗРУЙНОВАНИХ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами зумовило необхідність більш активної державної політики для запровадження розвитку нашого суспільства на основі сталості, в тому числі і розвитку населених пунктів на принципах сталого розвитку, оскільки це є однією з передумов набуття нашою державою статусу повноцінного члену ЄС.

У вересні 2015 р. на Саміті ООН зі сталого розвитку було прийнято підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», яким було затверджено 17 Цілей сталого розвитку. Україна приєднавшись до цього процесу, прийняла Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», де було окреслено доцільні для наших умов шляхи сталого розвитку з урахуванням специфіки України. Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 було окреслено стратегічні напрями сталого розвитку країни одним із яких є забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів.

Широкомасштабне військове вторгнення в Україну підвищило актуальність державної політики з забезпечення сталого розвитку, оскільки одним із фінансових джерел, що необхідні для повоєнного відновлення нашої країни є допомога від Європейського Союзу. Наприклад, 18.05.2022 Єврокомісія прийняла Комюніке до Європейського Парламенту, Європейської Ради, Європейського Економічного та соціального комітету та Комітету регіонів «Допомога та відновлення України», де однією із умов надання фінансування, що необхідне для подолання наслідків війни визначено відновлення нашої країни, зокрема її інфраструктури, закладів охорони здоров'я, житла та шкіл, а також цифрової та енергетичної стійкості відповідно до останніх європейських політик та стандартів [1].

Загальновідомо, що сталий розвиток є одним із головних напрямів розвитку ЄС. Тому забезпечення життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів та створення безпечних умов в сучасних умовах буде полягати у демонтажу будівель та споруд, що зазнали мілітарного впливу і не підлягають відновленню та подальшій утилізації будівельного сміття.

Безумовно, що проводяться такі заходи можуть тільки у населених пунктах де відсутні або завершені активні фази бойових дій.

Варто зазначити, що в Україні створено правову основу для проведення демонтажу будівель та споруд, що зруйновані або пошкоджені та не підлягають відновленню на рівні підзаконних актів.

Так, механізм оперативного реагування на усунення наслідків, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, спричинених збройною агресією виконавчими органами місцевого самоврядування та органами державної влади в тому числі військовими адміністраціями, центральними органами виконавчої влади, органами управління та силами цивільного захисту визначає Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 473 [2]. Аналіз вказаного положення дозволяє дійти висновку, що зазначене положення порядок демонтажу пошкоджених об'єктів визначає у декілька етапів.

На першому етапі органами сільських, селищних, міських рад або військовими адміністраціями проводяться невідкладні роботи для ліквідації небезпечних наслідків. Потім вони забезпечують попередній візуальний огляд пошкоджених об'єктів та формують перелік ушкоджених об'єктів, розробляють та затверджують план робіт з обстеження.

На третьому етапі на основі результатів попереднього візуального огляду складається план робіт в якому визначаються вид обстеження (комісійне або технічне), а також черговість та строки виконання робіт з обстеження. При цьому рішення про демонтаж будівель та споруд приймається на основі як комісійного так і технічного обстеження.

Четвертий етап – складення за наслідками комісійного обстеження акту обстеження об'єкта, пошкодженого внаслідок військових дій, спричинених збройною агресією російської федерації. На п'ятому етапі – проводиться технічне обстеження пошкодженого об'єкту, на основі чого складається звіт з технічного обстеження до якого додається акт технічного обстеження.

На завершальному етапі виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, а в разі їх відсутності – військовими адміністраціями на основі сукупності вказаних документів складаються та подаються на розгляд регіональній комісії з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій переліки аварійно небезпечних об'єктів, які підлягають демонтажу. Регіональна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій схвалює переліки об'єктів, що підлягають демонтажу, що є правовою підставою для відповідного виконавчого органу для затвердження переліку потенційно аварійно небезпечних об'єктів які підлягають демонтажу, після чого організовує виконання робіт з демонтажу відповідно до Порядку виконання робіт з демонтажу об'єктів пошкоджених або зруйнованих внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 474 [3].

В той же час згаданий Порядок виконання робіт з демонтажу об'єктів пошкоджених або зруйнованих внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів містить дещо інший перелік документів, необхідних для ліквідації пошкоджених або зруйнованих будівель та споруд. Так, згідно п. 4 вказаного положення рішення про демонтаж окремих об'єктів приймає виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської ради або у випадках, передбачених законодавством, місцеві державні, військово-цивільні або військові адміністрації на підставі звіту, складеного за результатами обстеження. Тобто акт обстеження об'єкта, а також рішення регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій про схвалення переліку об'єктів, що підлягають демонтажу не вимагається. Така суперечність не сприяє однозначному сприйняттю порядку виконання робіт з демонтажу пошкоджених об'єктів та має бути усунута шляхом доповнення відповідними пунктами зазначеного положення.

Позитивним моментом є певне спрощення процедур оформлення демонтажу. Так, згідно п. 9 вказаного Положення проведення демонтажу не потребує документів, що дають право на виконання будівельних робіт, а після закінчення демонтажу прийняття об'єкта в експлуатацію не здійснюється. Також документація з демонтажу не підлягає експертизі та затверджується керівником підрядної організації (п.п. 17 та 18 Положення).

Завершальним документом процедури з демонтажу пошкоджених будівель та споруд є акт про демонтаж, який є підставою для анулювання технічного паспорта та виключення об'єкта з реєстру об'єктів нерухомого майна.

Господарсько-правовим засобом, що опосередковує виконання робіт з проведення демонтажу зруйнованих об'єктів є договір про проведення будівельних робіт з демонтажу. За своєю правовою природою він є господарським договором, адже укладається з господарською метою, сторонами його є суб'єкти господарювання. Замовниками демонтажу пошкоджених об'єктів є виконавчі органи відповідних сільських, селищних, міських рад, а у випадках, передбачених законодавством, місцеві державні, військово-цивільні або військові адміністрації.

Проведене дослідження дозволяє дійти наступних висновків: 1) чинні в Україні підзаконні акти щодо регулювання порядку демонтажу пошкоджених будівель мають певні неузгодженості у порядку прийняття рішення про демонтаж – для прийняття рішення про демонтаж, Порядок виконання робіт з демонтажу об'єктів пошкоджених або зруйнованих внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів, на відміну від Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 473 не вимагає наявності акту обстеження об'єкта, а також рішення регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій про схвалення переліку об'єктів, що підлягають демонтажу; 2) певне спрощення

дозвільних процедур (проведення демонтажу не потребує документів, що дають право на виконання будівельних робіт, а після закінчення демонтажу прийняття об'єкта в експлуатацію не здійснюється, а документація з демонтажу не підлягає експертизі та затверджується керівником підрядної організації) є позитивним; 3) доцільним правовим засобом, що опосередковує виконання робіт з проведення демонтажу зруйнованих об'єктів є договір про проведення будівельних робіт з демонтажу, який є за своєю природою господарсько-правовим.

Доцільним напрямом подальших досліджень є аналіз правового регулювання поведінки з будівельними відходами, що утворюються внаслідок проведення демонтажу зруйнованих або пошкоджених будівель та споруд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ukraine relief and reconstruction. Brussels, 18.5.2022 COM(2022) 233 Final communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf

2. Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF#Text>

3. Порядок виконання робіт з демонтажу об'єктів пошкоджених або зруйнованих внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2022-%D0%BF#Text>

*Петруненко Ярослав,
доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник відділу
проблем модернізації господарського права та законодавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-1186-730X>*

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

У Конституції України [1] зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і

забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42).

З метою забезпечення виконання прийнятих державою зобов'язань щодо захисту прав людини Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021 було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, яка визначила низку стратегічних напрямків у цій сфері. Зокрема, одним з таких напрямків є забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності. Стратегічною ціллю, при цьому, передбачено таке: суб'єкти господарювання під час ведення господарської діяльності застосовують підхід, заснований на правах людини; потерпілі від порушень з боку суб'єктів господарювання мають доступ до ефективних засобів правового захисту [2].

Фактично у даному контексті йдеться про покладення на суб'єктів господарювання соціальної відповідальності, інакше кажучи – формування соціально відповідального бізнесу.

Особливо гостро питання соціальної відповідальності бізнесу постало під час запровадження в Україні відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 [3] правового режиму воєнного стану, оскільки в таких умовах суттєво послаблені державні контрольні механізми, особливо на територіях, де ведуться активні воєнні дії. До того ж, у самої держави виникає потреба у перекладенні частини своїх соціальних функцій, які вона виявляється неспроможною виконувати внаслідок переважаючих інших, більш значущих, завдань, а також через суттєві соціально-економічні проблеми, на інших суб'єктів, зокрема – волонтерів, підприємців та ін.

Таким чином, соціальну відповідальність підприємництва потрібно розглядати у декількох аспектах, не обмежуючись при цьому відповідальністю в юридичному плані, що у випадку соціально відповідального бізнесу виражається у сумлінній та чесній конкуренції, дотриманні прав споживачів, а також екологічних та інших прав людини, здійсненні господарської діяльності відповідно до вимог національного законодавства та з дотриманням конституційних та інших правових принципів.

Крім вищезгаданого аспекту, соціальна відповідальність суб'єктів господарювання виражається в активній соціальній позиції стосовно прийняття на себе окремих соціальних функцій, посилення саме соціальної складової підприємницької діяльності поряд з комерційною метою.

Нажаль, національні реалії свідчать про те, що, говорячи про соціальну відповідальність підприємництва, мається на увазі виключно юридичний аспект – суб'єкти господарювання, які дотримуються встановлених законодавством України правил, вважаються відповідальними.

Саме тому в Аналітичному звіті про стан виконання Національної стратегії у сфері прав людини у 2022 р., визначаючи стан виконання стратегічної цілі у сфері забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності, акцентується увага на кількості розглянутих та вирішених скарг, що надходили до різних державних органів. Зокрема, зазначається, що кількість скарг до уповноважених органів державної влади щодо порушень прав людини суб'єктами господарювання у 2022 р. становила: 5422 – до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 166 – до Мінекономіки [4].

Тобто показником ефективного виконання вищезгаданої стратегічної цілі Національної стратегії у сфері прав людини вважається зменшення кількості скарг, що надходять від громадян та інших суб'єктів на дії суб'єктів господарювання, а також результативність розгляду таких скарг.

Поряд з цим, у Аналітичному звіті про стан виконання Національної стратегії у сфері прав людини у 2022 р. згадується також, що забезпечення позасудових засобів захисту прав людини від порушень, що виникають під час ведення господарської діяльності, можливе в рамках імплементації Керівних принципів ООН з питань бізнесу і прав людини.

У свою чергу, Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини висувають такі вимоги до суб'єктів господарювання: підприємства повинні поважати права людини, що є очікуваним глобальним стандартом поведінки для всіх підприємств, де б вони не працювали; воно існує незалежно від можливостей та/або бажання держав виконувати свої власні зобов'язання щодо прав людини, і не применшує ці зобов'язання [5, с. 13].

У цьому аспекті соціальна відповідальність бізнесу є тотожною до юридичної відповідальності.

Однак, далі у Керівних принципах ООН з питань бізнесу і прав людини йдеться про те, що підприємства можуть брати на себе інші зобов'язання для підтримання та заохочення прав людини; підприємства не повинні підривати здатність держав виконувати свої власні зобов'язання щодо прав людини, в тому числі шляхом дій, які можуть послабити чесність судових процесів [5, с. 13].

У 2022 р. в Україні опубліковано дослідження *«Бізнес та права людини в Україні як умова та рушій сталого розвитку у контексті впровадження Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини в Україні»*, в якому показано, що бізнес-асоціації та інші суб'єкти господарювання не розрізняють юридичну і соціальну відповідальність бізнесу. Відповідальне ведення бізнесу – це мінімальні вимоги щодо дотримання положень законодавства (охорона праці, трудовий розпорядок, гідна заробітна плата, свобода мирних зібрань тощо). Проте, соціальна відповідальність бізнесу не обмежується вказаними вимогами, а включає також такі вимоги як недискримінація, етичні відносини з постачальниками, гендерну рівність працівників. Такий аспект соціальної відповідальності часто залишається поза увагою суб'єктів господарювання [6, с. 83].

Необхідно також зауважити, що соціальна відповідальність суб'єктів господарювання, особливо в умовах гострих соціальних конфліктів, а також під час воєнного стану, може полягати в здійсненні деяких соціальних функцій гуманітарної спрямованості.

Важливо зазначити, що в Україні наявні приклади, коли суб'єкти господарювання (наприклад, *Interpipe, Metinvest, Ferrexpo, DCH Steel, Dycker Hoff Cement Ukraine*, ДТЕК) виконували певні важливі соціальні ролі, зокрема, облаштовували бомбосховища та тимчасові укриття для населення в різних куточках України, приймали участь у наданні гуманітарної допомоги населенню, відкривали пункти обігріву тощо. На думку деяких науковців, всю допомогу бізнесу можна поділити на чотири блоки: гуманітарна допомога населенню, підтримка медичних закладів, евакуація та розміщення населення з районів бойових дій та забезпечення для населення [7].

Слушною також є думка про те, що соціальна відповідальність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану поширюється й на власних співробітників, які можуть втрачати роботу, але потребують утримання на час військових дій; на мешканців, особливо на тимчасово окупованих територіях, які потребують гуманітарної допомоги; на відновлення територій, що зазнають руйнувань під час війни [8, с. 310].

Таким чином, у якості **висновку** необхідно констатувати, що реалізація Національної стратегії у сфері прав людини з урахуванням особливих умов, зумовлених запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану та ведення активних воєнних дій на окремих територіях, має бути спрямована не лише на забезпечення дотримання суб'єктами господарювання приписів нормативно-правових актів, чесну конкуренцію та дотримання прав споживачів, але також виконання деяких соціальних функцій. Зокрема, в сучасних умовах важливим таким аспектом соціальної відповідальності бізнесу як активна участь останнього у наданні гуманітарної допомоги, створенні волонтерських штабів, наданні тимчасових притулків на базі власних об'єктів та ін. Такий підхід повною мірою узгоджується з Керівними принципами ООН з питань бізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Аналітичний звіт про стан виконання Національної стратегії у сфері прав людини у 2022 році. *Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/07/20230307203535-51.pdf>

5. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework. 2011. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

6. Business and Human Rights in Ukraine: Accelerating Sustainable and Equitable Development through Implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. *UNDP in Ukraine*. 2022. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/business-and-human-rights-ukraine-accelerating-sustainable-and-equitable-development-through-implementation-un-guiding>

7. Соціальна відповідальність бізнесу у період воєнного стану. *European Business Association*. 2022. URL: <https://eba.com.ua/sotsialna-vidpovidalnist-biznesu-u-period-voyennogo-stanu>

8. Голубка К.О., Григор'єва О.В. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах військового стану. *Інституціональний репозитарій Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/11046/1/74-та%20конф%20Т.1-310-311.pdf>

Поєдинок Валерія,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-1583-1312>

КОРПОРАТИВНА СТАЛІСТЬ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Упродовж останнього десятиліття в країнах Європи поширюється імперативне законодавство, яке вимагає від великих компаній ідентифікувати і пом'якшувати ризики, пов'язані з корупцією, порушенням прав людини, порушеннями вимог щодо охорони здоров'я і охорони праці та шкідливим впливом на довкілля, у власних ланцюгах постачання [1, с. 100]. Прикладами відповідних національних законів є британський Закон про сучасне рабство (2015), Закон Нідерландів про належну обачність щодо дитячої праці (2017), французький Закон про обов'язок пильності (2017), німецький Закон про належну обачність щодо ланцюгів постачання (2021), норвезький Закон про прозорість бізнесу та умови щодо прав людини та достойних умов праці (2021)) [2]. На рівні ЄС очікується прийняття Директиви про належну обачність щодо корпоративної сталості (*Proposal for the Directive on Corporate Sustainability Due Diligence*, скорочена назва – *Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)*) [3].

Проект *CSRD* було внесено Європейською Комісією напередодні повномасштабного вторгнення росії до України – 23.02.2022. 01.06.2023 проект Директиви розглянув Європейський парламент, який вніс численні поправки [4]. Далі на проект чекає процес, відомий під назвою «трилог». У контексті звичайної законодавчої процедури ЄС трилог є неформальним міжінституційним переговорним процесом між представниками Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії. Метою трилогу є досягнення тимчасової угоди щодо законодавчої пропозиції, яка була б прийнятною як для Парламенту, так і для Ради, як співзаконодавців. Цю тимчасову угоду потім необхідно прийняти кожній з цих інституцій у рамках їхніх офіційних процедур [5].

У разі прийняття *CSRD* перед Україною постане необхідність її імплементації, що буде неабияким потрясінням для вітчизняного бізнесу. Необхідно зазначити, що для бізнесу у країнах ЄС вимога обов'язкової належної обачності щодо прав людини та впливу на довкілля також є істотним викликом; однак європейський бізнес все ж таки встиг звикнути до правової рамки корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), та нефінансової звітності, правову основу якої на сьогодні складає Директива 2014/95/ЄС від 22.10.2014 про розкриття нефінансової інформації (*NFRD*) [6].

NFRD застосовується до публічних компаній, банків, страхових компаній та інших компаній, які національні органи визначають «суб'єктами публічного інтересу», та які мають понад 500 співробітників. Директива є частиною стратегії ЄС з заохочення корпоративної соціальної відповідальності. На додаток до звичайного щорічного звіту про управління, вона передбачає публічне розкриття нефінансової інформації з екологічних питань, соціальних питань та питань щодо найманих працівників, питань протидії хабарництву та корупції, різноманітності, поваги до прав людини. Компанії зобов'язані розкривати ризики своєї діяльності, пов'язані з зазначеними питаннями, політики, прийняті з метою зменшення цих ризиків, та результати реалізації цих політик. Важливо, що компанії, які звітують згідно з *NFRD*, дотримуються й інших міжнародних та європейських стандартів у сфері соціальної та екологічної відповідальності – як-от Глобальний договір ООН, ISO 2600, або Керівні принципи ОЕСР [7].

Український бізнес фактично пропустив у своєму розвитку етап, пов'язаний з КСВ та нефінансовою звітністю. Запровадження нефінансової звітності в Україні почалося з фальстарту, і надалі ця ідея не пустила коріння.

Так, у жовтні 2017 р. у ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» з'явилося визначення поняття «звіту про управління» як документа, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Звіт про управління подається разом з фінансовою звітністю та консолідованою фінансовою звітністю. Від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі

підприємства. Середні підприємства мають право не відображати у звіті нефінансову інформацію (ч. 7 ст.11 Закону).

Наказом Міністерства фінансів України від 07.12.2018 № 982 затверджено Методичні рекомендації зі складання Звіту про управління. Пункт 4 Рекомендацій встановлює, що великим підприємствам, середня кількість працівників яких на дату складання річної фінансової звітності перевищує критерій у 500 працівників, *рекомендується* включати у звіт про управління нефінансові показники діяльності, що містять інформацію щодо впливу його діяльності, зокрема на навколишнє середовище, довкілля, соціальні питання, у тому числі питання соціального захисту працівників підприємства, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом. Якщо підприємство не провадить політики щодо зазначених питань, то рекомендується у нефінансовій інформації зазначати відповідне пояснення.

І. Коваленко слушно вказує, що вимоги до нефінансової звітності мали б міститися в законі, а не у підзаконному акті; більше того, згаданий підзаконний акт має лише рекомендаційне застосування [8, с. 182]. Ключовий для європейського права принцип «дотримуйся або поясни» (*«comply or explain»*), було позбавлено реального змісту. Так, відповідно до *NFRD*, якщо компанія не здійснює політик відносно одного або більшої кількості питань нефінансової звітності, нефінансовий звіт *повинен* містити чітке й обґрунтоване пояснення цього. Тимчасом, абз. 7 п. 4 Методичних рекомендацій вказує, що якщо підприємство не провадить політики щодо відповідних питань, то *рекомендується* у нефінансовій інформації зазначати відповідне пояснення. Не дивно, що на практиці українські Звіти про управління в основному фокусуються на фінансових показниках компанії. Часом має місце повне уподіблення Звіту про управління традиційній фінансовій звітності, без розкриття нефінансової інформації [9].

Пояснювальний меморандум до нової Директиви про належну обачність щодо корпоративної сталості (*CSRD*) вказує, що, як виявилось, добровільні заходи не привели до значних поліпшень у різних секторах, і, в результаті, спостерігаються негативні екстерналії від виробництва та споживання в ЄС як всередині, так і за його межами. Певні компанії ЄС асоціюються з негативними впливами на права людини (як-от примусова праця, дитяча праця, недостатня безпека та охорона праці, експлуатація працівників) та довкілля (як-от викиди парникових газів, забруднення, втрата біорізноманітності та деградація екосистем), у тому числі, завдяки своїм ланцюгам постачання.

Вимоги *CSRD* поширюватимуться на ширше коло суб'єктів – приблизно на 50 тис. проти 11 тис. компаній, що наразі підпадають під дію *NFRD* [7]. Що більш важливо – зобов'язання за *CSRD* є куди більш далекосяжними і не обмежуються звітністю (як зазначалося вище, прозвітувати можливо і про те, що компанія нічого не робить). Відповідно до ст. 4 *CSRD* держави-члени повинні забезпечити, щоб компанії здійснювали *належну обачність (due diligence)* щодо прав людини та впливу на довкілля, як це передбачено ст.ст. 5–

11, виконуючи такі дії: (а) інтегрувати належну обачність в свої політики згідно зі ст. 5; (b) виявляти фактичні або потенційні негативні впливи згідно зі ст. 6; (c) запобігати та зменшувати потенційні негативні впливи, припиняти наявні негативні впливи та мінімізувати їх масштаб відповідно до ст.ст. 7 та 8; (d) встановити та підтримувати процедуру розгляду скарг відповідно до ст. 9; (e) контролювати ефективність політики щодо належної обачності та заходів згідно зі ст. 10; (f) публічно інформувати про належну обачність згідно зі ст. 11.

Згідно з п. 54 Преамбули та ст. 20 *CSRD* держави-члени повинні передбачати стримуючі, пропорційні та ефективні санкції за порушення вимог Директиви. Для забезпечення ефективності такої системи санкцій, адміністративні санкції, які належить накладати національним органам, повинні включати грошові санкції. У випадку, якщо правова система держави-члена не передбачає адміністративних санкцій, передбачених цією Директивою, правила щодо адміністративних санкцій повинні застосовуватися таким чином, щоб санкцію ініціював компетентний орган, а накладав суд.

Крім того, ст. 22 *CSRD* запроваджує *цивільно-правову відповідальність* у випадках, коли компанії, на які поширюється ця Директива, не виконують вимоги щодо належної обачності, встановлені у ст.ст. 7 та 8, що призводить до завдання шкоди, якої інакше можна було б уникнути.

Таким чином, *CSRD* перетворює недопущення шкідливих впливів на права людини та довкілля з добровільної практики компаній в нормативний стандарт їхньої поведінки. Основними викликами, пов'язаними з майбутньою імплементацією Директиви в Україні, вважаю такі:

1) український бізнес загалом не звик до роботи в рамці корпоративної соціальної відповідальності та нефінансової звітності, що ускладнюватиме адаптацію бізнес-свідомості до нових правил;

2) значна увага у проєкті *CSRD* приділяється обов'язку пильності, який несуть директори компанії (*directors' duty of care*). Здійснення пильності щодо шкідливих впливів на права людини та довкілля *CSRD* розглядає як складову цього загального обов'язку (ст. 25). Однак українське корпоративне законодавство і бізнес-практика не мають також і укоріненої традиції щодо обов'язку пильності директорів;

3) проєкт *CSRD* містить можливості обходу її вимог, якими, з очевидністю, скористається український бізнес. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 22 проєкту, цивільна відповідальність компанії, за загальним правилом, не наступатиме, якщо шкідливий вплив виник з *непрямого* бізнес-відношення. Загальновідомо, що український бізнес має неабиякі навички приховування справжніх корпоративних та інших ділових зв'язків;

4) проєкт *CSRD* вимагає призначення одного або більше наглядових органів, компетентних накладати адміністративні санкції за порушення вимог Директиви (ст. 17). З огляду на те, що загальним лейтмотивом дискурсу щодо відносин держави і бізнесу в Україні є дерегуляція, можна уявити собі спротив, який викличе поява «нових штрафів»;

5) проєкт *CSRD* передбачає встановлення компаніями власних механізмів розгляду скарг потерпілих осіб (ст. 9). Ідея як така є, безумовно, конструктивною і повністю відповідає приписам третьої опори Керівних принципів ООН з бізнесу і прав людини [10], однак в Україні її реалізація нашоюхнеться на загальну нерозвиненість позасудових механізмів врегулювання спорів.

Насправді коло імплікацій проєкту *CSRD* – як загальноєвропейських, так і специфічних для України – є набагато ширшим і вказує на необхідність значної організаційної та ментальної підготовки українського бізнесу до прийняття нових правил як необхідної складової європейської інтеграції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Поєдинок В.В. Договірні умови щодо відповідальної бізнес-поведінки. *Право України*. 2022. № 4. С. 96–107.
2. Business and Human Rights Resource Centre. ECCJ publishes updated map & comparative analysis of mHREDD laws & legislative proposals in Europe. 21.03.2022. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/eccj-updates-map-comparative-analysis-of-mhredd-laws-legislative-proposals-in-europe/>
3. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 COM/2022/71 final. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/proposal-directive-corporate-sustainable-due-diligence-and-annex_en
4. European Parliament. Texts adopted – Corporate Sustainability Due Diligence. 01.06.2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0209_EN.html
5. Trilogue. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/trilogue.html>
6. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. *OJ L 330*, 15.11.2014. P. 1–9.
7. Anderson Kara. What is the Non-Financial Reporting Directive (NFRD)? *Greenly.Institute*. 28.03.2023. URL: <https://greenly.earth/en-us/blog/company-guide/what-is-the-non-financial-reporting-directive-nfrd>
8. Kovalenko Iryna. Voraussetzungen für die Einführung einer Berichterstattung über Informationen nichtfinanzieller Art in der Ukraine am Beispiel Österreichs. *Zeitschrift für Europarecht, Int. Privatrecht & Rechtsvergleichung*. 2022. Vol. 04. S. 180–186.
9. Гнедіна К., Нагорний П. Звіт про управління: сутність та особливості формування. *Фінансові ресурси: проблеми формування та використання*. 2021. № 1(25). С. 134–142.
10. United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

Радзівілюк Валерія,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового Інституту права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-9562-8735>

СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ ЯК СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Відповідно до ч. 4 ст. 3 Господарського кодексу України [1] (далі ГК України) внутрішньогосподарські відносини, поряд з господарсько-виробничими та організаційно-господарськими входять до сфери господарських відносин. Отже, вітчизняний законодавець визнає існування внутрішньогосподарських відносин, які «складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами» (ч. 7 ст. 3 ГК України). Цим відносинам, як одному з видів господарських відносин, має бути притаманний особливий суб'єктний склад. Як вбачається з приписів ч. 7 ст. 3 ГК України до суб'єктів, названих відносин мають належати не лише господарські організації, що мають статус юридичної особи, але й їх структурні підрозділи.

До 2005 р. структурні підрозділи визнавалися суб'єктами господарювання, це було закріплено ч. 2, ст. 55 ГК України, проте Законом України від 04.02.2005 вони без належних для того підстав і наукового обґрунтування були виключені з числа таких суб'єктів [2, с. 229-239].

Теорією господарського права була обґрунтована думка стосовно того, що до суб'єктів господарського права відносяться також відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці) утворені ними для здійснення господарської діяльності: філії, представництва, виробництва, дільниці та інші відокремлені підрозділи [3, с. 17].

Легальні ознаки відокремлених підрозділів господарських організацій розкидані по законодавству, вони містяться у нормативних актах різної юридичної сили та різної галузевої належності.

Виявити основні юридичні властивості названих підрозділів необхідно з огляду на потребу визначення їх місця у економічному обігу та на те, що не усі підрозділи господарських організацій можуть бути віднесені до суб'єктів господарювання, а також **зважаючи на** те, що «в сучасних умовах розвитку для суб'єктів господарювання актуальними є питання правової організації та оформлення розширення сфери господарського впливу саме територіально, у межах одного господарюючого суб'єкта» [4, с. 102].

Відокремлені підрозділи суб'єктів господарювання можуть вважатися суб'єктами господарського права коли в основу їх діяльності покладена майнова та організаційна відокремленість та наявність господарської

правосуб'єктності, що дає можливість такому підрозділу відносно автономне реалізувати свої завдання, цілі, виконувати свої функції, набувати прав та обов'язків, відповідати за результати свого господарювання.

Відокремлені підрозділи, на нашу думку, й у цей час можуть бути віднесені до суб'єктів господарського права при наявності у них певних ознак, які містяться у вітчизняному законодавстві.

Відокремлені підрозділи є *учасниками* одного з виду *господарських відносин* – відносин внутрішньогосподарських (ч. 4, ч. 7 ст. 3 ГК України).

Вони *функціонують у сфері суспільного виробництва* – *безпосередньо здійснюють господарську діяльність*, а саме виробничо-господарську діяльність, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК України).

Відокремлені підрозділи повинні бути наділені такою властивістю, як *господарська правосуб'єктність*. Загально відомо, що господарська правосуб'єктність включає, як правило дві основні правові можливості: господарську компетенцію та господарську правоздатність. Проте, відокремлені підрозділи відносяться до таких суб'єктів, що мають лише господарську компетенцію, яку вони реалізують при здійсненні господарської діяльності. Вони наділені усіченою правосуб'єктністю та мають здійснювати права та нести обов'язки лише в межах закону та положень, на підставі яких вони діють. Обсяг господарської правосуб'єктності відокремлених підрозділів фіксується у відповідному положенні.

Правовий статус відокремлених підрозділів визначається господарською організацією у локальних нормативних актах. *Відокремлені підрозділи діють на підставі положення*. Господарська організація розробляє та у відповідному порядку затверджує положення про конкретний підрозділ (ч. 3 ст. 95 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) [5], ч. 2, ч. 4 ст. 64 ГК України, п. 32 Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 [6]. В положенні про відокремлений підрозділ визначається майнова основа господарювання, компетенція, умови взаємодії з господарською організацією, що його створила та іншими підрозділами, його функції, цілі тощо.

Створення, реорганізація та ліквідація відокремлених підрозділів здійснюється за рішенням господарської організації до структури якої вони входять.

Відокремлені структурні підрозділи *створюються в передбаченому законом порядку*. Відповідно до ч. 2 ст. 58 ГК України, та ч. 5 ст. 95 ЦК України, відокремлені підрозділи суб'єкта господарювання не підлягають державній реєстрації, проте відомості про них включаються до Єдиного державного реєстру.

Відповідно до ч. 2 ст. 9, ч. 17 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 до Єдиного державного реєстру заносяться, зокрема, відомості про: ідентифікаційний код відокремленого підрозділу; його найменування та місцезнаходження; види діяльності відокремленого підрозділу; відомості про його керівника та інші відомості [7].

Керівники відокремлених підрозділів призначаються господарською організацією і діють на підставі виданої нею довіреності (ч. 4 ст. 95 ЦК України).

Для здійснення функцій від імені господарської організації остання видає довіреність призначеному нею керівникові відповідного підрозділу, за якою вони мають право укладати договори та інші правочини від імені господарської організації, що їх створила, у межах наданих повноважень.

Відокремлені підрозділи залежать в майновому та організаційному відношенні від господарської організації до структури якої вони входять. Проте, правове становище відокремлених підрозділів характеризується їх певною майновою та організаційною відокремленістю.

Вони мають володіти *відокремленим майном виробничо-господарського призначення*, котре є матеріальною базою їх господарської діяльності із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яке надає та закріплює за ними господарська організація до структури якої вони входять.

Майно, яким наділяється відокремлений підрозділ господарської організації повинне мати певні характеристики. За своїм об'ємом, складом, структурою воно має відповідати характеру, змісту та цілям діяльності відокремленого підрозділу.

При зверненні до положень п. 6 ч. 1 ст. 1. Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 03.10.2019 [8], п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» 18.01.2018 [9] та інших законодавчих актів можна також знайти характеристику майнової складової відокремлених підрозділів як єдиного майнового комплексу структурного підрозділу, до якого входять усі види майна, призначені для його діяльності, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, включаючи права на земельні ділянки.

Більш вдале визначення єдиного майнового комплексу, котрий виступає основою здійснення відокремленим підрозділом господарської діяльності міститься у ч. 3. ст. 283 ГК України, а саме, як господарського об'єкту із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання.

Майно відокремленого підрозділу має фіксуватися в спеціальному економіко-правовому документі – окремому балансі та інших документах

бухгалтерського обліку (ч. 5 ст. 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [10]).

Наявність окремого балансу у структурного підрозділу також свідчить про його майнову відокремленість.

Відокремлені підрозділи, виділені на окремий баланс, зобов'язані вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством (ч. 8 ст. 19 ГК України, ч. 5 ст. 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та інші).

Отже, матеріальну основу господарської діяльності відокремлених підрозділів характеризує й та обставина, що вони *створюються та діють на основі відокремленої частки майна суб'єктів господарського права* до структури, якого вони входять (майнова відокремленість).

Законодавче визначено, що майно має бути закріплене за суб'єктів господарського права на певній правовій підставі: праві власності, праві повного господарського відання, праві оперативного управління, праві користування та інших похідних правах, що визначається установчими документами суб'єктів господарського права.

До внесення змін у ГК України в 2005 р. на законодавчому рівні було встановлено, що відокремлені підрозділи господарських організацій могли діяти лише на основі права оперативно-господарського використання майна (ч. 3, ч. 5 ст. 55, ст. 133, ст. 138 ГК України).

На цей час правовий режим майна відокремлених підрозділів легально не визначений.

Проте, як би не йменувалася правова підстава належності майна відокремленим підрозділам, вона завжди буде похідною від того правового титулу, на якому належить майно суб'єкту господарювання до структури, якої входить даний підрозділ.

В даному аспекті слід погодитись з думкою О.П. Загнітко та В.А. Малиги стосовно того, що «для комплексного вирішення питання майнової правосуб'єктності підрозділів суб'єкта господарювання необхідне законодавче закріплення як норм-дефініцій правового режиму майна підрозділів так і положень про порядок наділення та обліку майна, захисту майнових прав у відносинах з тертими особами тощо» [11, с. 219].

Структурні підрозділи можуть *мати рахунки* в банках, інші фінансові установи установах: банки, інші фінансові установи, небанківські надавачі платіжних послуг, емітенти електронних грошей відкривають відповідні рахунки/електронні гаманці, передбачені законодавством України, платникам податків – відокремленим підрозділам, для яких законом установлені особливості їх державної реєстрації (п. 69.1 Податкового кодексу України (далі ПК України) [12]).

Банки, їх відокремлені підрозділи, які здійснюють банківську діяльність від імені банку, та філії іноземних банків в Україні мають право відкривати відокремленим підрозділам суб'єктів господарювання поточні, вкладні (депозитні) рахунки та рахунки умовного зберігання (ескроу) (п. 4, п. 32 Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, затвердженої Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 [6]).

Відокремленим підрозділам також мають право відкривати платіжні рахунки небанківські надавачі платіжних послуг – платіжні установи (крім малих платіжних установ), установи електронних грошей, оператори поштового зв'язку (п. 5 згаданої Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків).

У п. 32 Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків міститься перелік документів необхідний для відкриття поточного рахунку у банківських установах. До таких документів відносяться: клопотання юридичної особи-резидента до банку, у якому відкривається поточний рахунок відокремленого підрозділу, про відкриття рахунку із зазначенням номера поточного рахунку юридичної особи та найменування банку, у якому він відкритий, а також інформації про те, чи є відокремлений підрозділ платником єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та копії належним чином оформленого положення про відокремлений підрозділ [6].

Відокремлені підрозділи *визнаються платниками податків*, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з ПК України або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно з ПК України [12, п. 15.1].

Відокремлені підрозділи, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами (за деякими законодавче визначеними винятками) та мають окремий баланс і самостійно ведуть розрахунки із застрахованими особами є *платниками страхових внесків*, зокрема, є платниками єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (п. ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 [13]).

Відокремлені підрозділи можуть нести майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах, визначених господарською організацією, що їх створила.

Так, у положеннях ПК України зазначено, що відповідальність за своєчасне та повне перерахування сум податку до відповідного бюджету несе

юридична особа або її відокремлений підрозділ, що нараховує (виплачує) оподатковуваний дохід [12, п. 168.4.7].

Проте, у разі відсутності у платника податків, що є відокремленим підрозділом юридичної особи, майна, достатнього для погашення його грошового зобов'язання або податкового боргу, джерелом погашення грошового зобов'язання або податкового боргу такого платника податків є майно такої юридичної особи, на яке може бути звернено стягнення згідно з ПК України [12, п. 87.6].

Відокремлені підрозділи, як такі, що не мають статусу юридичної особи, у відповідності до положень Кодексу України з процедур банкрутства не є суб'єктами банкрутства [14, ст. 1].

Узагальнюючи основні ознаки відокремлених структурних підрозділів господарських організацій їх можна визначити як суб'єктів господарського права (учасників внутрішньогосподарських відносин), наділених господарською компетенцією, які здійснюють господарську діяльність на засадах певної організаційно-майнової автономії, що дає можливість такому підрозділу реалізувати свої завдання, цілі, виконувати свої функції, набувати прав та обов'язків, відповідати за результати свого господарювання.

Якщо ж у підрозділів господарських організацій відсутні ознаки майнової та організаційної відокремленості та наявність господарської правосуб'єктності, вони не є суб'єктами господарського права. Такі внутрішньогосподарські структури, слугують лише організаційно-технічному забезпеченню господарської діяльності господарських організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Щербина В.С., Ющик О.І. Хотіли як краще ... а вийшло як завжди. В кн.: Щербина В.С. Вибране. Збірка статей. К.: Вид. Ліра-К, 2015. С. 229–239.
3. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права. К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
4. Знаменський Г.Л. Коментар до статті 55 Господарського кодексу України. В кн.: Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України. За заг. ред. В.С. Щербини. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 776 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
6. Інструкція про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-22#Text>

7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

8. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 № 157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>

9. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 № 2269-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text>

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

11. Загнітко О.П., Малига В.А. Правовий режим майна у внутрішньогосподарських відносинах. В кн.: Господарське право: підручник. За ред. О.П. Подцерковного. 3-тє вид., переробл. і допов. Одеса: Фенікс, 2018. 616 с.

12. Податковий кодекс України від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

13. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

14. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>

Рогозян Юлія,

*доктор економічних наук, старший дослідник,
заступник завідувача відділу проблем міжрегіонального співробітництва,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-5325-4213>*

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РОЗБУДОВИ ТРОСТЯНЕЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Останні події на політичній, соціальній, економічній арені України внесли зміни у функціонування локальних територій, зокрема, значних корективів набули процеси наповнення та виконання планових показників бюджету територіальних громад, що пов'язано з введенням воєнного стану на території України з 24.02.2022 та відтермінуванням сплати податків для всіх суб'єктів господарювання, неспроможних їх заплатити (тимчасово, на період воєнного стану та протягом 6 місяців після припинення (скасування) воєнного стану в Україні) згідно Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового

адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12.05.2022 № 2260-IX (набрав чинності 27.05.2022).

Дані обставини екстраполювали свій вплив на забезпечення соціально-економічних аспектів життєдіяльності всіх локальних територій України, де територіальні громади Сумської області є одними з перших, яких торкнулися активні бойові дії та тимчасова окупація. Серед громад Сумщини особливе місце займає Тростянецька міська територіальна громада як найбільша за розміром адміністративно-територіальна одиниця, що була тимчасово окупованою з 24 лютого по 26 березня 2022 р. та визнана територією, де велися активні бойові дії з 26 березня по 27 грудня 2022 р. відповідно до норм Наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» від 22.12.2022 № 309 [1].

Сьогодні, після майже півторарічного періоду життя в умовах війни, Тростянецька громада намагається не лише відновити, але й підвищити рівень свого соціально-економічного потенціалу, де з наукової точки зору важливо оцінити результативність вказаного процесу.

У даному контексті особливе займає діяльність суб'єктів господарювання на території досліджуваної громади, де впродовж 2022 р. проводилася робота із забезпечення чіткої та прозорої тарифної політики щодо надання підприємствам житлово-комунальних та інших послуг. Протягом I півріччя 2022 р., відділом економічного розвитку Тростянецької міської ради проводилася робота щодо погашення заборгованості минулих періодів, яка рахується за фізичними особами-підприємцями та юридичними особами зі сплати податків до бюджету Тростянецької міської територіальної громади. За результатами проведеної роботи було відшкодовано значно менший обсяг заборгованості за період січень-липень 2022 р. відповідно до попереднього періоду (85 %), що складає 38,7 тис. грн у наступному розрізі:

- податок на нерухоме майно, сплачений фізичними особами, які є власниками об'єктів житлової нерухомості – 1,8 тис. грн;
- податок на нерухоме майно, сплачений фізичними особами, які є власниками об'єктів нежитлової нерухомості – 11,3 тис. грн;
- земельний податок з фізичних осіб – 2,4 тис. грн;
- орендна плата з фізичних осіб – 23,2 тис. грн.

Також, враховуючи, що одними з основних джерел наповнення бюджету територіальної громади є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та єдиний податок, представниками Тростянецької міської ради проводилася робота з фізичними особами-підприємцями та юридичними особами, які зареєстровані в інших регіонах України, але використовують найману працю місцевих жителів та з тими суб'єктами господарювання, які здійснюють свою діяльність в незаконний спосіб. За 2022 р. проведено більше 20 заходів інформаційної роботи серед суб'єктів господарювання та найманих працівників стосовно неприпустимості використання незадекларованої праці у галузях торгівлі,

ресторанного, сільського та лісового господарства. Результативність проведення вказаних заходів характеризується позитивними значеннями, оскільки станом на 01.01.2023 чотири суб'єкти господарювання здійснили реєстрацію найманих працівників: ТОВ «ТАР» (5 осіб), ФОП Романчук В.І. (3 особи), ФОП Габов О.В. (4 особи), ФОП Лецишин Д.О. (3 особи).

Ключові позитивні результати у вигляді найбільших обсягів наповнення місцевого бюджету ПДФО впродовж 2022 р. (68,7 %) демонстрували наступні суб'єкти господарювання: ПАТ «Монделіс Україна», ДП «Тростянецьке лісове господарство», ПрАТ «Якобз Дау Егбертс Україна» та підприємства Південної Залізниці, від яких за січень-грудень минулого року надійшло 60 690,0 тис. грн. Поміж даних суб'єктів господарювання найбільшу фінансову вигоду бюджет громади отримав від ПрАТ «Монделіс Україна» та ТОВ «Якобз Дау Егбертс Україна», відповідно 26 014,2 тис. грн, або на 2 890,0 тис. грн більше ніж за відповідний період минулого року та 11 821,2 тис. грн, або на 4 103,0 тис. грн більше 2021 р. Підприємства Південної Залізниці наповнили місцевий бюджет на 15 453,0 тис. грн, а ДП «Тростянецьке лісове господарство» на 7 401,6 тис. гривень, що відповідно на 1 274,5 тис. грн та 117,3 тис. грн менше аналогічних показників 2021 р.

Загальна сума від сплати єдиного податку (на підприємницьку діяльність 1-3 групи та з сільськогосподарських товаровиробників) до бюджету надійшла у розмірі 19 116,4 тис. грн, що становить 96,9 % планових призначень. Зокрема, єдиного податку з юридичних осіб фактично надійшло 1 311,1 тис. грн, які у порівнянні з аналогічним періодом минулого року зменшилися на 280,6 тис. грн, з них: ПП «Будівельне підприємство «Добробут» на 189,7 тис. грн; ТОВ «Сітб-плюс» на 146,8 тис. грн; ТОВ «Дека-Хліб» на 94,5 тис. грн; ТОВ ВТФ «Тростянецька цегла-імпульс» на 81,4 тис. грн [2].

Безперечно, введення воєнного стану внесло суттєві корективи в роботу багатьох суб'єктів господарювання приватної, державної та комунальної власності. Деякі підприємства припинили свою роботу через значні пошкодження та руйнацію, інші – через втрату житла їх працівниками, що призвело до суттєвих змін в економіці територіальної громади: знизилася можливість для створення продукції та надання послуг через нестачу обсягу людських та матеріальних (фізичних) ресурсів, унеможливився збут виготовленої продукції на експорт через логістичні проблеми.

Одним з ключових напрямків економічної діяльності в мирний час була робота з узаконення користування земельними ділянками, на яких фактично здійснюється господарська діяльність, контролю за своєчасністю та повнотою сплати плати за землю. Однак, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-ІХ [3] з березня 2022 р. по 31 грудня року, наступного за роком, в якому припинено або скасовано воєнний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та

комунальної власності). Внаслідок цього до бюджету Тростянецької міської територіальної громади за 2022 р. надійшло 238 482,8 тис. грн плати за землю, громада недоотримала 1,1 % відповідно до запланованого показника, що, разом з тим, є доволі позитивним результатом, зважаючи на обставини.

Таким чином, за наявними фрагментарними даними здійснено оцінку результативності діяльності окремих суб'єктів господарювання, яка розглядалася у розрізі податкового навантаження на бюджет Тростянецької міської територіальної громади за 2022 р., що дало можливість ідентифікувати основне джерело наповнення бюджету – надходження від податку з доходів фізичних осіб суб'єктами господарювання, який у структурі власних доходів загального фонду бюджету займає загалом 68,7 %. В умовах війни позитивні результати діяльності у вигляді надходжень ПДФО отримано лише від окремих суб'єктів господарювання, а за надходженнями від єдиного податку (на підприємницьку діяльність 1–3 групи та з сільськогосподарських товаровиробників) план у 2022 р. не виконано.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>

2. Про виконання бюджету Тростянецької міської територіальної громади за 2022 рік: Додатку 1 до рішення виконавчого комітету Тростянецької міської ради від 07.02.2023 № 48. URL: https://trostyanets-miskrada.gov.ua/?page_id=1790

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

Тарасевич Олена,
доктор економічних наук, доцент,
завідувач відділу економіко-правових проблем містознавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-6016-3608>

Нестеров Геннадій,
аспірант,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-6860-9814>

ДЕЯКІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СВІТЛІ НАУКОВОГО ДОРОБКУ АКАДЕМІКА В.К. МАМУТОВА

16.01.2003 Верховна Рада України прийняла Господарський кодекс України (далі ГК України) [1]. Цей Кодекс був розроблений завдяки наполегливій роботі академіка НАН України В.К. Мамутова та наукового колективу вчених-господарників. Роботи В.К. Мамутова завжди характеризувалися логічністю, послідовністю, глибиною думок і перспективним баченням шляхів вирішення соціально-економічних проблем, притаманних державі та суспільству на різних етапах розвитку. Дослідження академіком НАН України В.К. Мамутовим особливостей господарської компетенції органів державної влади заклало підґрунтя для знаходження відповідей на складні економічні питання, які є актуальними дотепер [2]. Валентин Карлович проводив порівняльний аналіз понять «компетенція» та «правоздатність» державних господарських органів [3], що сприяло поглибленню інтеграції терміну «компетенція» у науку господарського права (часто вживається у поєднанні «господарська компетенція»), а також розвитку та формуванню нових якостей терміну «правоздатність». Академік НАН України В.К. Мамутов також досліджував складні організаційно-господарські відносини між державними підприємствами та органами господарського керівництва [4], а отримані наукові висновки дотепер знаходять втілення у наукових розробках широкого кола науковців.

Як зазначено у Концепції модернізації господарського законодавства України [5], сучасний стан правового регулювання, організації та здійснення господарської діяльності характеризується низкою проблем, серед яких можна виділити наступні аспекти:

1. Недостатнє врахування світових тенденцій розвитку та досягнень економічної науки у правовому забезпеченні економіки України.

2. Низька ефективність сучасних методів та засобів господарсько-правового впливу на економіку в умовах зовнішніх загроз, таких як пандемія *COVID-19*, військова окупація території та інші чинники.

3. Недостатня інтеграція Цілей сталого розвитку у механізм господарсько-правового регулювання економічних відносин.

4. Невпорядкованість і суперечливість підходів до визначення організаційно-правових форм господарювання, видів суб'єктів господарської діяльності, правового статусу та корпоративної соціальної відповідальності таких суб'єктів.

5. Диспропорції у визначенні ролі органів державної влади і місцевого самоврядування в господарських відносинах, неефективне управління державними і комунальними підприємствами, недостатність економіко-правових стимулів для реалізації інфраструктурних проєктів на засадах публічно-приватного партнерства, недосконалість державної допомоги суб'єктам господарювання, а також проблеми у сфері державного регулювання та контролю в господарській діяльності.

6. Розгляд справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органами Антимонопольного комітету України потребує поліпшення порядку, а також система контролю за допустимістю державної допомоги для конкуренції повинна відповідати правовим актам Європейського Союзу.

7. Правове забезпечення використання майна при організації та здійсненні господарської (економічної) діяльності потребує підвищення його рівня.

8. У сфері господарювання необхідно встановити чіткі та системні правові положення щодо способів і правових форм комерціалізації прав інтелектуальної власності.

9. Правова регламентація щодо укладання, виконання та припинення договорів у господарській (економічній) діяльності є недостатньою.

10. Правове регулювання не відповідає сучасним практикам та тенденціям у цифровізації господарської (економічної) діяльності, використанні новітніх технологій, електронної комерції, криптовалют, смарт-контрактів тощо.

11. Захист прав і законних інтересів учасників господарських (економічних) відносин потребує поліпшення, оскільки наразі цей рівень залишається низьким.

12. Положення щодо відповідальності за правопорушення, скоєні суб'єктами господарювання в окремих галузях, потребують поліпшення, оскільки не повністю відповідають потребам сучасності, а також санкції за такі порушення в господарській сфері не є вичерпними.

13. Регулювання діяльності в окремих галузях економіки має надмірний обсяг, а водночас існують прогалини та протиріччя, що негативно впливає на ефективність господарської діяльності.

14. Правові умови для здійснення інноваційної, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності не сприяють розвитку, а також перешкоджають інтеграції України в світовий економічний простір.

15. Визначення спеціальних режимів господарювання (наприклад, у Збройних Силах України, під час надзвичайного стану, проведення Операції об'єднаних сил та інших) має суперечливий характер.

Зазначені проблеми у сфері права спільно з іншими факторами мають негативний вплив на економіку України, зокрема, проявляються у високому рівні тіньової економіки, обмеженні підприємницької ініціативи, скороченні промислового виробництва та недостатній привабливості для іноземних інвесторів.

Тому вважаємо, що основні напрями модернізації господарського законодавства України можуть включати наступні аспекти:

1. Спрощення бюрократичних процедур, що має знайти вияв у спрощенні процедур реєстрації бізнесу, отримання ліцензій, дозволів та інших необхідних документів. Зменшення кількості адміністративних процедур та скорочення часу їх виконання сприятиме розвитку бізнесу та залученню інвестицій.

2. Забезпечення прозорості та правової впевненості. Удосконалення механізмів захисту прав підприємців та інвесторів, забезпечення чіткості та передбачуваності правових норм, а також зменшення корупційних ризиків у господарській сфері.

3. Стимулювання інновацій та цифровізації. Створення сприятливих умов для розвитку інноваційних технологій та цифрових рішень у господарській діяльності. Це може включати впровадження електронних сервісів, спрощення електронного документообігу та використання електронного підпису, а також створення інноваційних правових інструментів для підтримки стартапів та нових технологій.

4. Залучення інвестицій. Створення сприятливих умов для залучення інвестицій у різні галузі економіки. Це може включати спрощення процедур інвестиційного клірингу, забезпечення стабільності і захисту прав інвесторів, впровадження спеціальних режимів господарювання або привілеїв для іноземних інвесторів.

5. Розвиток конкуренції. Зміцнення антимонопольного законодавства та заходів, спрямованих на підтримку конкуренції. Це включає боротьбу з недобросовісною конкуренцією, захист прав споживачів, регулювання фінансових ринків та стимулювання інноваційних форм конкуренції.

6. Покращення умов для підприємництва. Забезпечення підтримки та захисту малого та середнього бізнесу, створення програм фінансової підтримки, зменшення податкового тягаря для підприємців, а також розвиток механізмів доступу до фінансування та кредитування.

7. Гармонізація з міжнародними стандартами. Посилення взаємодії та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, особливо з європейськими нормами. Це допоможе підвищити привабливість

України для іноземних інвесторів, сприятиме зовнішній торгівлі та економічній інтеграції країни.

8. Зміцнення інституційної бази. Реформування та зміцнення інституцій, включаючи судову систему, органи правоохоронної діяльності та антикорупційні органи. Забезпечення ефективної роботи і незалежності цих органів є важливим аспектом модернізації господарського законодавства, оскільки це сприятиме створенню рівних умов для бізнесу та забезпеченню захисту прав суб'єктів господарювання.

9. Сталість та стабільність законодавства. Забезпечення сталості та стабільності господарського законодавства, що дозволить бізнесу планувати на майбутнє, уникати непередбачуваних змін та забезпечити довгострокові інвестиції. Важливим елементом є зменшення надмірного регулювання та раціоналізація законодавчих процедур.

10. Сприяння утворенню конкурентоспроможних ринків. Розроблення політики, спрямованої на розвиток конкуренції на ринках, забезпечення адекватного захисту прав споживачів та сприяння розвитку малих та середніх підприємств. Це може включати створення ефективних механізмів антимонопольного контролю, регулювання концентрації на ринку та заборону недобросовісної конкуренції.

Ці пропозиції щодо модернізації господарського законодавства України мають на меті створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, залучення інвестицій, зміцнення конкуренції та створення стабільних правових умов для економічного розвитку країни. Зокрема, запропоновані зміни передбачають спрощення процедур реєстрації бізнесу, зменшення бюрократичних перешкод, а також вдосконалення системи оподаткування. Впровадження цих заходів сприятиме збільшенню кількості нових підприємств, залученню іноземних інвесторів та зростанню економічного потенціалу країни. Крім того, модернізація господарського законодавства сприятиме забезпеченню рівних умов для всіх гравців ринку, підвищенню якості товарів і послуг, а також зменшенню корупції і нечесної конкуренції. В цілому, ці пропозиції є важливим кроком у напрямку створення сприятливого клімату для підприємництва і розвитку економіки України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

2. Мамутов В.К. Компетенция государственных органов в решении хозяйственных вопросов. М.: Юрид. лит., 1964. 266 с.

3. Мамутов В.К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов. *Правоведение*. 1965. № 4. С. 56–63.

4. Мамутов В.К. Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган. М.: Юрид. лит., 1969. 237 с.

5. Концепція модернізації господарського законодавства України: схвалена на розширеному засіданні Координаційного бюро Національної академії правових наук України (протокол від 25.02.2021 № 1), схвалена та рекомендована до друку Вченою радою Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» (протокол від 05.03.2021 № 3). *Юридичний вісник України*. 2021. 2–22 квітня (№ 13–15). С. 18–19.

Щербина Валентин,
*академік Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-4221-0965>*

ЩОДО УЧАСТІ ПРОКУРОРА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України [1] прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII «Про прокуратуру» [2] містить норму, зміст якої відрізняється від наведеного положення Конституції України.

Так, п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що на прокуратуру покладається, зокрема, функція представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та Главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України, а в ст.ст. 23 та 24 Закону України «Про прокуратуру» йдеться, в тому числі, про представництво прокурором інтересів громадянина в суді та про особливості здійснення його окремих форм.

Водночас Глава 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України [3] (далі ЦПК України) не містить норм, які б передбачали здійснення представництва громадянина в суді прокурором. В ч. 1 ст. 290 ЦПК України йдеться лише про представництво інтересів держави. Відсутні норми щодо здійснення представництва громадянина в суді прокурором і в інших статтях ЦПК України.

Таким чином, встановлення в Законі України «Про прокуратуру» такої функції прокуратури як представництво інтересів громадянина в суді, не відповідає ні п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, ні ч. 3 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», згідно з якою на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України. З урахуванням цього

положення, що стосуються представництва прокурором у суді інтересів громадянина, мають бути виключені із Закону України «Про прокуратуру».

Натомість, в Законі України «Про прокуратуру» доцільно було б зробити посилання на ст.ст. 53, 55 Господарського процесуального кодексу України [4], ст.ст. 53, 54 Кодексу адміністративного судочинства України [5] та ст.ст. 56, 57 ЦПК України, норми яких уніфіковано визначають мету та форми участі прокурора в судовому процесі, а також його процесуальне становище. Тому в подальшому ми будемо посилалися на конкретні статті одного з них – Господарського процесуального кодексу України (далі ГПК України).

Підстави участі прокурора в судовому процесі в ГПК України визначено бланкетною нормою за допомогою формулювання «у визначених законом випадках...». Частина 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Наведене формулювання відрізняється від раніше сформульованого в Рішенні Конституційного Суду України від 08.04.1999 № 3-рп/99 у справі за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України [6]. Як зазначається в резолютивній частині цього рішення, «прокурори та їх заступники вправі звертатись до господарського суду з позовними заявами виключно в інтересах держави в особі органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, яким законом надано повноваження органів виконавчої влади».

З одного боку, норма ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» чітко сформулювала підстави здійснення прокурором представництва в суді, а також розширила коло «інших осіб» уповноважених на виконання функцій держави за рахунок «іншого суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження», і передбачила можливість представництва навіть у разі відсутності такого органу, а з іншого – безпідставно розширила розуміння органу місцевого самоврядування, який не здійснює, або неналежним чином здійснює захист інтересів держави. Саме такого висновку можна дійти, виходячи з граматичного тлумачення ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», в якій «відповідні повноваження» стосуються «іншого суб'єкта владних повноважень».

Відтак, конструкція «органи місцевого самоврядування, яким законом надано повноваження органів виконавчої влади», застосована Конституційним Судом України у зазначеному Рішенні, є більш вдалою, оскільки, по-перше, відповідає ч. 3 ст. 143 Конституції України, згідно з якою органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів

виконавчої влади [очевидно, що йдеться про повноваження органів державної виконавчої влади, оскільки згідно з ч. 3 ст. 143 Конституції України держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності – *В.Щ.*]; по-друге, звужує повноваження органів місцевого самоврядування лише наданими повноваженнями органів виконавчої влади.

Видається, що таке розуміння органів місцевого самоврядування, в особі яких прокурор подає позов в інтересах держави, будучи закріпленим в Законі України «Про прокуратуру», до певної міри зменшить кількість позовів, поданих прокурорами і приведе до частішого застосування наслідків, передбачених п. 4 ч. 5 ст. 174 ГПК України, – повернення позовної заяви у разі відсутності підстав для звернення прокурора до суду в інтересах держави.

Порівняльно-правовий аналіз норм ч. 6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» і ч. 3 ст. 53 ГПК України свідчить про неузгодженість окремих положень зазначених нормативно-правових актів. Зокрема, в ч. 3 ГПК України встановлено, прокурор може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, тоді як п. 2 ч. 6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» надає таке право прокурору на будь-якому етапі судового провадження, що робить участь прокурора в судовому процесі малоефективною, а то і неефективною.

Надаючи право прокурору подавати апеляційну та касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, ч. 3 ст. 53 ГПК України не поширює його на справи, порушені за позовом іншої особи, так, як це передбачено п. 3 ч. 6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру».

Звужене процесуальним законодавством і право прокурора брати участь у розгляді справи (п. 4 ч. 6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»), яке стосується лише справ, порушених за його позовами. При цьому чіткої різниці між участю у розгляді справ і правом вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, ч. 3 ст. 53 ГПК України не проводить.

Загалом вважаємо, що: 1) не можна вважати обґрунтованим визначення процесуального статусу (зокрема, процесуальних прав та обов'язків) прокурора в Законі України «Про прокуратуру» – нормативно-правовому акті матеріального права, тим більше за наявності наведених та інших розбіжностей між цим законом та процесуальними кодексами. Тому норми процесуально-правового характеру мають бути виключені із зазначеного закону; 2) норми щодо процесуального становища прокурора в судовому (адміністративному, господарському та цивільному) процесі потребують подальшого вдосконалення, зокрема, щодо визначення мети участі прокурора у справі, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, а також щодо окреслення

кола процесуальних прав та обов'язків прокурора у випадках, коли він не набуває статусу позивача.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вишого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 08.04.1999 № 3-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99#Text>

*Беломєстнов Олександр,
аспірант,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця*

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У ВІДНОСИНАХ ВЛАСНОСТІ

Відносини власності, зокрема, державної, мають важливе значення для забезпечення стабільності економічної системи, захисту національних інтересів. 20.10.2019 набрав чинності Закон України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» № 145-IX (далі Закон № 145-IX) [1], який викликав певні правові дискусії в професійному середовищі. Відповідно до п. 3 Розділу III Прикінцевих та перехідних положень Закону № 145-IX забороняється вчиняти виконавчі дії відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII щодо об'єктів права державної власності, які на день набрання чинності цим Законом були включені до переліків, затверджених Законом України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» від 07.07.1999 № 847-XIV (далі Закон), протягом трьох років з дня набрання чинності цим Законом, крім стягнення грошових коштів і товарів, що були передані в заставу за кредитними договорами. Впродовж наступних місяців відбулися численні звернення до

Верховного Суду за вирішенням питання про наявність порушень права доступу до правосуддя у положеннях п. 3 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації». Верховний Суд дійшов до висновку, що положення прийнятого Закону обмежує конституційне право особи на судовий захист та порушує конституційні гарантії щодо обов'язковості судового рішення, та звернувся до Конституційного Суду України (далі КСУ) щодо перевірки відповідності Конституції України (конституційності) вказаних положень Закону [2]. Ухвалою колегії суддів КСУ відкрито конституційне провадження у справі. Справа розглядається Великою палатою КСУ з 17.12.2020. Наразі триває конституційне провадження.

Звертаючись до аналізу вказаних питань, слід зазначити, що при розгляді права на виконання судового рішення як складової права на судовий захист, за змістом п. 43 рішення у справі «Шмалько проти України» (заява № 60750/00), виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду» [3], відповідно, у змісті п. 3 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону мова іде про фактичне відстрочення виконання, при цьому обов'язковість судового рішення під сумнів не ставиться. Звідси витікає наступне питання, чи порушує конституційні гарантії щодо обов'язковості судового рішення положення пункту 3 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» вказаного Закону.

Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав. У процесуальному законодавстві можуть бути виокремлені гарантії адміністративного, кримінального, цивільного та господарського судочинства, проте відсутнє однорідне законодавче розуміння змістовного наповнення цього терміну. За словниковим тлумаченням - «гарантія», від французького *«garantie»*, означає порука, умова, яка що-небудь забезпечує [4, с. 29]. Загальноправове поняття гарантії часто доволі умовне оскільки те, що в одному випадку виступає гарантією, в іншому випадку не є такою. Можна відзначити, що все те, що тією чи іншою мірою сприяє досягненню певних правових результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності або стану. Процесуальні гарантії визначаються як установлені законом норми, які забезпечують здійснення завдань правосуддя наданням всім учасникам процесуальних прав та покладанням на державні органи обов'язків із забезпечення реалізації цих прав.

Обов'язковість судового рішення виступає конституційним принципом судочинства (п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України), забезпечує дію принципу правової визначеності, а також права на справедливий суд, закріпленого, зокрема, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Законом від 02.06.2016 № 1401-VIII Конституція України була доповнена ст. 129-1, положення якої визначають, що суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання

судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Ці конституційні положення знайшли своє продовження у процесуальних кодексах, а також у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Внесені зміни визначили, що обов'язковість судового рішення поширюється не лише на територію України; відповідальність за виконання судового рішення покладено на державу, а контроль за цим процесом – на суд, що виніс відповідне рішення.

Питання про відстрочення виконавчих дій відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» щодо об'єктів права державної власності, які на день набрання чинності цим Законом були включені до переліків, затверджених Законом України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», протягом трьох років з дня набрання чинності цим Законом, на наш погляд слід розглядати через призму доцільності, виправданості та забезпечення інтересів суспільства і держави.

Звертаючись до Рішення КСУ від 15.05.2019 № 2-р(П)/2019 [5], у якому він з посиланням на практику ЄСПЛ і відзначив, що саме на державу покладено позитивний обов'язок створити систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на практиці, і гарантувала б їх виконання без неналежних затримок; ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок (п. 43 рішення у справі «Шмалько проти України», заява № 60750/00 [6]; п. 84 рішення у справі «Валерій Фуклев проти України», заява № 6318/03 [7]; п.п. 46, 51, 54 рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», заява № 40450/04 [8]).

Судова практика свідчить про можливість призупинення виконання судових рішень та встановлення подовженого на цей період строку для їх виконання [9], зокрема з метою забезпечення життєво важливих суспільних інтересів [10]. Рахуючись з практикою ЄСПЛ, можна зробити висновки, що під доступом до правосуддя згідно з європейськими стандартами, розуміється здатність особи безперешкодно отримати судовий захист як доступ до незалежного і безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою на засадах верховенства права. Право на доступ до суду, закріплене у ч. 1 ст. 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, не є абсолютним, воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки за своєю природою потребує державного регулювання. Якщо доступ до суду обмежено внаслідок дії закону або фактично, суд повинен з'ясувати, чи не порушило встановлене обмеження саму суть цього права і, зокрема, чи мало воно законну мету, і чи існувало відповідне пропорційне співвідношення між застосованими засобами і поставленою метою. Оскільки право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання з боку держави, яке може змінюватися у часі та просторі відповідно до потреб і ресурсів суспільства та окремих осіб. Крім того, обмеження права на доступ до суду буде несумісним із ч.1 ст. 6 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету, та у разі відсутності розумного пропорційного співвідношення між застосованими засобами та метою, якої прагнуть досягти.

Таким чином, можна зробити висновок, що у п. 3 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» вказаного Закону, конституційні гарантії щодо обов'язковості судового рішення не порушуються, а має місце вказівка на відстрочення виконання судових рішень на строк у три роки, що може бути кваліфіковано як певне обмеження встановлене для виконання, зважаючи на необхідність державного регулювання відносин щодо об'єктів права державної власності, які мають значну суспільну цінність і пов'язані з питаннями національної безпеки. Таке обмеження уявляється допустимим, його можна порівняти з іншими обмеженнями, що існують як у матеріальному, так і у процесуальному законодавстві, воно не порушує принципу обов'язковості виконання судового рішення (виконання відбудеться через три роки).

Виходячи з вищенаведених міркувань, вважаємо, що положення п. 3 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону не впливає на здатність особи безперешкодно звернутися до суду, таким чином ніяк не перешкоджає доступу до правосуддя і конституційне право на доступ до правосуддя не обмежує, а відтак не перешкоджає реалізації права на судовий захист у відносинах щодо об'єктів державної власності, які не підлягали приватизації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»: Закон України від 20.10.2019 № 145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20#Text>
2. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 11 частини першої статті 34, пункту 10¹ розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження», пунктів 5¹ та 5² розділу III «Перехідні та прикінцеві положення» Закону України від 23 лютого 2012 року № 4442-VI «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» від 03.12.2021 № 12. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/503518__686683
3. Рішення у справі «Горнсбі проти Греції» від 19.03.1997, Report of Judgments and Decisions 1997-II, с. 510, п. 40. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text
4. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Ред. кол.: І.К. Білодід (гол.), А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка Т. 2: Г-Ж. 1971. 550 с.
5. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) від 15.05.2019 № 2-р(П)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>

6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Шмалько проти України», заява № 60750/00, від 20.07.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text

7. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Валерій Фуклев проти України», заява № 6318/03, від 16.01.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_022#Text

8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», заява № 40450/04, від 15.10.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text

9. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» від 11.06.2003 № 11-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-03#Text>

10. Рішення Конституційного Суду України у справі про стягнення заборгованості з підприємств паливно-енергетичного комплексу від 13.12.2012 № 18-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12#Text>

Будурова Ганна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса*
<https://orcid.org/0000-0003-4526-5339>

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Після націоналізації ПАТ «Приватбанк» черговим гучним прикладом оборнення у державну власність стала націоналізація у 2022 р. п'яти великих підприємств – ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор». Відповідне рішення було ухвалене 05.11.2022 під час засідання Ставки Верховного Головнокомандувача під головуванням Президента України відповідно до законів України від «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» та обґрунтоване військовою необхідністю. Юридично оформлено перехід у державну власність акцій згаданих підприємств рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про забезпечення проведення в системі депозитарного обліку депозитарних операцій щодо примусового відчуження у власність держави акцій, емітентами яких є ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор» від 06.11.2022 № 1320 [1]. Зазначені вилучення (ймовірно, що не останні в умовах діючого воєнного стану та потреб відновлення економіки країни) викликають жвавий

інтерес і правників, і власників майна в контексті їх відповідності законодавчим засадам щодо підстав та порядку набуття і припинення права власності, порядку управління державним майном, а також правових наслідків – компенсаційних механізмів та потенційних судових справ.

Не ставлячи за мету у даних тезах надати визначення терміну «націоналізація», відмітимо, що «загалом під «націоналізацією» (*nationalization*) розуміють серію експропріацій, яка базується на законодавчих актах, прийнятих для переведення окремої галузі до публічної власності. У той же час, найпоширенішим для позначення процесу примусового передання власності від приватних суб'єктів до держави є термін «експропріація» (*expropriation*), що означає індивідуальні заходи, спрямовані на досягнення публічних цілей» [2, с. 309]. Оскільки відомі випадки трансформації права власності здійснюються у рамках певних галузей економіки – оборонної та банківської – у даних тезах нами буде з певною умовністю використано термін «націоналізація», який найчастіше вживають і члени Уряду, і посадові особи уповноважених органів управління для характеристики процесів, що відбуваються.

Правове регулювання питань націоналізації у вітчизняному законодавстві наразі майже відсутнє – воно з'являється, як правило, під конкретний випадок вилучення майна, як це відбувалось, наприклад, із Приватбанком, що суперечить принципу правової визначеності. Відтак, наразі загалом невизначеними залишаються питання змістовного наповнення терміну «націоналізація», її відмежування від інших суміжних інститутів вилучень і відчужень, чіткі і вичерпні переліки підстав її застосування, правові наслідки тощо. Окремі випадки експропріації згадуються у Цивільному кодексі України (далі ЦК України): викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для суспільних потреб чи їх примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності (ст. 350), викуп пам'ятки культурної спадщини (ст. 352), реквізиція (ст. 353), але вони є загалом такими, що відрізняються від націоналізації та мають обмежене застосування (за метою та підставами вилучення, об'єктами, що можуть бути вилучені та ін.).

Зважаючи на те, що будь яка націоналізація є втручанням у право приватної власності (рідше – комунальної), її застосування має виключний характер. Правники на підставі аналізу двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів про захист інвестицій, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, принципів міжнародного права представляють наступні узагальнені законні ознаки/критерії експропріації/націоналізації: 1) переслідувати публічну мету, здійснюватися в інтересах суспільства; 2) здійснюватися відповідно до чинного законодавства та встановленої процедури; 3) бути недискримінаційною; 4) супроводжуватися виплатою швидкої, адекватної та ефективної компенсації; 5) бути пропорційною до мети, яку переслідує держава [3], тобто «має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення [4, с. 202] (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Рисовський проти України», заява

№ 29979/04, п. 68) [5], «*Špraček, s.r.o. v. the Czech Republic*», заява № 26449/95, п. 54 [6])). І оцінка належного дотримання уповноваженими органами кожного з цих критеріїв матиме значення для кваліфікації націоналізації як законного заходу судами та комерційними арбітражами, до яких звертатимуться власники/інвестори експропрійованого майна.

Перші такі позови Україна в особі Міністерства оборони України вже отримала (див., наприклад, справу № 910/14242/22, де іноземний інвестор – кіпрська компанія, просить визнати за нею право власності на акції в ПАТ «Укртатнафта», витребувати їх з володіння Міноборони та зарахувати ці акції на рахунок компанії у цінних паперах) [7]. Слід визнати, що юридичних підстав для подібних позовів наразі достатньо: це і приписи ст. 9 Закону України «Про режим іноземного інвестування», якими передбачено пряму заборону націоналізації іноземних інвестицій; і обов'язок сплати попереднього або наступного повного відшкодування вартості майна у випадках його примусового відчуження. Може бути піддана сумніву і власне виключно публічна мета націоналізації з огляду на те, що мажоритарними власниками експропрійованих підприємств є здебільшого олігархи [8].

З огляду на це, звернемо увагу на основні проблеми, які наразі постають перед Україною у зв'язку з націоналізацією та вимагають вирішення.

Перша проблема – належне підтвердження (обґрунтування) доцільності відчуження або вилучення майна. Закон пов'язує відповідні дії з серйозною публічною метою, у першу чергу, виконанням завдань оборонного замовлення. Тому націоналізації підприємства має передувати серйозна робота з об'єктивної оцінки можливості налагодження його швидкої експлуатації, перепрофілювання підприємства тощо (що є важливим в умовах дефіциту окремих товарів військового призначення) та без потреби великої капіталізації, у тому числі, за накопиченими попередньо боргами націоналізованих компаній. Фактична спроможність підприємства виконувати такі публічні цілі має і загалом «вписуватись» в економічний план держави. Так, будучи інструментом економічної політики, мета та завдання націоналізації у будь-якому разі мають узгоджуватись із основними завданнями та напрямками державної економічної політики держави в умовах воєнного стану. Це взаємообумовлені явища – коли воєнна економіка вимагає, обґрунтовує націоналізацію ряду приватних підприємств, а націоналізація необхідних суб'єктів допомагає досягти програмних результатів впроваджуваної економічної політики.

На необхідності встановлення економічних підстав націоналізації наголошують фахівці: «саме економічні підстави зумовлюють і необхідність закріплення та формалізацію націоналізації у законодавстві України, і обмежують розсуд держави щодо втручання у відносини власності в інших випадках. У разі відсутності економічних підстав для націоналізації її неможливо обґрунтувати з правової позиції. Лише у тому разі, якщо націоналізація має економічне підґрунтя, їй можна намагатися дати правову форму [9, с. 57]. Таким чином, саме економічна доцільність має бути рушійною силою націоналізації.

Друга проблема пов'язана із дотриманням законодавчо встановлених підстав, способів та механізмів націоналізації в умовах, коли держава на має єдиного концептуального бачення шляхів розвитку і впровадження інституту націоналізації та належного правового забезпечення цього процесу. Наразі для трансформації відносин власності використовується існуючий правовий інструментарій Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» та нашвидкуруч напрацьовується новий. Мова йде про прийняття законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану» [10] та «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [11].

Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачає два способи націоналізації: 1) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності з попереднім або наступним повним відшкодуванням його вартості, та 2) вилучення індивідуально визначеного майна державних підприємств, державних господарських об'єднань, за якими воно закріплено на праві господарського відання або оперативного управління, без відшкодування вартості такого майна (ст. 1). Його положення передбачають складну систему погоджень відчужень та вилучень (в залежності від місцезнаходження об'єкта – військового командування чи навіть Головнокомандувача ЗСУ, місцевих державних адміністрацій, РНБО з Урядом, органів місцевого самоврядування та ін.), підписання акту про примусове відчуження або вилучення майна, проведення оцінки майна з метою визначення компенсаційних сум, порядок виплати компенсації за примусово відчужене майно та повернення примусово відчуженого майна тощо. Але навіть стосовно згаданих вище підприємств наразі відсутня інформація щодо перебігу цих етапів, підходів до оцінки вартості майна та перспектив щодо її відшкодування власникам в умовах серйозного дефіциту бюджету. Разом з тим, недотримання законних вимог через поспіх і непрозорість у цьому процесі грають на користь колишнім власникам та загрожують державі багатомільйонними позовами.

Ще більш неузгодженими з загальними принципами націоналізації є норми інших законів. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану» стосується процедури виведення з ринку банків, що належать підсанкційним особам. Він передбачає заборону підсанкційній особі (фізичній та/або юридичній особі) набувати або збільшувати істотну участь у банку та надання НБУ повноважень щодо виведення з ринку системно важливого банку, у тому числі, за відсутності у нього ознак неплатоспроможності [10]. І якщо в умовах воєнного стану запобігання серйозним ризикам для банківської системи та втратам вкладників ще може слугувати обґрунтуванням доцільності націоналізації та визнаватись «публічною метою», то положення про порядок компенсації, запропоновані у

цьому законі, не витримують жодної критики. Адже законодавець встановлює, що «єдиним способом захисту прав осіб, які зазнали шкоди, збитків внаслідок виведення з ринку системно важливого банку з підстав, визначених п. 15 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про банки і банківську діяльність», є відшкодування завданої шкоди, збитків у передбаченому нормами міжнародного права порядку виключно за рахунок коштів держави (держав), що здійснила (здійснили) або здійснює (здійснюють) збройну агресію проти України» (п. 4 Розділу XII «Прикінцеві положення» Цивільного процесуального кодексу України). Зрозуміло, що про виплату «швидкої, адекватної та ефективної компенсації» у цьому випадку не може йти мова.

Ще один згадуваний Закон «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» № 2116-ІХ, який сьогодні також стає основою для експропріацій на користь держави, розширює не лише межі мотивів суспільної необхідності, доповнюючи її військовою необхідністю, а й перелік майна, яке може бути піддане примусовому вилученню. На відміну від ст. 350 ЦК України, де з мотивів суспільної необхідності допускається викуп земельних ділянок та об'єктів нерухомого майна, які на них розташовані, Закон № 2116-ІХ надає державі право націоналізувати «рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (зареєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать Російській Федерації та її резидентам» (абз. 5 ч. 1. ст. 1) «без будь-якої компенсації (відшкодування) їх вартості» (ч. 2 ст. 2). Механізм повернення таких вилучених активів не передбачений.

Проблема криється і в тому, що перелік правових підстав і способів націоналізації лише цими прикладами не обмежиться. Можна прогнозувати, наприклад, проведення націоналізації майна держави-агресора та її резидентів із використанням судів за позовами державних органів, зокрема, Міністерства юстиції України. Однак, чи «втримаються» рішення національних судів щодо націоналізації майна у приватних осіб проти практики ЄСПЛ – велике питання.

Обернення націоналізованого майна у власність держави актуалізує питання організації його належного управління – одного з найскладніших загалом у державному секторі. Націоналізовані підприємства були передані у сферу управління Міністерства оборони України, яке здійснює повноваження щодо об'єктів державної власності згідно з законами України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» та «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності». Обидва цих акти переслідують мету підвищення ефективності функціонування підприємств оборонно-промислового комплексу, при чому другий – виключно шляхом запровадження моделі корпоративного управління.

Однак, на період воєнного стану особливості здійснення управління підприємствами державного сектору економіки передбачено постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління об'єктами державної

власності на період воєнного стану» від 31.05.2022 № 643. Відповідно до її положень на період дії воєнного стану:

- не проводиться конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки;

- зупиняється конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, оголошений до моменту введення в дію воєнного стану;

- призначення на посаду керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад стратегічних підприємств здійснюється суб'єктом управління після погодження кандидатур відповідних осіб Кабінетом Міністрів України без проведення конкурсного відбору та ін.

Призначити перелічених посадових осіб можна лише на стратегічні (якщо розмір їх чистого доходу перевищує 200 млн грн) або особливо важливі для економіки підприємства (вартість активів яких перевищує 2 млрд грн або їх чистий дохід перевищує 1,5 млрд грн) [12]. На практиці ці норми призводять до єдиноначального керівництва підприємством погодженої з Урядом кандидатури, вимоги до кваліфікаційної відповідності якої не можуть бути піддані суворій перевірці. З відкритих джерел наразі відомо взагалі про унікальні випадки одночасного очолювання ПАТ «Укрнафта» та ПАТ «Укртатнафта» однією особою за п'ять днів після прийняття рішення про їх націоналізацію [13]. Зрозуміло, що воєнний стан вимагає швидких рішень, але відсутність прозорості конкурентної процедури призначення на посаду, ігнорування конфліктів інтересів, корупційні скандали у цій сфері створюють серйозні ризики для налагодження ефективної системи управління націоналізованими підприємствами. Попри війну, держава має забезпечити дотримання основних стандартів корпоративного управління як в цих суб'єктах, так і в інших підприємствах державного сектору економіки.

Отже, потрібна серйозна системна робота з метою упорядкування підстав, способів та механізмів у сфері націоналізації. Важливість дотримання правових засад примусового відчуження та вилучення майна у державну власність з одночасним обґрунтуванням економічної доцільності націоналізації має бути максимально прискіпливо оцінена через перспективи судових позовів з боку власників та необхідність відновлення інвестиційного клімату у післявоєнний період. Як видається, судова та арбітражна практика з питань компенсацій за наслідками націоналізації відіграватиме у цьому процесі одну з визначальних ролей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про забезпечення проведення в системі депозитарного обліку депозитарних операцій щодо примусового відчуження у власність держави акцій, емітентами яких є ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртатнафта», АТ «Мотор Січ», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Запоріжтрансформатор»: рішення

Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.11.2022 № 1320. URL: <https://ffin.ua/upload/article/8c607b26c46a0fda498928ab0b28ff79.pdf>

2. Горобець Н. Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 307–311.

3. Бондарев Т. Найбільша націоналізація воєнного часу: а якщо власники підуть до суду? *Економічна правда*. 08.11.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/8/693598/>

4. Берназюк Я. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 6(18). С. 197–214. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/18/14.pdf>

5. Справа «Рисовський проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 29979/04 від 20.10.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854

6. Case of Špaček, s.r.o. v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights, 09.11.1999, № 26449/95. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2226449/95%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58358%22%5D%7D>

7. Ухвала Господарського суду м. Києва від 23.01.2023 у справі № 910/14242/22. URL: <https://opendatabot.ua/court/108552459-d4db6271b035c4e825afcd180527feaa>

8. Роберт В. Рано радіти: чим закінчиться «розкулачування» олігархів по-українськи. *Апостроф*. 17.11.2022. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/economy/promyshlennost/2022-11-17/rano-radovatsya-chem-zakonchitsya-raskulachivanie-oligarhov-po-ukrainski/48941>

9. Яценко С. Економічні та правові підстави націоналізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 56–61.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану: Закон України від 29.05.2023 № 3111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3111-20#Text>

11. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>

12. Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2022 № 643. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-2022-%D0%BF#Text>

13. Укрнафта та Укртатнафта змінили керівника. *Укрінформ*. 10.11.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3611310-ukrnafta-ta-ukrtatnafta-zminili-kerivnika.html>

Войнарівський Микола,
кандидат юридичних наук,
суддя Миколаївського районного суду, м. Миколаїв
<https://orcid.org/0000-0002-0510-9932>

ЩОДО НЕОБҐРУНТОВАНОСТІ ПОСЛАБЛЕНЬ РЕЖИМУ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Адміністративно-господарські санкції (далі АГС) становлять важливий інструмент державного регулювання економічних відносин. Адже, виходячи із приписів глави 27 Господарського кодексу України (ст. 238) вони застосовуються до суб'єктів господарювання уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування «за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності» задля «припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків». В умовах, коли економіка має працювати в одному напрямі – забезпечення обороноздатності, додержання відповідних правил стає особливо важливим.

Звертає на себе увагу, що на час воєнного стану відсутні заходи щодо посилення відповідальності бізнесу за додержання правил здійснення господарської діяльності. Застосовані численні виключення з режиму штрафних санкцій у період воєнного стану. Деякі із них, особливо приватно-правові за природою, мають цілком розумне пояснення, адже спрямовані на уникнення банкрутства суб'єктів господарювання. Саме таким винятком є правило про те, що у період дії воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення або скасування у разі виникнення простроченої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою за кредитом (позикою), залученим державою або під державну гарантію, а також за кредитом з бюджету пеня та інші штрафні санкції не нараховуються. Ці положення встановлені Законом України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» від 15.03.2022 № 2134-ІХ. У цьому разі держава встановлює додаткові стимулюючі умови здійснення господарської діяльності суб'єктами, які виконують найбільш важливі інвестиційні програми. Разом із тим загальні послаблення у сфері ведення бізнесу, в тому числі шляхом виключення адміністративно-господарських санкцій за порушення правил ведення господарської діяльності, в тому числі оподаткування, ціноутворення, фінансової дисципліни, виглядають недостатньо обґрунтованими.

Наприклад, тимчасово на період дії правового режиму воєнного стану, а також протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану штрафні санкції та пеня щодо сплати ЄСВ не застосовуються, що передбачено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших

законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану».

Так само змінами до Розділу II згідно із законами України від 03.03.2022 № 2118-IX та від 15.03.2022 № 2120-IX тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, санкції за порушення вимог Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» не застосовуються, крім санкцій за порушення порядку здійснення розрахункових операцій при продажу підакцизних товарів (п. 12).

Очевидно, що відповідні послаблення могли б бути зроблені не у загальному порядку, а лише для окремих груп фізичних осіб-громадян, які служать у ЗСУ, працюють над виконанням державних завдань чи державного замовлення, працюють на оборонних підприємствах чи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, багатодітних батьків тощо. Враховуючи те, що Закон України «Про режим воєнного стану» передбачає можливість запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення, послаблення фінансово-господарської дисципліни не є виправданим. Попри зниження рівня порядку у сфері ведення бізнесу, такі послаблення демотивують військовослужбовців у силу дисбалансу у примусових заходах держави в тилу та на фронті.

Це виглядає несправедливо на фоні підвищення відповідальності військовослужбовців Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13.12.2022 № 2839-IX. Логіка воєнного часу диктує дещо інші підходи, коли додержання обов'язків в тилу є не менш важливою, ніж на лінії зіткнення.

В період воєнного стану спотворюються звичайні ринкові механізми ведення бізнесу, знижується ділова активність, а тому за наявності державних послаблень у примусових заходах щодо підтримки господарського порядку загострюються проблеми додержання господарського законодавства, добросовісної конкуренції та сплати податків.

Природньо, що під час воєнного стану та пов'язаних із ним економічних проблем виникають цінові коливання, які стають предметом підвищеної уваги суспільства. Наразі не встановлено будь-яких особливостей застосування АГС у цій сфері в цей період, що значно обмежує можливості державного примусу до цінової стабільності. Загальновідомі проблеми із цінами на електрообладнання, в тому числі генератори, акумулятори та супутні товари, що виникли у зв'язку із ракетними нападами країни-агресора наприкінці 2022 р., наочно продемонстрували відсутність реальних механізмів контролю з боку держави за ціноутворенням під час війни. Зрештою це призвело до вимивання обігових коштів підприємств та втрати заощаджень громадян. Ці

кошти могли бути використані для підтримки обороноздатності чи пожвавлення внутрішнього ринку. Замість цього відповідний імпорт фактично призвів до збагачення іноземних структур та окремих ділків. Попередити таку ситуацію у майбутньому повинні комплексні заходи щодо встановлення мінімальної націнки чи норми рентабельності на продукцію в умовах воєнного стану, а також підвищені розміри АГС, що мали б запобігти отриманню суперприбутків імпортерами-суб'єктами господарювання у цій сфері.

У цьому контексті дозвіл податковим органам на період воєнного стану здійснювати контроль у сфері ціноутворення є виправданим. Крім цього, уповноважені органи мають право приймати рішення про застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін.

Разом із тим, для інших сфер Урядом прийнято рішення «припинити проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64, за виключенням спеціального рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави (постанова від 13.03.2022 № 303).

Як видається, такі кроки послаблюють суспільний господарський порядок, який потребує посилення в умовах воєнного стану. Як видається, оптимальніше говорити про диференціацію розмірів відповідальності при застосуванні АГС залежно від вини суб'єкта господарювання, а не про звільнення від відповідальності як такої та послаблення державного контролю за господарською діяльністю в умовах воєнного стану. Адже такі послаблення створюють загальний дозвіл на невиконання приписів законодавства, що у свою чергу зменшує керованість економічних відносин з боку держави, утворює перешкоди для планування виробничих процесів щодо забезпечення обороноздатності та обумовлює зловживання («паразиткування») економічно сильних суб'єктів над ослабленими в результаті війни та руйнувань.

Висновки. Потреби забезпечення господарського правопорядку під час воєнного стану є вищими за відповідні вимоги в мирний період. У зв'язку із цим розвиток адміністративно-господарських санкцій воєнного стану повинен ґрунтуватися не на законодавчому звільненні від перевірок та від відповідальності суб'єктів господарювання, а на наданні суддям більшої дискреції у визначенні розміру відповідальності суб'єктів господарювання за порушення правил здійснення господарської діяльності. Ця дискреція може передбачати урахування вини, наявності реальної можливості виконати приписи публічного господарського законодавства, повноти задіяння працівників у виробничий процес та інших пом'якшувальних обставин, що впливають з умов воєнного стану.

Послаблення режиму АГС під час воєнного стану повинно відбуватися при їх застосуванні, а не у законодавчому порядку. Законодавчі винятки з порядку застосування АГС мають отримати адресний характер, спрямований на захист найбільш ослаблених в результаті війни та задіяних у оборонній сфері видів господарюючих суб'єктів: фізичних осіб-підприємців, які служать у ЗСУ, окремих суб'єктів господарювання, що виконують державні контракти та державне оборонне замовлення, оборонних підприємств та інших, що забезпечують життєдіяльність населення на неринкових тарифах.

*Габрись Олександр,
аспірант Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет, м. Ірпінь
<https://orcid.org/0000-0002-5328-6183>*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯ ВОЄННИЙ ЧАС

Саморегулювання ринку, економічна конкуренція, залучення інвестицій, розвиток малого і середнього підприємництва – ці та інші пріоритети в економічній системі України сьогодні, як ніколи, напряду залежать від відпрацьованого механізму (алгоритму) захисту прав суб'єктів господарювання: від порушень з боку контрагентів, тиску конкурентів, неправомірних дій органів державної влади, наявності державної підтримки чи її відсутності. Окрім, загальних факторів, на сьогодні, тиск на суб'єктів господарювання чинить геополітична ситуація в світі та державі, найвагомішою з яких є збройна агресія проти України. Згідно з результатами дослідження Європейської бізнес асоціації показники в Україні у березні більше 42 % підприємців припинили свою діяльність взагалі; близько третини – зупинили роботу тимчасово, плануючи відновити бізнес-діяльність; у повному обсязі працювали лише 13 % малого та середнього бізнесу [1]. Результати другої хвилі опитування Європейської бізнес-асоціації серед представників малого і середнього бізнесу свідчать, що у квітні-травні кількість непрацюючих представників бізнесу скоротилася з 42 до 25 %; 17 % вже відновили роботу після тимчасового припинення і ще 23 % готувалися до відновлення. Також, збільшилася кількість підприємців, що працюють у повному обсязі – з 13 до 20 %. За перші три місяці війни динаміка реєстрацій нового бізнесу вже наблизилася до 53 % від довоєнного аналогічного періоду березня-квітня 2021 р. За травень-червень 2022 р. цей показник вже зріс до 78 % [2].

Президент України В. Зеленський зазначив: «щоб компенсувати втрати в економіці, спричинені повномасштабним вторгненням Росії, необхідно щоб країна працювала і жила, незважаючи на те, що війна. Треба звикнути з думкою, що не варто чекати моменту, коли жодного пострілу не буде. Може бути по різному. Тому треба працювати. Необхідно відновлення бізнесу,

оскільки лише за перший місяць війни дефіцит державного бюджету склав 7 млрд євро» [3].

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» поширюється на будь-яку підтримку суб'єктів господарювання надавачами державної допомоги за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів для виробництва товарів або провадження окремих видів господарської діяльності [4, ст. 3].

Окрім вирішення політичних та військових питань (деокупацій територій України, переміщення підприємств, тощо), існує проблема з вирішення питання державної підтримки суб'єктів господарювання у воєнний та після воєнний період, а отже виокремлення поняття та ознак такої підтримки, неодмінно, є важливою задачею.

Станом на початок 2023 р. загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення РФ, збільшилася ще на 6 млрд дол. США і складає 143,8 млрд дол. США (за вартістю заміщення) [5].

За даними дослідників, за рік війни в Україні загалом пошкоджено або зруйновано понад 150 тис. житлових будинків, а сума збитків від руйнувань житлового фонду сягнула 53,6 млрд дол. США. На другому місці – сфера інфраструктури. За підсумками року повномасштабної війни збитки цієї сфери оцінюються у 36,2 млрд дол. США [6].

Основною проблемою є пошкодження підприємств приватної власності, окрім фізичного пошкодження, є проблеми з робітниками, сировиною та іншим, що для приватної власності, без державної підтримки може стати непереборною обставиною, яку самотійно подолати буде неможливо, для відновлення господарської діяльності.

Так, про значний вплив, користь та ефективність різних форм державної підтримки суб'єктів господарювання переконливо свідчить міжнародний досвід. У Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 рр. зауважується, що міжнародний досвід показує, що для стрімкого економічного розвитку, крім прийняття актів національного законодавства у сфері державно-приватного партнерства, необхідне застосування механізму державної підтримки з метою залучення приватних інвестицій на засадах такого партнерства [7].

Аналізуючи основні напрями впливу такого господарсько-правового засобу, як державна підтримка суб'єктів господарювання в умовах воєнного та після воєнного періоду, слід почати зі з'ясування значення поняття «державна підтримка» та визначення її ознак.

З цього приводу Д.В. Лічак зазначає, що досить часто в науковій літературі необґрунтовано ототожнюють два поняття «державна допомога» та «державна підтримка». Між тим авторка на підставі проведеного аналізу концептуальних підходів у цій сфері робить висновок, що ці поняття не є тотожними. На її думку, державна підтримка – це сукупність економічних, організаційних та правових механізмів, завдяки яким суб'єктам господарювання надається

державою через інфраструктуру підтримки суб'єктів господарювання необхідне сприяння фінансового, організаційного, інформаційного та матеріально-технічного характеру з метою створення умов для формування і розвитку суб'єктів господарювання у різних галузях народного господарства. Підтримка, як зазначає науковець, є тим механізмом, який стимулює суб'єктів господарювання до раціональної та економічно обґрунтованої господарської діяльності, спрямовує розвиток підприємництва на основі конкуренції [8, с. 407, 410].

Отже, вчена вказує на те, що на відміну від державної допомоги державна підтримка передбачає застосування організаційних, адміністративних або інших заходів, але не включає прямого фінансування (грошової допомоги). Саме за цим критерієм, на думку Д.В. Лічак, необхідно розмежовувати поняття державної допомоги, в межах якої здійснюється пряме фінансування, та державної підтримки, яка включає організаційні та адміністративні механізми сприяння. В цілому варто підтримати висловлену позицію, однак при найближчому аналізі законодавчого визначення поняття «державна допомога» можна дійти висновку, що законодавець фактично ототожнює його з поняттям «підтримка» [8, с. 407, 410].

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», державна допомога суб'єктам господарювання – підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності.

Як впливає зі змісту наведеної норми, поняття «державна допомога» визначається через поняття «підтримка». Не тільки вказується, що державною допомогою є не якась особлива форма підтримки, а «підтримка у будь-якій формі», що однозначно свідчить про ототожнення досліджуваних понять. Між тим необхідно звернути увагу, що у ст. 16 Господарського кодексу України (далі ГК України) [9] застосовується поняття «державна підтримка». Аналізуючи назву статті «Дотації та інші засоби державної підтримки суб'єктів господарювання», а також із аналізу її змісту, можливо дійти до висновку, що державна підтримка включає всі форми сприяння суб'єктам господарювання, в тому числі пряме фінансування, організаційні заходи, пільги тощо. Окрім того, поняття «підтримка» використано і в інших законодавчих актах, зокрема у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» [10], Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [11].

У зв'язку з цим та дотримуючись принципу правової визначеності, варто узгодити терміни, які застосовуються у законодавстві для визначення відповідного правового явища. Отже, видається необхідним привести у відповідність між собою положення ГК України [9] та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [4] в частині застосованих у

них понять та категорій. У науковій літературі превалює застосування поняття «державна підтримка», яке розглядається, як правило, стосовно певного виду господарської діяльності – сільськогосподарської, суб'єктів малого підприємництва тощо.

Отже, виокремлюючи поняття державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного та після воєнного стану потрібно зазначити, що це вид підтримки у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що має на меті усунення впливу чинників воєнного стану та інших ефектів, що спричинили такий стан, за для зміцнення фінансово-господарського потенціалу держави.

Окрім, поняття державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного та після воєнного стану важливим для її визначення є її ознаки.

Так, на думку Т.В. Некрасової, державній підтримці, що надається суб'єктам господарювання, притаманні ознаки:

- визначення проблеми, яку треба розв'язати шляхом надання державної допомоги суб'єктам господарювання (використовуючи прогнозування та методи стратегічного планування);

- невід'ємний засіб державного регулювання економіки, що здійснюється через уповноважені органи (за кошти відповідних бюджетів);

- виступає як спосіб зовнішнього впливу на суб'єкта господарювання;

- виражається в таких засобах, як привілеї або пільги;

- застосовується за наявності певних фактичних підстав; – застосовується для досягнення певних цілей;

- має обов'язкове нормативно-правове (законодавче) оформлення;

- реалізується в законодавчо оформленому процесуальному порядку [12, с. 29].

Аналізуючи поняття та змісту державної підтримки, О.Е. Колосова зробила наступні висновки:

- державна підтримка – це завжди надання державних коштів;

- для визначення саме державної допомоги потрібно враховувати декілька факторів: ціль, заради якої держава надає цю допомогу, коло суб'єктів, якому вона адресована, та, що найважливіше, наслідки, які настають у разі застосування допомоги;

- економічна перевага повинна надаватись окремим підприємствам чи окремому виробництву товарів та впливати на конкуренцію і торгівлю, в тому числі в зовнішньоекономічних відносинах [13, с. 10].

Отже, виокремлюючи наведені ознаки державної підтримки, можливо дійти висновку, що ознаки притаманні державній підтримці суб'єктів господарювання у воєнний та після воєнний період, є наступними: 1) надання за рахунок ресурсів держави чи місцевих (поняття «місцеві» та «державні» ресурси визначено п. 4 та 16 ч. 1 ст. 1 Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»); 2) підтримка надається виключно суб'єктам господарювання (підтримка населення Законом України «Про

державну допомогу суб'єктам господарювання» не регулюється); 3) має вибірковий характер (надається не всім, а окремому суб'єкту господарювання або групі суб'єктів господарювання, визначених за певними критеріями); 4) має вплив на конкуренцію.

Висновки. Отже, аналізуючи норми законодавства та погляди науковців, є за можливе виокремити поняття державної підтримки суб'єктів господарювання у воєнний та після воєнний період, а саме, що це вид підтримки у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що має на меті усунення впливу чинників воєнного стану та інших ефектів, що спричинили такий стан, за для зміцнення фінансово-господарського потенціалу держави, якій притаманні наступні ознаки: надання за рахунок ресурсів держави чи місцевих, підтримка надається виключно суб'єктам господарювання, має вибірковий характер (надається не всім, а окремому суб'єкту господарювання або групі суб'єктів господарювання, визначених за певними критеріями), має вплив на конкуренцію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Верховна Рада прийняла податкові стимули для бізнесу під час війни. *Дія.Бізнес*. 18.03.2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/opodatкування/verhovna-rada-prijnala-podatkovii-stimuli-dla-biznesu-pid-cas-vijni>
2. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців. *Дія.Бізнес*. 20.05.2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/vijna-ta-regioni-ukraini-ak-zminuetsa-privablivist-dla-pidприємців>
3. Промова Президента України В. Зеленського: «Аби ситуація в економіці покращилася, потрібно, щоб країна жила й працювала попри війну». *Офіційне інтернет-представництво президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/abisituaciya-v-ekonomici-pokrashilasya-potribno-shobkrayin-74389>
4. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 №1555-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>
5. Голобородько Я. Війна в Україні: економіка, бізнес, логістика, допомога. *Офіційний сайт транспорту та логістики trans.info*. URL: <https://trans.info/ru/viyna-vukrayini-ekonomika-biznes-logistika-dopomoga279148>
6. За рік війни інфраструктурі України завдано збитків майже на \$144 млрд – KSE. *Суспільне: Новини*. 22.03.2023. URL: <https://suspilne.media/422019-za-rik-vijni-infrastrukturii-ukraini-zavdano-zbitkiv-majze-na-144-mlrd-kse/>
7. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 № 739-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>
8. Лічак Д.В. Проблеми визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання». *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 403–411.

9. Господарський кодекс України від 16.01.2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

10. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

11. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

12. Некрасова Т.В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2009. 184 с.

13. Колосова О.Е. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2014. Вип. 27. Том 2. С. 7–10.

Гофман Олександр,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-3034-6550>

СТИМУЛЮВАННЯ ДО ЗАЙНЯТТЯ БІЗНЕСОМ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З ЛАВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Стан економіки України за час війни, починаючи з 24.02.2022 і по сьогодні довели наявність критичної необхідності термінового перегляду як правових так і економічних, політичних підходів щодо стимулювання розвитку окремих сфер, галузей економіки та окремих груп суб'єктів бізнесу.

Вже зараз цілком стає зрозумілим, що звільнені на сьогодні і які будуть звільнені з лав Збройних сил України, після закінчення війни, учасники бойових дій, потребуватимуть серйозної реабілітації, та підтримки з боку держави та суспільства. Зокрема, наряду з медичним, психологічним, соціальним забезпеченням, це стосуватиметься і забезпечення учасників бойових дій робочими місцями, достойною заробітною платою тощо.

В контексті цього, неабиякої актуальності набуває розробка і впровадження дієвого механізму стимулювання до зайняття бізнесом учасників бойових дій після їх звільнення з лав Збройних Сил України. Саме належним чином простимульована з боку держави можливість зайняття бізнесом, для даної категорії наших громадян, осіб без громадянства та іноземців, які захищали нашу країну, може стати запорукою якісної реабілітації учасників бойових дій, та стати одним із напрямків подальшої соціалізації таких осіб та основою їх майбутньої економічної самостійності та забезпеченості на належному рівні засобами для достойного життя.

Напрацювання та впровадження нових правових механізмів стимулювання залучення до зайняття бізнесом учасників бойових дій після їх звільнення з лав Збройних Сил України на думку автора має включати:

1. Аналіз, оцінка результативності та внесення змін щодо існуючих стимулів та правових механізмів їх застосування для даної категорії осіб.

2. Аналіз, опрацювання та впровадження іноземного досвіду щодо подібних стимулів та правових механізмів їх застосування для даної категорії осіб.

3. Розробка та впровадження нових стимулів, та засобів підтримки учасників бойових дій, щодо зайняття ними підприємницькою діяльністю, в контексті їх реабілітації після бойових дій, поранень, психологічних травм тощо.

Саме такий комплексний характер має мати впровадження нових правових механізмів стимулювання залучення до зайняття бізнесом учасників бойових дій після їх звільнення з лав Збройних Сил України.

Аналіз вітчизняного законодавства доводить, що на сьогодні стимулювання залучення до зайняття бізнесом учасників бойових дій зводиться до:

1. Розробки і затвердження на місцевому рівні програм (комплексних програм) соціальної підтримки учасників бойових дій, що спрямовані в більшості лише на визначення напрямків комплексної соціальної підтримки (наданні додаткових пільг і соціальних гарантій, медичних, психологічних та соціальних послуг) та поінформованості вказаної категорії осіб. Жодні стимули до підприємницької діяльності на рівні даних програм відсутні.

2. На державному рівні комплексні рішення щодо ефективного стимулювання учасників бойових дій до зайняття підприємницькою діяльністю в Україні також відсутні [1, 2].

Результати наведеного аналізу також свідчать, про необхідність розробки і впровадження ефективних механізмів стимулювання, та підтримки учасників бойових дій як на державному так і місцевому рівнях.

На думку автора, такого роду стимулювання на державному рівні має включати наступні заходи:

1. Розширення переліку пільг та гарантій, що містяться у ч.1 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а саме доповнивши дану норму п. 23 «одержання позики від держави на зайняття підприємницькою діяльністю, у сумі та в залежності від потреби, показників фінансово-господарської діяльності, під 5 % річних, на період від одного до 10 років, у сумі від 100000 грн до 1 млн грн, в порядку визначеному Кабінетом Міністрів України».

2. Розширення переліку пільг та гарантій, що містяться у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а саме доповнивши дану норму п. 24 «безкоштовне забезпечення навчальними курсами, консультаціями щодо створення бізнесу та поточного здійснення підприємницької діяльності, поточного податкового обліку її результатів та

подання відповідної звітності, через мережу створених Бізнес-інкубаторів, в порядку визначеному Кабінетом Міністрів України».

3. Розширення переліку податкових пільг передбачених Податковим кодексом України, шляхом встановлення для учасників бойових дій фізичних осіб підприємців, пільги у розмірі 50 % податку на прибуток або 50 % єдиного податку на рік, з моменту отримання статусу учасника бойових дій або з моменту отримання учасником бойових дій статусу фізичної особи підприємця, або з моменту демобілізації учасника бойових дій, що вже має статус фізичної особи підприємця.

Впровадження саме таких механізмів передбачає розробку відповідного нормативного підґрунтя як на рівні Кабінету Міністрів України так і на рівні Державної податкової служби України шляхом закріплення основних засад та детального порядку отримання і реалізації запропонованих до впровадження пільг та гарантій для учасників бойових дій, що мають або отримали статус фізичної особи підприємця.

Такий підхід, як вбачається, забезпечить в майбутньому більш ефективну і оперативну реабілітацію учасників бойових дій після їх звільнення з лав Збройних сил України. Пришвидшить їх соціалізацію, повернення до звичайного життя та допоможе даній категорії додатково знайти себе, своє місце на ринку робіт, товарів та послуг.

Такий підхід, сприятиме і публічним економічним інтересам держави, у тому числі впливатиме на стимулювання малого бізнесу в країні, зменшення безробіття та збільшення зайнятості, створення нових робочих місць та збільшення наповнення державного бюджету України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

*Гречана Світлана,
кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
проблем міжрегіонального співробітництва,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-4669-3258>*

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Збройна агресія росії продовжує плюндрувати життя українців, знищуючи житло, бізнес, економіку та критичну інфраструктуру, руйнуючи цілі населені пункти, наносячи непоправної шкоди екології. Однак, не зважаючи на колосальні втрати, скруту та біль, Україна не тільки успішно продовжує опір агресору та деокупацію власних територій, але й будує стратегічні плани щодо повоєнного відновлення країни, розпочавши відбудову зруйнованого вже сьогодні.

Зрозуміло, що реалізація таких амбітних планів потребує колосальних фінансових ресурсів, яких країні в умовах війни бракує. Вже більше року існує суттєвий бюджетний дефіцит, доходи знизились через падіння економіки, а переважна частина витрат державного бюджету спрямовується на забезпечення оборонних витрат. Тому та сума, яку виділено на відновлення України у 2023 р. (62 млрд грн залучено до Фонду ліквідації наслідків війни [1]), є непорівняною з сумою прямих збитків, які сягнули вже 147,5 млрд дол. США [2], та загальною потребою у коштах на відновлення, яка за попередніми розрахунками складає щонайменше 411 млрд дол. США [3].

За таких умов дуже цінною є підтримка України від стратегічних партнерів та всього прогресивного світу на шляху до перемоги. Чого вартує тільки розміщення країнами Європи та світу декількох мільйонів українських біженців, надання значних обсягів гуманітарної допомоги, постачання сучасної зброї та навчання військових, тощо. Крім того, з перших місяців війни міжнародні організації беруть активну фахову та експертну участь у розробці планів відбудови України, яка передбачає також і фінансову підтримку реалізації цих планів. Під час Міжнародної конференції з відновлення України, що відбулася 21–22 червня 2023 р. у Лондоні, озвучено наміри щодо надання грантів, позик та кредитних гарантій на відбудову країни близько 60 млрд дол. США [4]. Найсуттєвішою умовою отримання цих коштів є чіткий контроль з боку України за їх використанням.

Це пояснюється низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. По-перше, організація контролю є обов'язковим елементом управління суспільними фінансами у відповідності до Лімської декларації керівних принципів

контролю, прийнятої IX Конгресом Міжнародної організації вищих органів контролю 1977 р. По-друге, ефективність та результативність є основними принципами організації бюджетної системи України, а ефективне використання бюджетних коштів – домінуючою ознакою більшості розпорядчих документів Уряду в сфері регіонального розвитку та діяльності бюджетних установ. Потретьє, за сформованого на даний час в Україні суспільного договору питання корупції, особливо у сфері державних фінансів, є однією з найбільших болючих проблем. Вона не нова, але сьогодні відсутність протидії нецільовому чи неефективному використанню бюджетних коштів може відчутно гальмувати відбудову. Так вважають 81 % опитаних агенцією *Transparency International Ukraine* у березні-квітні 2023 р. представників бізнесу та 77 % населення [5].

Важливу роль у процесах відбудови і контролю за ефективним використанням її фінансових ресурсів, які є прерогативою та відповідальністю держави, відведено територіальним громадам. Бо сьогодні вони є її реальними творцями, учасниками та співвиконавцями. Така їх роль набула нормативно-правового врегулювання завдяки затвердженню постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них» від 14.10.2022 № 1159.

Однак, право бути повноцінними творцями, а не тільки учасниками процесу відбудови, громади вибороли в процесі реформи децентралізації та під час повномасштабного вторгнення росії. Дослідження експертів Національного інституту стратегічних досліджень показали істотне підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади, керівництвом громад та представниками громадських і волонтерських організацій. «Громади своєю спільною роботою не тільки зміцнюють власний потенціал, але й відіграють важливу роль у зміцненні економічного потенціалу країни. В умовах війни місцева влада працює, надає послуги та допомагає армії. Робота йде не лише в тилу, а й на тимчасово окупованих територіях і навіть там, де точаться бої» [6, с. 50].

Але найбільшою мотивацією щодо активного запуску процесів відновлення в громадах є їх власні мешканці, як ті що виїжджали у більш безпечні місця та бажають повернутися додому, так і ті, що не покидали рідних домівок. Забезпечення мінімальних умов життєдіяльності та доступу до першочергових соціальних послуг (укриття цивільного захисту, їжа, освіта, охорона здоров'я, тощо) після припинення активних бойових дій, деокупації чи ліквідації наслідків чергового ракетного терору потребує від органів місцевого самоврядування термінових рішень та дій. «Все це створює найродючіше поле для пошуку різних варіантів запуску процесів відбудови на місцях (реалізації проектів за кошти місцевих бюджетів, використання гуманітарної, матеріально-технічної допомоги від міжнародних партнерів, залучення спонсорів чи донорів, самоорганізація населення, тощо)» [7, с. 46].

За такої мотивації та варіативності рішення мають прийматися швидко і все частіше поза межами коштів державного бюджету, в рамках правового поля та власних повноважень. Але витрати з альтернативних джерел так само потребують здійснення контролю за ефективним використанням коштів, тим більше прийняття найоптимальніших з огляду на результат та ресурси рішень щодо вибору тих чи інших інструментів. Однак, за часів довгого толерування корупційним процесам на всіх рівнях влади у нормативно-правовій базі з'явилося багато шпарин щодо уникнення обов'язкових контрольних чи оціночних дій або перетворення їх у формальні процедури. Тому сьогодні добровільне та якісне їх здійснення є скоріш виключенням з правил та показником плідної роботи активної громадськості та бізнесу.

Метою представленого дослідження є визначення змісту та доцільності здійснення оцінки результатів життєдіяльності територіальних громад, що постраждали від збройної агресії росії, в контексті планування відновлення та реалізації цих планів.

Результат (результативність) та ефект (ефективність) є одними з найбільш вживаних категорій ринкової економіки. Вони виступають критеріями оцінки діяльності будь-яких суб'єктів господарювання, а досягнення ефективності є завданням як суб'єктів публічно-владних повноважень, так і суб'єктів господарювання, оскільки «ефективність їх господарської діяльності безпосередньо впливає на стан економіки, рівень соціально-економічного розвитку країни, добробут населення загалом тощо» [8, с. 9]. Окрім цього ефективність та результативність є домінантами функціонування багатьох складних динамічних систем.

Саме принцип ефективності та результативності лежить в основі побудови бюджетної системи України, а для розпорядників бюджетних коштів передбачено систему дій щодо ефективного використання державних коштів (постанова Кабінету Міністрів України «Про ефективне використання державних коштів» від 11.10.2016 № 710). Принцип економічності, який за своїм змістом більш відповідає назві «ефективності», є однією з домінант формування податкового законодавства України. Ефективне використання залучених ресурсів лягло в основу побудови регіональної політики, а для оцінювання реалізації її складових: стратегій та планів соціально-економічного розвитку територій всіх рівнів, в першу чергу, використовуються індикатори ефективності та результативності.

Однак, насиченість українського нормативно-правового поля цими категоріями та принципами має і зворотній бік: ефективність та результативність не мають єдиного трактування. І хоча така ситуація притаманна світовій науковій та фаховій літературі в цій сфері [9, с. 282], нечітке вживання понять ускладнює розуміння органами місцевого самоврядування доцільності їх використання, перетворюючи їх обрахунок у формальну та непотрібну процедуру.

Розв'язання цієї проблеми потребує нормативного уточнення й розмежування категорій ефективності та результативності життєдіяльності громад. Тим більше, що воєнне сьогодення закладає різний контекст в розуміння життєдіяльності територій: розвиток, відновлення чи розбудова. Мало сподіваючись на швидку трансформацію законодавства в цій площині, необхідно розпочати доносити до органів місцевого самоврядування, а головне до інших стейкхолдерів відновлення чи розвитку громад, зрозуміле трактування сутності кожного з понять. А воно, особливо в частині різниці внутрішнього змісту та співвідношення понять між собою, допоможе не тільки уникнути формальності виконання оцінок життєдіяльності, але й підвищити свідомість їх здійснення.

Отже, ефективність виступає, з одного боку, принципом організації бюджетної системи, податкового законодавства, а також державної регіональної політики, а з іншого, є бажаним результатом, якого потрібно досягти у діяльності кожного економічного суб'єкта. Спираючись на загальноприйняте розуміння цієї категорії, а також на положення ДСТУ ISO 9000:2015 (ефективність – це співвідношення між досягненим результатом та використаними ресурсами [10, с. 16]), можна стверджувати, що основні детермінанти ефективної життєдіяльності території за будь-якого контексту: розвитку, відновлення чи розбудови, базуються на визначенні співвідношення між її метою, ефектом і зусиллями.

Результати життєдіяльності громади можна вважати ефективними, якщо немає інших використаних для цього ресурсів, які принесли б більшу вигоду чи корисність громаді. І навпаки, неефективним буде такий розвиток, відновлення чи розбудова громади, якщо витрати на їх здійснення перевищують вигоди, або якщо можна продемонструвати, що ресурси ймовірно могли бути використані для досягнення більшої користі чи вигоди. Більш стисло такий підхід сформульовано у дослідженні R. Marks-Bielska, M. Wojarska, W. Lizinska та K. Babuchowska: ефективність функціонування місцевого самоврядування в контексті розвитку є постійною готовністю формувати економічне та соціальне партнерство як з підприємцями, так і з місцевими жителями, а також здатність швидко та компетентно реагувати на очікування людей, які бажають переїхати або живуть у даному муніципалітеті [11, с. 325].

На відміну від «ефективності» категорія «результативність» на сьогодні є більш задіяною у процесах оцінювання результатів соціально-економічного розвитку територій всіх рівнів (див. наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» від 31.03.2016 № 79). В цій Методиці результативність визначається як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів. Тобто, воно відповідає вимогам ДСТУ ISO 9000:2015 [10, с. 16], передбачаючи моніторинг результативності через, в т.ч.

оцінку досягнення запланованих та затверджених індикаторів соціально-економічного розвитку.

Такий моніторинг з використанням показників результативності є відносно стандартною практикою у країнах та регіонах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Крім того, саме на основі таких показників *UNDP* пропонує здійснювати моніторинг і оцінку реалізації планувальних документів із відновлення та розвитку територіальних громад за відповідними методичними рекомендаціями [12]. Натомість ці пропозиції закладають більш широке розуміння самого поняття результативності, змінюючи підхід до оцінювання результатів соціально-економічного розвитку/відновлення/розбудови територій всіх рівнів, який фундує українське нормативно-правове поле.

Отже, спираючись на поради експертів *UNDP* [12, с. 33-37], можна навести наступне трактування поняття «результативність життєдіяльності територіальної громади». Це комплексна категорія, яка послідовно поєднує підсумок моніторингу досягнення конкретних результатів для кожної цілі (завдання, заходу, проєкту) за переліком затверджених кількісних та якісних індикаторів та оцінювання значущості реалізації цих завдань, заходів, проєктів для територіальної громади за допомогою аналізу їхньої ефективності, обґрунтованості та причин відхилень від запланованих (бажаних) результатів соціально-економічного розвитку/ відновлення/ розбудови.

Отже, враховуючи все вище наведене, можна стверджувати, що для оцінки результатів життєдіяльності територій, що постраждали від збройної агресії росії, слід використовувати більш широкий підхід, ніж затверджений чинними нормативно-правовими документами щодо здійснення моніторингу та оцінки територіального розвитку. Від має ґрунтуватись на тезах, що відповідають світовому досвіду, а саме: результативність є більш ємним комплексним показником в порівнянні з ефективністю, яка, в свою чергу, є тільки одним з багатьох критеріїв результативності життєдіяльності території в контексті її відбудови.

Реалізація такого підходу, по-перше, відповідає вимогам міжнародних партнерів щодо посилення контролю з боку України за використанням коштів, що будуть виділені в якості допомоги на відновлення країни. По-друге, застосування комплексних оцінок результативності та ефективності підвищить ступінь відповідальності органів місцевого самоврядування перед власними мешканцями, підсиливши інститут фінансової автономії громади, запроваджений реформою децентралізації. Розробка ж методичного підходу до здійснення таких оцінок є перспективним напрямом подальших досліджень автора.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шмигаль: у Фонді ліквідації наслідків війни 62 млрд гривень, половина – вилучені «російські кошти». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-shmyhal-fond-likvidatsii-naslidkiv-viiny-rosiiski-koshty/32419124.html>
2. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну на квітень 2023 року. Київська шкода економіки. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/147-5-mlrd-zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-na-kviten-2023-roku/>
3. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>
4. Як відбудувати Україну: візії Лондонської конференції з відновлення. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3728425-ak-vidbudovuvati-ukrainu-vizii-londonskoi-konferencii-z-vidnovlenna.html>
5. Як відбудувати Україну – соціологічне опитування громадян та представників бізнесу. Березень-квітень 2023. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/yak-vidbudovuvaty-ukrayinu-sotsiologichne-opytuvannya-gromadyan-ta-predstavnykiv-biznesu>
6. Потапенко В.Г., Баранник В.О., Бахур Н.В. та ін. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. За ред. В.Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>
7. Гречана С.І. Варіативність та виклики повоєнного відновлення міст. *Економіка відновлення міст: зб. матер. міжн. Урбаністичного форуму* (м. Київ, 22–23 бер. 2023 р. Київ.). Київ: КНЕУ. С. 45-47.
8. Петруненко Я.В. Проблеми забезпечення ефективного використання державних коштів: господарсько-правовий аспект: монографія. К: Вид-во Ліра-К, 2019. 416 с.
9. Sundqvista E., Backlund F. & Chronéera D. What is project efficiency and effectiveness? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 119. P. 278–287.
10. ДСТУ ISO 9000:2015. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. К.: ДП «УкрНДНЦ». 2016. 22с.
11. Marks-Bielska R., Wojarska M., Lizińska W. & Babuchowska K. Local Economic Development in the Context of the Institutional Efficiency of Local Governments. *Engineering Economics*. 2020. № 31. P. 323–333. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ee.31.3.22261>
12. Могілат І.М. Нижник О.М. Методичні рекомендації зі здійснення моніторингу і оцінки реалізації планувальних документів із відновлення та розвитку територіальних громад. UNDP Ukraine. Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/metodychni-rekomendatsiyi-zi-zdiysnennya-monitorynhu-i-otsinky-realizatsiyi-planuvalnykh-dokumentiv-iz-vidnovlennya-ta-rozvytku>

Добровольська Володимира,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-9304-3792>

ЩОДО НАПРЯМІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Держава, як певна інституція, здійснює більшість своїх управлінсько-розпорядчих дій через засоби економічної політики. У загальному вигляді, на думку Д. Задихайла, «економічна політика держави може бути визначена як форма реалізації державою власної суверенної економічної влади та відповідних функцій, що організаційно інституціалізована як особливий тип та процес діяльності, який за своїм механізмом складається з формування та здійснення офіційно затвердженого алгоритму застосування правових засобів державного впливу на зміст, структуру та динаміку внутрішньо- та зовнішньоекономічних відносин, на макроекономічні властивості ринкової рівноваги, шляхом відповідної корекції змісту правового господарського порядку, з метою досягнення програмно визначених кількісних та якісних властивостей функціонування національної економічної системи, забезпечення економічного народовладдя та суверенітету України [1, с. 217]. Із початку повномасштабного нападу Росії вітчизняна економіка переведена з ринкових засад управління на управління в «ручному» режимі для реагування на безпрецедентні виклики та цей підхід спрацював. Реагування стосується майже усіх сфер економіки, які визначені у ст. 10 Господарського кодексу України.

Пріоритетними на період воєнного часу є структурно-галузева політика, пріоритетом якої є розвиток тих елементів економічної системи, які сприяють вирішенню актуальних проблем суспільства, забезпечують економічний розвиток та конкурентоспроможність економіки. На сьогоднішній день такими пріоритетами є відновлення та забезпечення нормального функціонування сільськогосподарського виробництва, енергетична галузь, харчова промисловість, сфері будівництва тощо. О. Мельниченко виділяє основні ознаки, які змістовно ідентифікують структурну політику [2, с. 17]: комплекс заходів; складова економічної політики; використання стимулів, інвестицій та інновацій; спрямування структурних перетворень; підтримка розвитку складових національної економіки та формування їхніх необхідних пропорцій; підвищення ефективності суспільного виробництва, покращення його структури; забезпечення економічного зростання і вирішення інших актуальних проблем сьогодення.

Структурно-галузева політика пов'язана із фінансовою політикою, яка включає в себе бюджетну, податкову, грошово-кредитну та валютну. Ефективна політика в управлінні державними фінансовими ресурсами є дуже важливою у формуванні дохідної частини Державного бюджету, адже саме

через бюджет розподіляється та перерозподіляється значна частина ВВП. Від рівня доходів бюджету залежить виконання державою своїх обов'язків і поставлених цілей, забезпечення фінансування програм та проектів, акумулювання коштів бюджетів різних рівнів. Науково обґрунтований вибір стратегії формування дохідної частини бюджету повинен відображати тенденції розвитку вітчизняної економіки і бути здатним забезпечити сталий розвиток національного виробництва, його інноваційну активність та стійкі позиції на світовому ринку завдяки поліпшенню інвестиційного клімату та зовнішньоекономічних відносин [3, с. 105].

На думку аналітиків «воєнна економіка та виробництво товарів подвійного призначення має стати пріоритетом державної економічної політики. Підтримка економічного зростання та фінансова стабільність мають стати пріоритетами монетарної політики. Через встановлення фіксованого валютного курсу інфляційне таргетування на найближчу перспективу втрачає сенс. Цінову стабільність варто забезпечувати більш адекватними засобами, які відповідають умовам воєнного періоду. Потрібно посилити частку видатків на підтримку створення робочих місць з метою формування мультиплікативного ефекту в економіці і зниження ризиків критичного звуження податкової економічної бази в середньостроковій перспективі. Цьому має сприяти залучення коштів міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів для цільових державних інвестицій у створення нових цілісних виробничих комплексів у пріоритетних видах діяльності, а також широкий інструментарій державної підтримки підприємств, важливих для економіки і безпеки в умовах війни (кредити, гранти, акціонерне фінансування, венчурне фінансування, державні гарантії, страхова підтримка, державне замовлення, субсидії)» [4]. Уряд постійно веде переговори із пошуку та залучення додаткових можливостей фінансової підтримки міжнародних партнерів у вигляді кредитування, гарантій за кредитами і грантів для стабілізації економіки, реалізації пріоритетних завдань держави та забезпечення соціальних виплат. За даними Міністерства фінансів України, загальний обсяг фінансової допомоги станом на початок червня 2022 р. становить 411,9 млрд грн. Станом на 07.06.2022 основними джерелами фінансової підтримки бюджету України є військові облігації, двосторонні кредити та гранти [5].

Показники економічного стану України просто вражають. Так, 2022 р. завершився 30 % падінням реального ВВП, середня реальна заробітна плата скоротилася на 17 %, безробіття зросло втричі (до 28 % від робочої сили), а реальні споживчі витрати населення впали на 20 %. За прогнозом НБУ, інфляція за підсумками 2023 р. складе 18,7 %. За таких економічних реалій повинні бути реалізовані наступні положення щодо державної економічної політики:

- всі органи влади та місцевого самоврядування повинні розробляти та втілювати практичні дії щодо відновлення та/або забезпечення стабільності та ефективності всіх її структурних чинників;

- перевага повинна бути у «ручному» адресному режимі, що стосується як окремих територій, так й галузей економіки так й конкретних суб'єктів господарювання;

- лібералізація роботи бізнесу шляхом зниження (відтермінування) фіскалізації, зокрема відновлення бюджетного відшкодування ПДВ; спрощення ринкового нагляду (контролю); повне відшкодування збитків, заподіяних війною; поступове розширення переліку товарів критичного імпорту, в першу чергу додавши у нього будь-яку сировину, з якої виробляються українські товари; змінити законодавство щодо банкрутства на професійний інструмент керування бізнес-ризиками;

- встановлення пільгового режиму господарювання для іноземних інвесторів на тимчасових засадах;

- негайні сучасно-виправдані положення: потреби економічної політики держави мають бути обов'язково трансформовані в засоби її господарсько-правової політики. Саме це є необхідною умовою ефективності модернізації господарського законодавства і самих відносин господарювання, а отже, і ефективності функціонування національної економіки.

Всі заходи державної економічної політики відбуваються на підставі програмування та планування. Так, в Плані відновлення України визначено: «з метою відновлення національної економіки необхідно забезпечити подальше зменшення регуляторного та адміністративного навантаження на бізнес, зокрема шляхом впровадження заходів дерегуляції на засадах ризик-орієнтованого підходу для розвитку саморегулювання бізнесу; запровадити нові та розширити існуючі інструменти підтримки для малого та середнього бізнесу, в тому числі фінансові; забезпечити ефективну діяльність Бюро економічної безпеки як ключового органу у сфері боротьби з економічними злочинами; удосконалення механізм захисту бізнесу від держави (інституалізація Ради Бізнесомбудсмена, відновлення опитування суб'єктів підприємницької діяльності *ABCA (Annual Business Cost Assessment)* з метою врахування їх інтересі» [6].

Таким чином, сучасна воєнна економіка передбачає взаємозв'язок та взаємовплив всіх її складових задля єдиної мети – перемоги та її відновлення і стабілізація, заради ефективного функціонування сфери господарювання як основи державності України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Задихайло Д.В. Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 214–221.
2. Мельниченко О.А. Миколюк В.М. Специфіка структурних зрушень та структурної політики. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 15–21.

3. Макогон В. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.

4. Данилишин Б. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни. *Економічна правда*. 03.03.2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns>

5. Фінансування Державного бюджету України з початку повномасштабної війни. *Офіційний портал Міністерства фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/u>

6. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

*Донков Сергій,
арбітражний керуючий, аспірант кафедри приватного права
Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
Міністерства фінансів України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-1909-0379>*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ АРБІТРАЖНИХ КЕРУЮЧИХ В УКРАЇНІ

Повноваження щодо виконання певних публічно-правових функцій, систему прав та обов'язків для арбітражних керуючих встановлює держава через спеціальні законодавчі норми. Як стверджує О.М. Бірюков: «Загальновідомо, що держава з ринковою економікою має багато важелів впливу на розвиток приватноправових відносин <...> Не втручаючись у ринкові відносини, державні органи підтримують ті інституції, діяльність яких спрямована на належне застосування процедур банкрутства» [1, с. 94].

Арбітражний керуючий є самозайнятою особою. У нього немає роботодавця, який встановлює конкретні норми та інструкції по здійсненню ним професійної діяльності. Діяльність арбітражних керуючих регулюється спеціальним законодавством – Кодексом України з процедур банкрутства та низкою підзаконних нормативних актів. Як зазначає Ю.В. Кабенюк, арбітражний керуючий не виступає представником Міністерства юстиції України та не є державним службовцем (відсутня ієрархічна складова) [2, с. 172].

Інститут арбітражного управління існує в Україні вже більше двадцяти років, проте очевидна недосконалість правового регулювання діяльності арбітражних керуючих зумовлює необхідність в реформуванні законодавства у сфері неспроможності. Напрями нормативного удосконалення диктують проблеми у практиці застосування законодавства у роботі арбітражних керуючих та судова практика, що регулює окремі процедури банкрутства. Не викликає сумнівів потреба посилення незалежного процесуального статусу

арбітражних керуючих та надання їм можливостей швидкого пошуку майна боржників, повернення такого майна до ліквідаційної маси боржників.

Необхідно створення умов прозорих та мотиваційно стимулюючих механізмів винагороди та відшкодування витрат арбітражних керуючих. Потребують реформування системи навчання та постійного підвищення професійного рівня арбітражних керуючих. Дуже потрібно законодавчо розвивати саморегулювання арбітражних керуючих та посилювати регулюючий вплив саморегулювальної організації арбітражних керуючих, змінюючи одночасно застарілу систему державного адміністрування галузі неспроможності. Суттєвих змін потребує також система контролю та дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих, ускладнена дублюванням повноважень державних органів.

Проблемами удосконалення законодавства, що регулює діяльність арбітражних керуючих, опікувалися наступні вчені: О.М. Бірюков, С.В. Жуков, Б.М. Поляков, В.В. Джунь, П.Д. Пригуза, І.Б. Вечірко, Ю.В. Кабенюк, А.І. Данілов, Б.В. Яринко та ін.

Питання удосконалення та розвитку інституту арбітражних керуючих у галузевих наукових дослідженнях раніше комплексно не вивчалось. Чинне законодавство за пропозиціями Міністерства юстиції України, банківської спільноти та Національної асоціації арбітражних керуючих України (далі НААКУ) поступово змінюється та розвивається у цьому напрямку. Проте певні суб'єкти законотворчого процесу, що системно представляють кредиторів та боржників у процедурах банкрутства, не розуміючи у повній мірі позитивного впливу незалежності арбітражних керуючих на підвищення ефективності їх роботи, іноді гальмують цей розвиток. Саме для пояснення широкому непрофесійному колу учасників процедур банкрутства значення процесуальної незалежності арбітражних керуючих необхідно комплексне та доктринальне дослідження цієї проблеми, вивчення правового досвіду інших розвинутих країн. Тільки таким шляхом можна розробити шляхи удосконалення правового регулювання для посилення правового статусу арбітражних керуючих.

Станом на сьогоднішній день до Верховної Ради України подано на розгляд низку законопроектів у сфері неспроможності. Так, у березні-квітні 2023 р. був прийнятий та уведений в дію законопроект реєстр. № 4409 [3], який суттєво розширив зміст ст. 13 Кодексу України з процедур банкрутства (далі КУПБ), що визначає принципи незалежності арбітражних керуючих. Варто зазначити, що для розроблення цього законопроекту ще у 2020 р. була створена велика робоча група за участю народних депутатів, представників Міністерства юстиції, Фонду державного майна України, українських банків та банківської асоціації НАБУ, арбітражних керуючих – представників НААКУ. Зокрема частину першу ст. 13 КУПБ викладено в такій редакції: «1. Арбітражний керуючий під час здійснення своїх повноважень є незалежним. Забороняється будь-який незаконний вплив, тиск або втручання в діяльність арбітражного керуючого»; після частини першої доповнено двома новими частинами такого

змісту: «2. Незалежність арбітражного керуючого забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності та припинення його повноважень; 2) гарантуванням виплати винагороди арбітражному керуючому та відшкодування витрат арбітражного керуючого в порядку і розмірах, визначених цим Кодексом; 3) функціонуванням органів саморегульованої організації арбітражних керуючих. 3. Про незаконний вплив, тиск або втручання в його діяльність арбітражний керуючий зобов'язаний повідомити правоохоронним органам».

Як видно із зазначеної новації, законодавець зробив наступний крок в напрямку посилення незалежності арбітражних керуючих, хоча в цілому зміст ст. 13 залишився декларативним, та в результаті прийняття законопроекту реєстр. № 4409 не були створені конкретні законодавчі механізми, які мають захищати арбітражних керуючих від зовнішнього незаконного впливу та недобросовісної конкуренції. Досить часто такий вплив спостерігається у процедурах банкрутства у тому числі опосередковано через державні контролюючі та правоохоронні органи. Засобами такого впливу є подання необґрунтованих скарг до Міністерства юстиції та безпідставні реєстрації кримінальних справ відносно арбітражних керуючих.

Арбітражний керуючий повинен бути захищений законом та мати правовий імунітет від тиску в межах кримінальних проваджень. Дуже важливо внести зміни до ст. 13 КУПБ, відповідно до яких під час виконання повноважень у процедурах банкрутства (неплатоспроможності) відносно арбітражного керуючого може бути відкрита кримінальна справа та застосовані оперативно-слідчі дії лише з дозволу НААКУ та господарського суду в конкретній справі про банкрутство.

Таким чином, пропонується закріплення у тексті КУПБ, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України «презумпції невинуватості арбітражного керуючого у вчиненні проступку» [4]. Звинувачення арбітражного керуючого не може ґрунтуватися на припущеннях штучних скаргах. Контролюючі та правоохоронні органи мають ретельно перевіряти підстави та обґрунтованість подання скарг та заяв про вчинення правопорушення відносно арбітражних керуючих. За наявності позитивних висновків господарських судів за результатами перевірки діяльності арбітражних керуючих, зазначені вище заяви та скарги мають бути аргументовано повернені заявникам без проведення перевірок та реєстрації кримінальних справ.

Також у квітні 2023 р. за наслідками розгляду Верховною Радою законопроекту реєстр. № 8205 від 14.11.2022 був прийнятий Закон України «Про особливості припинення державних підприємств за рішенням Фонду державного майна України» [5] (далі Закон). Зазначений закон суттєво розширив функціонал арбітражних керуючих. Він передбачає можливість залучення арбітражних керуючих для здійснення процедур припинення державних підприємств за ініціативою Фонду державного майна України (далі

ФДМУ) як органу державного управління. Вказані процедури мають відбуватися поза межами судового розгляду.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону керуючий припиненням – фізична особа, призначена суб'єктом управління для здійснення процедури припинення шляхом реорганізації або ліквідації об'єкта припинення одноособово без створення комісії з припинення. Стаття 5 Закону визначає, що керуючий припиненням призначається за його згодою на основі конкурсного відбору. Відбір, призначення та припинення повноважень керуючого припиненням здійснюються в порядку, визначеному суб'єктом управління. При цьому, п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону встановлено, що тимчасово, до затвердження порядку конкурсного відбору щодо призначення та звільнення від виконання повноважень керуючого припиненням, призначення керуючого припиненням здійснюється суб'єктом управління з переліку арбітражних керуючих, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України, які є досвідченими і висококваліфікованими арбітражними керуючими.

Викликають питання положення, передбачені п.п. 4 та 6 ст. 9 Закону, відповідно до яких основна грошова винагорода керуючому припиненням визначається в розмірі однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року, за кожний місяць виконання ним повноважень. Крім того, основна грошова винагорода виплачується за рахунок грошових коштів об'єкта припинення, у тому числі отриманих внаслідок реалізації його майна під час здійснення процедури припинення.

Таким чином, держава у особі ФДМУ практично безкоштовно планує використовувати кваліфіковану працю арбітражних керуючих для пошуку, повернення та реалізації майна державних підприємств, щодо яких було прийняте рішення про припинення. Для того, щоби повернути майно такого підприємства у судовому порядку потрібно сплатити судовий збір, відновити бухгалтерський облік підприємства, провести інвентаризацію, державну реєстрацію речових прав. Це неможливо зробити за одну мінімальну заробітну плату в місяць.

Тим не менш, зазначений Закон чітко продемонстрував, що спеціальна підготовка та кваліфікація арбітражних керуючих може бути у нагоді не тільки у судових процедурах банкрутства. Арбітражні керуючі – перш за все кризові менеджери, яких власники неспроможних підприємств будь-якої форми власності можуть залучати для подолання фінансової кризи підприємств, повернення їх майна та коштів, та укладення компромісної угоди з кредиторами про фінансову реструктуризацію боргів.

Пропонується закріпити у тексті Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [6] положення про призначення висококваліфікованих та досвідчених арбітражних керуючих керівниками державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі у разі виявлення в

результаті обов'язкового аудиту ознак неплатоспроможності вказаних підприємств.

У контексті удосконалення законодавства, що регулює діяльність арбітражних керуючих, варто зазначити проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану від 07.06.2022 реєстр. № 7442 [7]. Він призначений для врегулювання дуже складного та важливого етапу у роботі арбітражних керуючих – виявлення майна боржника через подання запитів до уповноважених інстанцій. Законопроєкт містить запропоноване визначення запиту арбітражного керуючого: «Запит арбітражного керуючого - письмове або у формі електронного документа звернення арбітражного керуючого, призначеного господарським судом розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором, керуючим реструктуризацією, керуючим реалізацією, до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ, у тому числі банківських та інших фінансових установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, фізичних осіб про надання інформації, копій документів, необхідних арбітражному керуючому для здійснення повноважень у справі про банкрутство (неплатоспроможність)».

Дуже важливою новацією є положення, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, у тому числі банківських та інших фінансових установ, організацій, громадських об'єднань, фізичні особи, яким направлено запит арбітражного керуючого, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати арбітражному керуючому відповідну інформацію, у тому числі таку, що становить банківську таємницю, крім таємної та/або службової інформації і копій документів, в яких міститься таємна та/або службова інформація, копії документів.

Таким чином, удосконалення законодавства про діяльність арбітражних керуючих в Україні спрямоване на посилення незалежності арбітражного керуючого у процедурах банкрутства, розширення його правового статусу з метою підвищення ефективності реалізації процедур банкрутства. Такі тенденції продиктовані практичною необхідністю захисту інтересів учасників процедур неспроможності та досягнення балансу їх інтересів.

Законодавча діяльність у сфері відновлення платоспроможності та банкрутства є дуже важливою частиною приватного права та від її розвитку залежить економічний розвиток нашої держави. Вона повинна бути систематизована та відповідати високим стандартам європейської правової системи. Крім зацікавлених стейкхолдерів до процесів законотворчості мають залучатися на системній основі науковці, іноземні експерти, практикуючі фахівці галузі та судді господарських судів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бірюков О.М. Конкурсне право. Київ. Алерта, 2020, 202 с.
2. Кабенюк Ю.В. Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2018. 242 с.
3. Проект Закону України про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства від 20.11.2020 реєстр. № 4409. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70493
4. Донков С., Соколик Д., Мірошніченко А. Аналіз застосування заходів дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих. Публікація проекту ЄС «Право-Justice». URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5fd/a16/e58/5fda16e58cda3933706224.pdf>
5. Про особливості припинення державних підприємств за рішенням Фонду державного майна України»: Закон України від 11.04.2023 № 3037-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3037-IX#Text/>
6. Про управління об'єктами державної власності: Закон України 21.09.2006 № 185-В. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text/>
7. Проект Закону України про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану від 07.06.2022 реєстр. № 7442. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39710>

Єремєєва Наталія,
кандидат юридичних наук,
завідувач відділу
господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-8682-1384>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЛЕКТУ

Подолання наслідків агресивної війни російської федерації проти України актуалізує завдання відбудови національної економіки на інноваційних засадах. Набуття Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу (ЄС) обумовлює те, що процес відновлення та модернізації економіки відбуватиметься за векторами Європейського зеленого курсу (*European Green Deal*) [1], і підґрунтям цього процесу є декарбонізація енергетики, як базової галузі промисловості країни. Оновлене енергетичне законодавство ЄС [2]

передбачає, що найефективніша реалізація цілей зеленого курсу досягається шляхом створення гнучкої ринкової структури у сполученні з енергетичною інфраструктурою, заснованої на інноваційних технологіях.

Спровоковане широкомасштабною війною РФ проти України прискорене поширення використання відновлюваних джерел енергії в країнах ЄС, досвід нашої країни вказує на те, що головною перешкодою на цьому шляху є відсутність модернізованої та достатньо розвиненої високовольтної передавальної мережі, яка здатна задовільнити попит споживачів в електроенергії. Впровадження систем з розподіленою генерацією, які орієнтовані на використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, обумовлює необхідність розгалуженої мережевої інфраструктури, призначеної для підтримки енергетичних, інформаційних, економічних і фінансових відносин між всіма суб'єктами енергетичного ринку, що є основою переходу до нового технологічного укладу в електроенергетиці та економіці в цілому [3, с. 3-5]. В дослідженнях воєнних років наголошується, що мережеві сфери економічної діяльності, зокрема електроенергетика та газопостачання, найбільш придатні для впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Високий рівень конкуренції на світовому ринку енергетичних ресурсів сприяє збільшенню інвестиційних вкладень у цифрові технології – як для покращення показників виробництва, так і для досягнення більш високого рівня енергоефективності [4, с. 79-80]. Україна в процесі післявоєнного відновлення має використати шанс відбудови енергетичної інфраструктури одразу на новітній технологічній базі, уже пристосованій для широко використання технологій штучного інтелекту (ШІ) [5, с. 4]. Отже важливим напрямком повоєнного розвитку має стати «інтелектуалізація» енергетики завдяки оцифруванню (перевід сигналів з аналогової у цифрову форму та оперування ними, обробка математичних моделей процесів чи архівація даних у цифровому вигляді) та цифровій трансформації (зміна звичних бізнес-моделей завдяки цифровим технологіям) [6, с. 86].

Слід зауважити, що з жовтня 2020 р. Європейським Парламентом прийнято низку резолюцій, спрямованих на формування нормативно-правової основи впровадження технологій ШІ, зокрема щодо етики [7], цивільної відповідальності [8] та авторського права [9], щодо застосування в кримінальних справах [10], освіті, культурі та аудіовізуальному секторі [11]. У 2021 р. схвалено проєкт гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (*Artificial Intelligence Act*) [12]. Правила презентують збалансований і пропорційний регулятивний підхід, що ґрунтується на оцінці ризику. Регуляторний тягар покладено лише на системи ШІ, що можуть становити високі ризики для основних прав і безпеки. Для систем, які не належать до високого ризику, передбачені обмежені зобов'язання. Отже, *Artificial Intelligence Act* встановлює гармонізовані правила розміщення на ринку, введення в експлуатацію та використання систем ШІ; заборони певних практик ШІ; спеціальні вимоги до систем з високим рівнем ризику та зобов'язання для

операторів таких систем; узгоджені правила прозорості для систем, призначених для взаємодії з фізичними особами, систем розпізнавання емоцій і систем біометричної категоризації, а також систем, які використовуються для створення або обробки зображень, аудіо- чи відеовмісту; правила ринкового моніторингу та нагляду.

На думку низки зарубіжних дослідників наразі виникає певна загроза утворення прогалів між нормативними актами ЄС щодо ШІ та галузевим законодавством країн-членів, зокрема законодавством в сфері енергетики, де застосування систем ШІ вочевидь є високоризикованим [13]. Сучасна практика господарювання демонструє широкий спектр функції, які можуть виконуватись із використанням систем ШІ в енергетиці: взаємодія з клієнтами; інтелектуалізація мереж (*Smart grids*); впровадження мікромереж (*Microgrid*); віртуальних електростанцій (*Virtual Power Plants*); акумуляування енергії; створення нових бізнес-моделей роботи на ринку, торгівлі електроенергією; прогнозування режимів роботи інфраструктури, планування її розвитку, виробництва та будівництва потужностей; управління виробничими процесами; підвищення рівня кібербезпеки енергосистеми; виявлення крадіжок та шахрайства з обсягами і режимами споживання енергії [5, с. 10-17; 14, с. 74; 15, с. 159-160]. Тому регулювання використання систем ШІ в енергетиці не може бути обмежено лише загальними правилами, вони мають бути доповнені спеціальними нормами, що стануть складовою відповідного галузевого законодавства.

Україна наразі знаходиться на початковій стадії формування нормативно-правової основи впровадження технологій ШІ. Так, Концепція розвитку штучного інтелекту, затверджена у 2020 р. [16] має здебільшого декларативний характер, містить загальні положення щодо пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій ШІ. В енергетичне законодавство внесено зміни, щодо видів діяльності, де потенційно можливо застосування систем ШІ: діяльності із зберігання енергії [17]; агрегації; виробництва електричної енергії за механізмом самовиробництва приватними домогосподарствами та т.і. [18]. Законом України «Про енергетичну ефективність» від 21.10.2021 № 1818-IX введено поняття «розумні мережі», впровадження яких має здійснюватися з урахуванням відповідної Концепції, що містить дорожню карту її реалізації за певними напрямками (ст. 15) [19]. Концепція впровадження «розумних мереж» [20] має на меті сприяння створенню електромережі як інтелектуальної системи передачі, розподілу і постачання електричної енергії від виробників електричної енергії до споживачів, інтегрованої з комунікаціями та інформаційними технологіями, та такої, що забезпечує поліпшене функціонування енергосистеми з якісним обслуговуванням її користувачів. Втім зазначені зміни не охоплюють широкий спектр сучасних можливостей технологій ШІ в енергетиці та не націлені на їх послідовне впровадження. Такий підхід має фрагментарний характер і не демонструє системності. Наразі практика економічної діяльності випереджує її правове регулювання: технології

ШІ застосовуються окремими суб'єктами господарювання на власний розсуд [21-23], що створює загрозу прийняття неефективних та небезпечних з точки зору кіберзахисту рішень.

Разом з тим, з приєднанням Об'єднаної енергетичної системи України до Європейської мережі системних операторів передачі електроенергії (*ENTSO-E*) застосування певних технологій, дотримання правил ЄС щодо впровадження систем ШІ (*Artificial Intelligence Act*) є обов'язковою вимогою. Отже щоб попередити утворення прогалів і колізій, доцільним є узгодження енергетичного законодавства України із зазначеними правилами ЄС, що може здійснюватися за такими основними напрямками: інтеграція в галузеве законодавство вимог щодо впровадження систем ШІ; розробка міжсекторальних правил; формування системи інвестиційної підтримки інновацій.

Інтеграція в галузеве законодавство правил щодо впровадження систем ШІ передбачає встановлення вимог до самих систем з врахуванням мети впровадження та функціонального призначення; зобов'язань для операторів, постачальників систем, користувачів та інших учасників ланцюжка створення вартості ШІ (імпортерів, дистриб'юторів, уповноважених представників і т.і.); регламентацію процедур оцінки відповідності та ринкового моніторингу та нагляду. Обов'язкові вимоги до проектування та розробки систем штучного інтелекту перед їх розміщенням на відповідному ринку (у сфері електро-, газо-, тепlopостачання) мають бути введені в дію через гармонізовані з ними мережеві кодекси та технічні стандарти. Застосування систем ШІ зумовлює створення нормативної основи для функціонування так званих «регуляторних пісочниць» (*sandbox*) – відкритих цифрових платформ, що створюють контрольоване середовище для тестування інноваційних технологій протягом обмеженого часу на основі плану тестування, узгодженого з компетентними органами та регулятором відповідного ринку.

Встановлення міжсекторальних правил здійснюється з метою уникнення дублювання та додаткового регуляторного навантаження, та передбачає узгодження вимог щодо впровадження систем ШІ у суміжних сферах, наприклад, розвитку інфраструктури електромобілів, каналів зв'язку, технологічних рішень та методик щодо кібербезпеки.

Формування системи інвестиційної підтримки в умовах крайньої обмеженості власних фінансових ресурсів потребує впровадження системи критеріїв, які дозволяють вважати інвестиції інструментами «сталого» фінансування. Вітчизняну систему класифікації видів економічної діяльності, які можна вважати «сталими», що слугуватиме орієнтиром спрямування інвестицій, доцільно гармонізувати із Всеосяжною стратегією ЄС в галузі сталого фінансування та Таксономією ЄС. Окрім того, в розрізі галузей економіки доцільно сформулювати критерії пріоритетності спрямування інвестиційних потоків, для забезпечення повоєнного відновлення за принципом «*Build Back Better*». Отже пріоритетним напрямом інвестицій в сфері

енергетики має стати фінансування в розбудову сучасних мереж, адаптованих до потреб «зеленої» економіки, функціонуючої на основі новітніх інформаційних технологій, зокрема технології штучного інтелекту.

Формування нормативно-правової основи застосування систем ШІ в сферу енергетики сприятиме використанню цих технологій відповідно до цінностей ЄС, забезпеченню правової визначеності для залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій; переходу до стійкої низьковуглецевої енергетичної системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions: The European green deal. Brussels, 11.12.2019. Com/2019/640 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>

2. Directive (EU) 2019/944 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on common rules for the internal market for electricity and amending Directive 2012/27/EU (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0944>

3. Інтелектуальні електричні мережі: елементи та режими: монографія. За заг. ред. акад. НАН України О.В. Кириленка. К.: Ін-т електродинаміки НАН України, 2016. 400 с.

4. Тімченко О.М., Небрат В.В., Лір В.Е., Биконя О.С., Дубас Ю.В. Організаційно-економічні детермінанти розвитку цифрової енергетики в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 3. С. 78–100. <https://doi.org/10.15407/econforecast2019.03.059>

5. Суходоля О.М. Штучний інтелект в енергетиці: Аналітична доповідь. К.: НІСД, 2022. 49 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/shtuchnyy-intelekt-v-enerhetytsi>.

6. Гриб О.Г., Сендерович Г.А., Дяченко О.В., Карпалюк І.Т., Швець С.В. Аналіз перспектив розвитку цифрової енергетики в Україні. *Bulletin of the National Technical University «KPI». Series: Hydraulic machines and hydraulic units*. 2020. № 1. С. 85–90.

7. European Parliament resolution of 20 October 2020 on a framework of ethical aspects of artificial intelligence, robotics, and related technologies (2020/2012(INL)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020IP0275>

8. European Parliament resolution of 20 October 2020 on a civil liability regime for artificial intelligence (2020/2014(INL)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020IP0276>

9. European Parliament resolution of 20 October 2020 on intellectual property rights for the development of artificial intelligence technologies (2020/2015(INI)).

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020IP0277>

10. European Parliament resolution of 6 October 2021 on artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters (2020/2016(INI)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021IP0405>

11. European Parliament resolution of 19 May 2021 on artificial intelligence in education, culture, and the audiovisual sector (2020/2017(INI)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021IP0238>

12. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. Brussels, 21.4.2021. COM(2021) 206 final. 2021/0106(COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206>

13. Niet I. Between vision and practice: lack of alignment between AI strategies and energy regulations in the Dutch electricity sector. *Discov Artif Intell.* 2022. № 2. Article No. 24. <https://doi.org/10.1007/s44163-022-00040-6>

14. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія. За заг. ред. А.І. Шевченка. Київ: ІПШІ, 2023. 305 с.

15. Дзюбановська Н.В. Інноваційні підходи до формування енергетичної мережі майбутнього із застосуванням штучного інтелекту. *Інноваційна економіка.* 2023. № 1. С. 158–163. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.21>

16. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. *Урядовий кур'єр.* 18.12.2020. № 247.

17. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку установок зберігання енергії: Закон України від 15.02.2022 № 2046-IX. *Офіційний вісник України.* 2022. № 33. Ст. 1716.

18. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30.06.2023 № 3220-IX. *Голос України.* 26.07.2023. № 18.

19. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.10.2021 №1818-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2022. № 2. Ст. 8.

20. Про схвалення Концепції впровадження «розумних мереж» в Україні до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 № 908-р. *Офіційний вісник України.* 2022. № 84. Ст. 5201.

21. «Хмельницькобленерго» – корейська корпорація КТ: новий етап співпраці. *Офіційний сайт «Хмельницькобленерго».* 05.02.2021. URL: <https://hoe.com.ua/post/hmelnitskoblenergo-korejska-korporatsija-kt-novij-etap-spivpratsi.html>

22. Штучний інтелект для ДТЕК Енерго. *Офіційний сайт ДТЕК.* 27.01.2023. URL: <https://dtek.com/media-center/news/iskusstvennyu-intellekt-dlya-dtek-energo/>

23. МХП Еко Енерджи запустив у промислову експлуатацію систему «віртуального помічника енергетика». Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3074929-mhp-stucnij-intelekt-pokrasue-robotu-energetikiv.html>

Заблодська Дар'я,
кандидат економічних наук,
в.о. наукового співробітника відділу
економіко-правових проблем містознавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-5670-597X>

Волкова Анастасія,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
економіко-правових проблем містознавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-3155-6592>

DREAM ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ МІСТ УКРАЇНИ

Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management – це державна цифрова екосистема, яка забезпечує єдиний цифровий конвеєр для всіх проектів реконструкції, зокрема в містах України. Громади можуть створювати проекти, презентувати їх міжнародним партнерам для залучення фінансових ресурсів та управління процесом будівництва. Екосистема впроваджує найвищі стандарти доброчесності, підзвітності, ефективності та прозорості у відновленні України, щоб побудувати довіру між Урядом, громадянами, бізнесом і фінансовими установами. *DREAM* це екосистема цифрової реставрації для відповідального управління, яка збирає, упорядковує та публікує відкриті дані на всіх етапах проектів реконструкції в режимі реального часу, впроваджуючи найвищі стандарти прозорості та підзвітності. Будь-хто в будь-якому місці може контролювати результативність і результативність реалізації проекту та використовувати цю інформацію для зменшення ризиків, створення точної звітності та покращення загальної ефективності проекту [1].

На рис. 1 представлена візуалізація структури *Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management* та перших п'ять етапів, далі ідуть етапи закупівлі (06), будівництва (07) і контролю (08).

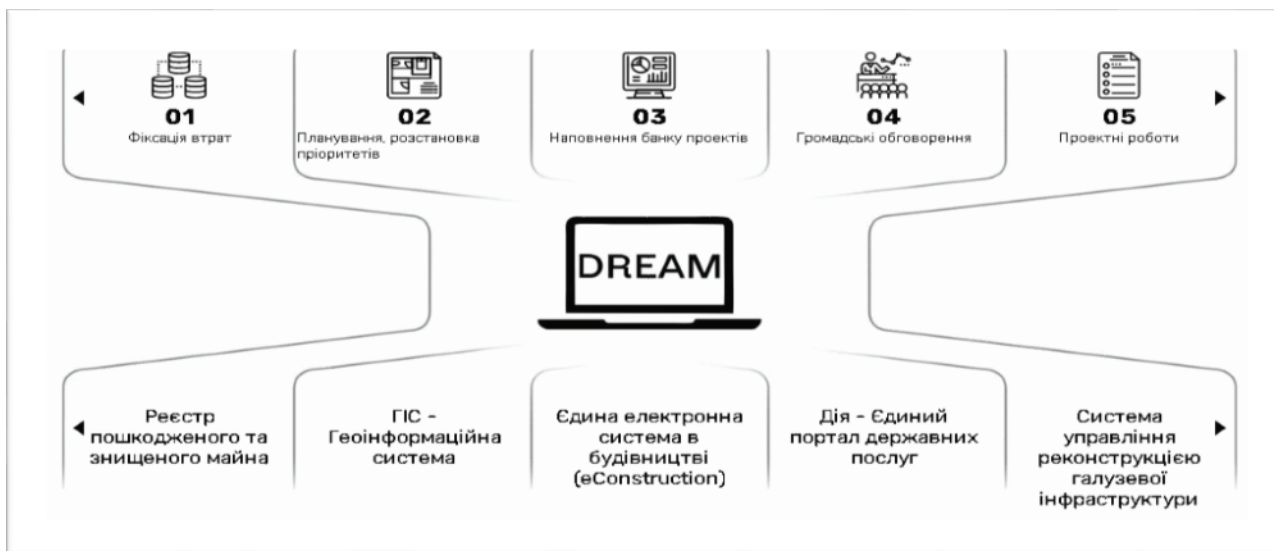

Рис. 1. Візуалізація структури Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management [1].

Надтерміновим завданням в контексті реконструкції міст України є ефективна реалізація проектів із залученням місцевих громад для задоволення найнагальніших потреб.

Екосистема *DREAM* акумулює інформацію з урядових порталів, місцевих громад і ключових статистичних даних в єдиний пакет проектів, щоб надати кожному українцю повне уявлення про потреби та прогрес, дозволяючи уряду, місцевим органам влади, донорам і громадянам ефективніше співпрацювати та визначати пріоритети розбудови міст України на основі показників соціально-економічного ефекту. Цей наскрізний, інклюзивний, демократичний підхід є першим у своєму роді та базується на провідних світових методологіях, процесах і управлінні відкритими даними, щоб забезпечити точне та своєчасне планування, впровадження та моніторинг реалізації проектів [1].

Особливе значення *Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management* має для міст України.

DREAM пропонує базу типових проектних рішень для будівництва, які легко адаптувати до потреб місцевої влади. У *DREAM* інтегровані модулі проведення громадських слухань, інструменти моніторингу та контролю. Усі проекти потрапляють на загальну «вітрину проектів» для міжнародних організацій та приватних інвесторів, що дозволяє якісно презентувати ваші проекти відбудови і залучати фінансування. Відкриті дані та зручні цифрові інструменти моніторингу дозволяють інвесторам і громадськості відстежувати і контролювати кожен етап проекту, а отже – створювати довіру до відбудови. Усі процедури в *DREAM* будуть затверджені відповідними законодавчими та регуляторними документами, що спрощує роботу громадам та зменшує ризик порушень і скарг. На рис. 2 представлено приклад магістралі проекту, який зараз реалізуються в містах та селищах України.

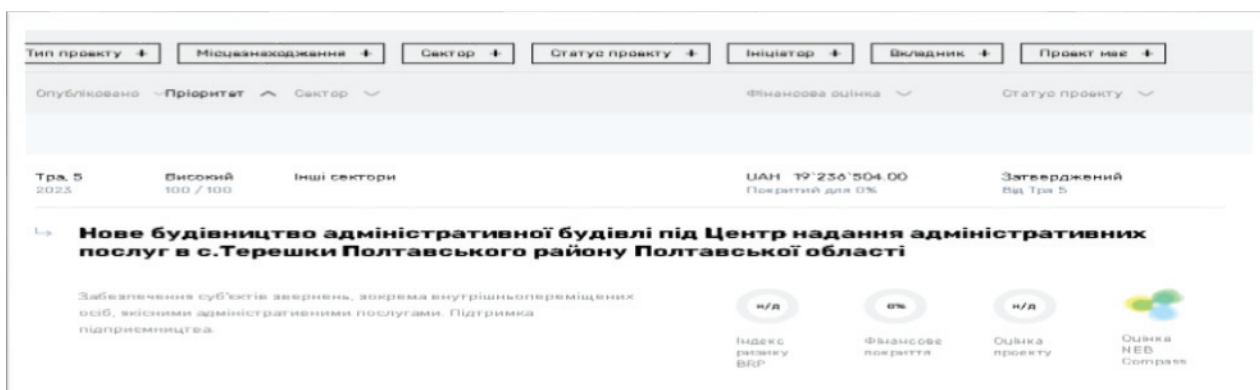

Рис. 2. Приклад магістралі проекту, який зараз реалізується в Полтаві [1].

Отже, *DREAM (Digital Reconstruction Environment for Accountable Management)* – зручний та ефективний інструмент для відновлення постраждалих міст України. Громадам *DREAM* забезпечує «єдине вікно» для ефективної реалізації проектів на всіх етапах. Система дозволяє економити час та ресурси, приділяючи більше уваги збору потреб громади та плануванню відбудови. Усі процедури *DREAM* затверджені відповідними законодавчими та регуляторними документами України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management (DREAM). *Цифрова екосистема для підзвітного управління відбудовою*. URL: <https://dream.gov.ua/ua>

Зятіна Діна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-1077-1453>

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Іноземні інвестиції – цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту (ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування»).

Стаття 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає три правових режими для іноземних суб'єктів господарювання, а саме:

- національний режим, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав та обов'язків не менший, ніж суб'єкти господарської діяльності України;

- режим найбільшого сприяння, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав, преференцій та пільг щодо мит, податків та зборів, якими користується та/або буде користуватися іноземний суб'єкт господарської діяльності будь-якої іншої держави, якій надано згаданий режим;

- спеціальний режим, який застосовується до територій спеціальних економічних зон, а також до територій митних союзів, до яких входить Україна, і в разі встановлення будь-якого спеціального режиму згідно з міжнародними договорами за участю України.

Згідно із ст. 394 Господарського кодексу України на території України щодо іноземних інвестицій встановлюється національний режим інвестиційної діяльності, за винятками, передбаченими цим Кодексом, іншими законами і чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Щодо особливостей реалізації правового режиму іноземного інвестування в нагоді стають роз'яснення Верховного Суду (далі ВС) у Постанові від 31.05.2018 у справі № 926/1779/15, в якій зазначено, що «відповідно до Договору між Україною та Сполученими Штатами Америки про заохочення та взаємний захист інвестицій від 04.03.1994, ратифікований Законом України від 21.10.1994: а) інвестиціям повсякчас надаватиметься справедливий та неупереджений режим, вони користуватимуться повним захистом і безпекою і ні в якому випадку їм не буде надано режим гірший, ніж той, що встановлений міжнародним правом; б) жодна із Сторін не буде ніяким чином перешкоджати шляхом прийняття невмотивованих або дискримінаційних заходів управлінню, функціонуванню, утриманню, вживанню, користуванню, придбанню доходів, розширенню або розпорядженню інвестиціями...» (п. 26 Постанови ВС). При цьому згідно п. 27 Постанови ВС відповідно до ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [1]. Отже, в даному рішенні Верховний Суд конкретизує особливості правового режиму іноземних інвестицій, наголошуючи на їх справедливому, неупередженому режимі і повному захисті з одного боку, але разом з тим закріплюється право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів.

В законодавстві України існують певні пільги для іноземних інвесторів, що спрямовані на активізацію процесів залучення іноземних інвестицій в національну економіку. Наприклад, згідно із ст. 19 Закону України «Про режим

іноземного інвестування» продукція підприємств з іноземними інвестиціями не підлягає ліцензуванню і квотуванню за умови її сертифікації як продукції власного виробництва у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Також пільги для підприємств з іноземними інвестиціями передбачені в Митному кодексі України, в ч. 2 ст. 287 якого закріплено, що товари (крім товарів для реалізації або використання з метою, безпосередньо не пов'язаною з провадженням підприємницької діяльності), які ввозяться на митну територію України на строк не менше 3 років іноземними інвесторами з метою інвестування або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями, звільняються від сплати ввізного мита. Але при відчуженні таких товарів раніше 3 років з часу зарахування їх на баланс ввізне мито сплачується на загальних підставах.

Крім пільг іноземним інвесторам, для інвестицій, які реалізуються в формі інвестиційного проєкту, може надаватися державна підтримка. Одним з ключових нормативно-правових актів, що встановлює порядок підтримки інвестицій є Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні» від 17.12.2020. Згідно із ст. 3 вказаного Закону державна підтримка інвестиційних проєктів із значними інвестиціями може надаватися інвестору із значними інвестиціями у таких формах: 1) звільнення від сплати окремих податків та зборів відповідно до Податкового кодексу України; 2) звільнення від оподаткування ввізним митом нового устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що ввозяться виключно для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями на виконання спеціального інвестиційного договору, відповідно до Митного кодексу України; 3) забезпечення переважного права землекористування земельною ділянкою державної або комунальної власності для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями; 4) забезпечення за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом, будівництва об'єктів суміжної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), необхідних для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями. Крім цих заходів встановлюються і інші засоби державної підтримки таких інвестиційних проєктів.

Інвестиційний проєкт із значними інвестиціями, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, має відповідати всім таким вимогам:

1) інвестиційний проєкт із значними інвестиціями реалізується на території України у сферах переробної промисловості (крім діяльності з виробництва та обігу тютюнових виробів, спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв), добування з метою подальшої переробки та/або збагачення корисних копалин (крім кам'яного та бурого вугілля, сирової нафти та природного газу), поводження з відходами, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, логістики, освіти, наукової та

науково-технічної діяльності, охорони здоров'я, мистецтва, культури, спорту, туризму та курортно-рекреаційній сфері;

2) інвестиційний проєкт із значними інвестиціями передбачає будівництво, модернізацію, технічне та/або технологічне переоснащення об'єктів інвестування, придбання необхідного устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, а також може передбачати будівництво за рахунок коштів інвестора із значними інвестиціями необхідних для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями об'єктів суміжної інфраструктури;

3) створення впродовж строку реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями не менше 80 нових робочих місць із середньою заробітною платою працівників, розмір якої не менш як на 15 % перевищує розмір середньої заробітної плати за відповідним видом діяльності у регіоні, в якому реалізується проєкт, за попередній календарний рік;

4) розмір значних інвестицій в об'єкти інвестування протягом строку реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями перевищує суму, еквівалентну 20 млн євро;

5) строк реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями не перевищує п'ять років.

Отже, законодавець закріплює чіткі вимоги до великого інвестиційного проєкту на реалізацію якого може надаватися державна підтримка.

Закон встановлює, що подати заявку на одержання державної підтримки для реалізації великого інвестиційного проєкту може юридична особа, зареєстрована в Україні або в іноземній державі, або декілька таких юридичних осіб, яка (які) подала (подали) заявку. Але інвестор із значними інвестиціями – це зареєстрована в Україні юридична особа, яка спеціально утворена для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями, є стороною спеціального інвестиційного договору та господарська діяльність якої спрямовується виключно на реалізацію інвестиційного проєкту із значними інвестиціями та виконання спеціального інвестиційного договору. Таким чином, якщо іноземний інвестор хоче претендувати на одержання державної підтримки, він має зареєструвати в Україні юридичну особу, яка буде здійснювати господарську діяльність, спрямовану на реалізацію інвестиційного проєкту.

Слід зазначити, що для залучення в українську економіку іноземних інвесторів в 2022 р. створено унікальну електронну платформу *Advantage Ukraine*, на якій зібрано понад 500 інвестпроєктів та можливостей у 10-ти галузях економіки. Кожен потенційний інвестор, зареєструвавшись на платформі, отримає вичерпну інформацію про можливості інвестування, конкретні проєкти та вигоди, які матиме від вкладання в економіку України [2]. Сьогодні функції забезпечення та реалізації інвестиційної політики покладено на Міністерство економіки України відповідно до Положення «Про Міністерство економіки України» від 20.08.2014 № 459. Також існує Агентство

зі стимулювання інвестицій *UkraineInvest* – Урядовий Офіс із залучення та підтримки інвестицій, створений у 2018 р. Як зазначається на офіційному веб-сайті Агентства *UkraineInvest* активно співпрацює з міжнародною інвестиційною спільнотою з метою промоції секторальних інвестиційних можливостей в Україні (*greenfield, brownfield*, спільні підприємства тощо) та презентації привабливих для інвестування проєктів. Також потенційним інвесторам надається інформаційна підтримка щодо створення та ведення бізнесу в Україні (макроекономічні показники, галузева аналітика, правові питання, оподаткування тощо)» [3].

При цьому з огляду на важливість функціонування спеціального суб'єкта із стимулювання інвестицій, необхідним є чітка правова регламентація функцій Агентства зі стимулювання інвестицій (далі АСІ) «із його зміцненням, забезпечивши йому інституційну незалежність у діяльності» [4]. У Звіті Проєкту *USAID* з економічного розвитку, управління та зростання підприємництва також акцентується увага на необхідності «розробки та опублікування АСІ власної стратегії залучення прямих іноземних інвестицій із зазначенням цілей. Такими цілями можуть бути подвоєння кількості нових проєктів, зокрема нових проєктів від наявних в Україні фірм, до 2026 р., досягнення цільових показників притоку інвестицій та певних галузевих показників, АСІ також має надавати публічні щорічні звіти за результатами діяльності» [4].

Слід окремо підкреслити, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні» державна підтримка, що надається відповідно до цього Закону, не поширюється на інвестиційні проєкти, що відповідають ознакам державно-приватного партнерства, які мають бути реалізовані із застосуванням вимог законів України «Про державно-приватне партнерство» та «Про концесію», та на інвестиційні проєкти, що реалізуються відповідно до угод про розподіл продукції, які мають бути реалізовані із застосуванням вимог Закону України «Про угоди про розподіл продукції», а також не надається для виконання суб'єктами господарювання своїх інвестиційних зобов'язань у ході приватизації об'єктів державної та комунальної власності. Таким чином інвестиційні проєкти з ознаками державно-приватного партнерства можуть одержувати державну підтримку відповідно до положень спеціального законодавства. Наприклад, заходи підтримки концесіонерів закріплені в ст. 35 Закону України «Про концесію». З урахуванням необхідності повоєнної відбудови нашої держави питання залучення інвестицій через механізми інвестиційних проєктів із значними інвестиціями та проєктів державно-приватного партнерства набувають все більшої актуальності. За даними голови Європейського інвестиційного банку Україні знадобиться близько 1,1 трлн дол. США зовнішньої допомоги на покриття збитків спричинених російським вторгненням [5]. В інших джерелах вказується, що «станом на початок 2023 р. потреби на відновлення України оцінювались в 750 млрд дол. Одним із джерел

фінансування потреб України на відновлення можуть і мають стати іноземні інвестиції» [6]. В цьому контексті, залучення іноземних інвестицій для реалізації різноманітних інвестиційних проєктів відновлення є одним з ключових напрямів державного регулюючого впливу на економіку. Забезпечення ефективної реалізації нормативних положень щодо державної підтримки інвестицій слугуватиме стимулом для іноземних інвесторів інвестувати в Україну.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що іноземні інвестиції є вкрай важливим для розвитку економіки і сьогодні в законодавстві закріплюються інструменти їх підтримки, що можна побачити на прикладі прийняття Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні». Прийняття таких нормативних актів в комплексі з іншими заходами стимулювання інвестиційної діяльності мають сприяти створенню привабливого інвестиційного клімату та залученню інвестицій в національну економіку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова Верховного Суду від 31.05.2018 у справі № 926/1779/15 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74570858>

2. Інвестиції в Україну та відновлення економіки. Офіційний сайт Міністерства економіки України. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki>

3. UKRAINEINVEST: Огляд діяльності та послуги. *UkraineInvest*. 2023. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/UKRAINEINVEST-%D0%9E%D0%93%D0%9B%D0%AF%D0%94-%D0%94%D0%86%D0%AF%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86-%D0%A2%D0%90-%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%9B%D0%A3%D0%93%D0%98.pdf>

4. Нова Україна: стимулювання інвестицій у свободу, мир та процвітання. *USAID*. 13.04.2023. 39 с. URL: https://www.usaid.gov/sites/default/files/2023-04/EDGE%20UIPA%20Report-%20online%20-%20Ukrainian%20%2811%20Apr%202023%29_AC.pdf

5. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion. EIB Head Says. *Bloomberg*. 21.06.2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-21/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says>

6. Чи слід очікувати інвестиції в Україну під час війни. *Inventure*. 20.02.2023. URL: <https://inventure.com.ua/uk/news/world/chi-slid-ochikuvati-investiciyi-v-ukrayinu-pid-chas-vijni#>

*Іващенко Ігор,
студент 1 курсу денної форми
здобуття освіти другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
освітньої програми «Право» Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Щоб визначити правовий режим майна суб'єктів господарювання та проблеми його вдосконалення необхідно звернутися до визначень поняття правового режиму майна, його особливостей та впливу на відносини у сфері господарювання. Відповідно до ст. 133 Господарського кодексу України основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління. Господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (права володіння, права користування тощо), передбачених Цивільним кодексом України [1]. Однак дана стаття кодексу не дає повного визначення поняття правового режиму майна, а також не містить ознак цього правового явища. Тому слід звернутися до доктрини. О.М. Олейник зазначає, що правовий режим майна позначає сукупність вимог, що пред'являються до майна в разі його набуття, використання в процесі господарської діяльності, вибуття. Правовий режим майна не слід сприймати лише з позиції розпорядчих можливостей суб'єкта. У господарській діяльності він виявляється в установленні особливих правил обліку майна, порядку погашення його вартості, віднесення вартості майна на собівартість і т.і. [2]. В.С. Щербина підкреслює, що під правовим режимом майна суб'єктів господарювання в теорії господарського права розуміють встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його придбання (формування), використання і вибуття, порядок звернення на нього стягнення кредиторів [3, с. 199]. Також зазначається, що крім зазначених, господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав, до яких відносяться, зокрема, права володіння, права користування. Право володіння чужим майном виникає на підставі договору із власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом (ст. 398 Цивільного кодексу України (далі ЦК України)). Право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб суб'єктів господарювання, які не можуть бути задоволені іншим способом (ч. 1 ст. 401 ЦК України). Право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном полягає у можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку,

прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо (ч. 1 ст. 404 ЦК України) [3, с. 199]. Варто зазначити про види майна, які використовують суб'єкти господарювання у своїй діяльності, зокрема майно Збройних Сил України, яке підлягає ретельному обліку, контролю за використанням; майно НАН України, яке не підлягає стягненню кредиторів. Отже, можемо зробити висновок, що поняття правового режиму майна включає такі ознаки: структура майна, порядок його придбання (формування), використання і вибуття, порядок звернення на нього стягнення кредиторів, правовий статус майна та окремих об'єктів; порядок розпорядження, управління майном, особливості обліку майна та звітності щодо його використання; особливості порядку та способів захисту майна та майнових прав.

Відповідно до ст. 134 Господарського кодексу України суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених цим Кодексом [1, ст. 134]. Право власності в суб'єктивному розумінні є основним речовим правом у сфері господарювання, зміст якого складають повноваження (права) власника щодо володіння, користування і розпорядження належним йому майном при здійсненні господарської діяльності. Володіння – це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками – індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб. Користування – це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу. Розпорядження – це визначення власником юридичної або фактичної долі речі [3, с. 211].

Наступним речовим правом є право господарського відання. Відповідно до ст. 136 Господарського кодексу України право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами. Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства [1, ст. 136]. ГК України оперує поняттям «суб'єкт підприємництва». Отже, за суб'єктами господарювання, які не належать до суб'єктів підприємництва, майно не може закріплюватися на праві господарського відання. Щодо них застосовуються інші форми правового

режиму (право оперативного управління, право користування тощо) [4, с. 500-502].

Відповідно до ст. 137 Господарського кодексу України право оперативного управління – це речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених цим Кодексом та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням [1]. Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування [1].

Щодо визначення проблем вдосконалення правового режиму майна суб'єктів господарювання слід звернутися до проблемних аспектів правового режиму окремих видів майна. Відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [5, ст. 1]. З цієї дефініції Закону випливають важливі ознаки військового майна. По перше, військове майно – це майно державної форми власності, і, по-друге, це майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами, організаціями. Отже, будь-яке майно, закріплене за військовими частинами, має статус військового [6]. Військове майно закріплюється за військовими частинами Збройних Сил України на праві оперативного управління. С.О. Іванов вказує на нечіткість законодавчого визначення моменту набуття майном характеру військового, який пов'язується з розділеними у часі діями: 1) надходженням майна до Збройних Сил України, 2) закріпленням його за військовою частиною – призвело до висновку, що майно, яке надходить до Збройних Сил України, набуває спеціального статусу військового майна з моменту закріплення його за військовою частиною, а точніше, з прийняттям

органом військового управління відповідного рішення про закріплення [7]. В.С. Щербина вважає, що такий висновок є помилковим, оскільки, по перше, Міністерство оборони України як центральний орган управління Збройних Сил України здійснює відповідно до закону управління військовим майном, у тому числі закріплює військове майно за військовими частинами (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України»); по друге, відповідно до п. 3 Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних Силах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.08.2000 № 1225, Міноборони як центральний орган управління Збройних Сил закріплює згідно із законодавством військове майно за військовими частинами на праві оперативного управління, про що ним видаються відповідні акти. Таким чином, із наведених норм випливає, що характеру військового майна майно набуває з моменту його надходження до Збройних Сил України, а закріплення його за конкретною військовою частиною визначає суб'єкта права оперативного управління зазначеним майном [8, с. 148]. Існує також розмежування військового майна, що є необмеженим і обмеженим у цивільному обороті. Конституційний Суд України (Рішення Конституційного Суду України у справі від 10.12.2009 № 31-рп/2009) вважає, що правовий режим вільного у цивільному обороті військового майна має аналогічний характер з правовим режимом інших видів державного майна, зокрема у сфері орендних відносин, якщо інше не передбачене законом [9]. Однак є майно, що обмежене в цивільному обороті (боєприпаси, військова техніка тощо), відповідно до цього майна ведеться облік, зберігання, здійснюється списання у встановленому Міноборони порядку. Варто також звернути увагу на питання охорони військового майна. Так, ст. 410 Кримінального кодексу України (далі КК України) встановлено відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, ст. 411 КК України – за умисне знищення або пошкодження військового майна, ст. 412 КК України – за необережне знищення або пошкодження військового майна тощо [10, с. 63].

Також слід дослідити правовий режим майна закладів освіти, культури та охорони здоров'я. Відповідно до ст. 80 Закону України «Про освіту» майно закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти належить їм на правах, визначених законодавством [11, ст. 80]. Однак в законі не вказується, на якому саме праві належить майно. Однак виходячи з того, що заклади освіти не провадять господарську діяльність з метою одержання прибутку, можна зробити висновок, що за ними закріплюється майно на праві оперативного управління. Відповідно до ст. 70 Закону України «Про вищу освіту» з урахуванням організаційно-правової форми закладу вищої освіти закріплюються на основі права господарського відання або передаються у

власність [12, ст. 70]. Національна академія наук України наділена правом управління своєю діяльністю, володіє, користується і розпоряджається майном, що перебуває у державній власності та належить їй на правах господарського відання. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» майно, що передає НАН України та галузеві академії наук, закріплюється за організаціями, що відносяться до їхнього відання на праві оперативного управління [13, ст. 2].

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», Відповідно до ст. 15 Закону України «Про музеї та музейну справу», Відповідно до ст. 33-2 Закону України «Про охорону культурної спадщини», Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Український культурний фонд» майно закладам передається на праві оперативного управління [14, ст. 28; 15, ст. 15; 16, ст. 33-2; 17, ст. 1].

Відповідно до ст.16 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» залежно від форми власності заклади охорони здоров'я утворюються та функціонують як державні, комунальні, приватні чи засновані на змішаній формі власності. За організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я державної (комунальної) власності можуть утворюватися та функціонувати як державні (комунальні) некомерційні підприємства або державні (комунальні) установи [18, ст. 16]. Так само можна лише припускати, що оскільки відповідно до ч.ч. 12, 13 ст. 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я за організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я державної власності можуть утворюватися та функціонувати як державні (комунальні) некомерційні підприємства або державні (комунальні) установи, то, відповідно, державне або комунальне майно закріплюється за ними на праві оперативного управління. У самому акті подібні норми відсутні [19].

Важливим аспектом вдосконалення правового режиму майна є ймовірно прийняття проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», яким скасовується ГК України та, відповідно, право оперативного управління і право господарського відання. Проаналізувавши чинне законодавство, думки науковців, фахівців у галузі права, можна дійти висновку, що відмовлятися від закріплення в законодавстві понять права господарського відання і права оперативного управління є недоцільним, оскільки ці правові титули допомагають краще регулювати майнові відносини, визначати компетенцію власника майна (уповноваженого органу), попереджати неправомірні дії стосовно цього майна, сприяти розвитку підприємництва, розмежовувати компетенцію власника і фактичного володільця, запобігати відчуженню майна. Також слід зазначити, що в сучасних умовах необхідно зосередитися на спрощенні ведення господарської діяльності і визначеності законодавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Мачуський В.В., Постульга В.Є. Господарське законодавство: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2004. 275 с.
3. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
4. Гелич А.О., Бокоч І.М. Право господарського відання як юридична форма майнової самостійності суб'єкта господарювання. *Аеро-2014. Повітряне і космічне право*: Всеукраїнська конференція молодих учених і студентів (м. Київ, НАУ, 20 листопада 2014 р.). К., 2014. С. 500-502.
5. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 № 1075-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 407.
6. Вісник господарського судочинства. 2002. № 3. С. 161–165.
7. Іванов С.О. Правовий режим майна, закріпленого за військовими частинами. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 1-2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_1-2_21
8. Щербина В.С. Правовий режим майна у Збройних Силах України. *Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні*. 2012. № 11. С. 148–153.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі від 10.12.2009 № 31-рп/2009. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/1011-mayno>
10. Мельник О.Г. Правове регулювання відносин з охорони військового. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43(2). С. 62–65.
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 80.
12. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
13. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України від 07.02.2002 № 3065-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 205.
14. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 7. Ст. 45.
15. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 25. Ст. 191.
16. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
17. Про Український культурний фонд: Закон України від 23.03.2017 № 1976-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 19. Ст. 238.

18. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

19. Щербина В.С. Право господарського відання і право оперативного управління: поняття, зміст та сфера застосування в Україні. *Право України*. 2018. № 6. С. 13–30.

Ілларіонов Олександр,
*старший науковий співробітник відділу
господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-0985-3838>*

СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ «ЗАКОНОТВОРЧОГО СВАВІЛЛЯ» ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСОБЛИВИЙ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ПЕРІОД

З часу повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 р. Україна опинилася у стані боротьби за існування власної державності та територіальної цілісності, захисту цивілізаційного європейського та євроатлантичного вибору, національної ідентичності тощо. Уроки вторгнення 2014 р. та події, які цьому передували, не були адекватно вивчені та звідси не зроблені висновки щодо підсилення саме безпекового сектору в широкому розумінні (крім, звісно, розбудови Збройних Сил): в економіці, політиці, суспільному житті. Вторгненню передували такі події, як провал «інтеграційного аркану» у вигляді Митного Союзу та Єдиного економічного простору, який дуже болісно сприймався ще тоді майбутньою державою-агресором, торговельні війни у різних площинах: від транспортної блокади і встановлення необґрунтованих торговельних бар'єрів, «енергетичного тиску», до відкритого шантажу та втручання у внутрішні справи України, бездумного копіювання нормативного матеріалу нашими законотворцями, запозичення концепцій розвитку тієї чи іншої не тільки галузі законодавства (наприклад, цивільного), а і концепції розвитку певних галузей права (в широкому розумінні) з метою встановлення спорідненості і дискредитації концепцій адаптації до правових систем міжнародних торговельних організацій (наприклад, Світової організації торгівлі) та наддержавних утворень, передусім, Європейського Союзу. Мета – утримання України в постколоніальній (постокупаційній) орбіті впливу, використання «подібності, спорідненості» правових систем України та неокolonіального відповідника російської федерації напряму, чи через підконтрольні рф міжнародні організації, такі як Співдружність Незалежних Держав (СНД; з кінця 1991 по 1999 рр., з відновленням у 2011 у зв'язку з укладанням Угоди про створення зони вільної

торгівлі в рамках СНД), Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС; 2001-2014 рр.; в рамках цього утворення планувалося залучення України до Єдиного економічного простору та Митного Союзу) та Євразійський економічний союз (ЄАЕС; з 2014 р.).

Вищесказане, помножене на колабораціоністські сили (активно підтримувані рф з початку 90-х р. аж до повномасштабного вторгнення 2022 р.) в економіці (окремий перспективний напрям досліджень – *авт.*), в освіті та науці, і, як наслідок, в державних інституціях, мало наслідком створення цілого пласту осіб, причетних до законотворчої діяльності, які не просто не розуміють мету господарсько-правового підходу до регулювання економіки як системи (з припиненням свавілля партійних органів при плановій економіці радянського союзу чи державних органів при переході до ринкових відносин вже незалежної України, створення механізмів захисту бізнесу та ін.), а і відкидають саму ідею кодифікації господарського (економічного публічного) законодавства всупереч європейським та світовим тенденціям [1], підмінюючи поняття та досвід, перекручуючи зміст розвитку права ЄС та його переклад українською, пристосовуючись до відповідних трендів з неодмінним курсом на дискредитацію цієї системи спираючись на інструменти політичної корупції, адміністративного ресурсу та політичної кон'юнктури, яка склалася після виборів Президента України та переобрання у сумнівно законний спосіб Верховної Ради України в 2019 р. тощо. Неодмінно драйвером процесу виступала ідея одного великого кодексу приватного права, який, як виявилось, можна створити лише декодифікувавши господарське законодавство [2], тобто скасувавши Господарський кодекс, і тим самим втіливши у правову систему концепцію, вже реалізовану в російській федерації.

Тут є і факультативна пропагандистська мета, яку можна сформулювати у спрощеному вигляді: «чим гірше в Україні економічна ситуація, тим більше аргументів для інтеграції з росією, чи, навіть, приєднання до неоімперії в новому форматі» (за прикладом Республіки Білорусь). Спираючись на постколоніальну модель економіки України (як частини економіки колишнього Радянського Союзу) зазначене використовувалося рф та її проксі як для вимивання робочої сили з України до 2014 р., а вже у 2014 р. і далі – як підґрунтя для сепаратистських настроїв населення східних та південно-східних регіонів України. Теж саме можна сказати й про проекти законів України щодо посилення тиску на малий бізнес зразка як 2020-2021 рр., так і 2023 р., і, звісно, про Законопроект реєстр. № 6013, який є відвертою спланованою диверсією в сфері економіки із далекосяжними наслідками (поряд із реалізацією власних амбіцій та малоросійського світогляду). Все це призвело до справжнього **«законотворчого театру абсурду»**, який мав місце і до 2019 р., але після значно гіпертрофувався. Законопроект № 6013 також є яскравим проявом законотворчого колабораціонізму [3].

Сучасний політичний режим рефлексивно, звісно під виглядом «відсічі збройній агресії», намагається створити паралельну систему права «тотального

контролю, примусу та свавілля» (в усіх сферах) як на росії, взятої за взірць, коли галузь права, покликана забезпечувати права та законні інтереси громадян, упорядковувати відносини саме між громадянами, провокує свавілля в іншій сфері, адже принципи цієї галузі не покликані упорядковувати більш складні відносини. Це створює ілюзію привабливості цієї «моделі» для чинного ситуативного політичного режиму, інтереси якого, як зазначалося, органічно поєдналися з особистими амбіціями окремих політиків (становлення яких є прямим наслідком несвоєчасної люстрації в сфері науки і освіти – *авт.*). Слід розуміти, що дана «концепція» просувається в Україні в умовах воєнного стану та обмеження деяких прав для громадянського суспільства (чим режим і користується ігноруючи всі зауваження, експертні висновки тощо, а також зловживає лояльністю до посад ініціаторів відповідних законопроектів з боку державних органів, відповідальних за ті сфери, які зачіпають ті чи інші законотворчі ініціативи), а на росії – тотальної зачистки та системного пригнічення інакомислення. Тут можна провести прямі паралелі з юридичною трагедією зразка 2-ї половини 30-х років ХХ ст. (з поправкою на сучасні реалії). Проблемою також стало змішування власних інтересів та інтересів суспільства і держави, коли останні почали важити менше, ніж перші. І на додаток до «трагедії» та викривлення вектору розвитку правової системи України маємо констатувати «передозування», наприклад, цивільно-правових досліджень, кількості освітніх годин у ВНЗ, намагання встановити домінування галузевої термінології в законодавстві над загально-теоретичною, затвердження тем дисертацій молодих дослідників поза предметом цивільного права, продукування досліджень в науковій літературі, які вже за межею наукових методів пізнання. Все це наслідки штучного перегріву окремо взятої галузевої правової науки (про проблему див. тут [4]).

Як же попередити (оптимальний варіант) або запобігти декодифікації господарського законодавства? Не дивлячись на те, що всі аргументи проти кодифікації та подальшої модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України, здавалося б, були вже проаналізовані та знайдено щодо них контраргументи та запобіжники, ці ж самі аргументи (не дивлячись вже на зовсім інший час та обставини) просуваються знов і знов. І звісно, противники господарсько-правового підходу вчать на власних помилках та еволюціонують (а краще сказати – деградують, куди й тягнуть нашу державу) у способах декодифікації господарського законодавства. Такою «роботою над помилками» слід вважати саме законопроект реєстр. № 6013, адже в ньому сконцентровано та перекручено те, що висувалося проти законопроекту реєстр. № 2635 [5, с. 223-235; 6, с. 168-180] та так званої «Концепції оновлення Цивільного кодексу України» (та чи України? Не малоросії? – *авт.*) [7], складеною на основі вільного перекладу українською відповідного російського аналогу.

І тут окремо на додаток слід розглянути питання щодо припинення «жонгливання» та нав'язування термінології, якої не існує в об'єктивній

правовій дійсності. Мова йде про «цивільне право Європейського Союзу», «цивільне законодавство Європейського Союзу», «адаптацію цивільного законодавства до стандартів Європейського Союзу» та подібні нісенітниці в усіх можливих варіаціях. Таке «диво» в науковій літературі (якщо її можна вважати такою) ми спостерігаємо десь з 2014-2015 рр., коли було завершено роботу над текстом та введено в дію Угоду про асоціацію України з ЄС, і звідси виникло бажання бути дотичними до процесу та бути в «тренді». Звісно, певні норми цивільного законодавства окремих країн – членів ЄС з часом уніфікуються під впливом глобалізації, науково-технічного прогресу та соціокультурного обміну, адаптації та соціалізації мігрантів, біженців тощо. Не останню роль в цьому відіграє і, наприклад, конвенційне право ООН. Но мова не йде про якісь чітко виокремлені інститути цивільного права в рамках системи права ЄС. Те, що до «цивільного права» намагаються «за вуха» притягнути, наприклад, УНІДРУА, є лише черговим підтвердженням факту необґрунтованого розширення предмету саме українського цивільного законодавства (вітчизняна наука цивільного права вже давно втратила будь-які межі наслідуючи приклад держави-агресора – рф. – *авт.*). Якщо хтось думає, що в рамках ЄС не знаходилися охочі хоча б концептуально окреслити можливості створення Єдиного цивільного кодексу ЄС, то такі спроби були. Але після предметної дискусії 2005-2008 рр. та роботи відповідної комісії це питання з порядку денного було однозначно зняте [8]. Чому тоді ми до нього повертаємось? Або краще сказати, чому нас до цього питання постійно повертають, як складається вдала політична кон'юнктура для носіїв подібних ідей, як зараз? Звідси й корінь цього «театру законотворчого абсурду» з усіма його огидними проявами правотворчого колабораціонізму (сліпого копіювання діаметрально протилежної праву ЄС правової неоімперської системи росії) та політичної корупції (протягування із сесії в сесію законопроектів №№ 2653 та 6013 попри всі вищеозначені факти, підкладання та прибирання невігідних або неконституційних проєктів постанов Верховної Ради, підміни текстів вже прийнятих законів України тощо)?

І ще теза до питання адаптації законодавства України до відповідників ЄС. Право ЄС (в широкому розумінні) не є статичною системою. З моменту прийняття, наприклад, Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV пройшло більше 19 років, з моменту різношвидкісного укладення Угоди про асоціацію України та ЄС у 2014 р. пройшло вже 9 років. А з урахуванням тенденцій розвитку права ЄС та держав-членів ЄС можемо констатувати, що все кардинально змінилося в сфері уніфікації та модернізації господарського (економічного публічного) права ЄС і нічого не змінилося з 2008 р. в частині підходу «створення» єдиного цивільного законодавства ЄС: його, навіть, найсміливіші дослідники держав ЄС не намагаються виділити не в приклад вітчизняним «дослідникам», а по більшій мірі фантазерам на тему пристосування, знов таки, до тренду розвитку правової

системи України. Економічне публічне право ЄС і далі буде модернізуватися в частині реагування на науково-технічний прогрес, геоекономічні та новітні торговельні, екологічні і інші виклики.

Як вже було сказано, доробок минулих років стає у пригоді при виникненні будь-яких дискусій (та псевдодискусій), при реагуванні на законотворчі ініціативи та концепції маючи на увазі, що сьогодні ми спостерігаємо далеко не першу спробу скасування Господарського кодексу та дискредитації науки господарського права, і нажаль, далеко не останню. І саме кодифікація знань про відповідні явища є вкрай корисною в сучасних умовах [9, с. 186-189.]. Проведення тематичних заходів має на меті не тільки підсумувати сучасні дослідження (так би мовити, створити зріз сучасних тенденцій), а і згрупувати сучасний погляд (та можливість застосування) на той чи інший інструмент протидії декодифікації господарського законодавства, або контраргумент у кампанії дискредитації науки господарського права. Наприклад, в роботах академіка В.К. Мамутова міститься підсумок роботи щодо кодифікації господарського законодавства починаючи з 60-х років ХХ століття. Особливої актуальності набули праці з моменту здобуття нашою державою незалежності та, як окремого етапу – з моменту початку розробки, узгодження та прийняття Господарського кодексу України [10]. Означений процес відбувався за шаленого супротиву радянської/неорадянської цивілістичної школи (яка за своїм змістом та поведінкою такою є і сьогодні), що лише додає актуальності вивчення ще не задіяних інструментів (аргументів) у протидії викривлення правової дійсності та намаганні змінити «сімейну» приналежність правової системи України з європейського до азійського (неоімперського) типу. Додамо, що Господарський кодекс не є чимось радянським (неорадянським), адже його не було в період радянської окупації території України 1918-1991 рр., натомість опоненти якимось не охоче згадують панування цивілістичної науки (і да, в Україні діяв окупаційний Цивільний кодекс аж до 2004 р. з певними латочками та косметичними етюдами). Звісно, ще за життя академік В.К. Мамутов приклав чимало зусиль до такої «кодифікації знань» [11; 12], що неодмінно полегшує вирішення завдань сьогодення як у теоретичній площині, так і законотворчо-практичній.

Нажаль, слід констатувати, що Україні не вдалося реалізувати концептуальні засади кодифікації господарського законодавства в повній мірі: так і не був створений повноцінний об'ємний системний кодекс публічного економічного права. Сучасний Господарський кодекс в першій редакції, прийнятій 16.01.2003, вже не відповідав тим засадам та завданням, які на нього мали бути покладені. 400+ статей при тому, що великий масив законодавства так і залишився «в шматках» окремих законів, був продуктом компромісу, що і зіграло в деякій мірі проти Кодексу у майбутньому. Чого лише вартують в Кодексі норми-посилання на положення Цивільного кодексу України у тих випадках, де існувала (і існує) реальна можливість досягнути «самостійності» в регулюванні із одночасним прибиранням суто господарсько-правових

інститутів із Цивільного кодексу. Це, передусім, зобов'язальне право, де генеза розвитку господарського зобов'язального права різниться із відповідником за назвою у цивільному праві [13, с. 157-165]. А дослідження справжнього європейського досвіду показують, що ці структури продовжують розходитися як за методами регулювання відносин та, відповідно, конструюванням норм, так і за їх зовнішнім оформленням в окремі нормативні акти та, у багатьох випадках, окремі кодекси. При цьому вперто протягуються інсинуації про якесь міфічне «європейське цивільне законодавство» і ін. Отже, господарському праву потрібне концептуальне оновлення не окремими тезами та слоганами, а й описом конкретних інститутів та норм (згрупованих вже у статті) на випадок реставрації кодифікаційних процесів вже при новому політичному режимі, так і можливості доволі швидкої розробки (доопрацювання) та прийняття нового Кодексу у разі скасування сучасної редакції. В принципі немає перешкод і для майбутнього скасування проєкту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013 у разі все ж нахабного його протягування в Верховній Раді (з побічним вичищенням усіх шкідливих «латок» з Цивільного кодексу, наприклад, статті 96-1 тощо).

Тим актуальнішим видається проведення подібних заходів в контексті того, що опоненти не сидять на місці, а активно запозичують ідеї, які висувалися в науковій літературі представниками інших наук (і вже втілені у вигляді Законів України). Мова йде про, наприклад, нещодавно прийнятий Закон України «Про внесення зміни до частини другої статті 4 Цивільного кодексу України щодо удосконалення процедури внесення змін до цього Кодексу» від 02.05.2023 № 3081-IX, відповідно до положень якого встановлено, що «зміни до цього Кодексу можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Цивільного кодексу України». Це добрий запобіжник від «законотворчих солянок», якими вносяться зміни одночасно до десятків законів і простежити за такими змінами вкрай важко. Однак, Господарський кодекс такого запобіжника не набув, не дивлячись на те, що відповідні пропозиції вносилися вже давно (і набагато раніше, ніж запозичена ідея щодо Цивільного кодексу) [14, с. 98-99]. Звісно, відсутність подібної норми (за прикладом інших чинних кодексів) в Господарському кодексу робить його беззахисним від проєктів законів, з назви яких взагалі не можна з'ясувати ні мету, ні предмет регулювання. Наприклад, Законопроект про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період реєстр. № 6013, або його попередник – Законопроект про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства реєстр. № 2635 від 19.12.2019, про який вже всі почали забувати, але який і досі перетягується із сесії в сесію засобами політичної корупції та не знятий і досі з розгляду як чергова законотворча нісенітниця.

Однією з засад демократичного розвитку держави є змінність еліт. Звісно, в особливий період при неможливості забезпечити безпеку проведення зміни еліт шляхом виборів, суспільство позбавлене такого запобіжника. Однак розуміється, що такі еліти будуть сконцентровані на вирішенні інших завдань – відбитті збройної агресії, відновленні та забезпеченні відновлення законності та правопорядку на деокупованих територіях тощо. В нашому ж випадку еліти сприйняли це як безкарний шанс втілити свої амбіції в законотворчості (це в найкращому випадку лише амбіції, а не прямі завдання з держави-агресорки, сподіваємося). Констатуємо на сьогодні об'єктивну неможливість змінити відверто непрофесійні та корупційні владні «еліти» за умов воєнного стану та непрямой заборони (фактично – продовження строку повноважень на час дії режиму воєнного стану) проводити чергові вибори у Конституції України (ст. 83 щодо проведення чергових виборів до Верховної Ради). Звісно, відразу були запуснені маніпуляції щодо можливості / неможливості проведення виборів як до Верховної Ради, так і виборів Президента України (чергові вибори мають відбутися 31.03.2024), як засобами «висловлення думок» вищими посадовими особами України та міжнародними експертами, закордонними політиками через провідні впливові ЗМІ, в т.ч. західні. Гадаємо, що восени 2023 р. це питання актуалізується ще більше судячи з того, що у суспільства зростає стійке несприйняття до перших осіб держави та запит на зміну неефективної та зануреної у скандали сучасної «політичної еліти», яка, до всього, відверто загралася в законотворчість, засновану на прикладах держави-агресора.

Відповідний міжнародний досвід проведення воєнних виборів існує та є доволі різноманітним (Ізраїль, Ірак та Афганістан до моменту захоплення влади рухом «Талібан»). Однак, як він буде (і чи буде?) адаптований в реалії фактичної окупації 18 % території України (до 24.02.2022 цей показник складав до 7 %, а до вигнання окупантів з частини Миколаївської, Херсонської та Харківської областей відповідний показник трохи перевищував 20 % площі нашої держави), покаже час. Також процес залежатиме від того, хто виступить драйвером: громадянське суспільство (ініціатива знизу), влада (ініціатива зверху) чи західні партнери (ініціатива ззовні) за умов критичної залежності стійкості других від третіх. Також актуальним залишається і безпековий аспект зміни еліти виключно шляхом виборів за відповідними визнаними стандартами, сталість зовнішніх зав'язків та незрозумілість параметрів перехідного періоду – періоду передання влади, відсутність створеної системи дистанційного (електронного голосування), виїзд значної частини населення за межі держави і т.д. і т.п.

Отже, зараз йде лише період фактичного накоплення матеріалу щодо законотворчої діяльності таких «еліт», і в контексті невизначеності питання тривалості війни, не є можливим визначити той термін та обсяг матеріалу, який буде накопичено громадянським суспільством шляхом моніторингу діяльності та законотворчих ініціатив. Але за умов наявності значної міжнародної допомоги, дієвим методом впливу на еліти, як виявилось, є донесення

об'єктивної інформації до міжнародних партнерів. Це новий і доволі потужний інструмент впливу на безсоромні правотворчі ініціативи щодо імплементації «права руського міра» (в особі, мабуть, нової редакції Цивільного кодексу, яку нам вже не перший рік обіцяють представити) та намаганням дискредитації європейського та євроатлантичного вибору з метою підштовхування громадянського суспільства до думки про безальтернативність «прийнятної капітуляції» України з наступним розгортанням «неминучої економічної інтеграції» (спроба розіграти «карту» зразка 2002-2004 рр. щодо затягування України в ЄП, та зразка 2010-2014 рр. про обґрунтування необхідності вступу до Митного Союзу з всебічним висвітленням питання про те, що «в ЄС нас ніхто не чекає»).

Звісно, в умовах вже встановленої корумпованості еліт України не слід відкидати загрозу підривної діяльності саме в законотворчому полі шляхом копіювання законодавства. Ще до російського вторгнення 2014 р. (не кажучи вже про 2022 р.) були створені відповідні умови (варто сказати, що скоріше за все не без посторонньої консультативної допомоги з півночі; загалом тема економіко-правових передумов повномасштабної економічної та, як наслідок і логічне продовження, збройної агресії російської федерації, заслуговує окремого ґрунтовного дослідження з метою уникнення помилок майбутнього та знаходження інструментів нівелювання відповідної загрози економічній безпеці до вступу України в ЄС та НАТО) про безальтернативність інтеграційного вибору (ідея просувалася представниками тогочасного правлячого режиму 2010-2014 рр.), або його багатовекторність (можливість обмеженого, контрольованого співробітництва з ЄС в рамках створення зони вільної торгівлі і з іншими інтеграційними утвореннями). І саме під тиском громадянського суспільства ці плани було частково зірвано. Але не в економіці, де зараз виявляється, що найбільші нафтопереробні заводи України було приватизовано російськими ТНК та зупинено під надуманими приводами, машинобудівні заводи (наприклад, зараз така справа має місце щодо захоплення майна ЛАЗу та припинення його діяльності тощо), та інших проявів «клаптикової» приватизації, яка зруйнувала більше господарських зав'язків (й сприяла створенню кризового стану у багатьох галузях економіки, а в деяких випадках – призвело до колапсу, наприклад, у вугільній промисловості та майже не призвело до колапсу енергетики), ніж будь-які торговельні війни з державою-агресором.

Однак останні сигнали інституцій ЄС (надання статусу кандидата, наприклад, та можливості започаткування переговорного процесу вже у 2023 р. щодо вступу України в ЄС) свідчать про протилежне та дозволяють уникнути дезорганізації суспільства та економіки. І тут постає завдання уникнути й викривлення правової системи України за лекалами держави-агресора (і знов, шляхом, наприклад, знаття з розгляду Законопроекта № 6013 та ін.). І звісно, всю підготовку треба донести до Західних партнерів в контексті відволікання ресурсів держави від головного завдання – оборони та відновлення

територіальної цілісності. Дійсно, за підрахунками фахівців на виконання положень Законопроекту реєстр. № 2635 (щодо лише тільки скасування Господарського кодексу) знадобиться від 2 до 3 млрд грн (станом на липень 2020 р.) [15, с. 39-45]. При курсі НБУ станом на кінець липня 2020 р. у розмірі 27,55 грн/дол. США ця сума складала від 73 до 109 млн дол. США. І переважна більшість коштів мала лягти тягарем саме на Державний бюджет, або прямо на державні, комунальні підприємства тощо. Яким буде «економічний ефект» від реалізації «перехідних положень» Законопроекту реєстр. № 6013 можна тільки уявити, при тому, що до проєкту не надано жодних фінансово-економічних обґрунтувань. Це зауваження Міністерства фінансів України розробниками № 6013 було проігнороване і робота розпочалась над «порівняльною таблицею» до другого читання. І цю інформацію теж треба довести до міжнародних партнерів щодо ефективного використання власних коштів за умов отримання різнобічної зовнішньої допомоги. Встановлення прямої комунікації громадянського суспільства з Західними партнерами є вкрай необхідним для відновлення інституту контролю за владою при обмеженості права на протест в умовах воєнного стану, адже інші форми комунікації сучасний політичний режим при законопроектній роботі демонстративно ігнорує.

Такими є загальні риси нових викликів, які доведеться вирішувати та шукати інструменти їх нівелювання та/або усунення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ілларіонов О. «Європейський досвід» кодифікації господарського законодавства. *Юридичний вісник України*. 29 січня – 4 лютого 2016 р. № 3(1072). С. 14.
2. Ілларіонов О. Рекодифікація = декодифікація. *Ліга.Блоги*. 24.07.2019. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/34014>
3. Ілларіонов О. Правотворчий колабораціонізм. *Юридичний вісник України*. 16-30 червня 2023 р. № 23-25 (1455-1457). С. 10–13.
4. Илларионов А.Ю. Перегрев отраслевой юридической науки. *Економіка та право*. 2019. 1(52). С. 87-112. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.01.087>
5. Ілларіонов О.Ю. Ініціатива «трійка-сімка-туз» щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. 336 с.
6. Ілларіонов О.Ю. Політико-правові аспекти оновлення цивільного законодавства. *Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 20 липня 2021 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. 296 с.
7. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура. Під заг. ред. члена-кореспондента НАН України

В.А. Устименка. Київ: НАН України, ДУ «Інститут економікоправових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. 112 с.

8. Ілларіонов О. «Європейський» Цивільний кодекс для України: міфи vs реальність. *ЛігаБлоги*. 20.12.2019. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/35369>

9. Ілларіонов А.Ю. Кодифікація знань не менше важна, чем кодифікація законодавства. *Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова: матеріали круглого столу* (8 лютого 2019 р., м. Київ). Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. 264 с.

10. Ілларіонов А.Ю. О вкладе в науку и о процентах по этому вкладу (о творческом наследии академика НАН Украины В.К. Мамутова). *Економіка та право*. 2018. № 1(49). С. 3–14. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.003>

11. Мамутов В.К. Экономика и право: сб. науч. тр. Юринком Интер, 2003. 544.

12. Мамутов В.К. Кодифікація: сб. науч. трудов. К.: Юринком Интер, 2011. 248 с. Мамутов В.К. 50 лет спустя. К пятидесятилетию хозяйственно-правового движения в Донбассе. *Економіка и право*. 2008. № 3. С. 5–13.

13. Ілларіонов О. Генеза розвитку господарського зобов'язального права. *Scientific Collection «InterConf», (55): with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research»* (May 7-8, 2021). Orléans, France: Epi, 2021. 399 p. <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.05.2021.018>

14. Ілларіонов О.Ю. Інструментарій стабілізації господарського законодавства. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса* (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.). Наук. ред. А.Г. Бобкова, А.М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. 254 с.

15. Заблодська І.В., Подцерковний О.П., Бойченко Е.Б. Економічні витрати на приведення юридичними особами своїх організаційно-правових форм та установчих документів у відповідність до вимог Цивільного кодексу України. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 3 липня 2020 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. 336 с.

*Квасніцька Ольга,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-7052-6441>*

ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

Для економіки держави вирішальне значення має будівельна галузь від якої залежить зростання ВВП країни, обсяг нового будівництва, відбудова, нарощення виробництва будівельних матеріалів та робочі місця. Однак, наслідки війни в Україні глобально вплинули на всі сектори економіки, у тому числі на будівельний сектор, що призвело до призупинення або закриття виробництв, переорієнтації будівельних підприємств, частина підприємств була взагалі зруйнована, ціни на будівельні матеріали впродовж 2022 р. зросли в середньому на 60 %, вартість робіт на 30 %, а загальна площа введеного житла у 2022 р. становила 7,1 млн кв.м., що майже на 40 % менше ніж у 2021 р. [1].

Крім цього, станом на 24.02.2023 загальна кількість зруйнованих або пошкоджених об'єктів (мова йде про задокументовані збитки) становить: житловий фонд – близько 153,86 тис. будівель; освітня інфраструктура – зруйновано 915 та пошкоджено 2165 об'єктів; інфраструктурна сфера культури, релігії та туризму – 1800 об'єктів культури, 348 релігійних споруд, 343 об'єкти спорту, 164 – туризму; заклади охорони здоров'я – 1216 об'єктів; транспортна інфраструктура – 19 аеропортів і цивільних аеродромів; щонайменше 126 залізничних вокзалів і станцій; 5,1 тис. км доріг та 344 мостів і мостових переходів державного, місцевого або комунального значення [2, с. 7-8, 12, 17]. І показники знищень та руйнацій зростають, й на жаль будуть зростати, адже росія не припиняє завдавати масованих атак по цивільним об'єктам міст та сіл України.

Враховуючи масштаб руйнувань, потребу у відбудові та відновленні економіки в цілому актуальним залишається не стільки питання дерегуляції та лібералізації будівельної діяльності, вона активно відбулася до війни, а з повномасштабним вторгненням тим більше, а напрацювання нових норм та зміна існуючих для ефективного регулювання процесу будівництва з мінімізацією впливу об'єкта на навколишнє середовище, з продовження терміну його експлуатації, з можливістю використовувати доступний й відновлюваний матеріал при будівництві та впровадження повторного використання матеріалу у будівництві об'єктів. Тому це мова не тільки про оновлення ДБН та зменшення їх кількості, а внесення змін до господарського, тендерного, екологічно законодавства та розроблення Містобудівного кодексу України на засадах кругового будівництва, із запровадження інструменту

спрямованого на стале використання матеріалів у процесі проектування та будівництва.

Країни Європейського Союзу у своїх стратегіях визначили потребу переходу до екологічних переваг у будівельному секторі, а Нідерланди вже впровадили повторне використання відходів у будівельному процесі, а до 2050 р. запланували стати повністю циклічними [3, с. 3]. Отже, край важливо використовувати та врахувати досвід країн, які вже впровадили циклічне будівництво, і мова не тільки про технологічні розробки, а якісні законодавчі бази, які дозволять забезпечувати простір для переходу до циркулярної економіки. Європейська стратегія Зеленого курсу приділяє важливе значення будівництву та реновації. Серед її цілей – розвиток «зеленого» будівництва та безвуглецевого виробництва як елементів циркулярної економіки, що дозволять зменшити використання енергії та ресурсів. Окрім цього, у стратегії зафіксоване прагнення потроїти швидкість ремонту всіх будівель, щоб зменшити забруднення, що відбувається під час цих процесів [4].

Для України, коли ми постали перед викликом масштабної повоєнної відбудови, необхідно не лише запровадити стандарти екологічної ефективності та енергетичної нейтральності до будівництва нових будинків і підприємств, щоб нова забудова зруйнованих міст відповідала Європейській директиві з енергетичної ефективності будівель «*Energy Performance of Buildings Directive*», а європейські стандарти (стандарти *EN*) і міжнародний стандарт (*ISO* або *IEC*) були перенесені в українське законодавство. На сьогодні є край важливою уніфікація технічних регламентів, скоординованих між собою та введення у правове поле застосування матеріалів повторного використання, що не тільки пришвидшить процес відбудови, але вплине на *собівартість продукції на будівельному ринку*, дозволить вводити в експлуатацію якісні об'єкти будівництва.

Принципи державної політики у сфері нормування будівництва базуються на безпечності, доступності, відповідності сучасним досягненням науки/техніки та міжнародним нормам і правилам, однак не враховують принципи циркулярної економіки. Тому політика змін будівельних норм повинна базуватися на наступних напрямках:

- використання рівнів європейської системи сталості будівництва для інтеграції оцінки життєвого циклу в публічних закупівлях та системи сталого фінансування ЄС;

- дослідження доцільності встановлення цілей скорочення викидів вуглецю та потенціалу зберігання вуглецю;

- перегляд цілей відновлення матеріалів будівництва та зниження ущільнення ґрунтів [5].

Інтеграція українського містобудівного законодавства з європейським законодавством не може відбутися за рахунок тільки цифровізації правовідносин у будівництві (хоча це позитивний момент й система вже запроваджена), посилення відповідальності учасників будівельного процесу та

гарантій речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому (відповідні закони прийняті). Реформування містобудівного законодавства потребує комплексного, внутрішньо структурованого підходу з врахуванням всього ланцюжку містобудівної діяльності: планування – забудова – технічні будівельні норми – гарантії – відповідальність. А ухвалений 13.12.2022 Верховною Радою України законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності» це не про реформу, адже більшість проблемних питань він не може вирішити, виходячи з предмету його регулювання та мети визначеної даним законопроектом «забезпечення реалізації реформи державного регулювання у сфері містобудівної діяльності шляхом зниження корупційних ризиків при наданні адміністративних послуг, забезпечення державної реєстрації у сфері містобудівної діяльності державними реєстраторами, публічності надання таких послуг, побудова прозорості та ефективної системи містобудівного контролю і державного містобудівного нагляду, застосування принципу альтернативності вибору органу з містобудівного контролю, посилення контролю за самочинним будівництвом виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, удосконалення норм про відповідальність у сфері містобудування» [6]. Тим більше, 15.06.2023 Європарламент своєю резолюцією P9_TA (2023)0247 [7] підтвердив побоювання архітектурної спільноти, Асоціації міст України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Національне агентство з питань запобігання корупції щодо недоліків вищевказаного законопроекту. А виконання Україною міжнародних зобов'язань передбачених Угодою про асоціацію стосовно зближення технічного регулювання, державних та галузевих норми, стандартів та відповідних процедур (оцінка відповідності (декларування, сертифікація, підтвердження придатності); ринковий нагляд) йде край повільно і несистемно, а напрацьовані рекомендації основних вимог до об'єктів будівництва [8, с. 74] так й не були закріплені на рівні національного законодавства.

В рамках стратегії відновлення зруйнованих об'єктів, ремонту пошкоджених об'єктів та правового забезпечення будівельної діяльності на національному рівні варто враховувати життєвий цикл будівлі з максимальним використанням матеріалів з якомога меншим негативним впливом на навколишнє середовище та забезпеченням кругового використання матеріалів, обов'язковості маркування будівельних виробів та виведенням його на ринок Європейського Союзу. Для цього ми не тільки повинні аналізувати проблеми у технічному регулюванні передбачені законами України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про будівельні норми», «Про стандартизацію», «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», «Про загальну безпечність нехарчової продукції» та значну кількість постанов Кабінету Міністрів, наказів, а зменшити їх кількість за рахунок систематизації з запровадженням у технічний регламент будівельних виробів (продукції) стандарти міжнародної системи маркування. Тим більше,

законодавчі імперативи щодо заборони використовувати будівельні вироби та розміщення їх на ринку без відповідного маркування стане запорукою не тільки гармонізації національного законодавства з європейським але й дозволить нашим підприємствам конкурувати, вивести національний будівельний продукт на єдиний торговий ринок. Наразі діє тимчасове правило введення в обіг та надання на ринку будівельних виробів (продукції), що ввозяться на митну територію України з держав – членів ЄС, на підставі декларації показників будівельних виробів (продукції), виданої іноземним суб'єктом господарювання мовою оригіналу (разом з копією такої декларації, складеною державною мовою), що підтверджує відповідність будівельних виробів (продукції) вимогам Регламенту (ЄС) 305/2011 Європейського Парламенту та Ради від 09.03.2011, що встановлює гармонізовані умови для розміщення на ринку будівельних виробів та скасовує Директиву Ради 89/106/ЄЕС до припинення або скасування воєнного стану в Україні [9]. Поряд з оновленим технічним регламентом будівельних виробів необхідно запровадити механізми забезпечення якості будівництва адже концепція свободи забудови, як гарантованого Конституцією України суб'єктивного права на забудову, використання, експлуатації земельної ділянки, не звільняє замовника від обов'язку забезпечити якість будівництва адже об'єкт будівництва не може становити небезпеки для мешканців, користувачів і навколишнього середовища.

На підставі вищевикладеного, аналізуючи практику європейських країн у переході до циклічного будівництва необхідно формувати законодавчу базу з врахуванням змін до житлового, екологічного, тендерного, безпекового, містобудівного та господарського законодавства через запровадження:

- повторного використання будівельних матеріалів, з стимулами та гарантіями для високоякісного повторного використання їх в нових будівельних проектах;

- системи забезпечення якості об'єкта будівництва та контролю відповідності будівлі технічним регламентам, як під час проектування, так і під час будівництва на будівельному майданчику;

- механізму розширення відповідальності підрядника та зобов'язання підрядника надавати замовнику інформацію про забезпечення та гарантії якості об'єкта будівництва;

- страхування підрядника від банкрутства, гарантій завершення роботи в разі банкрутства підрядника;

- періодичної оцінки безпеки конструкцій об'єктів з середнім та значним класом наслідків;

- класифікації правил за стадією будівництва існуючих будівель, нового будівництва, реконструкції, реновації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Будівельна палата України. Віртуальний діалог: Дискусія щодо України: роль та потреби приватного сектору. *Будівельна палата України*. URL:

<https://budpalata.com.ua/news/virtualnij-dialog-diskusija-shhodo-ukraini-rol-ta-potrebi-privatnogo-sektoru-2/>

2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Березень 2023 р. *Kyiv School of Economics*. 50 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf

3. Circulaire materialen in de bouw. 22 p. URL: <https://atosborne.nl/wp-content/uploads/2021/02/Circulaire-materialen-in-de-bouw-v.-1.2.pdf>

4. Будівництво і європейський зелений курс – як зробити галузь більш інноваційною й екологічною. *BRDO*. 08.09.2022. URL: <https://brdo.com.ua/news/21598/>

5. ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА. ПЛАН ДІЙ CIRCULAR ECONOMY ACTION PLAN (CEAP). 5 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/2%20FINAL_Tree_Circular_economy_action_plan_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf

6. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності» від 11.06.2021 реєстр. № 5655. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72212

7. P9_TA(2023)0247 Sustainable reconstruction and integration of Ukraine into the EuroAtlantic community European Parliament resolution of 15 June 2023 on the sustainable reconstruction and integration of Ukraine into the Euro-Atlantic community (2023/2739(RSP)). 8 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0247_EN.pdf

8. Зелена книга. Системний перегляд ефективності державного регулювання. Параметричне нормування у будівництві. 2020. 92 с. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/c6/ba/18/d2/regulation.gov.ua_Parametrychne-normuvannia-Construction.pdf

9. Про затвердження Технічного регламенту будівельних виробів (продукції): постанова Кабінету Міністрів від 20.12.2006 № 1764. URL: №1764 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-%D0%BF#Text>

*Кіріна Людмила,
юрист I-ї категорії відділу
економіко-правових проблем містознавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-9819-9534>*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МІСТ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У своїх роботах академік В.К. Макутов відстоював позицію, відповідно до якої поняття «охорона природи від людини» – це оксюморон, адже людина є частиною природи і не може існувати, не споживаючи природні ресурси.

Тож, дійсно у відносинах «людина – довкілля» мова повинна йти, перш за все, про правове забезпечення раціонального користування людиною об'єктами та ресурсами довкілля, яке разом із забезпеченням екологічної безпеки життєдіяльності населення розглядається як невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Тому цілком логічно, що здоров'я і життя людей також підлягають державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки.

Актуальність цього положення суттєво зросла в умовах російської збройної агресії проти України, коли на здоров'я громадян України в цілому та населення міст зокрема чиниться катастрофічний мілітарний вплив.

З початком масштабного вторгнення система охорони здоров'я (далі ОЗ) зазнала безпрецедентного стресу. На відміну від інших публічних сфер, лікарні та лікарі працювали у найгарячіших точках навіть у найбільш гострі фази війни. Лікарні та медики масово стали об'єктом російських атак: щонайменше 292 лікарні було знищено або сильно пошкоджено, 62 медичних працівники вбито. У першій фазі війни доступ до життєво необхідних ліків та послуг було порушено, а тисячі лікарів та медичних сестер, а також мільйони їхніх пацієнтів залишили свої домівки та місця роботи [1].

Загальна сума прямих задокументованих збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення РФ, станом на квітень 2023 р. сягає 147,5 млрд дол. США (за вартістю заміщення). У порівнянні з лютим 2023 р. станом на квітень втрати галузі ОЗ зросли з 1,8 млрд дол. до 2,7 млрд дол. США. Загалом внаслідок війни зруйновано або пошкоджено 806 об'єктів, серед них – 367 лікарень та 341 амбулаторія [2].

Попри оголошення в країні воєнного стану, протягом 2022 р. та першої половини 2023 р. система ОЗ в цілому вистояла, а уряд зберіг над нею контроль. Міністерство охорони здоров'я України (далі МОЗ), Кабінет Міністрів України (далі КМУ) та Верховна Рада України були напрочуд продуктивними у розробці та прийнятті відповідного нормативно-правового

забезпечення. Певного реагування вимагали умови воєнного стану, інші акти стали логічним продовженням довоєнної реформи сфери ОЗ.

Як зазначають науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зважаючи на ситуацію в Україні можна стверджувати про те, що система ОЗ має бути гнучкою і водночас здатною не втратити ефективність після впровадження різких змін. У даному аспекті доречно відмітити дії та рішення КМУ, а особливо – МОЗ як державного органу, який є стрижнем у системі ОЗ України. Швидко та послідовно їх спільними зусиллями було врегульовано найбільш актуальні й найбільш важливі питання щодо надання медичної допомоги в умовах дії воєнного стану – фінансування, кадрове забезпечення, допомогу внутрішньо переміщеним особам, пріоритетність надання медичної допомоги та алгоритми дій у ситуаціях, що пов'язані з веденням бойових дій на території України. Завдяки цьому ситуація стабілізувалася, а система ОЗ залишилася дієздатною [3, с. 413].

Вчені Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика вважають, що необхідним для належного функціонування закладів ОЗ та забезпечення населення доступними та високоякісними медичними послугами під час воєнного стану є управлінський та ресурсний супровід. Публічне управління в сфері ОЗ виконує одну з найважливіших функцій у здійсненні внутрішньої політики держави, що ґрунтується на прийнятті державно-управлінських рішень з метою реалізації концепції надання доступної медичної допомоги всім громадянам країни. Управління закладами ОЗ ґрунтується на принципах системності, юридичної відповідальності, безперервного професійного розвитку й враховує певну низку зовнішніх та внутрішніх чинників [4, с. 114-115].

Зокрема, у 2022 р. парламентом прийняті чотири галузеві законодавчі акти, які готувалися до ухвалення ще до початку повномасштабної збройної агресії:

1) про удосконалення надання медичної допомоги [5] (закон про спроможну мережу лікарень) – вносилися зміни до Цивільного кодексу України, законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про оплату праці», «Про захист персональних даних», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань організації освітнього процесу у сфері охорони здоров'я», «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»;

2) про систему громадського здоров'я [6] – визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади функціонування системи громадського здоров'я (далі – ГЗ) в Україні з метою зміцнення здоров'я населення, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя, регулює суспільні відносини у сфері ГЗ та санітарно-епідемічного благополуччя населення (далі СЕБН), визначає відповідні права і обов'язки державних органів та органів місцевого самоврядування (далі ОМС), юридичних і фізичних осіб у цій сфері, встановлює правові та організаційні засади

здійснення державного нагляду (контролю) у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для СЕБН;

3) про лікарські засоби [7] – регулює правовідносини у сфері лікарських засобів, пов'язані із створенням, фармацевтичною розробкою, доклінічними дослідженнями, клінічними дослідженнями (випробуваннями), державною реєстрацією лікарських засобів, виробництвом, виготовленням (виробництвом) в умовах аптеки, призначенням, застосуванням, імпортом, оптовою та роздрібною торгівлею, дистанційною торгівлею, контролем якості лікарських засобів, здійсненням фармаконагляду, а також визначає права та обов'язки юридичних і фізичних осіб, повноваження органів державної влади і посадових осіб у відповідній сфері (до дня введення в дію цього закону чинним залишається інший закон [8]).

4) про підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану [9] – вносилися зміни до законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про оплату праці», «Про захист персональних даних», «Про волонтерську діяльність», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань організації освітнього процесу у сфері охорони здоров'я», «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я».

Проте, найбільш активно під час воєнного стану розвивався підзаконний блок законодавства України про ОЗ. Сукупність його актів пропонується диференціювати за елементами складу відповідного виду правовідносин.

Так, блок, що охоплює загальні питання функціонування сфери ОЗ у період воєнного стану, представлений нормативно-правовими актами, які регулюють:

- 1) забезпечення функціонування сфери ОЗ у період воєнного стану [10];
- 2) медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій на період дії воєнного стану [11-13];
- 3) деякі питання організації спроможної мережі закладів ОЗ [14];
- 4) Порядок використання коштів з рахунка для задоволення потреб ОЗ [15].

В сфері надання первинної медичної допомоги (далі ПМД) в умовах воєнного стану внутрішньо переміщеним особам (далі ВПО) можна відмітити акти щодо:

- 1) деяких питань надання ПМД в умовах воєнного стану [16];
- 2) забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення під час екстреного облаштування місць тимчасового перебування ВПО у зв'язку із збройною агресією РФ [17].

Відносини з медичного забезпечення та медичної допомоги військовослужбовців врегульовуються актами про:

- 1) Воєнно-медичну доктрину України [18];

2) медичного забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських, які беруть участь в антитерористичній операції та здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф [19];

3) надання медичної допомоги в умовах воєнного стану військовослужбовцям, які беруть участь в операції Об'єднаних сил [20].

Блок реабілітаційних відносин у сфері ОЗ в період воєнного стану, охоплює нормативно-правові акти, що регулюють:

1) питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я [21];

2) порядок організації надання реабілітаційної допомоги на реабілітаційних маршрутах [22].

В сфері надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії прийняті акти про:

1) Тимчасові заходи у закладах ОЗ з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії [23];

2) встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я [24];

3) медичне сортування при масовому надходженні постраждалих на ранньому госпітальному етапі [25].

Відносини в сфері лікарських засобів врегульовуються актами про:

1) переліку лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, що закуповуються на виконання відповідних угод (договорів), укладених особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері ОЗ для виконання програм та здійснення централізованих заходів з ОЗ [26];

2) реімбурсацію лікарських засобів [27];

3) Порядок припинення дії реєстраційного посвідчення на лікарський засіб [28];

4) Порядок відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їхніх структурних підрозділів [29];

5) Правила виписування рецептів на лікарські засоби і медичні вироби [29].

Відносини організації забезпечення соціальними послугами з догляду та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують, регулюються відповідною постановою КМУ [30].

Блок нормативно-правових актів у сфері надання специфічних видів медичної допомоги та надання медичної допомоги щодо рідкісних захворювань представлений актами про:

1) Порядок надання медичної допомоги мультидисциплінарною командою референтного центру з питань рідкісних (орфанних) захворювань [31];

2) систему комбустіологічної допомоги в Україні [32].

Відносини ведення медичної документації, а саме – медичного свідоцтва про народження в умовах воєнного стану, а також Положення про

функціональну підсистему медичного захисту населення єдиної державної системи цивільного захисту регулюються відповідними наказами МОЗ [33, 34].

Таким чином, проведений огляд правових засад ОЗ під час воєнного стану дав можливість систематизувати сукупність прийнятих нормативно-правових актів у цій сфері за такими критеріями: 1) законодавчі акти про: 1.1) удосконалення надання медичної допомоги; 1.2) систему громадського здоров'я; 1.3) лікарські засоби; 1.4) підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану; 2) підзаконні акти: 2.1) про загальні питання функціонування сфери ОЗ у період воєнного стану; 2.2) про окремих суб'єктів медичного забезпечення та медичної допомоги: 2.2.1) внутрішньо переміщені особи; 2.2.2) військовослужбовці; 2.2.3) постраждалі внаслідок військової агресії; 2.2.4) потерпілі внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання; 2.3) про окремі види медичної допомоги та медичного обслуговування: 2.3.1) медична допомога мультидисциплінарною командою; 2.3.2) комбустіологічна допомога; 2.3.3) реабілітаційна допомога на реабілітаційних маршрутах; 2.3.4) медична допомога при рідкісних (орфанних) захворюваннях; 2.4) про виробництво і операції з лікарськими засобами; 2.5) про медичну інформацію та медичну документацію.

Отримані результати пропонується враховувати при формуванні баз відкритих даних у сфері ОЗ на сайтах міст України, а також закладах ОЗ різних форм власності, профілю та спроможності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковтонюк П., Корчак Т. Кризь війну: що відбулося з охороною здоров'я у 2022 році. *Українська правда. Життя*. 03.04.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2023/04/3/253632/>
2. \$147.5 млрд – загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну на квітень 2023 р. *Kyiv School of Economics*. 17.05.2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/147-5-mlrd-zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-na-kviten-2023-roku/>
3. Громик В.С., Литвин Н.А. Актуальні питання правового регулювання надання медичної допомоги в період дії воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 411–414. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/100>
4. Лобода Т.В., Михальчук В.М. Відповідальність в публічному управлінні в сфері охорони здоров'я у воєнний час. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 9-10. С. 110–115. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.110>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 01.07.2022 № 2347-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 58. Ст. 3433.
6. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80. Ст. 4809.

7. Про лікарські засоби: Закон України від 28.07.2022 № 2469-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4068.

8. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану: Закон України від 29.07.2022 № 2494-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4078.

10. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо забезпечення функціонування сфери охорони здоров'я у період воєнного стану: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.05.2022 № 727. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0504-22#n25>

11. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 410 і від 29 грудня 2021 р. № 1440: постанова Кабінету Міністрів України від 25.02.2022 № 157. *Офіційний вісник України*. 2022. № 29. Ст. 1563.

12. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення: постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2022 № 198. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1283.

13. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення: постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.2022 № 741. *Офіційний вісник України*. 2022. № 54. Ст. 3167.

14. Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2023 № 174. *Офіційний вісник України*. 2023. № 27. Ст. 1515.

15. Про внесення змін до Порядку використання коштів з рахунка для задоволення потреб охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 345. *Офіційний вісник України*. 2023. № 44. Ст. 2348.

16. Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.2022 № 496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text>

17. Про затвердження Мінімальних вимог щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення під час екстреного облаштування місць тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31.03.2022 № 554. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0407-22#Text>

18. Про затвердження Воєнно-медичної доктрини України : постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2018 № 910. *Офіційний вісник України*. 2018. № 88. Ст. 2930.

19. Деякі питання медичного забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських, які беруть участь в антитерористичній операції та здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 352-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/352-2017-%D1%80#Text>

20. Щодо надання медичної допомоги в умовах воєнного стану військовослужбовцям, які беруть участь в операції Об'єднаних сил: наказ України від 25.02.2022 № 379. URL: https://moz.gov.ua/uploads/7/36086-dn_379_25_02_2022.pdf

21. Деякі питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1462. *Офіційний вісник України*. 2023. № 4. Ст. 305.

22. Про затвердження Порядку організації надання реабілітаційної допомоги на реабілітаційних маршрутах: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16.11.2022 № 2083. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1516-22#Text>

23. Про затвердження Тимчасових заходів у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.02.2022 № 374. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0374282-22#Text>

24. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 05.05.2023 № 452. *Офіційний вісник України*. 2023. № 49. Ст. 2727.

25. Про затвердження Стандарту екстреної медичної допомоги «Медичне сортування при масовому надходженні постраждалих на ранньому госпітальному етапі»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.02.2022 № 368. URL: <https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/2022368ms.pdf>

26. Про внесення змін до переліку лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, що закуповуються на виконання відповідних угод (договорів), укладених особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я для виконання програм та здійснення централізованих заходів з охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 342. *Офіційний вісник України*. 2023. № 44. Ст. 2345.

27. Про внесення зміни до Порядку реімбурсації лікарських засобів: постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2022 № 780. *Офіційний вісник України*. 2022. № 57. Ст. 3393.

28. Про затвердження Змін до Порядку припинення дії реєстраційного посвідчення на лікарський засіб та Положення про Комісію Міністерства

охорони здоров'я України з припинення дії реєстраційного посвідчення на лікарський засіб: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.04.2023 № 668. *Офіційний вісник України*. 2023. № 46. Ст. 2522.

29. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо призначення та відпуску лікарських засобів і медичних виробів за рецептом: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.03.2023 № 494. *Офіційний вісник України*. 2023. № 32. Ст. 1743.

30. Деякі питання організації забезпечення соціальними послугами з догляду та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують: постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 438. *Офіційний вісник України*. 2023. № 48. Ст. 2641.

31. Про затвердження Порядку надання медичної допомоги мультидисциплінарною командою референтного центру з питань рідкісних (орфанних) захворювань: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 30.03.2023 № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0624-23#Text>

32. Про систему комбустіологічної допомоги в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 30.09.2013 № 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2026-13#Text>

33. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.03.2022 № 407. *Офіційний вісник України*. 2022. № 19. Ст. 1049.

34. Про затвердження Положення про функціональну підсистему медичного захисту населення єдиної державної системи цивільного захисту: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.03.2023 № 542. *Офіційний вісник України*. 2023. № 43. Ст. 2315.

*Кіщак Дмитро,
аспірант,*

*Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-3155-7584>*

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Провадження у справах про банкрутство посідає особливе значення у господарському процесуальному праві. По-перше, вона є необхідним елементом ринкової економіки, і в умовах нестабільної економічної ситуації проблеми погашення боргів завжди актуальні. По-друге, в провадженні у справах про банкрутство діють як загальні норми Господарського процесуального кодексу України (далі ГПК України), так і спеціальні норми

Кодексу України з питань банкрутства (далі КУзПБ). Сьогодні можна констатувати, що сфера банкрутства поступово виходить на рівень інтенсивності, що був до початку повномасштабної війни.

Питання особливостей провадження у справах про банкрутство постійно перебуває у центрі уваги багатьох науковців і практиків, серед яких О. Бірюков, Л. Грабан, Ю. Кабенюк, В. Погребняк, Б. Поляков тощо. Однак дослідження потребують актуалізації з урахуванням динаміки суспільних відносин та розвитку практики господарських судів. Крім того, актуальність підсилює ті факти, що за час повномасштабної збройної агресії були втрачені багато ринків збуту, зруйновані логістичні ланцюжки, втрачені через окупацію або знищені виробничі активи, що, у свою чергу, суттєво вплинуло на можливість виконувати зобов'язання. В таких умовах банкрутство залишається потужним інструментом для відновлення платоспроможності або законного виходу з бізнесу для боржника та надає можливість кредиторам забезпечити повернення боргів.

Одним із особливостей провадження у справах про банкрутство можна назвати суб'єктний склад, який обумовлюється специфікою цієї категорії справ. КУзПБ визначає таке коло учасників справи про банкрутство, зокрема це сторони, арбітражний керуючий, державний орган з питань банкрутства, Фонд державного майна України, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, а також у випадках, передбачених цим Кодексом, інші учасники справи про банкрутство, щодо прав або обов'язків яких існує спір [1]. Тобто такий детальний перелік учасників провадження у справі про банкрутство не є вичерпним, і практика показує, що тут можуть з'являтися й інші учасники в залежності від специфіки конкретної справи.

Слід наголосити, що саме на боржника покладається обов'язок звернутися до господарського суду з заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство у разі загрози своєї неплатоспроможності. При цьому можна додатково виокремити особливості відкриття провадження у справі про банкрутство в залежності від того хто звернувся до суду (боржник чи кредитор). Зокрема при відкритті провадження у справі про банкрутство господарський суд, якщо провадження у справі відкривається за заявою кредитора, перевіряє можливість боржника виконати майнові зобов'язання строк яких настав. Положення КУзПБ не встановлюють обов'язку для ініціюючого кредитора доводити те, що боржник у справі про банкрутство не має можливість виконати майнові зобов'язання строк яких настав. Доведення обставин можливості виконати майнові зобов'язання строк яких настав покладено саме на боржника, про що свідчить те, що боржник може надати підтвердження спроможності виконати свої зобов'язання та погасити заборгованість (ч. 3 ст. 39 КУзПБ).

Що стосується боржника, то після відкриття провадження у справі про банкрутство, при застосуванні до нього судових процедур банкрутства обсяг

правосуб'єктності боржника обов'язково зазнає змін. Ці зміни призводять до обмежень у реалізації своїх правомочностей щодо належного йому майна. Боржник стає наділений можливістю мати тільки ті права та обов'язки, які відповідають цілям тієї чи іншої процедури банкрутства [2, с. 17]. Враховуючи межі даної статті, слід наголосити, що питання щодо особливостей відкриття провадження у справі про банкрутство в залежності від того хто звернувся до суду (кредитор чи боржник) досить широке і потребує окремого дослідження.

Хотілося б зупинитися на питаннях розгляду у межах справи про банкрутство інших справ, пов'язаних із боржником (так званих відокремлених проваджень), які викликають чимало нарікань із боку науковців та практиків. Природа цих нарікань походить із ст. 7 КУзПБ, що передбачає концентрацію всіх спорів, стороною яких є боржник, у межах справи про банкрутство [1]. Це означає, що господарський суд який розглядає справу про банкрутство, вирішує не лише господарські спори за участю боржника, а й цивільні, трудові, адміністративні тощо.

У випадку вирішення господарським судом у межах справи про банкрутство спору боржника з суб'єктом владних повноважень виходить, що господарський суд повинен керуватися не лише загальними засадами господарського судочинства, а й принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі, який є характерним для адміністративного процесу. У багатьох господарських судах діє внутрішня спеціалізація суддів, зокрема діють колегії суддів щодо розгляду справ про банкрутство. Проте у зв'язку зі ст. 7 КУзПБ складається ситуація, коли судді господарських судів які входять до складу колегії з розгляду справ про банкрутство, вимушені бути добре обізнаними не лише у досить складних нормах права неплатоспроможності (банкрутства), а й у трудовому та адміністративному законодавстві [3, с. 29].

Ряд вчених, аналізуючи проблеми застосування господарсько-процесуальних норм у процедурі банкрутства (неплатоспроможності), доходять обґрунтованого висновку про те, що поширення загальних положень ГПК України без урахування особливостей процедури банкрутства для вирішення спорів майнового характеру у межах справи про банкрутство, може заблокувати саму процедуру банкрутства. Необхідно: синхронізувати ці два процеси; обмежити строк розгляду майнових спорів 30 днями; скоротити кількість судових рішень щодо таких спорів, які підлягають оскарженню; чітко встановити сторін і учасників цього відокремленого процесу [4, с. 156].

Поділяємо думку І. Бутирської, що на відміну від справ позовного і наказного провадження, у справі про банкрутство господарський суд не просто є незалежним арбітром і «стороннім спостерігачем» у змагальному процесі, а часто сам може з власної ініціативи ухвалювати важливі для справи рішення (ч. 9 ст. 5 КУзПБ – відсторонити керуючого санацією від виконання ним своїх обов'язків; ч. 4 ст. 28 КУзПБ – відсторонити арбітражного керуючого від виконання повноважень; ч. 1 ст. 40, ч. 1 ст. 118 КУзПБ – вжити заходів до забезпечення вимог кредиторів; ч. 2 ст. 120 КУзПБ – прийняти рішення про

тимчасову заборону боржнику без дозволу суду виїжджати за кордон на період здійснення провадження у справі про неплатоспроможність; ч. 7 ст. 123 КУЗПБ – закрити провадження у справі) [3, с. 28].

Характеризуючи особливості провадження у справах про банкрутство хотілося б зазначити, що Міністерство юстиції України досить оперативно відреагувало на воєнні реалії та скасувало планові перевірки арбітражних керуючих. Також було відтерміновано подачу обов'язкової звітності, чим регулятор послабив контроль за діяльністю арбітражних керуючих з боку Мін'юсту [5].

Отже, провадження у справах про банкрутство має ряд своїх особливостей, зокрема особливий суб'єктний склад провадження, зосередження у межах справи про банкрутство всіх спорів, в яких боржник є стороною, пріоритетне місце господарського суду у справах про банкрутство тощо. Слід наголосити, враховуючи воєнний стан, важливим є створення умов, які дозволять українським підприємствам подолати труднощі та зберегти виробничий потенціал країни, адже це запорука для стабілізації економіки та повоєнної відбудови держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
2. Поляков Б., Радзивілюк В. Доктрина конкурсного процесу. *Право України*. 2021. № 4. С. 13–22.
3. Бутирська І. Провадження у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 4. С. 23–32.
4. Радзивілюк В., Поляков Р. Проблеми застосування господарсько-процесуальних норм у процедурі банкрутства (неплатоспроможності). *Право України*. 2020. № 7. С. 147–158.
5. Практика банкрутства: що змінилося після 24 лютого. *Юридична газета online*. 29.12.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/praktika-bankrutstva-shcho-zminilosya-pislya-24-lyutogo.html>

Корольов Вадим,
арбітражний керуючий, приватний виконавець, м. Київ
<https://orcid.org/0009-0009-6952-2521>

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРЕДИТОРІВ, СТРОК ВИКОНАННЯ ВИМОГ ЯКИХ НЕ НАСТАВ ДО ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Відповідно до положень ч. 1 ст. 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992

№ 2343-ХІІ в редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI [1] *«Конкурсні кредитори за вимогами, які виникли до дня відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство, зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують, протягом тридцяти днів від дня офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство».*

З втратою чинності Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» положення ч. 1 ст. 23 зазначеного Закону України перейшли до ч. 1 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства [2].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 № 904/1693/19 (12-77гс20) була сформована судова практика відповідно до якої аналіз приписів ч. 1 та 4 ст. 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343-ХІІ свідчить про те, що з моменту офіційної публікації оголошення про порушення щодо боржника справи про банкрутство є таким, що фактично настав, строк виконання усіх зобов'язань боржника, які виникли до моменту порушення щодо нього провадження у справі про банкрутство, і, незалежно від настання строку їх виконання, кредитори за такими зобов'язаннями зобов'язані заявити грошові вимоги до боржника у справі про банкрутство з додержанням тридцятиденного строку від дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство, бо протилежне матиме наслідком втрату такими вимогами статусу конкурсних і їх включення до реєстру як вимог шостої черги (правова позиція, наведена у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.09.2018 у справі № 903/984/16, 13.11.2018 у справі № 909/1056/15, від 12.12.2018 у справі № 910/30188/15, від 09.04.2019 у справі № 923/436/17, 29.01.2019 по справі № 909/722/14, від 12.02.2019 у справі № 914/1096/18, від 05.12.2019 у справі № 910/1678/19, від 24.07.2020 у справі № 904/3060/19). Норми ст. 1 та ч. 1 ст. 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343-ХІІ пов'язують статус конкурсних грошових вимог виключно з моментом виникнення відповідного зобов'язання боржника (постанова Верховного Суду від 20.02.2019 у справі № 921/184/16-г/10) [3].

Аналогічний висновок був зроблений і у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08.03.2023 у справі № 910/1800/22 [4] за результатом аналізу норм ст.ст. 45, 47 Кодексу України з процедур банкрутства.

Тобто відповідно до сформованої судової практики при визначенні статусу кредиторських вимог у справі про банкрутство має враховуватися насамперед момент виникнення вимоги, а не строк її виконання, відтак вимоги кредиторів, які виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство, є

конкурсними незалежно від строку виконання грошових зобов'язань боржника.

Проте, внаслідок економічних причин відстрочене зобов'язання має «меншу цінність» за зобов'язання строк виконання якого настав. «Гроші завтра» через вплив інфляції, очікування мають нижчу вартість за «гроші на рахунку».

При визнанні судовою практикою, конкурсними таких вимог, строк виконання яких не настав, на мою думку, відбувається безпідставне з економічної точки зору зрівняння кредиторів, строк виконання вимог яких прострочений, і кредиторів вимоги яких ще не підлягали виконанню на момент відкриття провадження у справі про банкрутство.

Крім того, отримавши статус конкурсних кредиторів, кредитори з вимогами строк виконання яких не настав, набувають і відповідні права: право голосу на зборах і в комітеті кредиторів, право отримання задоволення своїх вимог у процедурі санації і реструктуризації боргів відповідно до визначеної законодавством черговості.

Відповідно до ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства з моменту визнання боржника банкрутом строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав. Аналогічне положення містилось у ст. 38 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

У вищенаведеній судовій практиці, положення ч. 1 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства визначаються як підстава визнання всіх вимог, що виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство такими, що настали, і такий підхід нівелює відповідне положення ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства.

До визнання боржника банкрутом: в процедурах санації або реструктуризації боргів, визнання вимог, строк виконання яких не настав, призводить до необхідності безпідставного дострокового погашення цих вимог боржником.

Для закриття провадження в результаті погашення всіх вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном боржник вимушений погашати вимоги, строк виконання яких не настав у разі, якщо такі вимоги визнаються конкурсними.

Кредитори з вимогами строк виконання яких не настав отримують право голосу на зборах і засіданнях комітету кредиторів. Кожна особа діє в своїх інтересах, і скоріш за все, такий кредитор буде зацікавлений у тому, що б його вимоги були оплачені якнайшвидше.

Визнання конкурсними вимоги кредиторів, строк виконання яких не настав до відкриття провадження у справі про банкрутство порушує одночасно інтереси боржника та інших конкурсних кредиторів вимоги яких підлягали виконанню на дату відкриття провадження у справі про банкрутство.

Вихід з зазначеного протиріччя можливий шляхом врахування правозастосовною практикою того факту, що права кредиторів, строк виконання яких не настав, не є порушеними на момент публікації оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство.

В певному сенсі, такі вимоги аналогічні вимогам за якими сплинув строк позовної давності. І за першими і за другими право кредитора існує, проте не підлягає захисту у суді.

Отже доходимо **висновку**, що для дотримання балансу інтересів кредиторів і боржника, вимоги, строк яких не настав, мають бути заявлені у суді після порушення справи про банкрутство достроково і такі вимоги мають бути враховані для оцінки фінансового стану боржника, проте вони не повинні визнаватись конкурсними вимогами кредиторів. Такі вимоги можуть включатись арбітражним керуючим до реєстру вимоги кредиторів і враховуватись при визначенні кількості голосів, задоволенні (оплаті) вимог кредиторів відповідної черги у процедурах розпорядження майном, санації або реструктуризації боргу після спливу строку для їх оплати, або після визнання боржника банкрутом.

З урахуванням, того що вимоги, які не заявлені у визначений законодавством строк за положеннями Кодексу України з процедур банкрутства включаються до реєстру вимог кредиторів у чергу за загальним правилом і подаються зі сплатою судового збору, для кредитора передчасне заявлення таких вимог може не мати сенсу. Тому врахування цих вимог для оцінки фінансового стану боржника має бути здійснено за бухгалтерською звітністю або поданими деклараціями про майновий стан.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed201301186/conv#Text>
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 № 904/1693/19 (12-77Гс20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439649>
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08.03.2023 у справі № 910/1800/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109645736>

Курепіна Олена,
кандидат юридичних наук,
докторант,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0009-0001-2096-7943>

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТИМУЛЮЮЧИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ГОСПОДАРЮВАННЯ»

Система правового регулювання суспільних відносин побудована таким чином, що, залежно від мети та завдань державної політики щодо певної сфери відносин, у її структурі виділяються у певну групу правові норми, які утворюють особливу галузь, підгалузь, інститут чи субінститут.

Зокрема, у межах галузі господарського права ознаками інституту, на слухну думку О.Р. Зельдіної, наділений «спеціальний режим господарювання», який поєднує норми права про специфіку організації та здійснення господарської діяльності на певних територіях і в певних галузях економіки [1, с. 5]. У продовження цієї наукової позиції, а також на основі дослідження спеціального правового режиму в різних галузях права дослідницею додатково запропоновано визначити спеціальний режим господарювання як «правовий режим, що визначає порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводиться державою з певною метою для забезпечення розумного сполучення публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання.» [1, с. 9].

Крім того, О.Р. Зельдіною запропонована внутрішня класифікація спеціального режиму господарювання за критерієм правових засобів, обраних законодавцем для досягнення мети, із виділенням трьох видів, кожний з яких, у свою чергу, включає певні підвиди спеціального режиму господарювання, а саме:

1) обмежувальний спеціальний режим господарювання, тобто це такий режим, де законодавець за допомогою встановлення обмежень у процесі здійснення господарської діяльності досягає певних цілей по охороні територій, об'єктів тощо. До цього виду належать режими: державного кордону, надзвичайного і воєнного станів, виключної (морської) економічної зони, господарське забезпечення Збройних сил України;

2) заохочувально-обмежувальний спеціальний режим господарювання – віднесені ті режими, де за допомогою сполучення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності та надання пільг досягаються необхідні

цілі. До цього виду можна віднести такі режими, як концесія, санітарно-захисні й інші особливо охоронні території;

3) заохочувальний спеціальний режим господарювання – включає ті підвиди спеціального режиму господарювання, уведення яких пов'язане з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, залучення інвестицій на певну територію держави, у певну галузь економіки, створення нових робочих місць за допомогою надання різного роду заохочень для суб'єктів господарювання. До цього виду належать спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку, єврорегіони, зони вільної торгівлі і господарська діяльність в окремих галузях народного господарства [1, с. 11-12].

У науковій літературі можна зустріти різні підходи як до розуміння правової сутності та класифікації спеціального режиму господарювання, втім незмінною залишається точка зору про особливий характер заохочувального (який ще називають пільговим, преференційним) виду спеціального режиму господарювання та обов'язкове виділення його у авторських розробках класифікації спеціального режиму господарювання.

Так, С.В. Серебряк наголошує, що в залежності від мети запровадження спеціальні режими господарювання характеризуються пільговою, обмежувальною або пільгово-обмежувальною спрямованістю [2, с. 88].

Своєю чергою В.Е. Вакім за характером регулювання поділяє спеціальні режими господарювання на дві групи – заохочувальні та обмежуючі. На думку дослідниці, трьома ключовими елементами спеціального режиму заохочувального характеру є: пільги, державна допомога суб'єктам господарювання та гарантії їх прав [3, с. 71]. Заохочувальний спеціальний режим господарювання, як зазначає В.Е. Вакім, передбачає, що держава спрямовує заходи допомоги фінансового, організаційного або іншого характеру на сприяння діяльності суб'єкта господарювання, який діє в рамках такого режиму. Як правило, як підкреслює науковець, спеціальний режим господарювання має передбачати пільгові режими оподаткування та сплати митних платежів [3, с. 70].

Привертає увагу і наукова позиція Л.В. Таран, яка полягає у тому, що спеціальний режим господарювання характеризується як особливий порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється відносно до певного кола суб'єктів або сфери їх діяльності та який відрізняється від загального режиму або пільговою, або обмежувальною направленістю регулювання, обумовленою публічним інтересом, проявляючись у всіх елементах його механізму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони та додаткові підстави юридичної відповідальності [4, с. 86].

Можна зустріти і думку про те, що спеціальний правовий режим господарювання відрізняється від загального режиму господарювання або пільговою, або обмежувальною направленістю правового регулювання. Саме такого висновку доходить А.В. Матвеева [5, с. 41].

Розглядаючи види режимів господарювання, що використовуються для регулювання відносин в інноваційній сфері, Ю.Є. Атаманова виділяє наступні:

1) для суб'єктів господарювання незалежно від галузевої належності та конкретного виду діяльності в інноваційній сфері встановлений загальний режим, який закріплює загальні організаційно-правові умови здійснення інноваційної діяльності та спрямований на інституційне забезпечення реалізації інноваційних проектів шляхом формування та забезпечення функціонування національної інноваційної системи;

2) політика найбільшого сприяння реалізується через установаження спеціального заохочувального (пільгового) режиму господарювання. Він може встановлюватися: а) щодо обраних за пріоритетні галузі національної господарської системи (наприклад, космічної галузі); б) щодо окремих територій (можуть бути створені як різновид спеціальних (вільних) економічних зон); в) щодо реалізації окремих інноваційних проектів (наприклад, для технологічних парків);

3) щодо інноваційної діяльності в певних галузях або щодо окремих об'єктів може запроваджуватися політика рестрикцій шляхом установаження спеціального режиму господарювання обмежувального характеру [6, с. 360-361].

Отже, аналіз різних авторських підходів засвідчує те, що у межах спеціального режиму господарювання виділяється комплекс правових норм, якими створюються певні сприятливі умови для здійснення господарської діяльності.

В той же час вбачається за доцільне запропонувати використання більш універсального терміну для позначення вищенаведеної складової спеціального режиму господарювання, а саме стимулюючий правовий режим господарювання. Адже наявні на сьогодні термінологічні конструкції не у повній мірі дозволяють розкрити потенціал саме стимулювання господарської діяльності.

Використання термінів «заохочувальний», «пільговий» чи «преференційний» доцільно розглядати у системному зв'язку з терміном «стимулювання», оскільки перші уособлюють собою окремі форми виразу дій держави, які спрямовані, передусім, на стимулювання розвитку економіки та які стисло можна охарактеризувати наступним чином:

1) заохочення напевно можна розглядати як винагороду за певну прийнятну з правової точки зору та економічно важливу для держави поведінку суб'єкта господарювання. Наприклад, у ч. 1 ст. 385 Господарського кодексу України від 16.01.2003 закріплено норму про те, що оподаткування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності має здійснюватися за такими принципами і серед останніх згадується «заохочення експорту продукції вітчизняного виробництва»;

2) пільги виступають одним із засобів стимулюючого впливу на поведінку суб'єктів господарювання, а їх встановлення виступає одним із засобів

державного регулювання господарської діяльності (ч. 2 ст. 12 Господарського кодексу України);

3) вживання терміну «преференції» є більш характерним для сфери правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, у межах режиму найбільшого сприяння, впровадження якого допускається Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 для іноземних суб'єктів господарської діяльності, можуть надаватися преференції (ст. 7). Додатково у цьому Законі згадуються тарифні пільги (тарифні преференції) у вигляді звільнення від оподаткування ввізним митом, зниження ставок ввізного мита або встановлення тарифних квот, інші заходи, передбачені законами та міжнародними договорами України (ст. 29-1).

Доцільність вживання терміну «стимулюючий» для позначення комплексу правових норм, які встановлюють певні переваги, у межах спеціального режиму господарювання також підтверджується результатами досліджень у галузі теорії права щодо ролі та значущості правових стимулів.

Так, на думку О.Ф. Скакун, правовий стимул слід розглядати як «правове спонукання до законслухняної поведінки, що створює умови для задоволення власних інтересів суб'єкта. Наприклад, пільга, право на власність» [7, с. 486]. Правовий стимул, як вважають В.С. Ковальський, С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, це фактор і умова забезпечення правомірної поведінки, проявляється в правовій формі суб'єктивних прав, законних інтересів, пільг, привілеїв, імунітету, заохочень [8, с. 285-286].

Прикметним є те, що основні напрями економічної політики держави, визначені у ст. 10 Господарського кодексу України, спрямовані саме на «стимулювання» розвитку економіки, використання заходів «стимулюючого» впливу. Зокрема, про це згадується у описі структурно-галузевої, податкової, грошово-кредитної та валютної політики.

Зважаючи на те, що правовий режим відзначається особливою метою, на що звертає увагу Л.В. Вакарюк [9, с. 13], то у межах стимулюючого правового режиму господарювання такою метою може бути визнано створення передумов для реалізації державної економічної політики за її пріоритетними напрямками у спосіб, який забезпечить сталий розвиток держави та суспільства. Акцент на сталому розвитку є свідомим, адже Україна приєдналася до резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та здійснила адаптацію Цілей сталого розвитку з урахуванням національної специфіки, що отримало детальне висвітлення у національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [10]. Доцільність здійснення перетворень саме на засадах сталого розвитку додатково отримала підтвердження в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019.

Отже, підводячи підсумок проведеному дослідженню, вбачається за можливе запропонувати розглядати *стимулюючий правовий режим господарювання* як систему правових норм, спрямованих на регулювання

господарських відносин із використанням комплексу правових засобів стимулюючого характеру, які переслідують мету створення передумов для реалізації державної економічної політики за її пріоритетними напрямками у спосіб, який забезпечить сталий розвиток держави та суспільства. При цьому, *стимулюючий правовий режим господарювання* пропонується визнати у якості субінституту у межах інституту спеціального режиму господарювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. НАН України; Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк, 2007. 40 с.
2. Серебряк С.В. До визначення правової природи поняття «спеціальний режим» у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). С. 80–90.
3. Вакім В.Е. Спеціальні режими інноваційної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Міністерство освіти і науки України. Харків, 2020. 219 с.
4. Таран Л.В. Специальный правовой режим предпринимательской деятельности в свободных экономических зонах Украины (комплексное исследование). Харків: Видавець СПД ФО-П Вапнярчук Н.М., 2004. 256 с.
5. Матвєєва А.В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 39–44.
6. Атаманова Ю.Є. основні проблеми системного господарсько-правового регулювання відносин в інноваційній сфері: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04. Національний юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 458 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
8. Теорія держави і права. За ред. С.Л. Лисенкова. К.: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
9. Вакарюк Л.В. Ознаки правового режиму у теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. № 50. С. 11–14.
10. Цілі сталого розвитку: Україна: національна доповідь. *Офіційний сайт Організації об'єднаних націй. Україна*. 2017. URL: <https://ukraine.un.org/uk/49413-2017-nationalna-dopovid-cili-stalogo-rozvitku-ukraina>

*Куцевол Дмитро,
аспірант,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0009-0008-0504-8130>*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР

Відповідно до Господарського кодексу України правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1, ч. 1 ст. 5].

З цього приводу В.К. Мамутов зауважував, що держава не повинна допускати як невиправданого втручання у господарську діяльність, так і економічної анархії, розгулу ринкової стихії. При цьому втручання не повинно бути надмірним і таким, що порушує закони. Але важливо, щоб воно було достатнім для забезпечення вирішення завдань соціального розвитку і дотримання законів [2, с. 59]. Подібна ситуація щодо пошуку компромісу між інтересами держави, суб'єктів господарювання та споживачів наразі характерна й для сфери грального бізнесу.

З прийняттям у 2020 р. Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [3] розпочався новий етап розвитку та трансформації відносин, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності в сфері азартних ігор. Було скасовано мораторій на легальне існування такого виду бізнесу, та запроваджено його державне регулювання.

Динаміка розвитку господарської діяльності в сфері проведення азартних ігор і лотерей вимагає необхідність його дослідження саме з господарсько-правового боку. Окремою складовою цього процесу є певний історичний аналіз вітчизняного правового регулювання розвитку азартних ігор з прив'язкою до держав, в які входила територія України (російська імперія, УНР, Українська Держава, СРСР, Україна). Правове регулювання азартних ігор на територіях України, які входили до складу Польщі, Румунії, Угорщини у першій половині ХХ-го сторіччя, не має правонаступництва до сучасного українського законодавства, отже не є предметом цього дослідження.

На думку автора, доцільним є проведення такого аналізу, починаючи з періоду – початок ХХ-го сторіччя, оскільки зародження сучасної правової системи держави відбувалось саме у цей період.

Дослідження історичних джерел дозволяє дійти висновку, що на пізньому етапі існування російської імперії у досліджуваному періоді мав місце бурхливий розвиток господарської діяльності, пов'язаний із розвитком азартних ігор. Переважно у великих містах існувала ціла індустрія організованих азартних ігор, які проводилися у клубах, зібраннях. Існували також державні і приватні лотереї. Централізованого правового регулювання такої діяльності не існувало і відбувалося за допомогою локальних нормативних актів місцевих адміністративних установ і їх посадових осіб. В окремих випадках засобом регулювання виступало звичаєве право.

В період національно-визвольних змагань за часів УНР і Української Держави підходи до правового регулювання діяльності з організації азартних ігор змін не зазнали, що визначалося історичною специфікою, оскільки логіка подій того часу була спрямована на вирішення більш значущих суспільних питань.

Після встановлення радянської влади в Україні в період дії військового комунізму законодавча традиція регулювання діяльності в сфері азартних ігор шляхом локальної нормотворчості змін не зазнала. Так, досить часто революційними комітетами або радянськими місцевими представницькими органами на певній території вводилися обмеження щодо проведення азартних ігор і лотерей. Як правило, такі обмеження стосувалися місць де проводилася діяльність з організації азартних ігор. В перші роки існування радянської держави одним із широко застосовуваних джерел права були революційне право та соціалістична совість, які взагалі виключали можливість до отримання доходу шляхом прийняття участі у азартній грі.

В період Нової економічної політики (НЕП) діяльність з організації та проведення азартних ігор і лотерей прямо не заборонялась, але і не існувало окремо визначених нормативних актів, які б дозволяли здійснювати таку діяльність. Так, Постановою ЦВК і РНК СРСР «Про обкладення відвідувачів публічних видовищ і розваг збором на користь товариств Червоного хреста і Червоного півмісяця союзних республік» від 12.09.1924 [4] встановлювалась оподаткування учасників лотерей і тоталізаторів, що свідчить про відсутність прямих заборон на провадження діяльності в сфері азартних ігор. Крім того, тогочасними нормативними актами центральних органів влади вводилася монополія на продаж гральних карт та обмеження їх експорту в СРСР. Кримінальні кодекси 1922 і 1927 рр. не містили санкцій за діяльність з організації та проведення азартних ігор, натомість застереження щодо проведення азартних ігор існували в адміністративному законодавстві. Це дозволяє дійти висновку про існування певних нормативних можливостей до провадження такої діяльності.

Постановою РНК СРСР «Про закриття гральних закладів» від 08.05.1928 [5] запроваджено заборону на проведення діяльності з організації та проведення азартних ігор. У якості винятків залишилися дозволеною діяльність з тоталізаторів (скачки на іподромі) та деяких лотерей.

Такий стан розвитку діяльності щодо організації та проведення азартних ігор і лотерей проіснував до розпаду СРСР. Кримінальний кодекс України 1961 р. [6] містив відповідальність не за сам факт участі в азартній грі, а за організацію її проведення. Відповідальність за участь певної особи в азартній грі містилась в адміністративному законодавстві, зокрема у Кодексі про адміністративні правопорушення 1984 р. [7].

Наведене свідчить про те, що розвиток господарської діяльності з організації та проведення азартних ігор і лотерей в період СРСР з 1928 р. перебував під повним державним контролем і монополією.

Після здобуття Україною незалежності та з прийняттям впродовж 1991-1993 рр. базових законів щодо економічної свободи та свободи підприємництва господарська діяльність з організації та проведення азартних ігор і лотерей буда дозволена приватним особам і держава залишила за собою лише функцію державного регулювання та контролю, що відбувалося шляхом патентування та ліцензування такої господарської діяльності.

Поряд із тим нормативна база у сфері грального бізнесу, починаючи з 1991 р., не була досконалою. Окремою складовою була відсутність інституцій, які б мали здійснювати ефективний контроль за господарською діяльністю в сфері грального бізнесу. Так, в період часу з 1992 по 2009 рр. основні контрольні функції щодо грального бізнесу здійснювали регулятор, податкові органи та органи внутрішніх справ. Поряд із тим, поступово, механізми регулювання і контролю вдосконалювалися і до 2009 р. доля грального бізнесу в економіці зростала і мала значний потенціал до розвитку.

Впровадження мораторію було пов'язано із реакцією на трагедією у місті Дніпропетровську у 2009 р., яка сталася в приміщенні де розташовувалися гральні автомати. Наслідком це мало, що більше ніж на 10 років частина грального бізнесу, за виключенням лотерей і спортивних парі, потрапила під заборону. Окремо, слід зазначити, що запровадження мораторію не припинило існування ринку азартних ігор, а лише вивело його у нелегальну площину, зумовлюючи операторів азартних ігор, або на відверте порушення законодавства, маючи ризики потрапити під дію санкцій, або через застосування різноманітних напівлегальних і відносно легальних схем, використовуючи недоліки тогочасного законодавства, продовжити діяльність, зокрема, через застосування мережі Інтернет, електронних платіжних систем, криптовалюти.

Запровадження заборони щодо азартних ігор у відповідності до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» [8] на етапі розвитку підприємництва в Україні (2009-2020 рр.), мало наслідком також те, що фокус уваги, пов'язаний із напрямками наукових досліджень такого виду господарської діяльності змістився з боку господарсько-правового у кримінально-правовий, оскільки розвиток суспільних відносин того часу визначав реалії, зокрема і наукового інтересу.

Таким чином, проведений аналіз історико-правових засад становлення та розвитку господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор дав підстави для наступних **висновків**:

1. Розглянуто історико-правові аспекти розвитку азартних ігор та лотерей, в результаті чого встановлено значну залежність останніх від суспільних відносин та суспільного ладу. Динаміка розвитку правового регулювання цієї сфери свідчить про її перехід від децентралізованої форми на рівні локальних актів до жорсткої централізації на рівні законодавства та безпосереднього впливу держави на ці процеси.

2. Встановлено, що незважаючи на мораторії та заборони, незалежно від суспільного ладу держави, азартні ігри та лотереї існували та продовжують існувати, а відтак потребують відповідного правового регулювання. Заборона грального бізнесу лише виводить такі суспільні відносини поза межі правового поля та позбавляє ефективного державного контролю.

3. Визначено, що розвиток нормативного регулювання грального бізнесу в сучасних реаліях має бути динамічним і поступовим з дотриманням необхідного балансу інтересів всіх учасників суспільних відносин.

4. Запропоновано при здійсненні заходів державного регулювання цієї сфери господарської діяльності утриматись від незважених, радикальних рішень та дій, оскільки останні несуть переважно негативний вплив на неї та позбавляють її позитивного розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Мамутов В.К. О сочетании госрегулирования и рыночной саморегуляции. *Економика Украины*. 2006. № 1. С. 59–65.
3. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>
4. Про обкладення відвідувачів публічних видовищ і розваг збором на користь товариств Червоного хреста і Червоного півмісяця союзних республік: постанова ЦВК і РНК СРСР від 12.09.1924. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data0>
5. Про закриття гральних закладів: постанова РНК СРСР від 08.05.1928. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base12731>
6. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
8. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17#Text>

*Могил Людмила,
аспірант кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0003-4329-2763>*

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Поширення криптовалют як децентралізованої альтернативи легальному платіжному засобу – фіатним грошам, які випускаються центробанками, стає особливо помітним у період, коли виникають будь-які проблеми у функціонуванні економічних відносин. Криптовалюта – це по суті цифрова відповідь суспільства на глобалізовані умови жорсткого державного регулювання, певний порив свободи та підприємницької ініціативи, інноваційності сучасних технологій та креативності підприємницького мислення.

На жаль, в Україні від початку російської агресії не було легального поля використання криптовалюти. Хоча 17.02.2022 було прийнято Закон України «Про віртуальні активи», підписаний він був у березні цього року, але набере чинності лише після уточнення податкових положень, що в умовах війни означає не виправдане затягування із впровадженням інструментів, здатних увести хоч у якісь легальні рамки та поставити на службу суспільству такий віртуальний актив, як криптовалюти.

Це призводить до появи приватних ініціатив, що підтримуються державними органами, що легітимізує ринок криптовалют, незважаючи на відсутність легальної основи його існування.

Зокрема, Міноборони та Мінцифри створили офіційний криптовалютний фонд *Aid for Ukraine* [1] з метою допомоги українській армії та народу під час війни. Криптофонд за кілька місяців зібрав криптовалюти на еквівалент понад 60 млн дол. США. До цього приєдналися інші Фонди та криптобіржі, зокрема, Фонд «Повернись живим», Фонд Притули, криптобіржа *Kuno* та інші [2]. Подальше одержавлення криптовалют підтверджується також повідомленням про те, що «Мінцифра та Вінапс опрацьовують можливість інтеграції криптовалют в «Дію» [3].

Парадоксально, але повномасштабна агресія проти України наочно продемонструвала потенціал криптовалютного ринку: свободу цифрового світу, швидкість та безпеку транскордонних переказів, відмову від посередників та легке подолання бар'єрів традиційних фінансових систем. За останні півроку крипторинку запропонував тренд із цифрової валютної філантропії, а також новий фінансовий механізм для міжнародних організацій – криптофонд [4].

Отже, «криптоблагодійність» вигідна Україні, позаяк дозволяє оперативно здійснювати транзакції (за лічені хвилини), що створює величезну перевагу крипторинку перед традиційною банківською системою, а також спрощує

направлення. «Відсутність третіх осіб при виконанні транзакцій із децентралізованих гаманців стимулює меценатів», дозволяючи «максимально швидко та гарантовано надати рятівну допомогу» [4]. До цього можна додати уникнення транскордонних обмежень при здійсненні криптоблагодійництва (криптодонорства). Отже в силу природних властивостей криптовалюти вона отримала вагому легітимну основу обігу, що заперечує спроби обмежити її використання.

Не дивлячись на таку легітимацію, що фактично означає державний дозвіл на обіг криптовалют, Національний банк України в законодавчому вимірі продовжив блокувати визнання легальної основи для діяльності криптобірж та інших фінансових посередників у цій сфері. В розвиток цих підходів НБУ найбільший державний банк України «ПриватБанк» також заявив, що «банкам забороняється здійснювати за дорученням клієнтів транскордонні перекази валютних цінностей з України. Можливість переказування валютних коштів для використання на біржах криптовалюту не є винятком» [5]. Платники «почали отримувати повідомлення про блокування транзакцій. Банки не давали поповнити гаманці та вивести гривні з криптовалютних бірж» [6]. Враховуючи, що державні банки становлять основу банківської системи України, це послужило потужною перешкодою для обігу криптовалют.

Попри суперечність між наявною легітимацією та відсутньою законодавчою легалізацією обігу криптовалют, не можна не враховувати, що криптовалюта може використовуватися для тіншового виведення коштів за кордон всупереч валютному законодавству. Це стало особливо відчутним в період воєнного нападу. Це значною мірою виправдовує Нацбанк з урахуванням того, що з початку війни, наприклад, за допомогою криптобіржі Binance із країни вивели 500 млн дол. США. З урахуванням того, що ця криптобіржа не розірвала фінансові відносини із країною – агресором, про що було повідомлено Президента України відповідною петицією [7], дії НБУ щодо запобігання відтоку капіталу мають правильний вектор розвитку.

Разом із тим, не можна забороняти усі операції із криптовалютою, адже це суперечить принципу пропорційності у державному управлінні та руйнує легітимну основу використання криптовалют, що вже фактично склалася, заважає донорській підтримці ЗСУ і народу України та гальмує бізнесові процеси. Очевидно, що в період воєнного стану можуть бути запроваджені заходи, які запобігають переведення гривні в криптовалюту, але заборона зворотної дії, а також операцій суто із криптовалютою, позбавлена мотиву виведення капіталів за кордон. Тому відсутні реальні економічні передумови жорстких дій НБУ щодо блокування всіх криптотранзакцій із гривнею, особливо щодо конвертації криптовалют у гривню.

Якщо звернути уваги на Постанову НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 № 18, то криптовалюти зачіпаються лише у п.п. 9 п. 14 (у редакції Постанови НБУ від 21.03.2022 № 58), де зазначається, щобанкам забороняється здійснювати транскордонний

переказ валютних цінностей з України/переказ коштів на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях/іноземній валюті, відкриті в банках-резидентах, уключаючи перекази, що здійснюються за дорученням клієнтів, крім випадків здійснення на суму в еквіваленті до 100000 грн включно на календарний місяць з усіх рахунків фізичної особи – клієнта банку, відкритих в іноземній валюті, переказів на рахунки фізичних осіб з використанням реквізитів електронних платіжних засобів платника та отримувача (р2р-переказів) та розрахунків, здійснених з використанням електронних платіжних засобів, для оплати операцій з активами, які безпосередньо конвертуються (обмінюються) на грошові кошти та відповідно до правил та/або інших внутрішніх документів міжнародних платіжних систем належать до операцій «квзікеш» (англійською мовою *quasi cash*). До таких операцій, зокрема, але не виключно, належать: купівля криптовалют, поповнення електронних гаманців, купівля подарункових сертифікатів, перекази на користь букмекерських компаній, оплата дорожніх чеків. Як видно, відповідні положення можуть мати розширене тлумачення, забороняючи фактично будь-які криптовалютні операції, що не є виправданим.

Висновок. В період воєнного стану державна економічна політика щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу. З урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в економіці воєнного стану, державна економічна політика щодо криптовалют повинна виходити з заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Перун В. Розпочав роботу офіційний сайт для криптодонатів Aid For Ukraine, *LB.UA*. 14.03.2022. URL: https://lb.ua/tech/2022/03/14/509518_rozpochav_robotu_ofitsiy_niy_sayt.html
2. Ярова М. Криптовалюта для волонтерів. Як українці зібрали \$179 млн в крипті й хто задонатив найбільше. *Ain*. 26.10.2022. URL: <https://ain.ua/2022/10/26/kryptovalyuta-dlya-volonteriv/>
3. Мінцифра та Binance опрацьовують можливість інтеграції криптовалют в «Дію». *Forklog*. 08.11.2022. URL: <https://forklog.com.ua/news/mintsyfra-ta-binance-opratsovuyut-mozhlyvist-integratsiyi-oplaty-kryptovalyutamy-v-diyi>
4. Бердичевська М. Крипта для ЗСУ та біженців: Україна отримала понад \$100 млн криптовалютних пожертвувань. Куди вони йдуть? *Mind.ua*. 27.09.2022. URL: <https://mind.ua/publications/20247440-kripta-dlya-zsu-ta-bizhenciv-ukrayina-otrimala-ponad-100-mln-kryptovalyutnih-pozhertvuvan-kudi-voni-j>
5. ПриватБанк заборонив клієнтам купувати криптовалюту: Binance запропонував альтернативу. *Focus.ua*. 18.03.2022. URL:

<https://focus.ua/uk/digital/509736-privatbank-zapretil-klientam-pokupat-kriptovaliutu-binance-predlozhl-alternativu>

6. Чобонян М. «Це саботаж в умовах воєнного стану»: як і навіщо Нацбанк блокує операції з криптовалютами. *Mc.today*. URL: <https://mc.today/blogs/tse-sabotazh-v-umovah-voyennogo-stanu-yak-i-navishho-natsbank-blokuye-operatsiyi-z-kriptovalyutami/>

7. Зайченко М. Українська криптоспільнота бойкотуватиме Binance: що сталося. *Informator.ua*. 13.11.2022. URL: <https://informator.ua/uk/ukrajinska-kriptospilnota-boykotuvatime-binance-shcho-stalos>

*Мозговая Наталья,
аспірант,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Соціальна справедливість є комплексною філософською та соціально-економічною категорією. Вона вважається загальновизнаною цінністю сучасного демократичного суспільства, що закріплена в документах світової спільноти, зокрема в Міжнародних пактах ООН [1, с. 211]. В реалізації соціальної політики держави соціальна справедливість виступає як ключовий принцип. Розглядувана категорія є соціально-психологічним сприйняттям принципів і форм організації суспільства, що відповідають інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальненою моральною оцінкою суспільних відносин [2, с. 38]. Тобто у даному випадку мова йде скоріше не про зрівнювачу, а про розподільчу та потенційну справедливість. Аналіз категорії справедливості у загальній філософії, соціології, економічній теорії, правознавстві та інших галузях наукового знання нерідко цілком закономірно здійснювався через поняття рівності.

Дослідження проблеми нерівності, соціальної справедливості і несправедливості тісно пов'язані з дослідженнями соціальності економічної системи. Соціальність повинна бути конкретною і виражатись в оптимізації соціальної структури, перш за все, за формами власності, рівнем доходів, можливістю одержати освіту, користуватись послугами медицини і т.і. [3]. Зокрема, у сфері економіки мова йде про рівні можливості для реалізації свого бізнес-потенціалу, розподілу матеріальних благ, доступу до джерел фінансування тощо. Отже, в економічному контексті поняття соціальної справедливості неодмінно виводить нас на теорії держави соціального добробуту та соціальної держави.

Держава соціального добробуту у трактуванні західних науковців включає в себе: 1) надання допомоги і підтримки (в грошовому чи натуральному

вираженні) тим громадянам, які відчують особливу потребу і піддаються ризикам, пов'язаним із ринковою економікою; 2) визнання формальної ролі профспілок у колективних переговорах і у формуванні державної політики» [4]. Також сучасні вчені категорію «держава загального добробуту» визначають з позиції справедливого розподілу і забезпечення добробуту кожного члена суспільства [5, с. 142], а поняття «соціальна держава» розглядають як «правову демократичну державу, котра проводить сильну соціальну політику і розвиває вітчизняну соціальну ринкову економіку, спрямовану на стабільне забезпечення високого життєвого рівня та зайнятості населення, реальне здійснення прав і свобод громадян, створення сучасних і доступних усім громадянам систем освіти, охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення і обслуговування, підтримки незаможних і малозабезпечених верств населення» [6]. У контексті викладеного є очевидним, що ефективним механізмом потенційного соціально-економічного вирівнювання може стати соціальне підприємництво.

Як стверджується, реалізація концепції соціального підприємництва здійснюється у межах соціальної функції держави та вирішує комплекс проблем приватного та публічного характеру, зокрема, доступ до фінансових ресурсів осіб, які мають відповідну ідею, спрямовану на вирішення соціальних потреб громади, але не мають достатніх ресурсів для її реалізації. Соціальне підприємництво також корелює з функціями права, передусім, економічною функцією та функцією громадської згоди, оскільки соціальне підприємництво за умов успішної його реалізації сприяє соціальному вирівнюванню та зниженню соціальної напруги [7, с. 49]. Тож, інститут соціального підприємництва є ефективним інструментом підвищення рівня благополуччя населення як розвинених держав, так і держав, що розвиваються. Тим більше, коли держава знаходиться у стані глибокої соціально-економічної кризи, що наразі відбувається в Україні внаслідок повномасштабної російської агресії.

Соціальне підприємництво може, по-перше, посприяти задоволенню матеріальних та нематеріальних потреб внутрішньо переміщених внаслідок конфлікту осіб та осіб, рівень добробуту яких суттєво знизився внаслідок згадуваної обставини, а, по-друге, прискорити темпи економічного відновлення економіки країни у період воєнного стану та поствоєнний період.

Соціальне підприємництво є досить специфічним видом господарської діяльності. Так, соціальне спрямування бізнесу передбачає не лише його орієнтацію на отримання прибутку від реалізації вироблених ним товарів, виконаних робіт, наданих послуг, а й урахування суспільних потреб, включно з відповідальністю за свої дії – не стільки юридичною, скільки соціальною (перед суспільством), що береться добровільно і так само добровільно реалізується [8; 9, с. 77].

Як стверджують В. Купрійчук та В. Венцель, сучасний економічний розвиток та інертність державно-управлінського апарату не здатні повністю задовольнити зростаючі потреби соціуму в додаткових соціальних потребах, у запитах на новий рівень культурно-освітніх та інших соціальних послуг,

комфортну економічну та соціальну інфраструктуру, що вказує на те, що суспільні потреби зростають випереджаючими темпами відносно економічної спроможності держави [10, с. 110]. Повністю підтримуючи названі авторами причини незадоволеності економічних та соціальних потреб, які у цьому випадку носять суб'єктивний характер, слід звернути увагу і на об'єктивні причини, які активізувалися останнім часом, зокрема, воєнні дії.

Т. Михайліна, Ю. Гоцуляк та А. Гель у своєму дослідженні констатують поліаспектну роль соціального підприємництва, а саме:

- 1) як інструменту підвищення підприємницької активності;
- 2) як інституту громадянського суспільства та засобу самоорганізації осіб для вирішення нагальних соціальних проблем;
- 3) як основи для побудови соціальної держави [11, с. 253].

Крім того, авторами зроблено висновок, що наразі законодавством України не надається легального визначення соціального підприємництва, не виділено його ознак та не регламентовано порядку здійснення такої діяльності. Регулювання соціального підприємництва здійснюється у межах загального регулювання підприємницької діяльності, що не сприяє його ефективності, оскільки його мета та порядок використання доходів суттєво відрізняються [11, с. 254].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що соціальне підприємництво може стати дієвим інструментом забезпечення соціальної справедливості, оскільки воно вмикає механізми соціального вирівнювання. Проте, в Україні на заваді стає відсутність належної правової регламентації цього економіко-правового феномену та недосконалість поняттєвого апарату в зазначеній сфері. Крім того, не вистачає державної підтримки соціального підприємництва для ефективного досягнення ним своїх функцій. Тим не менше, ця проблема є похідною від першої. Тобто, зважаючи на відсутність правового регулювання, наразі немає правової визначеності, якій діяльності, у яких формах та через які механізми має надаватися державна підтримка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриненко А.М. Соціальна політика: навч. посіб. Київ: Вид-во КНЕУ, 2009. 540 с.
2. Шумна Л.П. Соціальна справедливість як один із основних принципів надання соціальних послуг. 2012. http://app.nuoua.od.ua/archive/45_2012/7.pdf
3. Сасіна Л.О. Проблема соціальної справедливості в Україні. www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18001.pdf
4. Offe C. Some Contradiction of the Modern Welfare State. *Critical Social Policy*. 1982. Vol. 2. № 5. P. 25.
5. Фомина В.Н. Государство всеобщего благоденствия. Энциклопедический социологический словарь. Москва, 1995. С. 142.
6. Гаєвая О., Первалова Л., Гаряєва А. Витоки держави загального добробуту. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 147–152.

7. Міхайліна Т.В., Мозговая Н.А. Соціальна функція держави та соціальне підприємництво: аспекти співвідношення. *Вісник УжНУ.Серія ПРАВО*. 2022. № 70. С. 48–53.

8. Соціальна відповідальність бізнесу. URL: https://stud.com.ua/19282/etika_ta_estetika/sotsialna_vidpovidalnist_biznesu

9. Вінник О. Правове забезпечення соціального спрямування електронного бізнесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С.75–82.

10. Купрійчук В.М., Венцель В.Т. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в умовах сучасних глобалізаційних викликів. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 3(60). № 1. С. 103–115.

11. Міхайліна Т., Гоцуляк Ю., Гель А. Роль соціального підприємництва у побудові соціальної держави. *Вісник УжНУ.Серія ПРАВО*. 2022. № 72. Ч. 2 С. 252–256.

Москаленко Андрій,
директор ТОВ «А-Технолоджі», м. Буча
<https://orcid.org/0009-0001-5579-8027>

ШЛЯХИ ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ ОСКАРЖЕННІ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ УМОВ У ТЕНДЕРНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Інститут публічних закупівель є одним із ключових в сфері розподілення коштів між державою, суспільством і бізнесом. Взаємовідносини держави і суб'єктів господарювання в сфері публічних закупівель регулюються нормами господарсько-правового інституту публічних закупівель. Конкурентна система закупівель є частиною ринкової економіки, яка ефективно впливає на справедливе розподілення коштів між суб'єктами господарювання. Якісне правове регулювання ринку публічних закупівель стимулює економічний розвиток країни, впливає на розвиток господарських структур, регулює ринок збуту продукції.

Необхідність визначення особливостей правового механізму здійснення приватних закупівель, встановлення базових принципів закупівель у загальну логіку господарських процесів, що відбуваються в економіці України, є предметом дослідження багатьох робіт вітчизняних науковців.

Проблематику публічних закупівель розглядають в своїх працях такі автори: О.О. Критенко, С.Ю. Левченко, В.К. Малолітнева, С.М. Науменко, А.О. Олефір, А.О. Сошников, Н.Б. Ткаченко, Ю.В. Фалко та ін. Попри значні дослідження сфери публічних закупівель, залишаються все ж таки питання щодо теоретичного узгодження в сфері закупівель, які потребують ґрунтовного вивчення та доопрацювання.

Про необхідність ефективного державного регулювання економіки, отже, забезпечення істотного публічного начала у правовому регулюванні господарської діяльності, насиченість законодавства у сфері публічних (тоді – державних) закупівель публічно-правовими нормами неодноразово говорив у своїх роботах ще академік В.К. Мамутов [1-2].

Принцип справедливості є таким, що лежить в основі формування правових норм, що регулюють інститут публічних закупівель. В.К. Малолітнева у монографії, розглядаючи принцип справедливості, зазначає: «Користь від витрачання бюджетних коштів має бути відчутною для кожного громадянина України, і забезпечити це видається можливим у разі впровадження у сферу публічних закупівель принципу справедливості» [3, с. 132]. В умовах порушень та зловживань, необхідною умовою досягнення ефективності в сфері публічних закупівель є чітке законодавче регулювання та розробка механізму захисту від дискримінації у сфері публічних закупівель.

Закон України «Про публічні закупівлі» [4] закріплює принципи прозорості, відкритості, недискримінації. Зазначені принципи є правовим підґрунтям для оцінки наявності ознак державної допомоги у процесі здійснення публічних закупівель.

Принцип недискримінації учасників та рівного ставлення до них означає заборону необґрунтованого відмінного ставлення, що виражено у встановленні розрізень, винятків, обмежень чи переваг до учасників закупівель, які знаходяться в однаковій ситуації. Законодавчо закріплено, що електронна система закупівель повинна бути загальнодоступною та гарантувати недискримінацію, рівні права під час реєстрації всім заінтересованим особам та рівний доступ до інформації всім особам. Замовники не мають права встановлювати жодних дискримінаційних вимог до учасників [5, с. 215]. Учасники (резиденти та нерезиденти) всіх форм власності та організаційно-правових форм беруть участь у процедурах закупівель та спрощених закупівлях на рівних умовах.

Але дискримінаційні умови в тендерній документації зустрічаються на практиці часто. Їх наявність відображає, що замовник не зацікавлений у проведенні насправді відкритого конкурсу.

Найбільш поширений варіант захисту свого права на участь у закупівлі – оскарження дискримінаційних умов у тендерній документації до Постійно діючої адміністративної колегії Антимонопольного комітету України як Органу оскарження у сфері публічних закупівель.

Складність доведення дискримінації полягає в тому, що законодавство у сфері публічних закупівель хоча її забороняє, проте не визначає, що це таке та її ознаки.

Я.В. Петруненко запропонував розуміти під ознаками дискримінації у сфері державних закупівель різне ставлення до осіб, які перебувають в однакових обставинах під час здійснення ними передбаченого законом права,

що ґрунтується на характеристиках, які не є необхідними та/або об'єктивно виправданими в даних умовах [6, с. 9].

Під час розгляду скарг орган оскарження насамперед намагається знайти відповіді на такі питання:

- чи є у скаржника пов'язані з участю у процедурі закупівлі права та інтереси, які було порушено внаслідок рішення, дії чи бездіяльності замовника?

- чи відповідають законодавству у сфері публічних закупівель рішення, дії чи бездіяльність замовника, які оскаржується?

- чи дозволяє оскаржувана вимога тендерної документації провести закупівлю з дотриманням принципу недискримінації та добросовісної конкуренції? [7].

На практиці орган оскарження, розглядаючи скарги на предмет дискримінаційного характеру умов тендерної документації, керується напрацьованим стандартом оцінки «достатності двох виробників».

Якщо учасник оскаржує дискримінаційний характер технічних вимог до продукції, орган оскарження перевіряє наявність щонайменше двох виробників, продукція яких відповідає спірним вимогам. Якщо є хоча б два виробники, які відповідають умовам тендерної документації, орган оскарження вважає відсутнім порушення принципу недискримінації.

Такий спосіб залишає замовникам можливість прописати умови тендерної документації у такий спосіб, щоб пройти перевірку органу оскарження та водночас «відсіяти» непотрібних учасників [8]. Разом із тим, такий стандарт не завжди дозволяє реалізувати норми закону щодо забезпечення відкритості публічних закупівель, дійсному реалізації принципу недискримінації.

Таким чином, аналіз як законодавства про державні закупівлі, так і практики його застосування, дозволяє зробити висновок про низку проблем, які існують у даній галузі.

Стосовно шляхів подолання даної ситуації, можливими є наступні заходи.

По-перше, критичний аналіз, перегляд і оновлення законодавства про державні закупівлі, з урахуванням кращих практик світового рівня.

По-друге, подальше впровадження та розширення використання інноваційних підходів, таких як електронні закупівлі.

По-третє, створення ефективної системи контролю та підвищення відповідальності за порушення в даній галузі.

По-четверте, забезпечення навчання та проведення інформаційних кампаній для державних службовців та учасників закупівель.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мамутов В.К. Усиление публичных начал в правовом регулировании хозяйственной деятельности. *Право України*. 2009. № 9. С. 83–93.

2. Малолітнева В. «Зелені» й соціально відповідальні закупівлі держави: посилення публічних начал у правовому регулюванні та нові умови

міжнародної конкуренції. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 99–107.

3. Малолітнева В.К. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель: монографія. Київ: ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», 2020. 412 с.

4. Про публічні закупівлі: Закон України № 922-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/922-19>

5. Карабін Т.О. Принципи здійснення публічних закупівель. *Закарпатські правові читання*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2021 р., м. Ужгород). За ред. Я.В. Лазура, М.В. Савчина, М.В. Менджул, І.В. Хохлової. Ужгород: РІК-У, 2021. Том 2. С. 212–216.

6. Петруненко Я.В. Господарсько-правові основи державних закупівель в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.

7. Гадомська О., Чучак Н. Дискримінаційні умови в тендерній документації. *Юридична Газета*. № 15. 08.04.2019.

8. Шевчук О.М. Поняття дискримінації у сфері держзакупівель. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 198–204.

Петренко Наталія,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри конституційного та міжнародного права,
Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса*

<https://orcid.org/0000-0002-9641-718X>

ПРОЦЕДУРА ДРУЖНЬОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 39 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає можливість дружнього врегулювання спору який передано на вирішення Європейського суду з прав людини (далі Суд, ЄСПЛ). Так ч. 1 зазначеної статті закріплено, що на будь-якій стадії провадження Суд може надати себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та Протоколи до неї [1]. В зазначеній редакції дана стаття Європейської конвенції була викладена за результатами підписання Протоколу № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції від 13.05.2004, що був ратифікований Україною 09.02.2006. До внесення змін досліджувана стаття мала наступну редакцію «У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, ухваливши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення» [1].

Із аналізу наведених редакцій вбачається, що процедура дружнього врегулювання зазнала суттєвих змін. Так, первинно, за своєю правовою природою вона була схожа на процедуру укладання мирової угоди у вітчизняному процесуальному праві. Тобто сторони самостійно досягали певних домовленостей щодо предмету спору, узгоджували їх зміст у формі мирової угоди, яку передавали на затвердження до Суду.

У подальшому Суд у даній примирній процедурі отримав більш активну роль, ніж мав раніше. Наведене виражається у тому, що Суд може надати себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору. Тобто фактично Суд може стати учасником досліджуваного процесу, як посередник. При цьому, у Конвенції жодних обмежень щодо діяльності судді у дружньому врегулюванні спору не наводиться.

У зв'язку з наведеним цікавим є висновок С.К. Бурма, який зауважує, що Суд знайшов власний *modus improvisus* для використання дружнього врегулювання – творчий шлях, який не був прямо передбачений Конвенцією. Стратегія є такою: серед заяв, що визнаються Судом прийнятними, по всіх заявах, що стосуються сфер, де вже сформовано прецедентне право (*case-law*), Суд намагається завершити розгляд справи дружнім врегулюванням [2, с. 9].

При цьому Україна як держава-учасниця неодноразово зверталася до зазначеної процедури. Так станом на сьогоднішній день, база даних Нудос містить 202 ухвали щодо дружнього врегулювання спору та подальшого вилучення заяви з реєстру справ. Однак при аналізі ухвал, якими затверджені домовленості сторін вбачається, що Суд лише досліджує подані сторонами заяви та декларації і затверджує їх. Наприклад, справа Тесля В. та інші проти України, в якій була 19.11.2020 постановлена ухвала. В зазначеній справі заявники скаржилися на надмірну тривалість кримінального провадження (порушення п. 1 ст. 6 Конвенції). В ході справи Суд отримав підписані сторонами декларації щодо дружнього врегулювання спору, згідно з якими заявники погодилися відмовитись від будь-яких подальших скарг проти України щодо фактів, викладених у цих заявах, в обмін на зобов'язання Уряду сплатити їм суми відшкодування [3]. При цьому, зазначеним судовим актом було об'єднано дев'ять різних заяв, які в різний час подавалися різними заявниками або їх представниками. Останнє підтверджує наведений вище висновок С.К. Бурма. При цьому, із аналізу судових актів Страсбурзького суду вбачається, що за своїм змістом дружнє врегулювання спору в ЄСПЛ залишається наближеною до мирових угод, які укладаються сторонами в межах господарського, цивільного або адміністративного судочинства. Так, сторони самостійно погоджують умови домовленостей, а Суд із урахуванням предмету спору їх затверджує.

Але, дружнє врегулювання в Європейському суді з прав людини є конференційним, що не тільки закріплено у ч. 2 ст. 39 Європейської конвенції, а і підтверджується подальшим вилученням справи з реєстру, шляхом винесення

ухвали, яка містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення (ч. 3 ст. 39 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Конфіденційність не є притаманною інституту мирової угоди. Більш детально зміст конфіденційності розкривається у правилі 62 Регламенту Європейського Суду з прав людини. Так, жодні письмові або усні повідомлення, а також пропозиції чи поступки, зроблені з метою укладання мирової угоди, не можуть бути використані як посилення або обґрунтування під час суперечки [4]. Вбачається, що таке розуміння конфіденційності сприяє сторонам дійти згоди з предмету спору. Це пов'язано з тим, що зміст переговорів, у разі недосягнення згоди, у подальшому не може використовуватися в Суді як доказ.

Таким чином, попри зміни, запроваджені в інституті дружнього врегулювання спору, сам процес не змінився. Зокрема, Суд в повній мірі не використовує потенціал даного способу врегулювання спору та не долучається до участі у процедурі як посередник, який може допомогти сторонам. Попри це, безперечним є той факт, що дружнє врегулювання спору є одним із видів альтернативного вирішення спору, оскільки має на меті узгодити позиції сторін без постановлення рішення Суду по справі. А застосування даної процедури зі сторони уряду України в Європейському суді з прав людини дозволяє зробити висновок, що держава визнає ефективність і можливість застосування альтернативних способів вирішення спорів як альтернативи судовим процедурам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Бурма С.К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в Європейському суді з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. 22 с.
3. Ухвала Європейського суду з прав людини у справі Тесля В.А. та інші проти України від 19.11.2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-207837%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-207837%22]})
4. Регламент Європейського суду з прав людини в редакції від 23.06.2023. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf

Попелюк Вадим,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0002-7415-3996>

ЩОДО ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС У ФОРМУВАННІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ГРОМАДЯН

28.02.2022 Україна офіційно подала заяву про вступ до Європейського Союзу. Повноправне членство в ЄС вимагає від України приведення до європейських стандартів вітчизняного законодавства, зокрема, і у сфері формування господарсько-правового механізму забезпечення житлом громадян та житлової політики. Одним із соціально значущим в цій сфері є відносини з оренди житла.

Перш за все, варто зауважити, що житло є однією з найважливіших життєвих потреб будь-якої людини в світі, тому право на житло є одним з ключових прав людини.

В державах-членах ЄС право на житло закріплено або в конституціях, або у відповідних законах. Зокрема, в Іспанії в ст. 47 Конституції Іспанії встановлено, що усі іспанці мають право на гідне та достатнє житло. Державні органи сприяють створенню необхідних умов і повинні встановити відповідні стандарти, щоб зробити це право ефективним, регулювання землекористування відповідно до загальних інтересів з метою запобігати спекуляціям [1]. У Франції в Законі Бессона від 31.05.1990 «Про реалізацію права на житло» в ст. 1 встановлено, що гарантування права на житло є солідарним обов'язком всієї нації, будь-яка особа чи сім'я, які зазнають особливих труднощів, мають право на допомогу від громади для доступу до гідного житла. Національна житлова рада відповідає за складання щорічного звіту про вжиті заходи, який оприлюднюється [2].

На національному рівні право на житло закріплене у ст. 47 Конституції України, відповідно до якої: кожен має право на житло, а держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону [3].

Сучасна житлова політика та реформування законодавства у житловій сфері в Україні почалося після здобуття Україною незалежності у 1991 р. та переходом до ринкової економіки. На даний час, в цій сфері сформована досить велика кількість нормативно-правових актів, які містять норми радянського часу, зокрема, щодо покращення житлових умов та не відповідають реаліям сьогодення.

З цього приводу А. Реут та Ю. Когатько зазначають, що усвідомлюючи складність ситуації уряди шукали альтернативу державному забезпеченню житлом, зокрема через різні житлові програми, орієнтовані на молодь, військовослужбовців, жителів сіл, працівників залізничного транспорту, чорнобильців та інші категорії населення. Проте й такі кроки не дали відчутного результату: станом на початок 2021 р. тільки у великих містах України на черзі все ще перебували майже 249 тис. осіб, але не відомо як довго. Наприклад, за списком Миколаївської міської ради з 6237 осіб, що ставши у чергу заявили про потребу у покращенні житлових умов, перший номер списку очікує на допомогу у вирішенні своєї проблеми вже майже 49 років [4].

Більш того, в силу Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 1992 р. була проведена приватизація в результаті чого створений ринок житла та ринок оренди житла. Це безумовно мало позитивний вплив на підтримання населення у час економічної кризи, але разом з тим, наслідком стало значне зменшення житлового фонду публічної власності, тому Україна є однією з країн з найбільшою часткою житла у приватній власності. В той же час, згідно з статистичними даними Європейської Економічної Комісії ООН в нашій державі частка приватного житла, що не здається в оренду становить 93 %, приватне орендне житло складає 2 %, соціальне орендне житло становить 3 %, та інше житло 2 % [5, с. 47].

Фактично в умовах ринку житла кожен громадянин повинен при розв'язанні житлового питання розраховувати не на безоплатне надання житлового приміщення, а на самостійне задоволення своєї потреби шляхом придбання у власність чи укладання договору оренди (найму) житла. Загалом, національне житлове законодавство базується на тому, що одержати житло безоплатно чи за доступною ціною мають право тільки окремі категорії осіб. Такий підхід, зорієнтований на розширення власності, але перешкоджає створенню соціального і тимчасового житла та може призвести до зниження доступності житла, адже потреба в ньому набагато вища, ніж платоспроможний попит.

Наразі у зв'язку з воєнними діями на території України значно зросла кількість осіб, які проживають в орендованому житлі. Враховуючи те, що правовідносини з оренди регулюються цивільним законодавством і базуються на принципі диспозитивності, де держава не втручається у процес встановлення ціни на оренду житла, то існує ризик щодо неконтрольованого зростання цін на оренду. Такий стан зробить недоступним оренду для великої кількості людей і лише поглибить житлову кризу.

Варто звернути увагу на те, що хоча і в Законі України «Про житловий фонд соціального призначення» від 2006 р. [6], постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 2019 р. [7], закріплені інститути

неприбуткової державної оренди, зокрема фонди житла соціального та тимчасового призначення, проте існують проблеми їх нестачі, недостатнього фінансування, невеликої кількості вакантних приміщень, складністю отримання такого житла, крім того, воно надається особливо вразливим категоріям осіб – малозабезпеченим і внутрішньо переміщеним особам.

Враховуючи наявні проблеми важливо продовжувати вдосконалення законодавства України, ґрунтуючись на європейських стандартах дотримання соціальних та економічних прав людини.

Житлове законодавство в Європейському Союзі базується на принципах захисту економічних та соціальних прав, що полягають у запобіганні бідності, бездомності, забезпеченні соціального захисту громадян [8, с. 154]. Уряди європейських країн, беручи участь у багатьох міжнародних договорах, намагаються докласти якомога більше зусиль, щоб забезпечити право громадян на житло, в тому числі, коли йдеться про орендоване, надане в надзвичайних ситуаціях, кооперативне житло, та таке, що перебуває у приватній власності.

Утілення такого підходу в нормативно-правовому забезпеченні України може слугувати базисом для розвитку житлового законодавства, яке повинно створювати моделі забезпечення житлом, які відповідають потребам і можливостям населення.

Для прикладу, у всіх західних країнах покупці житла можуть одержати від банків і інших фінансових установ цільові позики на придбання житла, що досягають 60-80% його вартості у Франції й, наприклад, – до 90% у Бельгії. У більшості європейських країн діє система житлових заощаджень, коли на спеціальних рахунках у банках та інших фінансових установах накопичуються цільові кошти на придбання житла або поліпшення житлових умов. При цьому відсоток по житлових вкладах не оподатковується, а власники таких внесків можуть одержувати кредити й позики на придбання житла під нижчі відсотки, ніж звичайні позики. Основна відмінність нерухомості, зокрема у Франції, – висока якість планування й будівництва, зручність, гарні технологічні характеристики устаткування, сприятлива екологічна обстановка, кліматичні умови, і, зазвичай, прийнятні ціни [9, с. 251].

У Данії загальний обсяг соціального житла становить 19 % житлового фонду країни [4, с. 46]. Воно надається в оренду і утримується за рахунок коштів мешканців. Допомога населенню у розвитку соціального житла надається некомерційними організаціями у вигляді інвестицій у будівництво, а також державою у вигляді податкових пільг для населення. Для претендентів на соціальне житло в Данії не передбачено обмежень ні за рівнем доходу, ні за площею житла, ні за віком (вони можуть бути поставлені на облік для отримання такого житла з 15 років) [10, с. 106].

У Бельгії існує державне соціальне житло (7 %) та приватне, яке, у свою чергу, поділяється на таке, що використовується власником для проживання (68 %) та що здається в оренду (25 %) [4, с. 46]. Надання соціального житла регулюється федеральним законодавством, здійснюється на регіональному

рівні, залежить від доходів споживачів та наявності вільних площ житла. Для цього формуються списки черговиків і діє принцип суворої хронологічної послідовності отримання та контролю за дотриманням встановленої черговості. Квартплата орендаря залежить від його доходів, складається з плати за утримання та надання комунальних послуг.

Австрія має доволі збалансовану житлову систему, характерними рисами якої є історичні закони про захист орендарів, розвинена система субсидій та значна роль неприбуткових житлових компаній [10, с. 105]. Хоча там не існує офіційного визначення соціального житла, зазвичай мається на увазі житло у власності та управлінні неприбуткового сектору, в тому числі публічного, пов'язане з системою субсидій та регулюванням орендної плати. Частка приватного орендного сектору в Австрії – близько 17 %, а 23 % складає соціальне житло, тобто близько чверті всього житлового фонду – соціальне житло; третиною володіють муніципалітети, а рештою – неприбуткові житлові асоціації [4, с. 46].

З першого погляду може здатися, що встановлення граничних цін оренди житла урядом Австрії є втручанням у права власників житла, проте за дотримання принципів пропорційності та недискримінації таке регулювання може ефективно забезпечити доступність житла у державі.

Такий підхід міг би використовуватись і в Україні, адже зараз у нашій державі механізми контролю за цінами на ринку оренду відсутні. Враховуючи ситуацію, що склалася в Україні, а саме значну кількість внутрішньо переміщених осіб, які втратили свої домівки, оренда житла стала переважаючим варіантом для забезпечення їх житлової потреби. А також зважаючи на те, що в нашій державі більша частка житлового фонду перебуває у приватній власності, фонди житла соціального та тимчасового призначення містять низку недоліків, тому має місце завищення цін на ринку оренду житла, адже з'явився великий попит у даній сфері.

При цьому характерною рисою ринків оренди є те, що соціальне житло там можуть надавати незалежно від доходу домогосподарств, але для цього значну його частину має надавати неприбутковий сектору економіки, і воно має бути доступним різним соціальним класам. Крім того, поява та розвиток сектору неприбуткової оренди на ринку оренди житла, хоч і не є «природними», а залежать від політичного вибору, що безпосередньо пов'язано з розвитком сектору соціального та тимчасового житла, як неприбуткового сектору економіки, для гарантування реалізації права, закріпленого у ст. 47 Конституції України.

Саме через це було б доцільно застосувати комплекс господарсько-правових заходів для забезпечення громадян житлом. Зокрема, ввести реєстрацію речового права на підставі договору оренди (найма) житла з терміном не менше 1 місяця, ввести граничні ціни на розмір орендної плати по договору, створити Єдину інформаційну систему житлу, Єдиний реєстр кандидатів на отримання житла, запровадити оподаткування доходів від оренди житла на рівні 5 % – для доходів у вигляді суми орендної плати за договором

найму житла або їх частини, загальна площа яких не перевищує 400 кв.м та завершити процес безкоштовної приватизації. Оскільки, продаж чи приватизація соціального та тимчасового житла, як неприбуткового сектору економіки, скорочує обсяги самого фонду та змінює соціально-економічний склад мешканців-орендарів, переважно залишаються ті, хто не може або не хоче приватизувати таке житло.

Загалом, кожна держава Європейського Союзу має свою житлову політику, обсяги житлового фонду, але орієнтація України на інтеграцію до Європейського Союзу вимагає приведення у відповідність до рівня країн ЄС вітчизняного житлового законодавства та формування господарсько-правового механізму забезпечення житлом громадян.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The Spanish Constitution 27.12.1978. URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>
2. LOI n 90-449 du 31 mai 1990 visant à la mise en oeuvre du droit au logement. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000159413>
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
4. Когатько Ю., Реут А. Соціальна підтримка у вирішенні житлового питання: міжнародний досвід, ситуація в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-37>
5. Європейська економічна комісія ООН. Соціальне житло в регіоні ЄЕК ООН. Женева. 2018. 185 с. URL: https://unece.org/DAM/hlm/documents/Publications/Social_Housing_in_UNECE_region.rus.pdf
6. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text>
7. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-п#Text>
8. Asbjørn Eide, Catarina Krause, Allan Rosas. *Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook*. Second Revised Edition. BRILL, 2001. 804 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=cLNLEAAAQBAJ&pg=PR5&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false
9. Ничипоренко С.В. Інституційні основи моделі соціального житла: міжнародний досвід та напрями використання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 1. С. 247–252.
10. Федорів П., Ломоносова Н. Державна житлова політика в Україні: сучасний стан та перспективи реформування. Київ. Аналітичний центр CEDOS. 2019. 132 с.

*Радченко Данііл,
аспірант,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0009-0002-4459-0009>*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗМІН КЛІМАТУ

Зміни клімату почали набувати статусу особливої проблеми не лише на регіональному, але й світовому рівні. Загальне підвищення температури призводить до різкого збільшення природних катаклізмів та посилення їх негативних наслідків, таких як сильна жара, посуха, сильні урагани, повені й т.і., і, як наслідок, загибелі значної кількості людей.

Так, у 1979 р. у Женеві відбулась перша Всесвітня кліматична конференція, на якій було проголошено про необхідність підготовки та прийняття Всесвітньої кліматичної програми. У травні 1992 р. за ініціативи Організації Об'єднаних Націй прийнято Рамкову Конвенцію ООН про зміну клімату [1], до якої вже приєдналися всі 196 країн-членів ООН. Серед перших підписантів Конвенції була й Україна, а 29.10.1996 цю Конвенцію ратифіковано Верховною Радою України [2].

Необхідність прийняття такої конвенції обумовлено значними кліматичними змінами, які значною мірою пов'язані з господарською діяльністю людини, в першу чергу такої, що призводить до підвищення концентрації парникових газів в атмосфері. При цьому за останніми даними, наведеними у 2023 р. Всесвітньою метеорологічною організацією, середня температура в Європі збільшується вдвічі швидше ніж на інших континентах, що також додатково свідчить про вплив людської діяльності, яка відбувається більш інтенсивно саме в Європі [3]. Ці процеси не минули й нашу країну, в якій, згідно з інформацією, наведеною в Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 р., середня літня температура лише за останні 40 років виросла на 1,3°C [4].

Такий розвиток подій вимагав прийняття значної кількості різноманітних нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення негативного впливу на клімат. Питанням аналізу українського законодавства щодо регулювання відносин, пов'язаних із кліматичними змінами, а також розвитку та удосконалення відповідної правової бази, присвячено цілий ряд робіт таких українських науковців, як В.І. Андрейцев, Г.В. Анісімова, Г.І. Балюк, О.О. Бардіна, А.П. Гетьман, І.А. Дубовіч, Н.В. Єремєєва, М.В. Краснова, Н.Р. Малишева, К.А. Прохоренко, В.К. Рибачек, О.В. Шевченко, М.В. Шульга та ін.

Більшість із таких досліджень проводились в рамках суто екологічного права та в цілому природоохоронного законодавства, переважно пов'язаного з регулюванням цивільних та адміністративних відносин у сферах діяльності, що негативно впливають на клімат. При цьому, як правило, приділялося менше уваги суто господарським правовідносинам, особливо щодо регулювання діяльності по зменшенню наслідків таких негативних змін, шляхом впровадження новітніх технологій, переходу на вирощування нових для України видів сільськогосподарських та лісових рослин, більш пристосованих до нових кліматичних умов, необхідністю щонайменш часткового корегування нормативних показників, зміни переліку продукції та послуг, що викликано кліматичними змінами.

Удосконалення потребує й в цілому формування державної кліматичної політики в різних секторах економіки, охорони здоров'я населення та збереження й відновлення навколишнього природного середовища. Це також вимагає подальшого розвитку та внесення змін до існуючої нормативно-правової бази, що регулює різні сфери господарської діяльності, яка впливає на кліматичні зміни або залежить від них та потребує вжиття заходів по адаптації до кліматичних змін.

Така адаптація господарської діяльності до зміни клімату зараз, на жаль, значною мірою гальмується існуючими нормативно-правовими актами, якими поки що вводяться суттєві обмеження або навіть забороняється впровадження, наприклад, ряду адвентивних видів рослин, які можуть бути більш адаптованими до нових кліматичних умов. Не сприяють змінам асортименту сільськогосподарських культур і значні підвищення вартості послуг з експертизи нових сортів рослин, яка за рішенням Уряду України (постановою Кабінету Міністрів України від 15.07.2022 № 798 [5]) минулого року багаторазово зросла, що не дозволяє селекціонерам, які працюють в державних наукових закладах, передавати новітні сорти на державну експертизу. Хоча така діяльність, навпаки, мала б бути максимально підтриманою з боку держави. Недостатньо врегульовані питання стимуляції до переходу к випуску нових видів продукції, виготовлення якої менше впливає на довкілля або навіть, навпаки, дозволяє запобігати негативним наслідкам кліматичних змін.

Але найбільші проблеми стосуються недосконалого регулювання в галузі зеленої енергетики, незважаючи на значну кількість вже прийнятих нормативно-правових актів. Також, якщо подивитись статистику за 2022 р., то значна кількість країн вже майже повністю перейшли на альтернативні види палива. Зокрема, як показують данні *World Energy & Climate Statistics*, в Норвегії, яка займає перше місце, 98,5 % виробленої енергії надходить із відновлюваних джерел, друге місце посідає Бразилія з 89,2 %, а на третьому місці знаходиться Нова Зеландія з 86,6 % [6]. Більшість електроенергії у вказаних країнах виробляється завдяки гідроенергетиці, геотермальній, вітрової та біоенергії. Треба зауважити, що вказані провідні країни займаються

відновлюваними джерелами енергії вже понад 30 років, у той же час в Україні станом на 2023 р. за рахунок гідроенергетики, вітрової, сонячної та біоенергетики виробляється лише 13 % від загального обсягу електроенергії [7], а геотермальних електростанцій поки що взагалі немає, хоча такі станції вже працюють у 83 країнах світу.

Україна вже відносно давно стала розвивати зелену енергетику та прийняла Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 [8], який став фундаментальним. Цим Законом мала бути передбачена підтримка для виробників електроенергії, які використовують відновлювальні джерела енергії (ВДЕ). На сьогодні одним із ключових аспектів цього закону є суттєва надбавка до так званого «зеленого тарифу», аукціонної ціни за використання на об'єктах електроенергетики, зокрема на електричних станціях (пускових комплексах), енергії сонячного випромінювання, вітрової енергії та інших альтернативних видів палива, а також систем акумуляції енергії.

Поняття альтернативних видів палива законодавчо визначені Законом України «Про альтернативні види палива» від 14.01.2000 № 1391-XIV [9], яким встановлено правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні засади виробництва та використання альтернативних видів палива. Тобто законодавчо Україна вже давно почала розглядати ВДЕ як головну альтернативу карбоновому паливу. На жаль це поки що не отримало великого розвитку. Спочатку Україна змогла досягти успіху у 2011-2012 рр., запустивши сонячні (СЕС) та вітрові електростанції (ВЕС), а потім до них доєдналися іноземні інвестори. Але згодом у цьому секторі почалися проблеми, коли держава не відкоригувала «зелений тариф» відповідно до курсу євро у 2014 р.

У березні 2020 р. Державне підприємство «Гарантований покупець», відповідальне за дотримання узгоджених ставок пільгових тарифів на постачання відновлюваної енергії, знизило платежі на 47 %. В подальшому борги НЕК «Укренерго» перед постачальниками електроенергії з ВДЕ почали зростати і станом на 01.07.2023 складають 21,5 млрд грн [10], що ніяк не сприяє розвитку альтернативної енергетики. Крім того, наказами Міністерства енергетики України № 140 від 28.03.2022 та № 206, який набув чинності 05.07.2022, були запроваджені обмеження та встановлені відповідні алгоритми розподілу надходжень Гарантованого покупця між виробниками ВДЕ в обсягах від 15 % до 75 % від середньозваженого «зеленого» тарифу. В результаті цього виникли значні перекося в оплаті по зелених тарифах, а саме, виробники електроенергії на сонячних та вітрових електростанціях отримують 18 %, на біогазі – 30 %, а на біомасі 75 % [11], хоча останні два типи виробництва використовують знову ж таки карбонове паливо, що негативно впливає на довкілля. Внаслідок таких дій галузь відновлюваної енергетики в Україні зараз опинилася на межі дефолту.

Зрозуміло, що сьогодні вітчизняний розвиток ВДЕ знаходиться в дуже скрутному становищі через війну та економічною неможливістю потенційно

розвивати цей сектор. Найголовніша проблема в дорожнечі такої продукції. До прикладу візьмемо найпопулярніші генератори альтернативних джерел енергії, такі як сонячні та вітрові електростанції. За даними численних оголошень в Україні, будівництво мережевої СЕС з потужністю в 10 кВт обійдеться в середньому у 5-7 тис. євро. Ціна сонячної станції на 30 кВт може сягати 17-18 тис. євро та більше, в залежності від якості та марки обладнання. Більшість вітряних турбін мають потужність 2-3 МВт, які можуть виробляти понад 6 мільйонів кіловат-годин електроенергії щороку. Вартість ВЕС обійдеться приблизно в 1,2 млн євро. При цьому самоокупність сонячної електростанції, за умови виконання державою своїх зобов'язань по сплаті зелених тарифів, в більшості регіонів України з урахуванням сонячних днів складає понад 5-6 років, а вітрової електростанції – понад 10 років. Зважаючи на вищевикладені факти, на сьогодні розвиток ВДЕ напряму залежить від іноземних інвестицій. Але через відсутність реальної сплати виробникам електроенергії з ВДЕ по «зеленим тарифам», ця галузь навряд чи буде потужно розвиватись.

Крім того, існують значні проблеми із забезпеченням гарантій походження електричної енергії, виробленої саме з відновлюваних джерел енергії, що дозволяло проводити значні махінації на цьому ринку. У зв'язку з цим, зовсім нещодавно, 30.06.2023, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України» [12], яким значною мірою врегульовано питання, пов'язані з гарантіями походження електричної енергії, шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії». Крім того, в цьому ж Законі законодавчо закріплено поняття «*екологічна цінність*» електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, – обсяг викидів парникових газів, який було уникнено за рахунок виробництва 1 МВт*год електричної енергії з відновлюваних джерел енергії.

Дійсно питання викидів парникових газів є вкрай актуальним. Так, станом на 2021 р. концентрація парникових газів досягла свого історичного максимуму, внаслідок чого поступово підвищується температура на поверхні нашої планети, почало відбуватися танення льодовиків, що супроводжується підйомом рівня світового океану та можуть розпочатися інші незворотні процеси, які несуть загрозу взагалі існуванню людства. Станом на 2019 р. 25 країн ввели так званий «карбоновий податок», тобто податок, який стягується із вмісту вуглецю у промисловому виробництві, яке веде до викидів парникових газів. Такі викиди в електроенергетиці світу за підсумками 2022 р. зросли на 1,3 %, досягнувши 12,43 млн т CO₂-еквівалента, що є історичним максимумом [13].

Повертаючись до питання законодавчого закріплення поняття «*екологічна цінність*» електричної енергії, виробленої з ВДЕ, слід відзначити наступне. За даними звіту міжнародної організації «*Centre for research on energy and clean air*», викиди від українських вугільних електростанцій пов'язані приблизно з

5 000 смертями у 2019 р. [14]. Крім того, вугільні електростанції нашої країни є лідерами за викидами SO₂ та зольного пилу в Європі. Згідно з аналізом отриманих даних про викиди, наведених у цьому звіті, 72 % загальних обсягів зольного пилу, що викидається сукупно всіма вугільними електростанціями в ЄС, країнах-членах Енергетичного Співтовариства та Туреччині, надходить від українських ТЕС. У 2019 р. приблизна вартість соціальних витрат, пов'язаних із супутнім медичним обслуговуванням, зниженням економічної продуктивності та зниженням рівня добробуту, викликаних викидами вугільних електростанцій в Україні, склала 3,2 млрд євро, що дорівнює сумарному показнику всіх 27 країн Європейського Союзу. При цьому вартість виробленої електроенергії всіма тепловими електростанціями в Україні дорівнювала приблизно 3,5 млрд євро.

З урахування вказаних вище опосередкованих збитків від забруднення повітря в Україні, навіть без урахування загального негативного впливу викидів парникових газів на клімат, реальна вартість електроенергії, що виробляється на вугільних теплових електростанціях, для країни загалом обходиться у 2 рази дорожче, що чомусь не враховується в калькуляції собівартості такої електроенергії.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне, внести зміни до нової ч. 15 ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії», виклавши її в наступній редакції: *екологічна цінність електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії (екологічна цінність) – сумарний обсяг шкідливих викидів парникових та інших газів, а також зольного пилу, яких було уникнено за рахунок виробництва 1 МВт*год електричної енергії з відновлюваних джерел енергії.*

Враховуючи зміни, внесені прийнятим проєктом Закону України № 9011-д до ст. 5 Закону України «Про альтернативні джерела енергії», якими передбачено розроблення та затвердження порядку визначення екологічної цінності електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, можна сподіватись; що внесення в розрахунок вартості зеленої енергії запропонованого нами вище підходу по визначенню екологічної цінності сприятиме встановленню економічно більш обґрунтованих тарифів, що суттєво сприятиме розвитку ринку зеленої енергетики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
2. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Закон України від 29.10.1996 № 435/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 277.
3. State of the Climate in Europe 2022. WMO Pub. No. 1320. World Meteorological Organization, 2023. 40 p.

4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2023. 514 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>

5. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1183: постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.2022 № 798. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/798-2022-%D0%BF#Text>

6. World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023. URL: <https://www.enerdata.net/publications/world-energy-statistics-supply-and-demand.html>

7. Структура виробництва електроенергії в Україні на початок 2022 року. 21.06.2022. URL: <https://www.ueex.com.ua/presscenter/news/osoblivosti-vitchiznyanogo-virobnitstva-elektroenergii/>

8. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст.155.

9. Про альтернативні види палива: Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 94.

10. Актуальна інформація щодо розрахунків з виробниками електроенергії станом на 01.07.2023 р. Державне підприємство «Гарантований покупець». URL: https://www.gpee.com.ua/news_item/342

11. Бондарчук І. «Зелена» енергетика під час війни: чого чекати виробникам електроенергії? *Liga Zakon*. 09.08.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213114_zelena-energetika-pd-chas-vyni-chogo-chekati-virobnikam-elektroenerg

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України: проект Закону України від 30.06.2023 № 9011-д (Закон направлено на підпис Президенту України).

13. SK Innovation reveals Net Zero Roadmap, aiming to reduce 50% carbon emissions in a decade and achieve Net Zero by 2050. *SKinno News*. 29.07.2021. URL: <https://skinnonews.com/global/archives/6462>

14. Міллівірта Л., Гіренс Р. Вплив викидів українських вугільних електростанцій на здоров'я населення. Centre for research on energy and clean air, 2021. 22 с.

*Рябов Дмитро,
адвокат, аспірант,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця
<https://orcid.org/0000-0003-3864-4859>*

ЗМЕНШЕННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану перед органами законодавчої влади постало завдання не лише запроваджувати законодавчі зміни, внесення яких були спричинені міліарним впливом. Перед Українським Урядом постало питання нагальної та невідкладної трансформації законодавчих положень до європейських стандартів з метою вступу України до Європейського Союзу (далі ЄС). Одним із таких викликів воєнного часу було прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах військового стану» від 15.03.2022 № 2136-ІХ, яким законодавець звільнив роботодавця від відповідальності за порушення строків оплати праці, якщо останній доведе, що таке порушення було спричинено веденням бойових дій, або іншими обставинами непереборної сили. Даний законодавчий акт мав мінімізувати кількість судових спорів, які виникають із трудових відносин, якщо порушення трудових прав працівників було спричинено фактом ведення в Україні воєнних дій. В той же час, судові спори із спірних правовідносин мають місце бути, оскільки звільнений працівник не обмежений своїм правом на звернення до суду із позовними вимогами про стягнення заробітної плати, середнього заробітку за затримку розрахунку при звільненні та судових витрат на професійну правничу допомогу, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Причинно-наслідковий зв'язок між невивплатою заробітної плати та фактом ведення бойових дій підлягає доведенню в судовому порядку, тому навіть якщо роботодавець зможе довести ці обставини, це не звільняє його від обов'язку виплати заборгованості по заробітній платі та компенсувати іншій стороні судові витрати на професійну правничу допомогу. Враховуючи те, що суд ненаділений повноваженнями на самостійне зменшення судових витрат на професійну правничу допомогу, можливі зловживання з боку звільнених працівників шляхом завищення їх розміру з метою компенсування неотриманої суми середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні. Повноваження суду на самостійне зменшення цих витрат передбачено під розгляду справ у Європейському суді з прав людини (далі ЄСПЛ), якщо суд визнає їх неспівмірними та несправедливими, тому враховуючи законодавчу невідповідність національного процесуального порядку розгляду судових справ в ЄСПЛ, необхідно ввести відповідні законодавчі зміни, які спрятимуть не лише дотриманню принципів законності та справедливості при розгляді

судових спорів, але й будуть слугувати орієнтиром до високих європейських стандартів правосуддя та законодавства [1].

Відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах військового стану» роботодавець звільняється від відповідальності за несвоєчасну виплату заробітної плати, якщо доведе, що це порушення відбулось внаслідок ведення бойових дій, або інших обставин непереборної сили. Така відповідальність встановлена, наприклад, ч. 1 ст. 117 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП України), згідно із якою у разі порушення строків розрахунку при звільненні роботодавець виплачує працівнику середній заробіток по день фактичного розрахунку, але не більш ніж за шість місяців.

28.02.2022 Торгово-промислова палата України своїм листом № 2024/02.0-7.1 засвідчила той факт, що військова агресія російської федерації проти України є форс-мажорними обставинами, в тому числі й для суб'єктів господарювання [2]. В той же час, Верховний Суд у Постанові від 19.08.2022 у справі № 908/2287/17 дійшов висновку, що «сертифікат торгово-промислової палати, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатись беззаперечним доказом про їх існування» [3]. Як відзначає із даного приводу Є.Є. Морозов, факт введення військового стану не є безумовною підставою для невиконання взятих на себе зобов'язань [4]. Із наведеного слідує, що невиконання роботодавцем обов'язку щодо виплати працівнику заробітної плати лише у зв'язку із фактом ведення на території України воєнного стану, без доведення конкретних підстав, яким чином військовий стан вплинув на роботодавця, не допускається.

Дійсно, внаслідок запровадження в Україні воєнного стану непоодинокими були випадки масового звільнення найманих працівників за власним бажанням відповідно до ч. 1 ст. 38 КЗпП України. Трудові договори із такими працівниками розривались раніше встановленого даною статтею двотижневого строку, оскільки в більшості випадків їх розірвання було спричинено або фактом ведення бойових дій на конкретній території, або потенційною загрозою їх проведення на конкретній місцевості. Очевидно, що внаслідок масового звільнення працівників, яке припадає на припинення виконання своїми контрагентами зобов'язань та повну зупинку виробничих потужностей, неможливо провести із всіма працівниками кінцевий розрахунок одночасно. Але враховуючи наявну судову практику та практичні положення законодавства, які регулюють питання трудових відносин в умовах воєнного стану, то роботодавцю для підтвердження того факту, що заробітна плата не була виплачена саме у зв'язку із воєнними діями, потрібно надати до суду конкретні документи, які підтверджують причинно-наслідковий зв'язок між його неспроможністю виплатити заборгованість по заробітній платі та введенням в Україні воєнного стану.

В той же час, встановлений у ч. 1 ст. 117 КЗпП України порядок виплати компенсації за затримку розрахунку при звільненні лише нещодавно був

обмежений законодавцем шестимісячним строком. Дані зміни були внесені 01.07.2022 Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин». До прийняття даного Закону обмеження щодо строку, за який виплачується середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні, було відсутнє. Однак був наявний правовий висновок Великої Палати Верховного Суду, зроблений нею у Постанові від 26.06.2019 № 761/9584/15-ц, в якому зазначено, що дана сума підлягає зменшенню враховуючи принципи добросовісності та справедливості, оскільки реалізація звільненим працівником свого права на стягнення із свого роботодавця середнього заробітку за час вимушеного прогулу може вчинитись із зловживанням своїм правом на звернення до суду із даним позовом, якщо така сума є неспівмірною із наявним розміром заборгованості по заробітній платі, яка виникла внаслідок запізнього звернення до суду [5].

Однак таке зловживання може проявлятися і в інших ситуаціях, наприклад при зловживанні своїм процесуальним правом на відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу шляхом завищення їхнього розміру, за рахунок яких звільнений працівник зможе компенсувати неотриману суму середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, якщо роботодавець доведе, що невчасна виплата заробітної плати була спричинена воєнними діями. Такий висновок обумовлений тим, що самостійне зменшення національними судами судових витрат на професійну правничу допомогу, без клопотання іншої сторони, не передбачено, оскільки фактично це є порушенням принципу змагальності сторін. Втім, норми права, які регулюють порядок здійснення судочинства в ЄСПЛ, передбачають, що даний європейський судовий орган має такі повноваження, якщо визнає ці витрати надмірними, тому запозичення даного досвіду буде слугувати одним із орієнтирів України до високих стандартів правосуддя, на які орієнтуються країни-члени ЄС [6, с. 35].

Висновки. Задля попередження зловживання учасниками судових процесів своїми процесуальними правами, особливо в умовах воєнного стану, пропонуємо провести законодавчу аналогію із процесуальним порядком відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу в ЄСПЛ. Запозичення даного досвіду сприятиме наближенню українського законодавства до стандартів правосуддя судового органу Ради Європи, які використовуються при розгляді судових справ щодо різних країн, у тому числі й держав-членів ЄС, тим паче, як справедливо і своєчасно відзначив І.І. Маринів, суд ЄС постійно взаємодіє із ЄСПЛ в аспекті захисту прав людини, для якого практика ЄСПЛ є «еталоном» на Європейському континенті» [7, с. 187]. Із врахуванням вказаного, доцільно надати суду право на самостійне, без клопотання іншої сторони, зменшення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу, який підлягає відшкодуванню, якщо суд вважатиме розмір цих витрат несправедливими та неспівмірними із фактичними обставинами справи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Європейський суд з прав людини. *Практична рекомендація. Вимоги до справедливої сатисфакції.* URL: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_UKR.pdf
2. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>
3. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19.08.2022, справа № 908/2287/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837295>
4. Морозов Є.Є. Сам факт введення воєнного стану не може вважатись належною правовою підставою для невиконання зобов'язань. *Інформаційне агентство Advokat post.* 02.11.2022. URL: <https://advokatpost.com/sam-fakt-vvedennia-voiennoho-stanu-ne-mozhe-vvazhatys-nalezhoiu-pravovoiu-pidstavoiu-dlia-nevykonannia-zobov-iazan/>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019, справа № 761/9584/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87952206>
6. Рябов Д.С. Щодо зменшення судових витрат на професійну правничу допомогу в господарському судочинстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 4. С. 31–38.
7. Маринів І.І. Взаємодія суду Європейського Союзу із Європейським судом з прав людини в аспекті захисту прав людини. *Право і суспільство.* 2019. № 5 (частина 2). С. 181–188.

Санченко Алевтина,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
керівник Центру перспективних досліджень і співробітництва з
прав людини у сфері економіки,
провідний науковий співробітник відділу
проблем модернізації господарського права та законодавства,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-9001-7564>*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Відповідальність суб'єктів господарювання поважати економічні та соціальні права людини й дотримуватися їх витікає із суспільної природи цих прав як прав людини «другого покоління». Адже їх міжнародне визнання та

нормативно-правове закріплення в Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.) [1] (Відповідно до ст. 22 Загальної декларації прав людини, «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави»), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ООН, 1966 р.) (далі МПЕСКП) [2], численних документах Міжнародної організації праці тощо, є консолідованою відповіддю на разючу соціальну нерівність, яка була притаманна буржуазному суспільству в період так званого «капіталізму вільної (стихійної) конкуренції» або «дикого капіталізму» ХІХ-го – початку ХХ-го століть.

Підґрунтям для загальносвітового визнання соціально-економічних прав людини був усвідомлений вибір відповідальних «гравців» західного суспільства (бізнесу, інститутів держави і профспілок) на користь розвитку через соціальний компроміс, якого було досягнуто шляхом поступового – в міру залежності від рівня економічного розвитку держав – обмеження тривалості робочого дня, гарантування мінімального рівня оплати праці, пенсійного забезпечення, безкоштовного мінімального рівня освіти та інших відповідних прав і пов'язаних із ними гарантій.

Європейські стандарти соціальних і економічних прав людини, базовані на універсальних міжнародних стандартах і нормах, встановлено та юридично закріплено в європейських регіональних міжнародних договорах, передусім, у договорах Ради Європи (далі РЄ) – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РЄ, 1950 р.) (далі ЄКПЛ) з протоколами до неї [3], Європейській соціальній хартії (РЄ, 1961 р.) (далі ЄСХ) [4] та Європейській соціальній хартії (переглянутій) (РЄ, 1996 р.) (далі ЄСХ(п)) [5] та ін. Їх інтегровано до *acquis* Європейського Союзу (далі ЄС), зокрема Хартії основоположних прав ЄС (Розділ IV «Солідарність» (ст.ст. 27-38)) [6], всіх міжнародних угод і відповідних політик Євросоюзу, документів Організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР), до національного законодавства держав-членів РЄ, ЄС та ОЕСР із урахуванням наявних у державах ресурсів, як це передбачено ст. 2 МПЕСКП. Ці європейські стандарти спрямовані на створення державами і суб'єктами господарювання гарантій та можливостей людини реалізувати свої права та інтереси, які обумовлюють задоволення її потреб у соціальній та економічній сферах життя.

Нормами загального й європейського міжнародного права та українського законодавства, зокрема Конституцією України (ст.ст. 24, 36, 42-50 та ін.) та відповідними кодексами і законами нашої держави [8-10] до таких прав людини, за забезпечення реалізації, дотримання та захист яких відповідають держава і суб'єкти господарювання, віднесено наступні:

- право на працю, що включає «право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується» (ст. 6 МПЕСКП, ст. 4 ЄКПЛ, ст. 1ЄСХ та ЄСХ(п) та ін.);

- право на справедливі та сприятливі умови праці, включаючи, зокрема: «а) винагороду, що забезпечувала б трудящим як мінімум: і) справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю; ii) задовільне існування для них самих та їхніх сімей [...]; b) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; c) однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; d) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні» (ст. 7 МПЕСКП, ст. 2–4, 20 ЄСХ та ЄСХ(п) та ін.);

- право створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір, право на страйки (ст. 8 МПЕСКП, ст. 5 ЄСХ та ЄСХ(п) та ін.);

- право на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування (ст. 9 МПЕСКП, ст. 12 ЄСХ та ЄСХ(п) та ін.);

- право на достатній життєвий рівень для кожної людини та її сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя (ст. 11 МПЕСКП, ст. 4, 31 ЄСХ та ЄСХ(п) та ін.);

- право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (ст. 12 МПЕСКП, ст. 11, 13 ЄСХ та ЄСХ(п) та ін.) тощо.

Стаття 1 Конституції нашої держави закарбувала «код» укладу її життєдіяльності, встановивши, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Всі складові цього «коду» є невід'ємними та рівновагомими імперативами, й за умов дисбалансу між ними або відмови від будь-якого з них держава ризикує піддатися руйнуванню. Адже це викликатиме підрив основ суспільної злагоди. Наукова думка наголошує, що сильна дієздатна держава не може існувати поза належними гарантіями соціальних прав, й поза соціальним стрижнем немає суверенітету [11], успіх правової демократичної держави, держави добробуту, пов'язаний із забезпеченням реалізації та захисту соціальних прав і соціальної справедливості [12]. Академік В.К. Мамутов, обстоюючи розвиток національних господарсько-правових відносин, констатував, що соціальний прогрес у будь-якому суспільстві неможливий як без демократичних прав і свобод людини, так і без суспільного порядку, зокрема господарського, організованості, які забезпечуються і захищаються насамперед правовою державою [13, с. 212].

Принагідно варто звернутися до деяких положень Офіційного тлумачення цієї статті в Рішенні Конституційного Суду від 25.01.2012 № 3-рп/2012 [14]. Зокрема, зазначається, що «Україна як соціальна держава визнає людину

найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві. Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї. Згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (ч. 4 ст. 13), що є основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень». Вказується, що положення ст. 48 Конституції України про право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї та ч. 3 ст. 46 стосовно розміру соціальних виплат і допомоги (коли вони є основним джерелом існування), який має забезпечувати не нижчий від прожиткового мінімуму рівень життя, «конкретизують конституційне визначення України як соціальної держави, що передбачає участь суспільства в утриманні тих осіб, які через непрацездатність або з інших незалежних від них причин не мають достатніх засобів для існування».

Отже, вочевидь, важливою рисою соціальної держави – для забезпечення гідного рівня життя людини і загального блага – є її сприяння такому суспільному розвитку, який ґрунтується на низці принципів, що співвідносяться з принципом верховенства права і належним чином закріплені в національному законодавстві:

- соціальної рівності, що передбачає рівні можливості, рівний доступ, рівне ставлення, коли кожній людині чи групі людей надаються однакові ресурси чи можливості, в тому числі гарантується економічна свобода людини (включно з веденням підприємницької діяльності) для забезпечення її достатнього життєвого рівня, не справляючи при цьому негативного впливу на права інших людей та суспільство в цілому;

- соціальної справедливості, що забезпечує подолання нерівності, яка могла бути характерною при народженні людини або стати набутою у процесі подальшої життєдіяльності, у т.ч. з причин несприятливого впливу або порушення прав людини суб'єктами господарювання;

- загальної солідарності та взаємної відповідальності сторін соціально-економічних відносин, коли проблеми суспільства розв'язуються при справедливому розподілі як переваг, тобто добробуту, так і тягарів рівномірно та справедливо; коли ті люди або групи людей, хто страждають або перебувають у найменш сприятливому становищі, заслуговують на допомогу і отримують її з боку тих сторін суспільних відносин (включно з суб'єктами господарювання), хто перебуває в найбільш сприятливому становищі («якщо нікого не ігнорувати, усі процвітатимуть»); держава має спрямовувати та сприяти соціальній солідарності, контролювати та виправляти ті тенденції, які можуть призвести до відсутності солідарності;

- субсидіарності, який є провідником до соціальних дій, коли ухвалення рішень і необхідні дії для забезпечення соціальної рівності та справедливості, для попередження проблем або їх подолання відбуваються на найбільш ефективному соціальному рівні, а держава виконує лише ті завдання, які виходять за рамки спроможності окремих осіб або приватних груп, що вільно діють незалежно від держави. Отже, коли будь-яка діюча особа в суспільстві (включно з суб'єктами господарювання) може виконувати певну соціальну функцію ефективно та адекватно з користю для тих, хто потребує допомоги, та загального добробуту, вона і має відповідати за провадження цієї діяльності, а державні установи та посадові особи не повинні втручатися без потреби, завжди поважаючи основні права членів суспільства [15-23].

У даному контексті безумовно доцільно звернутися до вельми актуальних переконань академіка В.К. Мамутова, який стверджував, що «... слід виключити надмірне втручання держави в ті сфери, де цього не повинно бути. Реалізуючи ч. 4 ст. 13 Конституції України, відповідно до якої держава забезпечує соціальну спрямованість економіки, необхідно не витіснити вже сформовані ринкові механізми, а доповнювати їх, удосконалювати, зміцнювати, посилювати їх соціальну спрямованість і ефективність, захищаючи при цьому законний підприємницький інтерес і законні інтереси українського народу в цілому» [13, с. 212].

Як визнано, метою реалізації принципів соціальної держави є досягнення сталості та динамічності соціально-економічного розвитку, що вчасно й ефективно орієнтується на світові та регіональні тенденції змін у різних сферах суспільних відносин і виклики часу, зокрема непередбачувані, та спрямований на забезпечення, дотримання і захист прав людини, добробут суспільства.

Результатом сучасного міжнародного конструктивного консенсусу для розумного та справедливого врегулювання характерних для сьогодення економічних і соціальних суспільних відносин (із відповідним комплексом прав, інтересів та обов'язків/відповідальності їх сторін – суспільства в цілому, бізнесу, держави, індивіда) як такого, що відповідає потребам і пріоритетам сталого розвитку людства в ХХ-му столітті, є значний ряд документів загальносвітового та європейського рівнів. Серед них: Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року [24], Глобальний договір ООН (1999 р.) [25], Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини (2011 р.) [26], Рекомендація CM/REC(2016)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про права людини та бізнес [27], Настанови (Керівні принципи) ОЕСР для багатонаціональних підприємств: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті (оновлена версія 2011 р.) [28], та ін.

Маючи на меті вивчення питання щодо відповідальності суб'єктів господарювання у сфері соціально-економічних прав людини, варто звернутися, передусім, до Глобального договору ООН (далі ГД ООН). ГД ООН є найкрупнішою в світі ініціативою щодо корпоративної сталості,

проголошеною у 1999 р. потужними світовими компаніями. Її квінтесенція полягає в ідеології «Бізнес як сила для добра», яка передбачає, що, будучи відданим ідеї сталості, суб'єкти господарювання беруть на себе частину відповідальності у справі розбудови кращого світу. Ця ініціатива спрямована на поширення та укорінення у стратегіях і операційній діяльності суб'єктів господарювання засадничих принципів у сфері прав людини та трудових відносин, довкілля і боротьби з корупцією, а також на впровадження ними заходів задля просування та підтримки досягнення суспільно важливих цілей, таких як Цілі сталого розвитку ООН, із наголосом на розвиток співпраці та інновацій.

ГД ООН містить Десять принципів ділових кіл, які окремими українськими дослідниками порівнюються з Десятьма заповідями [29, с. 114]. Зокрема:

- у сфері прав людини – принцип 1: підтримка та повага захисту проголошених на міжнародному рівні прав людини, економічних і соціальних включно; принцип 2: непричетність до порушень прав людини у сфері ділових відносин суб'єктів господарювання, у т.ч. в ланцюжках постачання;

- у сфері трудових відносин – принцип 3: підтримка свободи об'єднань роботодавців і працівників для заохочення та захисту їх професійних інтересів, а також реальне визнання права на укладання колективних договорів; принцип 4: ліквідація всіх форм примусової праці; принцип 5: повна ліквідація дитячої праці; принцип 6: ліквідація дискримінації у сфері праці та зайнятості;

- у сфері довкілля – принцип 7: підтримка підходу до екологічних питань на принципі обережності; принцип 8: запровадження ініціатив щодо підвищення відповідальності за стан довкілля; принцип 9: сприяння розвитку і розповсюдженню екологічно безпечних технологій;

- у сфері боротьби з корупцією – принцип 10: протидія всім формам корупції, включаючи здирництво та хабарництво.

Зростання підтримки та просування у впровадженні ГД ООН серед суб'єктів господарювання, інститутів держави та суспільства відобразились у розробленій через десятиріччя та схваленій у 2011 р. Радою ООН з прав людини концепції «бізнес і права людини», яку викладено в Рамковій програмі ООН «Захист, повага і засоби захисту» та Керівних принципах ООН з питань бізнесу та прав людини (далі Керівні принципи). Серед іншого, Керівні принципи ґрунтуються на визнанні ролі суб'єктів господарювання в суспільстві як його спеціалізованих органів, що виконують спеціалізовані функції.

Одна із трьох засадничих основ Керівних принципів встановлює відповідальність суб'єктів господарювання поважати права людини в ході їх діяльності. Органічно, що соціально-економічні права людини пов'язані з господарською діяльністю найближче. Принаймні двадцять чотири з тридцяти семи Керівних принципів розкривають сутність цієї засадничої основи. Принцип 14 встановлює, що відповідальність суб'єктів господарювання поважати права людини стосується їх всіх, незалежно від їх розміру та обсягу

капіталу, галузі, умов і місця діяльності, форм власності та структури, ін. Втім масштаби і засоби, застосовувані ними для виконання їх обов'язків у сфері прав людини, можуть відрізнятися в залежності від названих вище факторів і складності наслідків несприятливого впливу діяльності суб'єкта господарювання на права людини. При цьому Керівні принципи чітко наголошують, що суб'єкти господарювання повинні працювати з дотриманням міжнародно визнаних прав людини за будь-яких обставин. Їх відповідальність дотримуватися прав людини є безумовною. Факт її наявності не залежить від місця ведення їх діяльності, включаючи вражені конфліктом території, та можливостей і / або готовності держав, де вони працюють, виконувати їхні зобов'язання у сфері захисту прав людини. Така відповідальність існує незалежно від обов'язку суб'єктів господарювання дотримуватися національних законів і підзаконних актів, включаючи правозахисні (принцип 11, коментар; принцип 12; принцип 7).

Принцип обережної діяльності бізнесу стосовно довкілля, зафіксований ГД ООН, у Керівних принципах набув розвитку та оформлений в один із ключових принципів соціально-відповідальної діяльності суб'єктів господарювання – принцип належної обачності щодо прав людини (принцип 17). Ним встановлено, що суб'єктам господарювання слід проявляти належну обачність щодо прав людини з метою виявлення, запобігання, пом'якшення наслідків негативного впливу на права людини і подання звітності про те, як суб'єкти господарювання усувають його. Цей процес повинен включати: а) оцінювання фактичного і потенційного впливу господарської діяльності на права людини; б) урахування висновків про результати оцінювання і вжиття заходів на їх основі та відстеження результатів відповідних змін; в) поширення інформації про те, яким чином усувається несприятливий вплив на права людини. Принцип 17 визначає параметри належної обачності щодо прав людини, а у принципах 18-21 докладно розкриті її основні компоненти.

Керівні принципи інкорпуються до європейського політико-правового простору, адже останніми роками соціально-економічні та екологічні проблеми набули першочергової актуальності. Про це свідчить вищезазначена Рекомендація CM/Rec(2016)3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про права людини та бізнес, Настанова ОЕСР стосовно процедур належної перевірки у практиці відповідального ведення бізнесу [30] та ряд керівництв ОЕСР щодо належної обачності суб'єктів господарювання в різних секторах економіки, Директива ЄС про належну перевірку в сфері корпоративної сталості [31], Директива ЄС 2022/2464 про корпоративну звітність зі сталого розвитку від 14.12.2022 [32], Регламент (ЄС) 2019/2088 Європейського Парламенту та Ради від 27.11.2019 щодо розкриття інформації, пов'язаної зі сталим розвитком, у секторі фінансових послуг [33], Регламент (ЄС) 2017/821 Європейського Парламенту та Ради від 17.05.2017, що встановлює зобов'язання належної обачності в ланцюгах постачання для імпортерів до Євросоюзу олова, танталу та вольфраму, їх руд, і золота, що

походять із, постраждалих від конфлікту регіонів та регіонів високого ризику [34] та ін.

Водночас активно відбувається й формування національного законодавства європейських країн стосовно дотримання суб'єктами господарювання соціально-економічних прав людини. Про це свідчать нині діючі закони про сучасне рабство (Великобританія та Австралія); про корпоративний обов'язок пильності у сферах прав людини, здоров'я, безпеки праці та довкілля (Франція); про належну обачність у ланцюгах постачання щодо прав людини, трудових прав і довкілля (Німеччина); про прозорість, який зобов'язує компанії впроваджувати належну обачність у сферах прав людини та гідної праці й здійснювати подальші необхідні дії у своїх ланцюгах постачання і ділових відносинах (Норвегія); про належну обачність щодо дитячої праці (Нідерланди); про відповідальність компаній стосовно прав людини, трудових прав і довкілля в ланцюгах постачання (Австрія); про примусову працю дорослих та дітей (Канада), ін.

У цілому ЄС та ОЕСР, а також держави з провідними економіками світу, йдуть шляхом впровадження «розумної суміші» заходів («*smart mix*» of *measures*), спрямованих на забезпечення соціально-відповідальної діяльності суб'єктів господарювання, як це передбачено Керівними принципами ООН. Вони цілеспрямовують зусилля на цей напрям із метою розв'язання наявних проблем у цій сфері й превентивного реагування на їх можливе реплікування та ризику поширення. Серед останнього досвіду викликів і загроз, що, крім іншого, випробовують і соціально-економічні устої суспільств та реальну життєздатність держав, – неспровокована військова агресія російської федерації проти України, всі вкрай негативні наслідки якої допоки неможливо досягнути; пандемія *COVID-19*; міжнародний тероризм як кримінальний злочин насильницького характеру, об'єктом посягання якого є стабільність міжнародних відносин, територіальна цілісність держав, суспільна безпека, життя та здоров'я людей, їхнє майно, права й законні інтереси; транснаціональна злочинність, яка охоплює й економічні відносини та створює тло для торгівлі людьми, в тому числі дітьми, примусової праці та сучасного рабства, екологічних злочинів, та ін.

Усвідомлення державою Україна та вітчизняними суб'єктами господарювання – в якості єдино вірного рішення – впровадження ними норм відповідальної ділової поведінки і обов'язкового дотримання соціально-економічних прав людини, як це встановлено міжнародно-правовими принципами, нормами і стандарти, є на часі зараз і буде ще більш затребуваним у повоєнному відновленні. Адже, за багатьма критеріями Україна не відповідала принципам соціальної держави до початку війни, тепер соціальні гарантії обмежені та певним чином виконуються завдяки постійній фінансовій підтримці міжнародних партнерів і донорів. Водночас, наприклад, серед умов мешканців України, які покинули країну з причин війни, для їх повернення із закордону превалюють очікування забезпечення їх соціально-економічних

прав. Опитування, проведене в Польщі свідчить, що «другим важливим мотивом повернення є економічний – підвищення рівня зарплат та поліпшення умов праці (54 %). Кожен п'ятий українець у Польщі стверджує, що надання державної допомоги у відбудові та поверненні житла може спонукати його повернутися на Батьківщину. Серед інших чинників – здійснення низки реформ в Україні (у галузі охорони здоров'я та освіти, у системі судочинства). Ще для 16 % таким мотивом може бути сприяння відкриттю та веденню бізнесу в Україні». Чинниками, які найбільше мотивують наших співвітчизників повертатися в Україну після закінчення війни, є цивілізаційний та безпековий вибір держави – очікуване членство України в ЄС (57 %) та НАТО (47 %) [35].

На нашу думку, підхід ЄС із планомірного та координованого застосування «розумної суміші» заходів для досягнення мети укорінення соціально-відповідальної діяльності суб'єктів господарювання є корисним і для України. Адже в червні 2023 р. наша держава вже як рік є кандидатом на вступ до ЄС та має опанувати всі норми і стандарти *acquis* ЄС у процесі набуття повноправного членства. Належне забезпечення, дотримання та захист прав людини є першою із стартових та фінішних вимог ЄС (*Fundamentals*), поряд із економічними критеріями, у колі шести тематичних кластерів, визначених ЄС для процесу його переговорів із країнами-кандидатами у ході їх підготовки до членства [36].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна декларація прав людини, прийнято і проголошено 10.12.1948 резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнято 16.12.1966 Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рим, 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. European Social Charter Turin, 18.X.1961. URL: <https://rm.coe.int/168006b642>
5. Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
6. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Законодавство у сфері дотримання трудових прав. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zakonodavstvo-u-sferi-dotrimannya-trudovih-prav>
9. Законодавство у сфері соціального захисту. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zakonodavstvo-u-sferi-socialnogo-zahistu>

10. Законодавство у сфері охорони здоров'я. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zakonodavstvo-u-sferi-ohoroni-zdorovya>
11. Малетич М.М. Соціальна держава Україна: конституційно-правові засади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 28–32. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.53.6>
12. Любохинець Л. Інституційні аспекти становлення соціальної держави за умов ефективності соціальної політики. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 1(44). С. 87–93. URL: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44_2012/87-93.pdf
13. Мамутов В.К. До проблеми наукового забезпечення соціально-економічних і правових перетворень в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1(32). С. 211–217.
14. Рішення Конституційного Суду від 25.01.2012 № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#n54>
15. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, затверджено резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 08.09.2000. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id148936>;
16. Скрипнюк О. Соціальна держава в Україні: конституційно-правові основи, принципи та фактори побудови: Конституційне право. *Бюлетень М-ва юстиції України*. 2007. № 10. С. 5–13.
17. Стеценко С.Г. Основоположні принципи соціальної держави. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 68–71.
18. Якубенко В. Принципи соціальної держави: стан і перспективи їх реалізації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 21 с.
19. Токарський Т.Б. Теоретичні засади соціальної держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 567. С. 372–377.
20. Лисенко Ю. Принципи соціальної держави: традиції і сучасність. *Політичний менеджмент*. 2009. № 2(35). С. 112–118.
21. Spicker, Paul. Principles of social welfare an introduction to thinking about the welfare state. Routledge, 2013. 113 p. URL: <http://www.spicker.uk/books/Paul%20Spicker%20-%20Principles%20of%20Social%20Welfare.pdf>

22. Fier *Don*. The Principle of Subsidiarity and the «Welfare State». Ignatius Press, December 2010. URL: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=9533>
23. Schweigert Francis J. Solidarity and Subsidiarity: Complementary Principles of Community Development. *Journal of Social Philosophy*. 2002. Vol. 33. Iss. 1. P. 33-44. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-9833.00122>
24. Перетворення нашого світу: Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція A/RES/70/1 Генеральної Асамблеї ООН 70/1 від 25.09.2015. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>
25. UN Global Compact. URL: <https://unglobalcompact.org/>
26. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини: Реалізація Рамкової програми ООН «Захист, повага і засоби захисту», схвалені Резолюцією 17/4 Ради ООН з прав людини від 16.06.2011. URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524
27. Рекомендація CM/Rec(2016)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про права людини та бізнес, прийнята Комітетом міністрів 02.03.2016. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c1ad4;
28. Настанови (Керівні принципи) ОЕСР для багатонаціональних підприємств: Рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті (оновлена версія 2011 р.). URL: <http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>
29. Хома Н. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія. Київ: Юридична думка, 2012. 592 с.
30. Настанова ОЕСР стосовно процедур належної перевірки у практиці відповідального ведення бізнесу (2018). URL: <https://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-RBC-Ukrainian.pdf>
31. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0071>
32. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No. 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2464>
33. Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on sustainability related disclosures in the financial services sector. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019R2088>

34. Regulation (EU) 2017/821 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 laying down supply chain due diligence obligations for Union importers of tin, tantalum and tungsten, their ores, and gold originating from conflict-affected and high-risk areas. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R0821&qid=1687604133917>

35. Ковальова А. Українці у Польщі назвали головні чинники повернення на Батьківщину після війни. *The Page – Ділове видання*. 20.06.2023. URL: <https://thepage.ua/ua/news/ukrayinci-u-polshi-yaki-golovni-chinniki-povernennya-na-batkivshinu-pislya-vijni>

36. EU accession process step by step. Clusters of negotiating chapters. European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/eu_accession_process_clusters%20%28oct%202022%29.pdf

Селівон Артем,

*суддя Господарського суду м. Києва,
аспірант кафедри приватного права
Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
Міністерства фінансів України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-9196-0714>*

Никитченко Наталія,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
Міністерства фінансів України, м. Ірпінь
<https://orcid.org/0000-0001-9545-1434>*

ІНСТИТУТ ВИТРЕБУВАННЯ ДОКАЗІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Господарський процес, процедура доказування і витребування доказів в Україні піддаються постійним законодавчим змінам, що органічно приходять на місце теоретичних напрацювань процесуальної науки. Одна з постійних тенденцій, яку можна спостерігати в науці господарського процесуального права, це спроби скопіювати та застосувати закордонний досвід. Не буде великим відкриттям стверджувати, що неможна сліпо копіювати досвід інших країн, кидатися із однієї крайнощі у іншу, то намагаючись повністю позбутися радянського минулого, наукових та практичних напрацювань цього періоду, то надмірно чіпляючись за напрацьоване раніше. Мейнстрім останніх десятиріч в українській процесуальній науці – це розвиток принципу змагальності, який сам по собі є однозначно позитивним правовим явищем, яке успішно пройшло випробовування часом у багатьох країнах світу, але інколи таке впровадження

не враховує попередній досвід та реалії української правової системи. Ці тези – спроба розібратися, які саме підходи до процедури витребування доказів існують у різних країнах світу та у міжнародному комерційному арбітражі, і які з іноземних напрацювань доцільно запозичити та впровадити в господарському процесі України.

Як слушно зазначав В.К. Мамутов, «розвиток міжнародного економічного співробітництва в умовах глобалізації зумовлює необхідність зближення законодавства. З іншого боку, зближення законодавства сприяє розвитку економічної співпраці. Об'єктивною причиною зближення законодавства є зближення економічних систем, яке реально відбувається вже понад півстоліття» [1, с. 22].

У світі існують різні правові системи, які різні дослідники класифікують на підставі різних критеріїв. Для нашого дослідження, яке присвячено суто процесуальним питанням вирішення господарських спорів логічно обрати класифікацію, підставою якої є поділ судових процесів на два види: інквізиційний (слідчий) та змагальний. Перший отримав свій розвиток у тих країнах, чия правова система ґрунтується на римському праві, другий існує у країнах загального права. У зв'язку з цим мова йтиме про особливості романо-німецького та загального права, що дали життя двом системам цивільного процесу і до сьогодні визначають напрями його подальшої еволюції [2, с. 10].

Ці системи склалися під впливом різних географічних, політичних та економічних факторів. Але сучасний світ відкритий та постійно піддається впливу глобалізаційних процесів, тож ці правові системи поступово зближуються, впливають одна на одну та запозичують елементи одна одної для свого подальшого вдосконалення.

Якщо не заглиблюватися у всі нюанси змагального та інквізиційного процесу, суть відмінностей між ними полягає в одному – це різне становище суду та сторін у ході розгляду справи.

У змагальній системі суд грає пасивну роль розгляді справи, сторони ж, навпаки, максимально активні. У змагальній системі не суду, а сторонам належить ініціатива під час підготовки, слухання та перегляду цивільної справи. Незважаючи на відсутність ініціативи, суд має незаперечний авторитет, оскільки саме за ним останнє слово в суперечці – винесення рішення у справі. Сторони, знаючи це, повинні не лише забезпечити необхідні докази, а й справити на суд сприятливе враження. Авторитет суду підтримується та її роллю творця судового прецедента. Все це ставить суд значно вище за сторони [2, с. 12].

В інквізиційному процесі ролі сторін і суду розподілені діаметрально протилежно змагальному процесу: суд активний при розгляді справи, сторони щодо пасивні. Сама назва «інквізиційний процес» говорить про те, що суддя при розгляді справи ніби грає роль слідчого.

В.С. Щербіна і В.В. Резнікова слушно зазначають, що у сучасному світі національні підходи до здійснення правосуддя вимагають забезпечення

загальних стандартів юридичної безпеки, швидкого та ефективного вирішення спорів щодо ведення транснаціонального бізнесу. Як і у випадку з дотриманням прав людини, на перший план тут виходить ефективність судової та юрисдикційної систем загалом [3, с. 13].

Універсалізм є наслідком загальної глобалізації, він робить процесуальну форму зрозумілою і прийнятною до використання в умовах насичених іноземним елементом господарських відносин. Крім того, господарський (як і цивільний) процес кожної держави не тільки може, а й повинен мати свої особливості, обумовлені національними чинниками формування господарської процесуальної форми.

В.В. Комаров зауважує, що в умовах інтернаціоналізації правових відносин і необхідності підвищення ефективності захисту права у сфері зовнішньоекономічної діяльності, прав і свобод фізичних і юридичних осіб актуальними стають не тільки проблеми міжнародної співпраці та міжнародної правової допомоги у цивільних справах, а й взаємодії національних і міжнародних процесів у сфері захисту цивільних прав — взаємозалежності національних цивільно-правових процедур, взаємозв'язку розгляду справ у міжнародних і національних судах. Більше того, керуючись принципом субсидіарності, перш за все, національні суди мають забезпечити впровадження міжнародних стандартів у національний правопорядок і судову практику. Річ у тому, що сучасні порівняльно-правові дослідження різних аспектів цивільного судочинства свідчать, що його моделі й тенденції розвитку процесуальних систем все більшою мірою адаптують базові цінності судочинства для подальшої його гармонізації на основі використання кращих і більш нейтральних з культурної точки зору елементів континентальної і англосаксонської систем права [4, с. 23]. Це твердження науковця абсолютно справедливе також стосовно господарських прав та господарського судочинства.

Остання реформа цивільного судочинства в Англії та істотні зміни цивільного процесуального законодавства США свідчать про відхід від чистої змагальності як типологічної характеристики англосаксонського цивільного процесу країн загального права. Ці тенденції достатньо широко коментувалися в науковій літературі і при аналізі судової практики. Що стосується особливостей Англії, то, як відомо, реформи лорда Вульфа вперше зробили серйозний прорив у змагальній системі цивільного судочинства і закріпили принцип судового керівництва процесом [4, с. 24].

Дж. Джоловіч (*J. Jolowicz*) пише, що існує широко поширена думка, що тоді, як Англія і інші країни загального права мають змагальну систему цивільної процедури, континентальні країни використовують інквізиційну систему. Насправді змагальний процес просто не існує в реальному світі, так само як і інквізиційний. Слід визнати, що деякі системи є більш змагальними або більш інквізиційними, ніж інші. Є масштаб, в який всі процесуальні

системи можуть бути поміщені: з одного боку – теоретично чиста змагальна система, а з другого – теоретично чиста інквізиційна [5, с. 282].

Тоді як в Україні останніми роками спостерігаються спроби заперечувати важливість ролі суду в доказуванні, позбавлення суду будь-яких активних процесуальних прав, крім прав менеджера судового засідання, всі інші країни у тому числі країни загального права, намагаються посилити роль суду в наданні доказів [6, с. 35].

В континентальній Європі законодавство практично кожної країни надає суду право витребувати докази. Нижче ми розглянемо це на безпосередньому прикладі деяких країн.

Участь самих тільки сторін в процедурі доказування може бути недостатньо ефективною у встановленні істини по справі. Активні повноваження суду не замінюють, а лише доповнюють процесуальну активність сторін, а наділення суду повноваженнями в сфері доказування забезпечують пришвидшення судового розгляду та його здешевлення.

Слід звернути увагу, що у багатьох країн світу господарські спори вирішуються арбітражами, які не належать до державної судової ланки, як господарські суди в Україні. Нижче розглянемо країни, в яких комерційні справи розглядають саме державні суди.

У Німеччині немає самостійних судів для вирішення господарських спорів. Тут комерційні справи розглядаються або регіональними судами загальної юрисдикції, або комерційними палатами, які можуть бути засновані відповідними органами місцевої влади при регіональних судах. Відповідно до ст. 95 Закону України «Про судоустрій» під категорію комерційних справ підпадають справи по спорах з комерсантами, що знаходяться в комерційному або кооперативному реєстрі, або що не знаходяться в цих реєстрах, якщо згідно з чинним законодавством ці особи не підлягають реєстрації через свій спеціальний статус. Всього ж ця стаття охоплює вісім категорій справ, що вважаються комерційними.

У Німеччині суд зобов'язаний сприяти сторонам у забезпеченні подання всіх доказів для підтвердження матеріально-правових та процесуальних фактів, що мають відношення до справи, особливо шляхом вимоги, щоб незадовільні пояснення сторін або свідчення були доповнені або виправлені. Відповідно до § 142 та 144 Цивільного процесуального уложення Німеччини суд вправі витребувати в сторони доказ, проте обов'язків з автоматичного розкриття всіх фактів, що належать до справи, не існує [7].

Франція стала першою європейською країною, де була здійснена передача комерційних спорів до сфери державного правосуддя, і де сьогодні існує розгалужена система спеціалізованих судів для вирішення комерційних спорів – комерційних судів. Комерційні суди належать до системи загального судочинства Франції. Їх повноваження, склад і компетенція визначаються Книгою сьомою Комерційного кодексу Франції [8, с. 759]. Комерційні суди здійснюють свої повноваження на всій території Франції, за винятком регіонів

Ельзас та Мозель, де ці повноваження здійснюють комерційні палати судів загальної юрисдикції. Комерційні суди розглядають комерційні спори між підприємцями, між підприємцями та комерційними компаніями, спори за участю комерційних банків, а також спори щодо комерційних договорів та угод. Стороною спору може бути також фізична особа, якщо вона є позивачем. У цьому випадку остання має право вибору звернутися або до торгового суду, або до суду загальної юрисдикції [9].

У Франції суд може зобов'язати сторони або третіх осіб подавати конкретні документи у процес, і, якщо вони не виконують цей припис суду, до них можуть застосовуватися заходи відповідальності [10].

В Англії Комерційний суд має свої відділення у Лондоні, Ліверпулі і Манчестері, спеціальний Суд Адміралтейства та комерційні суди міст діють як місцеві суди відповідної спеціалізації. Ці суди розглядають справи на підставі Цивільно-процесуального акта, але з урахуванням досить розгалужених особливостей, встановлених Практичними директивами (*Practice Directions*), Реєстраційними циркулярами (*Registrar's Circulars*), виданими цими судами на доповнення до Регламентів судів (*Rules of Court*), не кажучи вже про Керівництво для комерційного судочинства (*The Admiralty and Commercial Courts Guide*), які розробляються суддями Адміралтейства та комерційних судів (див., наприклад: [15]). Причому з червня 2017 р. усі комерційні суди Англії та Уельсу були об'єднані у єдину комерційну юрисдикцію «Суди по справах бізнесу та власності при Верховному суді Англії та Уельсу» (*Business and Property Court of the High Court of Justice*) [11, с. 152].

В даний час в англійському цивільному процесі має місце:

1. Автоматичне розкриття доказів (воно відсутнє в деяких категоріях справ, наприклад у справах за позовами, що впливають із заподіяння шкоди здоров'ю).

2. Розкриття доказів на основі спеціальної вказівки суду. Така вказівка робиться за згодою сторін, коли зрозуміло, що розкриття доказів допоможе розгляду справи. Насправді суд дуже рідко перешкоджає видачі вказівки про розкриття доказів.

Вимога про розкриття доказів загалом спрямована на усунення ефекту несподіванки для сторін у процесі розгляду справи, а також для запобігання приховування доказів, що відносяться, і введення сторони в оману. Можна сміливо сказати, що це «дисциплінуючий» метод у процесі боротьби «партизанськими» способами.

Якщо сторона не розкрила докази, то для неї можуть настати певні наслідки. По-перше, суддя може відмовити їй у використанні такого доказу у суді. Ця санкція досить рідко застосовується через можливість судових помилок. По-друге, на винну сторону можуть бути покладені будь-які витрати, що виникли через нерозкриття доказів.

Хоча для змагальної системи характерна пасивна роль суду, він втручається в хід підготовки справи, коли сторони не в змозі щось вирішити самостійно або на це є пряма вказівка закону [2, с. 144].

У США існує система бізнес судів, які створюються законодавчим органом штату або наказом на рівні Верховного Суду чи суду першої інстанції.

Доказове право у США є особливою підгалуззю цивільного процесуального права. Порядок подання доказів регулюється спеціальними правовими актами – Правилами про докази чи положеннями спеціалізованих статутів. Положення даних нормативних правових актів дуже докладні та об'ємні. Правила подання та дослідження доказів більшості штатів складені на основі Федеральних правил доказування (ФПД) США, прийнятих у 1975 р. [12, с. 207].

Незважаючи на те, що американська система є змагальною та заснована на принципі приватної автономії, помилковим було б стверджувати, що суд повністю усунений від процесу збирання доказового матеріалу. У той самий час судді не шукають які мають значення до справи докази, лише досліджують доказовий матеріал, наданий сторонами. Судді, зазвичай, не виявляють ініціативу у витребуванні додаткових доказів. У разі недостатності рішення приймається відповідно до правилом розподілу тягаря доказування у справі («не довів – програв»). За наявності підстав, що заслуговують на увагу, суд може прийняти наказ про розкриття того чи іншого доказу.

За загальним правилом, сторони мають право вимагати подання доказів з будь-якого питання, що має відношення до справи, за винятком тих питань, які обмежуються правом привілеїв. До питань, що вимагають пояснення, можуть також належати інформація щодо існування, місця знаходження, стану письмових доказів (книг, документів), а також інших матеріальних предметів. Крім того, до інформації, що вимагає надання, належать також відомості про осіб, які володіють або мають інформацію про місцезнаходження доказів, що цікавлять бік.

Суд за наявності достатніх підстав має право вимагати подання будь-якого доказу, що стосується предмета судового розгляду. Певна інформація, що стосується справи, може не вимагатися судом у разі, коли вже прийняті судом докази, на думку суду, достатні для вирішення справи.

Обмеження процедури надання доказів можуть бути встановлені судом самостійно. Він уповноважений відходити від правил ФПД США, що визначають процедуру подання доказів у справі, і обмежувати кількість клопотань, що надходять від сторін, про подання доказів.

Тривалість процедури досудового подання та дослідження доказів, обсяг поданих доказів та їх характер можуть визначатися судовим розсудом.

Підставами для обмеження процедури подання та дослідження доказів є випадки, коли вимоги сторін про подання доказів не виправдано мають надто загальний характер, або дублюють докази, які раніше представлені, або можуть бути отримані з будь-якого іншого джерела. Сторони мають право також

звернутися до суду з клопотанням про винесення судового наказу, який зобов'язує сторону у справі надати певну інформацію з дотриманням таких умов [12, с. 225].

На підставі аналізу інституту витребування доказів в іноземних країнах можна зробити такі висновки. По-перше, принципи змагальності і диспозитивності, які лежать в основі господарського процесу, не заважають суду брати активну участь у доказовій діяльності, у тому числі шляхом витребування необхідних доказів або шляхом задоволення клопотань сторін про витребування доказів. По-друге, такі повноваження суду забезпечують прискорення судового розгляду та його економічність. По-третє, наявність у суду повноважень щодо витребування доказів не замінює, а доповнює процесуальну діяльність із доказування осіб, які беруть участь у справі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мамутов В.К. Зближення господарського законодавства як чинник забезпечення економічного співробітництва. *Бізнес. Менеджмент. Право*. 2007. № 2. С. 22–25.
2. Решетнікова І.В. Доказове право Англії та США. Єкатеринбург: Вид-во УрГЮА, 1997. 240 с.
3. Щербина В., Резнікова В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 9–27.
4. Комаров В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. № 10. С. 22–44.
5. Jolowicz J. A. Adversarial and Inquisitorial Models of Civil Procedure. *The International and Comparative Law Quarterly*. 2008. Vol. 52. No. 2. P. 281–295.
6. Веденєєв Є.Ю. Роль суду у доведенні у справі у російському цивільному та арбітражному судочинстві. *Арбітражний та цивільний процес*. 2001. № 2. С. 33–41.
7. Цивільний процесуальний кодекс Німеччини. URL: https://sud.gov.kz/sites/default/files/zpo_1.pdf
8. Комерційний кодекс Франції: у 2 т. Передмова: В.Н. Захватаєв. К.: Алерта, 2019. Т. 1. 842 с.
9. Шепель Т., Бойченко Є. Європейське спрямування господарського судочинства. *Юридична газета*. 2016. № 1(509). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/evropeyske-spryamuvannya-gospodarskogo-sudochinstva.html>
10. Новий цивільний процесуальний кодекс Франції. Переклад з франц. В. Захватаєв. К.: Алерта, 2004. 544 с.
11. Подцерковний О. Досвід спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах. *Вісник Національної академії правових наук*. 2018. Т. 25. № 1. С. 146–161.
12. Аболонін Г.О. Цивільне процесуальне право США. М.: Волтерс Клувер, 2010. 423 с.

Трегуб Олександр,
кандидат юридичних наук,
в.о. старшого наукового співробітника відділу
господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-0660-5783>

ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСАД ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ЯК ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Екологічний моніторинг (моніторинг довкілля) є *однією гарантій екологічних прав людини*, адже його дані складають основу для функціонування інформаційно-аналітичних систем забезпечення доступу до екологічної інформації, дозволяють приймати обґрунтовані управлінські рішення. В умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке супроводжується тотальним руйнуванням екосистем та природного капіталу, безпрецедентними загрозами для життя і здоров'я населення країни, значущість екологічного моніторингу невинно зростає. Одним із найсумніших підтверджень цьому є підлив російською армією греблі Каховської ГЕС, що спричинило загибель багатьох людей та завдало непоправної шкоди довкіллю.

Ще до повномасштабної російсько-української війни стан державного моніторингу навколишнього середовища оцінювався як незадовільний [1-2]. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» 23.03.2021 передбачало здійснення комплексу заходів щодо покращення моніторингу довкілля [3], більша частина з яких залишилася невиконаною. Наприклад, Кабінет Міністрів України так і не схвалив розроблену на початку лютого 2022 р. Концепцію Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля.

Низька ефективність моніторингу довкілля продиктована різними чинниками. Далеко не останнім із них є стан законодавства, що регулює еколого-моніторингові відносини. Аналіз показує, що цьому законодавству властиві неузгодженість, застарілість та неповнота як щодо визначення загальних засад цього моніторингу, так і його особливостей.

Екологічний моніторинг є як невід'ємною функцією управління у галузі охорони навколишнього середовища, так і ключовим інструментом реалізації державної екологічної політики. Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює, що система державного моніторингу навколишнього природного середовища створюється для збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан цього середовища, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття ефективних управлінських рішень [4].

Принципи, мета, завдання, організація і функціонування системи моніторингу, а також взаємовідносини її суб'єктів визначаються постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30.03.1998 № 391 [5].

У науковій літературі, присвяченій моніторингу довкілля, неодноразово наголошувалося на необхідності вдосконалення положень обох нормативно-правових актів.

Так, Е.В. Позняк пропонує закріпити в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» три основні типи екологічного моніторингу – загальний (стандартний), оперативний (кризовий) та фоновий (науковий). На думку дослідниці, доцільним є також розроблення нового Положення про державну систему екологічного моніторингу в Україні з визначенням у ньому рівнів, форм, видів, стадій та чіткого кола суб'єктів екологічного моніторингу [6, с. 65]. В умовах продовження війни та окупації частини українських земель не менш гостро стоїть питання про уточнення завдань, об'єктів, суб'єктів та інших особливостей екологічного моніторингу на основі космічних технологій [7, с. 279]. Застосування цих технологій полегшує спостереження за станом навколишнього середовища як на підконтрольних Україні, так і на тимчасово окупованих територіях для своєчасного вжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків.

Критично важливі та довгоочікувані новели правового регулювання еколого-моніторингових відносин містяться у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20.03.2023 № 2973-IX. Основні зміни до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачають:

- структурування державної системи моніторингу довкілля із виділенням підсистем моніторингу атмосферного повітря, моніторингу вод, моніторингу земель і ґрунтів, моніторингу лісів, моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття, моніторингу управління відходами, моніторингу геологічного середовища та моніторингу впливу фізичних факторів;

- поділ державної системи моніторингу довкілля на чотири рівні, а саме національний (державний), регіональний, локальний (місцевий) та об'єктовий. Окрема увага приділяється регіональним центрам моніторингу довкілля;

- встановлення чотирьох режимів функціонування державної системи моніторингу довкілля – повсякденного функціонування, підвищеної готовності, реагування на надзвичайні екологічні ситуації та відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період. Відповідний режим визначає перелік заходів, завдання та порядок взаємодії органів, що здійснюють моніторинг довкілля;

- встановлення вимог до здійснення спостережень за станом довкілля [8].

Потенційний вплив цих змін на якість екологічного моніторингу під час воєнних дій нівелюється тим, що Закон України № 2973-IX набирає чинності лише через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану. Отже, практична реалізація наведених положень відкладається на невизначений строк. Від ефективності моніторингу довкілля в екстремальний період воєнного стану залежатиме екологічна обстановка в Україні на десятиліття вперед, зокрема придатність території для проживання та ведення економічної діяльності. Чинні правові норми, які регулюють еколого-моніторингові відносини, є недостатніми для виконання державою свого конституційного обов'язку щодо забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України та збереження генофонду Українського народу. Надскладна екологічна ситуація та ризик її подальшого погіршення вимагають вжиття усіх доступних заходів для якнайшвидшого вдосконалення підходів до екологічного моніторингу, що є неможливим без докорінної модернізації законодавства.

Із належною ретельністю та відповідальністю варто також підходити до модернізації або скасування тих актів законодавства, що регулюють окремі види екологічного моніторингу. Цей аспект проблеми став значно актуальнішим у зв'язку з нещодавнім рішенням про визнання таким, що втратило чинність, Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 06.11.2003 № 425 [9-10]. Підстави та мета цього скасування потребують глибшого вивчення з детальним аналізом положень Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III, Кодексу цивільного захисту України та інших нормативно-правових актів.

Результати досліджень профільних фахівців дозволяють вести мову про нагальність ще одного напряму вдосконалення правових засад екологічного моніторингу, який безпосередньо пов'язаний із воєнними діями та особливим правовим режимом, що вводиться у разі збройної агресії проти України. Варто погодитися із Р.С. Кіріним у тому, що виклики воєнного часу обумовлюють необхідність формування правового інструментарію для здійснення заходів з охорони, захисту та відновлення порушених збройною агресією екологічних прав громадян [11, с. 69]. Сьогодні можна впевнено казати про доцільність використання такого інструментарію з метою створення відокремленої системи екологічного моніторингу бойових дій для Збройних Сил України.

Як наголошує група дослідників, яка включає зокрема й представників Міністерства оборони України, екологічний моніторинг зони ведення бойових дій поділяється на три основні напрямки, а саме спостереження за факторами воєнно-техногенного впливу і станом навколишнього середовища в районах ведення бойових дій, екологічна оцінка фактичного стану навколишнього середовища під час ведення бойових дій, а також прогноз і оцінка відповідного стану після закінчення бойових дій. Цим видом екологічного моніторингу

повинні охоплюватися війська в районах дислокації, зосередження, на марші, на вихідних, стартових і вогневих позиціях, та військові об'єкти (аеродроми, військово-морські, військово-повітряні бази, військові кораблі і транспорт, пункти управління та ін.) [12, с. 26].

Перспективною для подальшого науково-практичного розроблення є пропозиція Д.В. Усачова щодо створення системи спеціалізованих оперативних центрів з моніторингу довкілля при Державній екологічній інспекції України, призначених для цілодобового моніторингу оперативної ситуації в регіоні, підготовки інформаційно-аналітичних документів за результатами аналізу оперативного становища, забезпечення належного реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації та здійснення інших життєво необхідних у воєнний період функцій [13].

Отже, удосконалення правових засад екологічного моніторингу створює передумови для дотримання екологічних прав громадян, що є вкрай актуальним у воєнний період. Основним напрямом такого вдосконалення є подальша розбудова державної системи екологічного моніторингу з огляду на її рівні, режими функціонування та відповідні підсистеми. Більшої уваги з боку держави потребують окремі види екологічного моніторингу, зокрема нещодавно скасований моніторинг потенційно небезпечних об'єктів. Додатковим напрямом є адаптація правових засад екологічного моніторингу до режиму воєнного стану з формуванням блоку спеціальних вимог щодо екологічного моніторингу зони ведення бойових дій та військових об'єктів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
2. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 87. Ст. 5584.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 23.03.2021 № 111/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1249.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
6. Позняк Е.В. Правові проблеми розвитку інституту екологічного моніторингу в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 63–66.

7. Трегуб О.А. Правове забезпечення екологічного відновлення міст на постконфліктних територіях. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 273–285. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.273-285>

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20.03.2023 № 2973-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2023. № 41. Ст. 2210.

9. Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 06.11.2003 № 425 (втратив чинність). *Офіційний вісник України*. 2003. № 52. Т. 2. Ст. 2857.

10. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.12.2022 № 802. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 73.

11. Кірін Р.С., Грищак С.В. Забезпечення і реалізація екологічних прав у стратегіях державної політики та безпеки: виклики воєнного періоду. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 1. С. 65–71. <https://doi.org/10.32782/chem.v1.2023.12>

12. Чумаченко С.М., Яковлєв Є.О., Пиріков О.В., Парталіян А.С. Особливості реалізації мережі екологічного моніторингу бойових дій для Збройних Сил України. *Екологічна безпека та природокористування*. 2022. № 2(42). С. 23–34. <https://doi.org/10.32347/2411-4049.2022.2.23-34>

13. Усачов Д.В. Система операційних центрів як новітній метод екологічного моніторингу надзвичайних ситуацій військового характеру. *Проблеми техногенно-екологічної безпеки в сфері цивільного захисту: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2022. 257 с.

Холин Володимир,
аспірант,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-8567-8475>

МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

На початку 2020 р. профільне міністерство презентувало дорожню карту трансформації енергетичної галузі до 2050 р. Водночас у документі не було визначено інструменти, які дозволять ефективно реалізувати заявлене.

Україна намагається здійснити перехід до цифрової економіки та сформувати цифрову екосистему держави. Це безумовно слушний підхід, головне – визначитися з пріоритетами, інструментами реалізації та дієвими методами організації цього процесу. Враховуючи високий вплив енергетики на економіку та з огляду на впровадження цифрової екосистеми держави, важливим є правильний вибір довгострокової стратегії розвитку цієї галузі з одночасним зменшенням впливу на довкілля. Один з таких шляхів – енергетична трансформація, або поступовий перехід від використання викопних видів палива до екологічно чистих джерел енергії. Для успішного переходу недостатньо визначити дорожню карту, джерела фінансування та відповідальних за цей процес чиновників. Важливо інше – забезпечити прозорість на кожному етапі трансформації, включаючи управління новою моделлю енергосистеми. Розв'язати таку задачу можливо, зокрема, за рахунок використання технології блокчейну [1].

На основі проведеного аналізу динаміки змін в сфері технологізації підприємств авторами виявлено проблемні аспекти та визначено основні переваги переходу від традиційної моделі управління на блокчейн-платформи, а також обчислено економічну вигоду від розміщення майнінгових ферм на території України порівняно з деякими країнами ЄС. Застосування блокчейн-технології сучасними підприємствами надає їм ряд конкурентних переваг, серед яких економія на трудових витратах, підвищення інформаційної безпеки, зниження витрат на контроль якості продукції/послуг та ін. Блокчейн може сприяти більш стійкій співпраці компаній ЄС та України не лише у сфері торгівлі, а й у промисловості, фінансовій, енергетичній сферах. При реалізації спільних блокчейн-систем з ЄС Україна може забезпечити майнінг з невисокими витратами на електроенергію та оплату праці [2, с. 14].

У 2018 р. 30 європейських країн уклали Декларацію про започаткування Міжнародного блокчейн партнерства (*The European Blockchain Partnership, EBP*), метою якої є створення Європейської інфраструктури блокчейн-сервісів (*European Blockchain Services Infrastructure, EBSI*) для забезпечення надання цифрових послуг із дотриманням вимог кібербезпеки та захисту приватних

даних. Країни-підписанти погодилися спільно досліджувати питання щодо пошуку сфер господарювання, у межах яких використання блокчейн буде найбільш ефективним [3].

03.10.2018 Європейський Парламент прийняв Резолюцію стосовно технології розподілених записів і блокчейну: побудови безмежної довіри (*On distributed ledger technologies and blockchains: building trust with disintermediation*), якою визначено такі поняття і відносини як: – «технології розподілених записів»; – «смартконтракти»; – особливості використання блокчейну в певних сферах господарювання (енергетичній, фінансовій, охорони здоров'я, освіти, поставок, охорони прав інтелектуальної власності, транспортній); – вимоги щодо сприяння розвитку цієї технології, такі як стандартизація, масштабованість, узгодженість розподілених записів і способів їх застосування, а також правового забезпечення їх функціонування [4].

У тому ж 2018 р. створено «Обсерваторію та форум блокчейну» (*European Blockchain Observatory and Forum*) – платформу для залучення і сприяння суб'єктам господарювання в інтеграції блокчейн технології в найбільш сприятливий спосіб, задля чого під її егідою проводяться дослідження правових і технічних аспектів цього питання, упровадження висновків і навчання [5, с. 266].

Слід зазначити, що правове оформлення усвідомлення міжнародної спільноти важливості мінімізації енергетичного впливу на довкілля розпочалося із конференції ООН щодо змін клімату 1992 р. та підписання відповідної Конвенції (*The United Nations Framework Convention on Climate Change, UNFCCC*), ратифіковану Україною у 1996 р. [6]. Це була перша спроба обмежити шкідливі енергетичні викиди. Конвенція набрала чинності 21.03.1994 однак невдовзі стало зрозуміло, що вона не може зарадити вирішенню кліматичних проблем.

Тому у 1997 р. до Конвенції включили Кіотський протокол (*Kyoto Protocol to the United Nations Framework – UNFCCC*), у якому вперше було визначено юридично зобов'язуючі цілі стосовно скорочення викидів промисловістю розвинених країн до 2012 р. Україна ратифікувала цей Протокол лише у 2004 р. [7]. Але вже у 2007 р. на XIII щорічній Конференції Сторін (*Thirteenth session of the Conference of the Parties, COP 13*), було ухвалено рішення про вироблення нової угоди, яка діятиме з 2012 р.

Надалі у 2009 р в Копенгагені відбулася XV Конференція Сторін (*KC-15 Fifteenth session of the Conference of the Parties, COP 15*), присвячена затвердженню Копенгагенської угоди (*The Copenhagen Agreement*), в якій було визначено шість кроків, необхідних для стійкого та довгострокового розвитку в умовах глобальних змін клімату [8]: 1) створення міжнародної угоди, яка має базуватися на наукових заходах для стабілізації викидів парникових газів (далі ПГ) до 2020 р. та їх скорочення до 2050 р.; 2) ефективний контроль, звітність і перевірка об'ємів викидів ПГ компаніями; 3) збільшення фінансування технологій з низьким рівнем викидів ПГ; 4) поширення технологій з низьким

рівнем викидів ПГ та розвиток нових технологій; 5) виділення коштів, щоб зробити спільноти більш гнучкими, адаптувати їх до мінливих кліматичних умов; 6) інноваційні заходи для захисту лісів та балансу вуглеводневого циклу.

Тож, діяльність Організації Об'єднаних Націй (ООН, *United Nations, UN*), як суб'єкта міжнародних енергетичних відносин загальної компетенції, базується переважно на принципі екологічної безпеки, захисту довкілля планети, у тому числі, й від енергетичного впливу. Натомість для відносин енергетичної безпеки важливим є врахування також і принципів їх торговельного блоку.

Хоча енергетичні та інші сировинні ресурси не входять до списку товарів, на які поширюються правила Світової організації торгівлі (СОТ, *World Trade Organization, WTO*), але в нормативних документах цієї організації є положення, що стосуються проблем забезпечення енергетичної безпеки [9].

Серед суб'єктів міжнародних енергетичних відносин, які мають статус глобального рівня зі спеціальною галузевою компетенцією, слід виділити Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК, *The Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC*) та Міжнародне енергетичне агентство (МЕА, *International Energy Agency, IEA*). Вони впливають переважно на регулювання торгівлі нафтовими ресурсами, захищаючи абсолютно різні інтереси: ОПЕК – країн-експортерів, а МЕА – країн-імпортерів.

В цьому аспекті слід зазначити, що принципи сучасного міжнародного права є тією правовою основою, яка зумовлює всю майбутню діяльність його суб'єктів та на якій базуються інші норми внутрішнього права певної міжнародної організації (від норм Статуту до норм правозастосовчих актів). Саме за відповідністю цілей і принципів конкретного суб'єкта міжнародного права цілям і принципам ООН (у тому вигляді, в якому вони подані у ст.ст. 1 і 2 Статуту ООН від 26.06.1945) судять про правомірність його створення і діяльності.

Принципи діяльності ОПЕК закріплені як у Статуті ОПЕК (зокрема, у ст.ст. 2-4), так і в трьох послідовних Урочистих деклараціях 1975, 2000 та 2007 рр. (*Solemn Declaration I-III – OPEC*).

Зокрема, ст. 3 Статуту ОПЕК [10] передбачає, що міжнародна організація у своїх діях керується *принципом суверенної рівності держав-членів*. Як один з елементів поняття суверенної рівності держав Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (*The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations*), ухвалена резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24.10.1970 передбачає принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (*pacta sunt servanda*). Принцип *pacta sunt servanda* також міститься безпосередньо в Статуті ОПЕК [10, ст. 3].

Держави – члени ОПЕК мали серйозний вплив на вироблення програми «Нового світового економічного порядку» (НСЕП, *The New International*

Economic Order, NIEO). Цю програму було представлено на VI спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН у квітні 1974 р., скликаній за пропозицією держав - членів ОПЕК. Результатом зусиль стала Хартія економічних прав і обов'язків держав (*Charter of Economic Rights and Duties of States*), ухвалена резолюцією A/RES/3281 (XXIX) від 12.12.1974 Генеральної Асамблеї ООН. Прихильність НСЕП було підтверджено державами – членами ОПЕК у вже згадуваних трьох урочистих деклараціях.

Неважко помітити, що принципи ОПЕК повною мірою відповідають цілям та принципам ООН (зокрема нормам ст.ст. 1 і 2 Статуту ООН). У той самий час принципи ОПЕК відбивають специфічні особливості цієї організації як міжнародної міжурядової організації, яка за організаційно-правовим статусом є картелем (її країни-члени узгоджують розподіл ринків збуту, обсяги видобутку й експорту нафти, а також монопольні ціни) і яка виникла початково для здійснення діяльності лише у сфері нафтоекспорту.

МЕА являє собою автономний міжнародний орган в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (*OECP, Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*) [11]. Головним завданням МЕА є реалізація Міжнародної енергетичної програми, основні моменти якої відображені у відповідній угоді від 17.02.2018 у вигляді чітких міжнародних зобов'язань для її сторін (*Agreement on an International Energy Program*) [12]. МЕА знаходиться в центрі глобального діалогу з питань енергетики, надаючи авторитетний аналіз, дані, політичні рекомендації та реальні рішення, щоб допомогти країнам забезпечити безпечну та сталу енергетику для всіх.

Використовуючи підхід, що охоплює всі види палива і всі технології, МЕА рекомендує політику, засновану на принципах підвищення надійності, доступності та сталості енергетики. Організація досліджує весь спектр питань, включаючи ВДЕ, попит і пропозицію на нафту, газ і вугілля, енергоефективність, чисті енергетичні технології, електроенергетичні системи і ринки, доступ до енергії, управління попитом і багато іншого. З 2015 р. МЕА відкрило свої двері для основних країн, що розвиваються, щоб розширити свій глобальний вплив і поглибити співпрацю в галузі енергетичної безпеки, даних і статистики, аналізу енергетичної політики, енергоефективності та зростаючого використання екологічно чистих енергетичних технологій [11].

Співпраця країн як у межах цих організацій так і зовні повинна базуватися на всеохоплюючому партнерстві, побудованому на принципах взаємної вигоди, взаємодії, прозорості та прогнозованості, що сумісні із механізмами ринкової економіки та договірними зобов'язаннями.

Схвалена у 2015 р. Паризька кліматична угода (*The Paris Climate Agreement, The Paris Agreement*) потенційно накладає на Україну нові зобов'язання із скорочення викидів ПГ, які впливають на розвиток енергетичного сектору як найбільшого джерела викидів ПГ. Це ставить перед сторонами Паризької угоди, у тому числі перед Україною, завдання щодо взяття більш амбітних зобов'язань із скорочення викидів ПГ. Зокрема, Україна

офіційно озвучила ціль щодо скорочення викидів ПГ на 40 % до 2030 р. відносно рівня викидів ПГ 1990 р. [13].

Дійсно, Україна поділяючи цілі ЄС у кліматичній політиці, однією з перших у Європі ратифікувала Паризьку угоду (2016 р.), а у серпні 2020 р. Уряд України повідомив керівні органи ЄС про участь України у Європейському зеленому курсі (ЄЗК, *European Green Deal*), який був офіційно представлений Європейською Комісією у Європарламенті 11.12.2019 і є комплексом заходів, спрямованих на перетворення Європи на кліматично-нейтральний континент до 2050 р. та можливість отримати користь від сталого «зеленого» переходу європейським громадянам та бізнесу. Програма дій ЄЗК стосується ключових напрямків, їх вимірів та політик, що розгортаються мірою прийняття конкретних рішень.

Тож, логічним кроком стало схвалення Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства енергетики України (далі Міненерго) Енергетичної стратегії України до 2050 р. (далі ЕСУ-2050), що відображає цілі ЄЗК та базується на принципах комплексного підходу до формування та реалізації політики у сфері енергетики, створення умов для сталого розвитку економіки України.

У Міненерго наголосили, що відповідні цілі будуть досягатися шляхом розвитку сучасної та безпечної атомної генерації, відновлюваних джерел енергії (далі ВДЕ), модернізації та автоматизації систем передачі та розподілу. В ЕСУ-2050, зокрема, враховані [14]:

- наслідки повномасштабної війни РФ проти України, посилення ролі енергетичної безпеки та зміцнення стійкості енергосистеми;

- результати приєднання Об'єднаної енергетичної системи України до європейської мережі операторів системи передачі електроенергії (*European Network of Transmission System Operators for Electricity, ENTSO-E*) та поглиблення інтеграції енергетичної системи України в загальноєвропейську;

- наявність новітніх технологій (зокрема виробництво та використання водню в енергетичних цілях, малі модульні ядерні реактори, установки зберігання енергії тощо), технічні зміни в енергетичному секторі, світові тренди та інноваційні рішення, вимоги до екологічної безпеки згідно з нормами ЄС та прийнятим зобов'язанням України;

- міжнародні зобов'язання України щодо енергоефективності та використання ВДЕ, зменшення викидів ПГ тощо;

- децентралізація генерації електроенергії по всій території країни для поліпшення стійкості та надійності енергозабезпечення.

ЕСУ-2050 передбачає досягнення Україною вуглецевої нейтральності енергетичного сектору до 2050 р., а також реалізувати власний потенціал, аби стати «зеленим» енергетичним хабом для Європи та замінити «брудні» енергоресурси РФ.

Подальший розвиток енергетичного законодавства України, що

спиратиметься та розвиватиме положення ЕСУ-250, безумовно має враховувати й напрацьовані міжнародні принципи енергетичної трансформації.

Окрім вже згаданих міжнародно-правових актів в енергетичній та екологічній сферах, що прямо або опосередковано регулюють відносини і у сфері ВДЕ, слід відмітити: – Декларація Ріо+20 ООН зі сталого розвитку (2012 р., *The UN Conference on Sustainable Development, Rio+20*); – Резолюція Парламентської Асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі ПА ОБСЄ, *The Parliamentary Assembly of the Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE PA*), з використання нових та ВДЕ (*The OSCE Parliamentary Assembly Resolution «Promotion and use of new and renewable sources of energy», Monaco on 9 July 2012*); – Міжнародна Енергетична Хартія (2015 р. *The International Energy Charter*); – Декларація зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» (2015 р., *Transforming our world: The UN's Agenda 2030 for Sustainable Development*), Угода про асоціацію України з ЄС (2014 р.) тощо.

Так, у Резолюції ПА ОБСЄ «Просування та використання нових та відновлюваних джерел енергії», прийнятій на 21-й щорічній сесії ПА ОБСЄ у Монако 09.07.2012, наголошується на вирішальній ролі енергетичної безпеки в нових умовах безпеки, а також нагальна необхідність принципів справедливості та прозорості, відповідно до міжнародного права та Європейської Енергетичної Хартії (*The European Energy Charter*).

Тож, цілком обґрунтованою виглядає пропозиція враховувати не лише принципи діяльності суб'єктів міжнародних енергетичних відносин, а й власне принципи енергетичного законодавства та права.

Зокрема, М.М. Дутов та В.В. Сидоренко проаналізували основоположні принципи енергетичного законодавства, на яких ґрунтується сучасне європейське та міжнародне енергетичне право. Шляхом аналізу положень європейських і міжнародних нормативно-правових документів виявлено сім основних принципів енергетичного законодавства, що мали вирішальний вплив на формування енергетичного права та є підґрунтям для формування майбутніх норм енергетичного права ЄС та України [15, с. 48]: 1) принцип національного ресурсного суверенітету; 2) принцип доступу до сучасних енергетичних послуг; 3) принцип енергетичної справедливості; 4) принцип розумного, раціонального і сталого використання природних ресурсів; 5) принцип захисту довкілля, здоров'я людини та боротьби зі зміною клімату; 6) енергетична безпека та принцип надійності; 7) принцип стійкості.

Саме такі принципи виділяють у своїй колективній публікації і зарубіжні науковці (*Principles of energy law: 1. The Principle of National Resource Sovereignty; 2. The Principle of Access to Modern Energy Services; 3. The Principle of Energy Justice; 4. The Principle of Prudent, Rational and Sustainable Use of Natural Resources; 5. Principle of the Protection of the Environment, Human Health & Combatting Climate Change; 6. Energy Security and Reliability Principle; 7. Principle of Resilience*) [16, с. 40].

Також варто враховувати й принципи енергетичної політики, що напрацьовані суб'єктами господарської енергетичної діяльності, як, наприклад, Американською спілкою інженерів-механіків (*The American Society of Mechanical Engineers*).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Максим Білявський. Трансформація – 2050: що потрібно енергетичній галузі від діджиталізації. *Разумков Центр*. 29.01.2020. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/transformatsiia-2050-shcho-potribno-energetychnii-galuzi-vid-didzhytalizatsii>
2. Babenko V., Matsenko O., Voronenko V., Nikolaiev S. & Kazak D. Economic prospects for cooperation the European Union and Ukraine in the use of blockchain technologies. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Country Studies. Tourism*. 2020. Vol. 12. P. 8–17. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-01>
3. European countries join Blockchain Partnership. *European Commission*. 10.04.2018. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/european-countries-join-blockchain-partnership>
4. European Parliament resolution of 3 October 2018 on distributed ledger technologies and blockchains: building trust with disintermediation (2017/2772(RSP)). *Official Journal of the European Union*, C 11, 13 January 2020. Vol. 63.
5. Гурова А., Кірпачова М. Правові засади застосування блокчейну в космічній діяльності: особливості регулювання на національному, регіональному та міжнародному рівнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 265–275. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.45>
6. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Закон України від 29.10.1996 № 435/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 277.
7. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Закон України від 04.02.2004 № 1430-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 8. Ст. 466.
8. Report of the Conference of the Parties on its fifteenth session, held in Copenhagen from 7 to 19 December 2009. URL: <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf>
9. Energy services. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/energy_e/energy_e.htm
10. Organization of the Petroleum Exporting Countries. Statute. URL: https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OPEC_Statute.pdf
11. Mission The IEA works with governments and industry to shape a secure and sustainable energy future for all. URL: <https://www.iea.org/about/mission>
12. Agreement on an International Energy Program (As amended 17 February

2018). URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/c6be6d60-1ca8-4b99-b8c7-7ac508ec157c/IEP.pdf>

13. Паризька угода: міжнародний документ ООН від 12.12.2015 (ратифікована Законом України від 14.07.2016 № 1469-VIII). *Офіційний вісник України*. 2016. № 61. Ст. 2365; 2017 № 76. Ст. 2074.

14. Лиса А. Стратегія передбачає досягнення Україною вуглецевої нейтральності енергетичного сектору до 2050 року. 02.05.2023. URL: <https://landlord.ua/news/uriad-skhvalyv-enerhetychnu-stratehiu-do-2050-roku/>

15. Дутов М.М., Сидоренко В.В. Принципи енергетичного законодавства. *Економіка та право*. 2019. № 2(53). С. 47–55.

16. Heffron R. J., Rønne A., Tomain J. P., Bradbrook A. & Talus K. (2018). A treatise for energy law. *Journal of World Energy Law and Business*. 2018. Vol. 11. P. 34–48. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwx039>

Худенко Марина,

доктор філософії в галузі права, адвокат, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-7275-3744>

ГОНОРАР УСПІХУ ТА ЙОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АРБІТРАЖНОГО РОЗГЛЯДУ

Питання умовної оплати послуг або гонорару успіху набирає все більшої і більшої актуальності серед науковців та практикуючих адвокатів у наш час. Поштовхом для широкого обговорення цієї тематики стали постанови колегії Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12.06.2018 у справі № 462/9002/14-ц [1], якою було відмовлено у відшкодуванні гонорару успіху в складі судових витрат, постанови Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18 [2], якою питання допустимості відшкодування гонорару успіху в складі судових витрат було вирішено на користь адвокатів, та додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.10.2022 у справі № 918/863/20 [3], якою було відмовлено у відшкодуванні гонорару успіху, так як він мав бути узгодженим з умовами договору про надання правничої допомоги. У практиці Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (далі МКАС при ТПП України) питання відшкодування гонорару успіху теж вже розглядалися неодноразово, але остаточна позиція з цього питання була висвітлена в Рекомендаціях МКАС при ТПП України (ІСАС) щодо відшкодування сторонам витрат на правову допомогу при розгляді спорів у ІСАС, затверджених рішенням Президії МКАС при ТПП України від 02.08.2022 (далі Рекомендації) [4].

В українському законодавстві немає жодної згадки про «умовну оплату послуг» або «гонорар успіху» адвоката. Зокрема, ст. 30 Закону України «Про

адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час [5].

З цього можемо зробити висновок, що адвокат за погодженням з клієнтом може передбачити в договорі про надання правової допомоги таку форму його винагороди як гонорар успіху. При цьому, такий договір буде відповідати особливостям господарсько-правового регулювання – обмеження свободи договору у передбачених законом випадках, адже чинне законодавство не передбачає для адвоката обмеження щодо застосування такої форми оплати як гонорар успіху. Більше того, така форма оплати навіть може бути виправдана фінансовим станом клієнта або іншими істотними для надання послуг обставинами.

Як зазначає О.А. Беляєвич: «гонорар успіху сплачується за позитивний результат (успіх) юридичного (правового) характеру для замовника як споживача юридичної послуги, хоча правова послуга як діяльність виконавця (адвоката), яка спрямована на сприяння реалізації, охороні і захисту прав та інтересів замовника, не охоплює цей результат». На думку автора, сторони можуть в договорі визначити, в чому полягатиме корисний результат для клієнта, але прийняття судового акта судом не може бути правовим результатом наданих адвокатом (виконавцем) послуг, оскільки предметом договору про надання юридичних послуг має бути захист прав та законних інтересів клієнта (замовника) [6].

Гонорар успіху, по суті, є умовною формою оплати послуг, яка зазвичай буває двох видів – як єдина форма оплати послуг та як бонус (додаткова винагорода). У господарському договірному праві гонорар успіху може бути реалізований завдяки відсутності передбачених законом випадків обмеження свободи договору в питаннях оплати послуг.

У разі використання «бонусного» гонорару успіху позитивним є те, що у надавача послуг з'являється додаткова мотивація для досягнення цілей клієнта, покращується і якість наданих послуг.

Однак необхідно з'ясувати наскільки виправданою є така форма оплати послуг з економічної точки зору. Досліджуючи це питання Д. Рубінфелд та С. Скотчмер дійшли висновку, що гонорар успіху використовується для збалансування оплати послуг, адже адвокат та клієнт володіють асиметричною інформацією і тому від цього може постраждати дохід адвоката. Під асиметричною інформацією зазначені автори розуміють два випадки: 1) коли клієнт більш обізнаний у своїй справі та перспективах її виграшу, ніж адвокат, який бачить її вперше, та 2) коли адвокат знає про свою високу професійність

та кваліфікацію в справі клієнта (кваліфікованіший адвокат має більше шансів виграти будь-яку справу). Гонорар успіху в умовах асиметричної інформації надає можливість клієнтам зрозуміти складність їхніх справ, а адвокатам – цінність їхніх порад. Таким чином гарно проінформований клієнт, який знає про перспективи виграшу своєї справи, буде хотіти оплачувати послуги адвоката за високою погодинною платою та з низьким відсотком гонорару успіху. В той же час клієнт з програшною справою буде готовий платити адвокату малу погодинну плату, але погодиться на гонорар успіху з високим відсотком від тієї суми, яку суд навряд йому присудить [7, с. 343, 355].

Гіпотетично у випадку, коли адвокат може отримати гонорар успіху з високим відсотком, він надаватиме якісніші послуги. З іншого боку, коли гонорар успіху погано співвідноситься з шансами виграти справу в суді (виграшна справа – маленький гонорар успіху, програшна справа – великий), можемо прийти до того, що головним завдання адвокатів стане лише сортування справ на виграшні чи програшні, а не вдосконалення ними своїх професійних навичок та якості наданих послуг. Зменшення гонорару успіху, в такому випадку, призведе до того, що адвокати відмовлятимуться від невикрашних і складних справ [7, с. 355].

Маємо зауважити, що Д. Рубінфелд та С. Скотчмер розглядали гонорар успіху саме як бонус (додаткову винагороду) і його доцільність з економічної точки зору. При цьому, вони не обґрунтовували будь-яку доцільність гонорару успіху як єдиної форми оплати послуг, оскільки вона є занадто ризиковою для надавача послуг.

Дж. Дана та К. Спіер розглядали гонорар успіху на прикладі певної категорії судових справ у Сполучених Штатах Америки. Гонорар успіху є дуже популярною формою оплати послуг у США в справах про відшкодування фізичної чи моральної шкоди, зокрема у справах про відшкодування шкоди пацієнтам внаслідок професійних зловживань у сфері медицини (бездіяльність або професійна недбалість лікарів під час лікування пацієнтів). В таких справах адвокат зазвичай отримує одну третю від суми відшкодування, яку присуджує суд клієнту у разі виграшу справи, або ж залишається ні з чим в разі програшу [8, с. 1]. В цьому випадку автори розглядали гонорар успіху як єдину форму оплати послуг адвоката.

В своєму дослідженні Дж. Дана та К. Спіер дійшли висновку, що система з використанням гонорару успіху поступово створить механізм, який буде запобігати потраплянню програшних справ до суду, та лише пропонують адвокатам застосовувати різні відсоткові ставки гонорару успіху (навіть до 50%) в залежності від категорії справ [8, с. 15].

Не можемо погодитися з такими висновками з наступних причин. По-перше, використання гонорару успіху як єдиної форми оплати послуг спонукатиме адвокатів до того, що більшість з них будуть братися лише за справи з найбільшою вірогідністю виграшу, що призведе до обмеження в доступі до правосуддя тих суб'єктів господарювання, які не можуть дозволити

собі понести витрати на оплату адвокатських послуг. По-друге, при умовній формі оплати послуг, коли суб'єкт господарювання не несе жодних витрат на розгляд справи в суді, він може почати зловживати цим. Наприклад, надавати недостовірну інформацію або завідомо неправдиві відомості щодо обставин справи з розрахунку на те, що якщо йому пощастить, то він отримає в суді відшкодування, а якщо ж ні, то витрати понесе лише адвокат. По-третє, умовна оплата послуг може почати витісняти з ділової практики інші форми оплати. Суб'єктам господарювання завжди буде вигідніше відкладати свої витрати і погодитися на будь-який відсоток гонорару успіху [9, с. 238].

Що ж стосується відшкодування витрат на правову допомогу за результатами арбітражного розгляду, то розділ VIII Положення про арбітражні збори та витрати (додаток до Регламенту МКАС при ТПП України) передбачає, що кожна зі сторін повинна оплатити свої витрати (витрати, які несе кожна сторона окремо у зв'язку із захистом своїх інтересів у МКАС при ТПП України (відрядження представників, гонорари адвокатів тощо). Витрати, понесені стороною, на користь якої було винесене рішення, у зв'язку із захистом своїх інтересів у МКАС при ТПП України (витрати на відрядження представників сторін, гонорари адвокатів тощо) можуть бути покладені на протилежну сторону в тій мірі, в якій склад Арбітражного суду визнає їх обґрунтованими та розумними. Вимога про відшкодування зазначених витрат не може бути заявлена після завершення слухання по справі. Арбітражний суд може встановити строк для обґрунтування розміру таких витрат [10]. Як бачимо Регламент МКАС при ТПП України не передбачає можливості відшкодування витрат, які не були фактично понесені сторонами. Більше того, Рекомендації передбачають, що витрати, які несе кожна сторона окремо у зв'язку із захистом своїх інтересів у МКАС при ТПП України, мають бути підтверджені доказами (договори, рахунки, банківські документи тощо), що свідчитимуть про оплату цих витрат [4]. Проте наявність вищезазначених доказів оплати витрат не гарантує їх відшкодування в повному обсязі за рахунок іншої сторони арбітражного провадження, адже склад Арбітражного суду в кожній окремо справі на власний розсуд оцінює реальність понесення витрат на правову допомогу, їх обґрунтованість і розумність, навіть якщо інша сторона не заперечує проти таких витрат.

Чітка позиція МКАС при ТПП України щодо відшкодування гонорару успіху відображена в Рекомендаціях, відповідно до яких: гонорар успіху є предметом угоди між стороною арбітражного процесу та її адвокатом, яка передбачає виплату гонорару, зазвичай у відсотках від суми, у разі її присудження стороні арбітражем. Зобов'язання, що виникають з таких угод, стосуються виключно сторони арбітражного процесу та її адвоката, і не повинні братися до уваги Арбітражним судом. Сторона вправі «віддячити за успіх» своєму адвокату шляхом виплати додаткової винагороди, однак відшкодування цих витрат не має робитись за рахунок сторони, проти якої винесено рішення [4].

Варто зазначити, що така позиція МКАС при ТПП України є досить виваженою, враховує свободу договору клієнта і адвоката (не заперечує гонорар успіху як форму оплати послуг адвоката) та є справедливою по відношенню до сторін арбітражного процесу (не перекладає на сторону, проти якої винесено рішення, бажання іншої сторони сплатити «бонус» своєму адвокату).

Поза увагою залишається і підлягає подальшим дослідженням питання: що робити з відшкодуванням гонорару успіху у випадку, якщо сторони в арбітражному застереженні передбачають, що всі судові витрати покладаються на сторону, проти якої винесено рішення, і сторона арбітражного провадження, посиляючись на це положення, буде просити відшкодувати їй гонорар успіху. Або якщо сторони ще в арбітражному застереженні завчасно передбачать можливість відшкодування гонорару успіху. На нашу думку відшкодування витрат на правову допомогу у вигляді гонорару успіху за відповідних умов не суперечить Регламенту чи Рекомендаціям, а відтак в таких випадках гонорар успіху теоретично міг би бути відшкодованим стороні, але поки це залишається лише нашим припущенням, яке у жодному разі не відображає позицію МКАС при ТПП України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова колегії Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12.06.2018 у справі №462/9002/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76022516>

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі №904/4507/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>

3. Додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06.10.2022 у справі № 918/863/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106658283>

4. Рекомендації Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (ICAC) щодо відшкодування сторонам витрат на правову допомогу при розгляді спорів у ICAC. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Rekomendatsiyi-ISAS-dlya-sajtu-pravova-dopomoga.pdf>

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

6. Беяневич О.А. «Гонорар успіху» адвоката крізь призму добросовісності. *Добросовісність: доктрина & судова практика*: збірник статей. За ред. Спасибо-Фатєєвої І.В. Харків: ЕКУС. 2021. С. 48–65.

7. Rubinfeld D.L., Scotchmer S. Contingent fees for attorneys: an economic analysis. *RAND Journal of Economics*. 1993. Vol. 24. No. 3. P. 343–356.

8. Dana J.D., Spier K.E. Expertise and Contingent Fees: The Role of Asymmetrical Information in Attorney Compensation. Discussion Paper No. 110, Program in Law and Economics. Harvard University, 1991. P. 1–21.

9. Худенко М.В. Гонорар успіху в господарському праві. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 грудня 2019 р.). Київ: Алерта, 2019. С. 237–238.

10. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. URL: https://icas.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_UA_2023.pdf

*Чавостін Дмитро,
аспірант,*

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0009-0006-7178-4107>*

РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗЕЛЕНОЇ УГОДИ В УКРАЇНІ

Розвиток сфери господарювання зумовлює не лише підвищення рівня життя, створення можливостей для забезпечення потреб зростаючого населення планети, а й збільшення обсягів споживання енергії. Враховуючи обмеженість і значну вичерпаність традиційних енергоресурсів (газу, нафти, вугілля тощо), питання пошуку джерел енергії є чи не найбільш актуальним для всіх країн світу [1]. Відповідно, це питання підіймається як на рівні міжнародних, так і національних політик.

Так, щодо першого напряму, Європейський Союз (далі ЄС) поставив перед собою амбітні цілі щодо скорочення викидів парникових газів, збільшення виробництва енергії з відновлювальних джерел та підвищення енергоефективності. Ці цілі відображено в Європейській зеленій угоді, комплексному плані зробити економіку ЄС стійкою та вуглецево-нейтральною до 2050 року. Вона охоплює всі галузі економіки і містить план дій, спрямований на підвищення ефективного використання ресурсів шляхом переходу до чистої, циркулярної економіки, відновлення біорізноманіття та скорочення забруднення [2, с. 17].

Для реалізації даної мети однією із найважливіших подій на енергетичному ринку ЄС стало швидке зростання відновлюваних джерел енергії, таких як вітрова, сонячна та гідроенергія. Наприклад, у 2019 р. на частку відновлюваної енергії припадало 18,9% кінцевого споживання енергії в ЄС, порівняно з 8,5 % у 2004 р. Це зростання було зумовлене падінням вартості технологій відновлюваних джерел енергії, підтримуючою політичною структурою та зростанням споживчого попиту на чисту енергію. Директива ЄС про відновлювані джерела енергії встановлює обов'язкові цілі для кожної країни-члена щодо збільшення частки відновлюваної енергії в їхньому енергетичному балансі. Крім збільшення використання відновлюваної енергії

та підвищення енергоефективності, ЄС також інвестує в нові низьковуглецеві технології, такі як уловлювання та зберігання вуглецю, водень та електромобілі. Ці технології мають потенціал для значного скорочення викидів парникових газів і покращення якості повітря, але їхнє впровадження потребує значних інвестицій і відповідної політики [3, с. 87-88]. Наприклад, у науковій літературі наголошується, що невідкладними є дослідження і розробки екологічних джерел видобутку електроенергії та збільшення наукоємності існуючих екологічних способів видобутку електроенергії [4, с. 201].

Однією із проблем реалізації даної тези є те, що, за думкою вчених, часто вектори економічного розвитку України до 2030 року не визначають економічну модель України як кліматично нейтральну, циркулярну економіку та інтеграцію екологічних і кліматичних питань у всі сфери економіки [5, с. 121]. Тому пошук шляхів забезпечення вимог Зеленої Угоди залишається актуальним. При цьому, здійснюючи пропозиції, слід не забувати, що ще академік В.К. Мамутов відзначав, що «економічна наука давно довела і практика економічно розвинених країн підтвердила доцільність та необхідність добиватися у соціально-економічній політиці оптимального поєднання державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією» [6, с. 59]. Одним із шляхів досягнення даного балансу є залучення суб'єктів господарювання до досягнень цілей «озеленення» енергетики.

Слід враховувати, що Європейська зелена угода (інший варіант перекладу – Європейський Зелений Курс) має суттєвий вплив не тільки на сфери екології, зміни клімату, енергетики. Долучення нашої держави та вітчизняних суб'єктів господарювання до вищезазначених процесів має призвести до суттєвих різносторонніх перетворень за різними напрямками.

На сайті Представництва України при Європейському Союзі зазначено, що «Європейський Зелений Курс є глобальним процесом, який включає питання міжнародної торгівлі та забезпечення міжнародних ланцюгів поставок «зелених» товарів. Водночас, вітчизняний малий та середній бізнес має обмежені можливості та невеликий досвід у сфері міжнародної торгівлі. У цьому контексті ми також стимулюємо співпрацю з ЄС щодо посилення відповідних можливостей наших малих та середніх підприємств» [7]. Таким чином, на найвищому рівні декларується доцільність залучення суб'єктів господарювання до співробітництва у реалізації даного курсу.

Тому вбачається за доцільне звернути увагу на такі заходи, які дозволяють поглиблювати залученість бізнесу до питань Європейської зеленої угоди:

- стимулювання «зеленого» інвестування з боку підприємців;
- проведення інформаційних сесій щодо можливостей, які можуть надати заходи щодо реалізації стратегічних напрямів держави щодо реалізації Європейської Зеленої Угоди;

- забезпечення створення відповідних партнерств бізнесу та інших стейкхолдерів, як-то органи державної влади та місцевого самоврядування, організації громадянського суспільства, тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Токунова А. Планування в енергетичній галузі: впровадження зарубіжного досвіду. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 8. С. 33–36.

2. Паламарчук Д. Стратегічний контекст Green Deal для України. Економічний простір. 2021. № 171. С. 16–21.

3. Харковський Б. Екологічна трансформація енергетичного ринку ЄС в умовах глобальних викликів. *Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: Тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів*. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 87–89.

4. Рошканюк В. Перспективні напрями інвестування пенсійних активів як фактор економічного розвитку України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 199–203. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.33>

5. Біловіцька Ю. Цільові орієнтири розвитку державної політики сталого розвитку «зеленої» економіки в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2022. № 103. С. 119–126.

6. Мамутов В.К. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 59–65.

7. Європейський Зелений Курс. *Представництво України при Європейському Союзі*. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>

Черних Олександр,
адвокат, аспірант,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-5904-1734>

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ДИСКУСІЙНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (КРИПТОАКТИВІВ) В ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА УКРАЇНИ

Регламент Європейського Союзу щодо ринків криптоактивів [1] (далі Регламент) від 09.06.2023 пропонує встановлення такого правового регулювання криптоактивів, що фактично прирівнює їх до фінансових інструментів.

Для України це важливо тому, що саме цей Регламент взятий за основу для розробки змін, презентованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі НКЦПФР) 16.06.2023 [2] до так і ненабувшого станом на 30.06.2023 чинності Закону України «Про віртуальні активи».

Враховуючи, що один з найбільших фінансових центрів світу – Велика Британія 19.06.2023 отримала проголосований в першому читання *Financial Services and Markets Bill (FSMB)* – Закон «Про фінансові послуги та ринки», яким змінюється регулювання питання криптовалют, ми маємо можливість імплементувати до Українського законодавства найкращі світові правові інститути [3].

При цьому необхідно звернути увагу на дискусійність щодо правового режиму регулювання різних типів криптоактивів в різних юрисдикціях, що неодмінно має бути враховано Українськими законодавцями. Згадана дискусія полягає в методах регулювання за аналогією з фінансовими ринками чи за методами регулювання азартних ігор.

Виходячи з всесвітнього дослідження очікувань від регулювання *DRSI* (цифрова регуляторна та наглядова інфраструктура) крипторинків, яке проведено Кембриджським центром альтернативних фінансів Джадж бізнес школи Кембриджського Університету для Світового банку, «дві найпопулярніші функції, для яких респонденти наразі діють *DRSI*, це захист прав споживачів і нагляд, відповідно 42 % і 31 %. Мабуть, не дивно, що це дві головні функції, враховуючи передбачувані нові виклики та загострені існуючі проблеми у нагляді за фінансовими ринками, а також вимірюванні та визначенні пріоритетів споживчих ризиків» [4].

Зазначене підтверджує, що 128 фінансових органів зі 106 юрисдикцій, які брали участь в дослідженні, впевнені, що захист прав споживачів і нагляд є

основою правового регулювання ринків, при цьому визнаючи зростаючі споживчі ризики.

Проблематика обрання методу правового регулювання криптоактивів в розрізі різних рівнів споживчих ризиків полягає саме в виявленні, класифікації та відокремленні різних методів правового регулювання для різних криптоактивів.

Загальна класифікація віртуальних активів, запропонована в Регламенті і підтримана НКЦПФР в пропонуваніх змінах до Закону України «Про віртуальні активи», полягає в трьох типах криптоактивів:

- токени електронних грошей,
- токени, пов'язані з активами,
- інші криптоактиви (криптоактиви, що не пов'язані з активами та токенами електронних грошей).

При цьому відокремлення правового режиму криптоактивів від фінансових інструментів, що регулюються відповідно до Директиви 2009/110/ЄС, не виключає фактичне прирівняння їх до фінансових інструментів.

В розрізі Регламенту про вищезгадане свідчить етапність процедури випуску криптоактивів та термінологія, що застосовується в процесі емісії. Так, визначення «емітент криптоактиву», «публічна пропозиція криптоактиву» в комплексі з вимогами аналогічними до кредитних установ та установ електронних грошей підтверджує, що Європейська правова доктрина за характеристиками та способом правового регулювання ототожнює фінансові інструменти та криптоактиви. Відповідний напрям регулювання здійснює і Український законодавець: в даному випадку Кабінет Міністрів України, за дорученням якого НКЦПФР розробляє зміни до Закону України «Про віртуальні активи».

Слід звернути увагу, що ст. 2 зазначеного Регламенту визначає, що він не застосовується до криптоактивів, що підпадають під дію правового режиму: фінансових інструментів, як визначено в п. (15) ч. 1 ст. 4 Директиви 2014/65/ЄС; електронних грошей, як визначено в пункті (2) ст. 2 Директиви 2009/110/ЄС, за винятком випадків, коли вони кваліфікуються як токени електронних грошей відповідно до цього Регламенту; депозитів, як визначено в п. (3) ч. 1 ст. 2 Директиви 2014/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради; структуровані депозити, як визначено в п. (43) ч. 1 ст. 4 Директиви 2014/65/ЄС; сек'юритизації, як визначено в п. (1) ст. 2 Регламенту (ЄС) 2017/2402 Європейського Парламенту та Ради [6].

В той же час, зберігаючи спеціальне правове регулювання для визначених категорій криптоактивів, Регламент за загальним правилом п. 55. Преамбули встановлює, що послуги з використання криптовалютних активів слід вважати «фінансовими послугами», як це визначено в Директиві 2002/65/ЄС Європейського парламенту та Ради [7].

Тож, чи можливо на підставі аналізу Регламенту стверджувати, що криптоактиви є сучасним різновидом фінансових інструментів, чи, принаймі,

певний вид криптоактивів, чи навпаки – усі криптоактиви, і які методи правового регулювання слід обрати Українському законодавцю?

Виходячі з аналізу Європейського законодавства та досліджень виходить, що криптоактиви є такими ж самими фінансовими інструментами, просто побудованими на технології розподіленого реєстру (блокчейн).

Британська правова думка після Brexit маючи певну автономію від нормотворчості ЄС є більш скептичною з точки зору правового регулювання для забезпечення мети захисту прав споживачів фінансових послуг та виконання фінансовими активами функції забезпечення економічного зростання, яке спекулятивним криптоактивам не властиві.

Британські законодавці та науковці обговорюють питання застосування до частини криптоактивів правового режиму азартних ігор, бо частина віртуальних активів не спрямована на економічний розвиток і не має у своїй функції фінансування чи забезпечення фінансування економічного сталого розвитку.

На думку Чарльза Ренделла, колишнього голови Управління з питань фінансової поведінки Великої Британії (FCA), під час обговорення в Парламентському комітеті Палати громад 10.05.2023 відмічалось наступне: «Соціальна мета регульованих фінансових ринків полягає в тому, щоб сприяти економічному зростанню шляхом спрямування заощаджень людей на продуктивні бізнес підприємства. Випуск і торгівля спекулятивними криптоактивами не служить такій соціальній меті». Продовжуючи виступ Чарльз Ренделл додає: «Спекулятивна криптовалюта – це чиста і проста азартна гра. Її слід регулювати та оподатковувати як таку, стягуючи збори для підтримки боргових консультацій та послуг з лікування залежностей, на які вона підвищуватиме попит. Якщо випуск і торгівля спекулятивними криптовалютами натомість розглядатимуться як фінансові послуги, що надасть «ореолу» регулювання фінансових послуг, то неминуче підуть збільшення втрат споживачів і вимоги компенсації, надані платниками податків або платниками збору за фінансові послуги» [8].

Таким чином, визначаючи предметом правого регулювання криптовалюти, а метою регулювання не лише державний нагляд за дотриманням ліцензійних умов, а й захист прав споживачів для економічного зростання та подолання негативних наслідків від спекулятивних угод на ринках криптоактивів, британські експерти пропонують відокремити частину криптоактивів для їх регулювання, як інструментів азартних ігор.

В той самий час криптоактиви, які за Європейською класифікацією є токенами електронних грошей, зокрема такі як «стейблкоїни», що прив'язані до певної національної валюти (фіатних грошей), британськими експертами розглядаються так само як фінансові інструменти, а криптоактиви з високою волатильністю (суто спекулятивні) розглядаються виключно як механізм здешевлення, пришвидшення та спрощення фінансових транзакцій при цьому не маючи реальної вартості і зв'язку з реальним фінансовим сектором.

Менша ризикованість токенів електронних грошей (віртуальних активів, прив'язаних до інших об'єктів, зокрема грошей) дозволяє їх використовувати саме для економічних функцій «сприяння економічному зростанню шляхом спрямування заощаджень людей на продуктивні бізнес підприємства», як визначив Чарлз Рендалл.

Професор ОВЕ ОВЕ (Единбурзький Напіер Університет) Біл Бучанан, відокремлюючи важливість саме розвитку токенізованих віртуальних активів державних банків (*CBDC* – криптовалюти центрального банку), зазначає: «Разом з цим, немає реального зв'язку між «крипто» та центральними банками. Використання стейблкоїнів забезпечило певний прогрес, але вони не можуть по-справжньому замінити силу фіатної валюти – і, зазвичай, вони не є приватними у своєму використанні. Але метод надання токенізованого розрахункового активу для цифрової валюти центрального банку (*CBDC*) може дати відповідь» [9].

Підвищена увага до токенів електронних грошей (в тому числі стейблкоїнів та *CBDC*) продиктована ринковою конкуренцією, необхідністю конкурентоспроможності державних фінансових інструментів. 22.11.2022 в Казначейському комітеті Палати громад Сполученого Королівства Ян Тейлор, виконавчий директор торгівельної асоціації *CryptoUK*, доповів: «Основним випадком використання стейблкоїнів було зменшення волатильності в торговому просторі, що має сенс. Люди торгували крипто-монетами з високою волатильністю та могли обмінювати свої крипто-активи на стейблкоїн, підтримувати вартість і не хвилюватися про її коливання. ... У багатьох випадках ці загальнодоступні блокчейни здійснюють розрахунки за транзакції за лічені секунди, тому продавець може отримати квитанцію про продаж товарів і послуг у режимі реального часу, а потім використовувати її для оплати інших товарів і послуг, які йому можуть знадобитися щоб вести свій бізнес..» [10], що підтверджує необхідність розвитку державних криптоактивів, які мають внутрішню вартість і сприяють розвитку економіки, спрямовують фінансові потоки на «продуктивні бізнес підприємства».

Протилежну думку висловлює *ASTRAEA Group* (провідна юридична компанія Англії в галузі крипторегулювання): «У тій мірі, в якій це правда, ці характеристики пропонують цінність. Ці характеристики можуть бути новими порівняно з характеристиками активів, які традиційно вважаються такими, що мають внутрішню цінність (такими як державна валюта, акції та товари), але це не означає, що їхня вартість не існує або не є «внутрішньою» [11].

Таким чином, на відміну від азартних ігор споживач оцінює ризики і що в криптоактивах можуть існувати не традиційні цінності, що складають їх вартість і які ще потребують дослідження.

Іноземними юристами вже сформоване розуміння різної правової природи різних віртуальних активів. І дискусія щодо режиму правового регулювання високо ризикових віртуальних активів триває.

Критерієм поділу віртуальних активів (криптоактивів) в такому випадку на ті, до яких слід застосувати правила правового регулювання, подібного до азартних ігор, може бути реальна вартість, тобто можливість оцінити цей актив об'єктивно.

Захист прав споживачів ринку криптоактивів, в першу чергу, і полягає в тому, що визначити: які криптоактиви є врегульованими, і тому пріоритет саме захисту прав споживачів має бути вирішальним для обрання методів правового регулювання криптоактивів в Україні. Саме це і має слугувати кінцевої меті «створення продуктивних і справедливих ринків. Для цього потрібні надійні та ефективні інститути, які створюють можливості для розвитку та сприяють підприємництву в добре функціонуючій ринковій економіці» [12, с. 114].

Таким чином, виходячи з міжнародного досвіду регулювання, слід визначити можливі дискусійні аспекти правового регулювання віртуальних активів в Україні:

- можливість науково обґрунтованого відокремлення незабезпечених, спекулятивних віртуальних активів для застосування спеціального режиму правового регулювання, аналогічного з регулюванням азартних ігор,

- необхідність введення визначення «внутрішньої цінності/вартості» криптоактиву та розробки критеріїв наявності внутрішньої цінності/вартості,

- необхідність чіткого відокремлення віртуальних активів, що працюють для розвитку економіки від тих, що лише «використовують ореол легальності» і не мають в своїй суті економічних механізмів, а використовують лише технологію розподіленого реєстру (блокчейн) для процесів, схожих з азартними іграми,

- необхідність різного правового регулювання захисту прав споживачів послуг для віртуальних активів, що мають фінансову природу та тих, що мають за мету азартні ігри, включаючи окрему розробку механізмів соціального захисту споживачів фінансових віртуальних активів (криптоактивів) на кшталт системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Визначення найбільш застосованого для України режиму правового регулювання віртуальних активів має забезпечити інвестиційну привабливість ринку віртуальних активів та конкурентність України як міжнародної юрисдикції при виборі учасниками ринку віртуальних активів місця ведення відповідної господарської діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. *EUR-LEX офіційний сайт Європейського Союзу*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>

2. Віртуальні активи в законі: В Україні представлений довгоочікуваний документ для запуску ринку. *Офіційна сторінка Національної комісії з регулювання ринків цінних паперів та фондового ринку*. Новини. 14.06.2023.

URL: <https://www.nssmc.gov.ua/virtualni-aktyvy-v-zakoni-v-ukraini-predstavlenyi-dovhoochikuvanyi-dokument-dlia-zapusku-rynku/>

3. UK Crypto, Stablecoin Laws Approved by Parliament's Upper House. Camomile Shumba. *CoinDesk*. 19.06.2023. URL: <https://www.coindesk.com.cdn.ampproject.org/c/s/www.coindesk.com/policy/2023/06/19/uk-crypto-stablecoin-laws-approved-by-parliaments-upper-house/?outputType=amp>

4. The 3rd Global Fintech Regulator Survey. Cambridge Centre for Alternative Finance. URL: <https://www.jbs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2022/11/2022-ccaf-third-global-fintech-regulator-survey.pdf>

5. Директива 2014/49/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16.04.2014 про схеми гарантування вкладів. ОВ L 173, 12.06.2014.

6. Регламент (ЄС) 2017/2402 Європейського Парламенту та Ради від 12.12.2017, що встановлює загальні рамки для сек'юритизації та створює конкретні рамки для простої, прозорої та стандартизованої сек'юритизації, а також вносить зміни до Директив 2009/65/ЄС, 2009/138/ЄС та 2011/61/ЄС та Регламенти (ЄС) № 1060/2009 та (ЄС) № 648/2012. ОВ L 347, 28.12.2017.

7. Директива 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.09.2002 щодо дистанційного маркетингу споживчих фінансових послуг та внесення змін до Директиви Ради 90/619/ЄЕС та Директив 97/7/ЄС та 98/27/ЄС. ОJ L 271, 09.10.2002.

8. Казначейський Комітет Палати Громад. П'ятнадцятий звіт сесії 2022-2023. *Регулювання Крипто*. 10.05.2023. URL: <https://committees.parliament.uk/publications/39945/documents/194832/default/>

9. Tokenization and The Future of Money: Improving the old, Enabling the new. *Bill Buchanan OBE*. URL: <https://medium.com/asecuritysite-when-bob-met-alice/tokenization-and-the-future-of-money-improving-the-old-enabling-the-new-e72b8eae45>

10. Казначейський Комітет Палати Громад. 14.11.2022. Усні докази: індустрія криптоактивів, НС 615. URL: <https://committees.parliament.uk/oralevidence/11549/html/>

11. Crypto roulette. *ASTRAEA*. City A.M. 24.05.2023. URL: <https://www.cityam.com/crypto-roulette/?amp=1>

12. Правові засади досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю: монографія. Під заг. ред. В.А. Устименка. Київ: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2018. 144 с.

Щербакова Наталія,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, м. Вінниця
<https://orcid.org/0000-0003-0278-0170>

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (НОРМАТИВНА ГРУПА)

Таке складне правове явище як реорганізація потребує внутрішньої структурно-логічної впорядкованості, без якої неможливо організувати відповідну процедуру її проведення, виробити методологію наукових досліджень у цій сфері, побудувати належним чином реорганізаційні відносини. Досягнути необхідної впорядкованості дозволяє класифікація. Проблема класифікації реорганізації господарських організацій за різними критеріями займає особливе місце в доктрині господарського права, а її побудова дозволить сформулювати комплексне та багатостороннє уявлення щодо правової природи та сутності реорганізації як правового явища.

В контексті окресленої проблеми можна стверджувати, що на сьогоднішній день дослідники, як правило, обмежуються правовим аналізом існуючих форм реорганізації. Зокрема, достатньо детально форми реорганізації досліджувались в наукових працях таких вчених, як О.А. Беляневич, О.М. Вінник, А.Є. Єфименка, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчука, І.М. Кучеренко, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.С. Щербини та ін. Втім, деякі дослідники не вбачають різниці між такими поняттями як «форма» та «вид» реорганізації, що призводить фактично до їх змішування. Враховуючи зазначене, доцільним убачається з'ясувати наукову та практичну значимість класифікації видів реорганізації господарських організацій; встановити співвідношення понять «форма» та «вид» реорганізації; надати власне авторське бачення нормативній групі класифікації видів господарських організацій.

Класифікація представляє один із найбільш розповсюджених прийомів юридичної техніки, який вчені-юристи використовують в цілях встановлення істини при дослідженні правових явищ, рішень, тих чи інших наукових завдань. Застосування класифікації в якості прийому юридичної техніки має великі можливості, зокрема, мова йде про використання екстраполяції, за допомогою якої зроблені висновки розповсюджуються на інші явища правової дійсності. Крім того, класифікація дозволяє робити висновки більш загального значення в контексті виявлення причин формування прийомів чи правил юридичної техніки. Призначення будь-якої класифікації в науках полягає в тому, щоб бути засобом кращого пізнання об'єктів, які вивчаються, про які до класифікації ще не було сформованого поняття [1, с. 62]. Застосування системної класифікації дає можливість в контексті вивчення юридичної конструкції в систематизованій формі викласти найбільш істотні ознаки тих чи інших правових явищ, які

відображаються в правових категоріях, а також встановити зв'язки між елементами системного цілого на підставі ієрархії. Як слушно зауважує Л.Н. Кривоченко, головне завдання класифікації полягає в тому, щоб відбити такі типові об'єктивні ознаки, що класифікуються, визначити їх місце в множині, але при цьому в класифікації передусім повинна підкреслюватися функція розподілу усієї безлічі об'єктів, що класифікуються, по схожості й відмінності на окремі класи залежно від обраного критерію [2, с. 15]. При цьому не слід забувати, що особливо важливим є вибір підстав, критеріїв класифікації. Підставою, критерієм класифікації розглядається ознака, яка виступає головною в контексті поділу об'єкту, який класифікується.

Повертаючись до питання співвідношення понять «форма» та «вид» реорганізації слід відмітити, що в юридичній літературі інколи «форми реорганізації» називають «правовими способами реорганізації» [3, с. 176] або «способами реорганізації» [4, с. 114-115], до яких відносяться злиття, приєднання, поділ, виділення (виділ), перетворення. У зв'язку із чим доцільно звернутися спочатку до тлумачення цих понять. Так, поняття «форма» в Тлумачному словнику української мови визначається, як тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту; його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення виявлення будь-якої дії [5, с. 617]. Поняття «спосіб» означає певну дію, прийом, систему прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [6, с. 578]. В свою чергу «вид» – це підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загального вищого розділу [7, с. 381]. Отже, порівнюючи поняття «форма» та «спосіб», можна стверджувати про своєрідну тотожність цих понять, особливо, враховуючи той факт, що під формою розуміється відповідний спосіб існування змісту, спосіб здійснення виявлення будь-якої дії. Щодо співвідношення таких понять як «форма» та «вид» слід зазначити наступне: якщо під *формою* завжди мається на увазі тип, будова, спосіб організації, спосіб існування або здійснення, тоді як *вид* – це, як правило, якась проміжна складова, яка об'єднує низку предметів, та входить до складу більш вищого об'єднуючого розділу.

Аналіз Цивільного кодексу України [8] (далі ЦК України) та Господарського кодексу України [9] (далі ГК України) показав, що слово «форма» в контексті вказаного (тип, будова, спосіб організації, спосіб існування або здійснення) вживається в наступних значеннях:

1) як *організаційно-правова форма* (організаційно-правові форми юридичних осіб – ч. 1 ст. 83 ЦК України; організаційні форми підприємництва – ст. 45 ГК України; організаційна форма господарювання – ст. 62; ч. 1 ст. 135 ГК України), або

2) як *форма діяльності* (в ГК України: «Господарсько-торгівельна діяльність може здійснюватися суб'єктом господарювання в формах...» – ч. 3 ст. 263; «Формами інвестування інноваційної діяльності є ...» – ч. 2 ст. 326;

«Зовнішньоекономічна діяльність ... у будь-яких формах, не заборонних законом» – ч. 2 ст. 377; «Іноземні інвестори мають право здійснювати всі види інвестицій... в таких формах...» – ч. 1 ст. 392; «...здійснюють свою діяльність у формах підприємства...» – ч. 1 ст. 396; «Концесія – форма здійснення державно-приватного партнерства...» – ч. 1 ст. 406).

Як убачаємо із зазначеного, в законодавстві не вказується, що представляє собою саме форма реорганізації. Втім, враховуючи положення ч. 1 ст. 104 ЦК України, в якій зазначається, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації, можна припустити, що найбільш близьким за своїм змістом є розуміння форми реорганізації як встановленого законодавством шляху, способу її проведення. На це вказують, зокрема, словосполучення із зазначеної норми як «в результаті» [10, с. 489], що означає внаслідок; шляхом [11, с. 496]; способом [12, с. 578]. Отже, зумовлюючи порядок (процедуру) проведення реорганізації, всі її складові/форми (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) мають деякі загальні ознаки, які становлять кваліфікуючі ознаки самого поняття реорганізації господарських організацій, а саме: (1) поява нового або оновленого цілісного майнового комплексу господарської організації; (2) створення однієї (чи більше) господарської організації (організацій) та (або) припинення однієї (чи більше) господарської організації (організацій); (3) наявність правонаступництва між господарськими організаціями, що реорганізуються (правопопередниками та правонаступниками); (4) зміна суб'єктного складу господарських правовідносин за участю реорганізованої організації; (5) наявність сукупності визначених господарським законодавством юридичних фактів, настання яких необхідне для проведення реорганізації (тобто реорганізація опосередковується юридичним складом).

Втім, кожна форма реорганізації має свої специфічні, притаманні тільки їй особливості, які дозволяють відокремити одну форму від іншої та визначити її в якості самостійної форми реорганізації. Наприклад, тільки під час реорганізації у формі приєднання не відбувається припинення господарської організації; або тільки під час реорганізації у формі виділу відбувається створення господарської організації і не відбувається припинення суб'єкта. Інакше кажучи, форма реорганізації визначає, які зміни (організаційні та майнові) повинна буде притерпіти господарська організація у разі проведення реорганізації.

Як і будь-яка класифікація, яка повинна здійснюватися за відповідними критеріями, так і класифікація реорганізації господарських організацій на види повинна здійснюватися за відповідними критеріями, які характеризують та відображають особливості реорганізації в цілому, тобто безвідносно до поділу її на форми.

Спробуємо надати власне авторське бачення щодо виокремлення такої групи класифікації видів реорганізації господарських організацій, які

досліджуються в науці та мають свій прояв в нормативному закріпленні (визначимо цю групу класифікації – *нормативною*).

Отже, розглянемо перший поділ реорганізації господарських організацій на види із цієї групи. Для доктрини господарського права традиційним є поділ реорганізації на: добровільну та примусову (О.М. Вінник [13, с. 66-67], П.О. Повар [4, с. 115], В.П. Ваулін [14, с. 42], Є.В. Петров [15, с. 206-207] та ін.). За основу поділу взято такий критерій класифікації як – *в залежності від волі господарської організації (власника його майна) та відношення до реорганізації*.

Аналізуючи підстави реорганізації господарських організацій, слід звернутись до положень ч. 1 ст. 106 ЦК України, згідно з якими злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються: а) за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами; б) у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду; в) за рішенням відповідних органів державної влади. Так, *добровільна реорганізація*, виходячи із змісту норми, здійснюється за рішенням власника його майна (засновників, учасників) або органу господарської організації, уповноваженої на це установчими документами. *Примусова реорганізація* здійснюється за рішенням уповноважених державних органів (антимонопольних органів), зокрема, яка застосовується як адміністративно-господарська санкція до підприємства-монополіста, котрий зловживає домінуючим становищем на ринку, якщо таке підприємство обирає поділ) [13, с. 68], або судом, у випадках та порядку, передбачених законодавчими актами. Таким чином, в першому випадку, рішення про реорганізацію господарської організації приймається уповноваженими особами добровільно та усвідомлено. В другому випадку має місце свобода вибору, позитивне відношення до реорганізації та бажання її проведення. При цьому слід зауважити, що власне рішення про реорганізацію господарської організації може бути обумовлене як суто економічними причинами (необхідність розширення або скорочення виробництва, оптимізація оподаткування тощо), так і пов'язаним з вимогами нормативно-правових актів [15, с. 207].

У разі проведення примусової реорганізації (наприклад, реорганізація господарської організації, яка займає домінуюче становище на товарному ринку) свобода вибору відсутня, оскільки рішення про реорганізацію господарської організації приймають уповноважені державні органи. Крім того, примусова реорганізація характеризується негативним відношенням до неї з боку самої господарської організації, яка реорганізується, власника його майна або учасників.

Що стосується такої підстави для реорганізації господарських організацій як рішення суду, то чинне законодавство не регламентує випадків, коли суди приймають вказані рішення. Так, аналіз ч. 1, 9, 10, 12, 14 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [16], яка встановлює порядок проведення державної

реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення, не дозволяє дійти висновків щодо визначення підстав реорганізації господарської організації в судовому порядку. Зважаючи ж на те, що в процедурі банкрутства реструктуризація здійснюється за рішенням господарського суду (відповідно до ч. 1 ст. 126 Кодексу України з процедур банкрутства керуючий реструктуризацією протягом трьох днів з дня схвалення зборами кредиторів погодженого з боржником плану реструктуризації боргів подає до господарського суду заяву про затвердження плану реструктуризації боргів. Частина 3 ст. 126 цього ж Кодексу встановлює, що господарський суд розглядає заяву про затвердження плану реструктуризації боргів боржника протягом 10 днів з дня її отримання), можна погодитись з тим, що підставою для проведення реорганізації господарської організації в процедурі банкрутства є рішення суду. Рішення уповноважених органів державної влади також можна розглядати у якості підстави для реорганізації господарських організацій. Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [17], якщо суб'єкт господарювання зловживає монополієм (домінуючим) становищем на ринку, органи Антимонопольного комітету України (далі АМКУ) мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монополієне (домінуюче) становище. Отже, примусове припинення господарської організації у формі реорганізації шляхом поділу (на відміну від ліквідації) можливе за рішенням уповноваженого органу держави, а саме АМКУ та застосовується як адміністративно-господарська санкція (ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 251 ГК України) до підприємства-монополіста, що зловживає монополієм становищем на ринку. Наприклад, примусова реорганізація банку здійснюється у разі істотної загрози платоспроможності банку за рішенням Національного банку України (далі НБУ) в порядку, встановленому Законом України «Про банки та банківську діяльність» (ст.ст. 26-29) [18] та актами НБУ.

Аналізуючи види реорганізації за даним критерієм класифікації, хотілось би звернути увагу на те, що в законодавстві *є такі випадки, коли важко однозначно віднести реорганізацію чи то до добровільної, чи то до примусової.* Так, відповідно до ч. 1 ст. 132 ЦК України, у разі якщо в повному товаристві залишається один учасник, цей учасник має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому цим Кодексом; згідно ч. 1 ст. 139 ЦК України повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство. В ГК України відповідно до ч. 4 ст. 214 у справах про банкрутство державних підприємств, включених до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, але можуть бути перетворені в господарські товариства, що задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки, може застосовуватися судова процедура санації; згідно ч. 5

ст. 214 майно державних підприємств, включених до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, але можуть бути перетворені в господарські товариства та перебувають у процедурі банкрутства, може бути реалізовано в судовій процедурі санації за погодженням з уповноваженим суб'єктом управління, визначеним Законом України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», у встановленому порядку, якщо таке майно не входить до складу єдиного майнового комплексу, що забезпечує основні види діяльності такого суб'єкта господарювання, або більше трьох років не використовується у виробничій діяльності і подальше його використання не планується.

Отже, із зазначеного убачається, що перед нами має місце реорганізація, яка містить в собі відповідні ознаки як добровільної, так і примусової реорганізації; вона являє собою проміжну ланку між цими видами реорганізації, така собі об'єктивно вимушена реорганізація. Останню споріднює із добровільною те, що рішення про реорганізацію приймає власник його майна (засновник, учасники) або орган господарської організації, уповноважений на це установчими документами. У наведених прикладах також має місце відповідна свобода вибору. Так, у суб'єкта господарювання в зазначених ситуаціях завжди є альтернативний варіант, зокрема, ліквідація повного товариства у разі, коли залишається один повний учасник (ч. 1 ст. 132 ЦК України), ліквідація командитного товариства у разі, коли вибувають всі вкладники (ч. 1 ст. 139 ЦК України), у справах про банкрутство державних підприємств може застосуватися судова процедура санації (ч. 4 ст. 214 ГК України), майно державних підприємств може бути реалізовано в судовій процедурі санації за погодженням з уповноваженим суб'єктом управління (ч. 5 ст. 214 ГК України). Тоді, як примусова реорганізація спричиняється обставинами, які не залежать від бажання, свободи вибору, не мають альтернативи поведінки суб'єкту.

Разом із тим свобода вибору в названих випадках обмежена. Справа в тому, що необхідність вимушеної реорганізації виникає в тих випадках, коли за наявності відповідних об'єктивних причин господарська організація перестає відповідати певним нормативним вимогам (наприклад, в повному товаристві залишається один повний учасник, або в командитному товаристві вибувають всі вкладники). В такому разі законодавець надає можливість господарським організаціям виправити ситуацію, встановлюючи відповідний шлях виправлення через застосування процедури реорганізації у формі перетворення. Отже, свобода вибору полягає в тому, що господарська організація самостійно обирає один із запропонованих законом варіантів та не вправі вийти за межі вказаних варіантів шляхом продовження свого функціонування без яких би то не було змін – як то в наведених прикладах, або ліквідація, або реорганізація шляхом перетворення, отже, третього – не дано.

Наступним критерієм класифікації в цій нормативній групі, який може бути покладено в основу поділу реорганізації господарських організацій на

види, виступає – в залежності від необхідності отримання згоди уповноважених державних органів чи інших осіб на її проведення. Згідно цього критерію класифікації, можливо виокремити реорганізацію, яка потребує отримання згоди відповідних суб'єктів (*узгоджена/дозвільна реорганізація*), та реорганізація, яка не вимагає отримання такої згоди (*вільна реорганізація*). Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про банки та банківську діяльність» реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України, за умови надання *попереднього дозволу НБУ на реорганізацію банку та затвердження НБУ плану реорганізації банку*. Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції» концентрація (злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого) може бути здійснена лише *за умови попереднього одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ у випадках, передбачених ч. 2 ст. 22 цього Закону та іншими нормативно-правовими актами, де встановлено відповідні порогові межі в залежності від сукупної вартості активів або сукупного обсягу реалізації товарів учасників концентрації, з урахуванням відносин контролю, за останній фінансовий рік, у тому числі за кордоном*.

При цьому слід зазначити, що перший та другий поділ реорганізації господарських організацій на види цієї нормативної групи можуть бути об'єднані в третій самостійний поділ за таким критерієм класифікації – як *в залежності від суб'єктного складу, який задіяно під час легітимації процесу реорганізації*. Відповідно до останнього критерію можливо виокремити наступні види реорганізації господарських організацій: добровільна (за рішенням власників); дозвільна (за згодою державних органів); примусова (за рішенням уповноважених органів державної влади чи суду (Примусова реорганізація, в свою чергу, в залежності від органу, який прийняв рішення про примусову реорганізацію поділяється на два підвиди: реорганізація за рішенням суду та реорганізація за рішенням уповноваженого державного органу)).

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити наступні висновки та пропозиції.

Виявлено, що під *формою* завжди мається на увазі тип, будова, спосіб організації, спосіб існування або здійснення, тоді як *вид* – це, як правило, якась проміжна складова, яка об'єднує низку предметів, та входить до складу більш вищого об'єднуючого розділу.

Обґрунтовано, що поняття «форма реорганізації» та «вид реорганізації» – не є тотожними, втім достатньо взаємопов'язані між собою та взаємозалежні. За своїм змістовним навантаженням «вид реорганізації» представляє собою відповідну сукупність форм реорганізації, де кожний окремий вид реорганізації буде представляти собою різні комбінації форм реорганізації в залежності від того, який критерій (ознака) покладено за основу (підстави такого поділу). В одних випадках вид реорганізації може об'єднувати всі форми реорганізації, а в інших – лише деякі із них. При цьому важливе значення під час формування

системи класифікації видів реорганізації матиме саме ознака (критерій), за яким відбувається об'єднання форм реорганізації.

Надане власне авторське бачення класифікації видів реорганізації господарських організацій (нормативна група) за такими критеріями: 1) *в залежності від волі господарської організації (власника його майна) та відношення до реорганізації*: добровільна, примусова, вимушена; 2) *в залежності від необхідності отримання згоди уповноважених державних органів чи інших осіб на її проведення*: узгоджена/дозвільна (потребує отримання згоди відповідних суб'єктів), вільна (не вимагає отримання згоди відповідних органів); 3) *в залежності від суб'єктного складу, який задіяно під час легітимації процесу реорганізації*: добровільна (за рішенням власників); дозвільна (за згодою державних органів); примусова (за рішенням уповноважених органів державної влади чи суду).

З'ясовано, що класифікація реорганізації на види за тими чи іншими критеріями є вельми умовною, оскільки різні види реорганізації, маючи тісний взаємозв'язок, часто можуть мати деякі загальні ознаки. Будь-яка форма реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) може бути прокваліфікована за різними критеріями класифікацій та віднесена відповідно до різних видів реорганізації – в цьому і простежується відповідний тісний взаємозв'язок між формами реорганізації та видами реорганізації. При цьому слід зазначити, що запропонована нормативна група класифікації видів реорганізації господарських організацій – це тільки частина від всієї системи класифікації видів реорганізації господарських організацій, що стане предметом подальших наукових досліджень. В подальших наукових дослідженнях буде систематизовано інші групи класифікації видів реорганізації господарських організацій за такими критеріями – в залежності від: 1) переслідуваної мети; 2) правових наслідків; 3) кількості одночасно застосованих форм реорганізації; 4) збереження існуючої господарської організації в ЄДР; 5) документу, яким оформлюються відносини із передачі прав та обов'язків; 6) моменту завершення реорганізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чупахин И.Я. Понятия и методы научной классификации объектов исследования. *Вопросы диалектики и логики*. Вып. 1. Л.: ЛГУ, 1964. С. 55–72.
2. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. Х.: Вища школа, 1983. 129 с.
3. Щербина В.С. Вибране. Збірка статей. К.: Вид. Ліра-К. 2015. 607 с. (С. 176).
3. Господарське право (Загальна частина): підручник. За ред. В.С. Щербини, В.В. Рєзнікової. Київ: Вид-во Ліра-К. 2023. 588 с.
4. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 10.

5. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 9, 1978.
6. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.
9. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 7.
10. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 11.
11. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 9.
12. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). Київ: Вид-во Ліра-К. 2020. 240 с.
13. Ваулин В.П. Правовое регулирование реорганизации коммерческих организаций. *Право Беларуси*. 2006. № 2(134). С. 41–45.
14. Петров Є.В. Підстави припинення господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Вип. 22. Ч. I. Том 1. С. 204-208.
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
16. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
17. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2003 № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.

Щербина Олена,
кандидат юридичних наук, м. Київ
<https://orcid.org/0009-0009-9614-3500>

КАТЕГОРІЯ «ІНТЕРЕС» В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Господарський процесуальний кодекс України (далі ГПК України) оперує терміном «інтерес», вживаючи його в різних варіантах словосполучень, узагальненим з яких є «законні інтереси фізичних та юридичних осіб, держави». Саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів цих суб'єктів є згідно з ч. 1 ст. 2 ГПК України метою господарського судочинства.

Водночас, прогалиною в ГПК України є, на наш погляд, відсутність норми, в якій йшлося б про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів Автономної Республіки Крим та територіальних громад, які так само, як і держава України є учасниками цивільних відносин (ч. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України (далі ЦК України)), проте з невідомих причин не названі серед учасників господарських відносин у Господарському кодексі України, що на нашу думку, не сприяє належному та ефективному захисту їхніх прав та законних інтересів.

У зв'язку з цим, видається за доцільне доповнити ч. 1 ст. 2 ГПК України після слова «держави» словами «Автономної Республіки Крим, територіальної громади».

Дещо ширше, порівняно з ч. 1 ст. 2 ГПК України, визначено коло інтересів у ч. 1 ст. 53 ГПК України, в якій йдеться про інтереси «інших осіб, державні чи суспільні інтереси», що, очевидно, зумовлює потребу в чіткому розмежуванні державних і суспільних інтересів. При цьому згідно з ч. 4 ст. 53 ГПК України прокурор звертається до суду лише в інтересах держави.

Так, Об'єднана палата Касаційного господарського суду у Постанові від 07.12.2018 у справі № 924/1256/17 [1], здійснюючи тлумачення ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» у системному зв'язку з положеннями процесуального законодавства, зазначила, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави у двох випадках: 1) якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати такий захист у спірних правовідносинах; 2) якщо немає органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах.

Не заглиблюючись в питання участі прокурора в судовому процесі, оскільки воно може бути предметом самостійного дослідження, зазначимо лише на виняток із загального визначення поняття позивача (ч. 3 ст. 45 ГПК України), згідно з яким позивачами є особи, які подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або охоронюваного інтересу. За загальним правилом (абз. 1 ч. 5 ст. 53 ГПК України) у разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (крім прокурора), особа, в чиїх інтересах подано позов, набуває статусу позивача. Проте у разі відсутності органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду, статусу позивача набуває прокурор (абз. 2 ч. 5 ст. 53 ГПК України). Набуття прокурором цього статусу не означає, на наш погляд, що прокурор є позивачем у загальноприйнятому розумінні, оскільки він не є учасником спірного

матеріального правовідношення, а тому рішення суду буде постановлене не на користь прокурора, а на користь держави. Тому, оскільки йдеться про інтереси держави, позивачем у такому разі має бути держава, що і доцільно закріпити в ч. 5 ст. 53 ГПК України.

Одним із видів інтересів, про який йдеться в ГПК України, є інтерес юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних їй посадовою особою.

Пунктом 12 ч. 1 ст. 20 ГПК України передбачено, що господарські суди розглядають, зокрема, справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (власників), учасника (учасників), акціонера (акціонерів) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.

Запровадження похідного позову, по-суті, має на меті не лише захист майнового права відповідної юридичної особи шляхом відшкодування заподіяних їй збитків (безпосередньо), але і захист майнових прав учасників (акціонерів) юридичної особи (опосередковано), оскільки заподіяні юридичній особі збитки зрештою позначаються на їхньому майновому стані. Проте з процесуальної точки зору стосовно пред'явлення позову мова може йти саме про інтерес юридичної особи.

Зважаючи на те, що похідний позов є відносно новим видом позовів для українського судочинства, та на зміни в правовому регулюванні пред'явлення похідного позову (стосовно суб'єктів пред'явлення позову, розміру їх відсотків у статутному капіталі або частки у власності юридичної особи) проблема похідного позову потребує, на нашу думку, більш прискіпливої уваги. Зокрема, вживаючи у ч. 1 ст. 54 ГПК України конструкції «відсотки статутного капіталу товариства (голосуючі акції)» та «частка у власності юридичної особи», законодавець тим самим виключає з кола юридичних осіб, в інтересах яких може бути пред'явлений похідний позов, державні та комунальні підприємства, оскільки майно цих підприємств перебуває відповідно у державній чи комунальній власності і закріплюється за ними на праві господарського відання чи праві оперативного управління. Тому слова «у власності» доцільно замінити словами «у майні», що дозволить застосувати однаковий підхід до реалізації встановлених ч. 4 ст. 13 Конституції України норм про те, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання та про рівність усіх суб'єктів права власності перед законом.

Ще один аспект, на який варто звернути увагу, стосується запровадженого в ГПК України у 2017 р. терміну «власник» щодо юридичної особи. Юридична особа – це суб'єкт права, наділений цивільною правоздатністю і дієздатністю, тому вона не може бути чиєю-небудь власністю, чи об'єктом власності. Це стосується також і такої організаційно-правової форми юридичних осіб, як підприємство, яке безпідставно кваліфіковане в ст. 191 ЦК України як єдиний майновий комплекс, при тому, що і законодавство про оренду державного та

комунального майна, і законодавство про приватизацію державного і комунального майна вживає конструкцію «єдиний майновий комплекс підприємства». Не визнається підприємство об'єктом цивільних прав і відповідно до ст. 177 ЦК України.

Тому пропонуємо термін «власник» стосовно юридичної особи, вжитий у ст. 54 ГПК України, замінити терміном «засновник», який цілком підходить до унітарних підприємств – як приватних, так і державних та комунальних.

Такі терміни, як «власник підприємства» та «суб'єкт, що виконує функції власника підприємства» [зазначимо, що власник має повноваження, а не виконує функції. – *О.Щ.*], що неодноразово вживаються в проєкті Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 06.09.2021 реєстр. № 6013 [2] та в проєкті Закону України «Про особливості припинення за рішенням власника державних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі» від 14.11.2022 реєстр. № 8205 [3], також мають бути влучені як із згаданих законопроектів, так і з наукового обігу.

Заміною конструкції «власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства)» мають бути: «суб'єкт управління об'єктами державної власності» вжито, зокрема, в ст. 4 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V та «орган управління майном, що належить до комунальної власності» – в ст. 29 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР відповідно.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 07.12.2018 у справі № 924/1256/17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C007261>

2. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проєкт Закону України від 06.09.2021 реєстр. № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707

3. Про особливості припинення за рішенням власника державних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: проєкт Закону від 14.11.2022 реєстр. № 8205. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40692>

Наукове видання

ЧЕТВЕРТІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В.К. МАМУТОВА

30 червня 2023 року

Науковий редактор **В. Устименко**

Упорядники: **О. Подцерковний, Р. Джабраїлов, О. Ілларіонов**

Технічний редактор **О. Єрмоленко**

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»

01032, Київ 32, бульв. Т. Шевченка, 60

Тел.: (044) 200-55-68

Підписано до друку 30.10.2023.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.

Ум. друк. арк. 29,76. Ум. фарб.-відб. 29,76. Обл.-вид. арк. 32,0.

Зам. 0061. Тираж 50 прим.

ТОВ "Видавництво "Десна Поліграф"

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року

Тел. +38-097-385-28-13

Віддруковано ТОВ "Видавництво "Десна Поліграф"

14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40